

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sefa Saygılı • Cihan Okuyucu

Arşiv Belgeleri Işığında

Marko Paşa

- Hayatı - Çevresi - Şahsiyeti -

“Yaşadığımız
zor zamanların
kahramanları olan
sağlık çalışanlarımıza
şükranla ithaf...”

Araştırma - İnceleme

PROF. DR. SEFA SAYGILI, 1956 yılında İskenderun'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini bu şehirde tamamladıktan sonra girdiği İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'nden 1980 yılında mezun oldu. Aynı fakültenin psikiyatri anabilim dalında 1980-1984 yılları arasında psikiyatri uzmanlık eğitimini tamamladı. KKTC Girne Askeri Hastanesi'ndeki yedek subaylık görevinden sonra Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde 1985 yılında göreve başladı. 1990 yılında aynı hastanede klinik şef muavini, 1991'de psikiyatri doçenti, 1992'de Bezmialem Vakıf Gureba Hastanesi'nde psikiyatri klinik şefi oldu. 2010'da Kırklareli Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu'na profesör olarak atandı. Burada bölüm başkanlığı, disiplin kurulu üyeliği, üniversite yönetim kurulu üyeliği, dekan vekilliği gibi görevleri yerine getirdi. Kırklareli Üniversitesi'ni temsilen 2011-2015 arasında Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) üyeliği yaptı. 2015'den bu yana Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Öğretim Üyesidir ve Psikoloji Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir.

Hatay Dergisi'ni 4 sayı, *Sağlık Yolu* Dergisi'ni ise 12 sayı yayımlayan, 40'dan fazla popüler kitabı ve çok sayıda bilimsel makalesi bulunan Dr. Saygılı, evli ve 2 çocuk babasıdır.

PROF. DR. CİHAN OKUYUCU, 1959 yılında Hendek/Adapazarı'nda dünyaya gelen Cihan Okuyucu; İlk-Orta ve Lise tahsilini burada tamamladı. 1980 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. Mezuniyeti takiben Süleymaniye Kütüphanesi'nde elyazması uzmanı olarak göreve başladı ve bu kuruluşta Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK) bünyesinde çalıştı. İstanbul Üniversitesi'nde hazırladığı "Cinani, Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni" isimli doktora çalışmasını 1985 yılında tamamladı. 1986 yılında Erciyes Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Yardımcı Doçent olarak akademik hayata başladı. Burada 1990'da Doçent, 1996'da da Profesörlüğe yükseltildi. 1998-2009 yılları arasında Fatih Üniversitesi'nde ve 2009-2013 yılları arasında Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalıştıktan sonra emekli oldu. 2012-16 yılları arasında Yunus Emre Enstitüsü'nün 6 Balkan ülkesindeki Osmanlı Yazmalarını kapsayan uzun soluklu bir projede görev aldı. Araştırma-inceleme ve eğitim amaçlı olarak muhtelif ülkelerde bulundu. Seyahat intibalarını topladığı *Göz Gördü Kalem Yazdı* isimli kitabı 2006 Türkiye Yazarlar Birliği ödülüne layık görüldü. Son yıllarda yurt içinde ve yurt dışında Mevlana hakkında bir çok konferanslar verdi, radyo ve TV programları yaptı. Evli ve 5 çocuk babası olan yazarın bazıları popüler olmak üzere 35 kadar yayınlanmış kitabı bulunmaktadır.

Sefa Saygılı • Cihan Okuyucu

Arşiv Belgeleri Işığında

Marko Paşa

— Hayatı-Çevresi-Şahsiyeti —

**Karanlık
hep
vardır,
çalayan
ışık.**

BÜYÜYENAY YAYINLARI

İskenderpaşa Mahallesi,
Kıztaşı Cad. Açıklar Sokak
No: 15, Kat: 2
TR-34080 Fatih - İstanbul
www.buyuyenay.com

Büyüyenay Yayınları: 357

Araştırma-Inceleme: 22

Sefa Saygılı • Cihan Okuyucu

Arşiv Belgeleri Işığında Marko Paşa

- Hayatı-Çevresi-Şahsiyeti -

Yayın Yönetmeni

Mustafa Kirenci

Edtör

Dr. Hasan Eruzun

Kapak Tasarımı

Davut Köse

Mizanpaj

Çelebi Şenel

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. ve Tic. A. Ş.
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi,
2622. Sokak, Güven İş Merkezi,
No: 6/13 Bağcılar/İstanbul
Telefon: 212 446 05 99 • Fax: 212 422 79 29
Matbaa Sertifikası No: 20699

1. Baskı

İstanbul, Ekim 2020
ISBN: 978-605-7683-51-9
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 46372

© Bütün yayın hakları "**Büyüyenay Yayınları**"na aittir.
Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için
yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni ol-
maksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve
mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Arşiv Belgeleri Işığında Marko Paşa,
Sefa Saygılı • Cihan Okuyucu
ISBN: 978-605-7683-51-9
Ebat: 13,5 x 21 cm 277 s.
1. Biyografi 2. Tarih 3. Tıp Tarihi

İçindekiler

Önsöz.....	9
------------	---

Birinci Bölüm

Marko Paşa: Ailesi ve İlk Tahsil Yılları

Yedi Ada Cumhuriyeti.....	16
Marko'nun Doğum Yılı.....	18
Adanın Kısa Tarihi.....	21
Siros'u Kısaca Tanıyalım.....	22
Yunan İsyanı ve Siros.....	23
19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Rumları.....	24
İstanbul'a Nakil ve Tıbbiye'ye Giriş.....	27
Marko Paşa ve Abdülmecid.....	30
Abdülmecid Döneminin Kısa Tarihi.....	30
Mekteb-i Tıbbiye'nin Kısa Tarihi.....	32
Marko'nun Tıbbiye Yılları.....	37
Marko Paşa'nın Meslek Yılları.....	39
Bursa Seyahati.....	43
Marko Paşa ve Abdülaziz.....	45
Abdülaziz Döneminin Kısa Tarihi.....	45
Marko Paşa'nın Abdülaziz Dönemi.....	47

Saray Baştabipliği ve Saray Eczanesi Müdürlüğü	48
Mekteb-i Tıbbiye Nâzırlığı	54
Marko Paşa'nın Nazırlığı Sırasında Tıbbiye 'de	
Bazı Uygulamalar	56
Terfi Komisyonu	58
1865 Kolera Salgını ve Marko Paşa	60
Gazete Neşir İzni	61
Bolu'daki Frengi Hastalığı ve Kadri Efendi	63
Midilli Depremi	63
Bazı Alacak-Verecek Davaları	66
Sultan Abdülaziz'e İthaf Edilen Tıp Kitabı	68
Pertevniyal Valide Sultan'ın Yardımı	70
Marko Paşa'nın Mısır ve Avrupa Seyahati	73
Marko Paşa ve İkinci Abdülhamid	83
Abdülhamid Döneminin Kısa Tarihi	83
Âyan Meclisi Üyeliği	85
Muhacir Komisyonu Üyeliği	87
Nişan Tevcihi	89
Marko Paşa'nın Bazı Hastalıkları	89
Maaş Bilgileri	91
Abdülaziz'in Vefatı ve Ölüm Raporu	92
Abdülaziz'in Hal'i ve Şüpheli Ölümü	92
İki Ölüm Raporu	95
Eczacı Yorgaki'nin Aleyhteki Yazıları	104
Ecza Görevi ve Bazı Uygulamaları	105
Faik Paşa'yla Mahkemesi	106
Marko Paşa Dr. Niko Kavgası	112
Bibliothèque National Belgeleri	112
Arşiv Belgelerinde Niko'nun Şikâyetleri	119
Dr. Niko, Aristarki Elisyadi (Elisbiyadi) Kavgası	127
Kavganın Basındaki Yankıları	127
İçerik değerlendirmesi	131

Kızılay ve Marko Paşa	134
Marko Paşa'nın Vefatı ve Cenaze Töreni	143

İkinci Bölüm

Marko Paşa'nın Aile Çevresi ve Çocukları

Baba Apostol	153
Marko Paşa'nın Ağabeyi Yorgi (Yorgaki)	154
Yorgi'nin Mirası Meselesi	156
Kızkardeşi Evridiki (Madam Aristarki)	171
Evridiki'nin Oğlu Aleko	175
Eşi Euterpe Mavrogordato	176
Difteri Hastalığı	177
Marko Paşa'nın Çocukları	179
Kızları Herietta ve Marika	179
Oğlu Yorgi	180
Diğer Birkaç İsim ve Jan Mavrogordato	183
Evleri	185
Kuzguncuk'taki Marko Paşa Konağı	186
Marko Paşa Köşkü	191
Burgaz Adası'ndaki Yazlık Ev	194

Üçüncü Bölüm

Şahsiyeti ve Yöneticiliği

Marko Paşa'nın Şahsiyeti	199
Fiziksel Özellikleri	199
Şahsiyet Özellikleri	201
Dert Dinler Gözükmesi	203
Git Derdini Marko Paşa'ya Anlat!	205
Mahallenin Hayırhah Hamisi Marko Paşa	207
Marko Paşa Neden Yahudi Sanılıyormuş?	209
Türkçesi ve Fransızcası	209
İstibdada Karşı Öğrenci Hamiliği	210
Sarayla ve Abdülhamid'le İlişkileri	214

Marko Paşa'nın Yöneticiliği	217
Mektebin Hali.....	217
Okulun Teçhizatı ve Tıbbi Durumu	221
Sonuç.....	224
 Kronolojik Döküm	225
Kaynaklar.....	229
Bazı Arşiv Belgeleri	235
Dizin	263

Önsöz

Bu çalışmayı eline alan ve yazarları tanıyan bir okuyucu ilk elde şaşırabilir ve ‘Allah Allah, böyle bir konuyu yazmak bunlara mı kaldı!’ diye düşünebilir. Bu bakış; tarihi derinlikten, kültür ve medeniyetimizi hakiki manasıyla kavrayamaktan gelen, modern ulusalcı telakkilerle malul, sığ bir bakıştır. Tarihi manasıyla medeniyetimizin yedi yüz yıllık hikâyesi, Yahya Kemal’in musikimiz için söylediği sınırları, yani; **“Tâ Budin’den Irâk’a, Mısır’a kadar, fethedilmiş uzak diyarları; bir taraftan Boğaz’ı, diğer taraftan Mavi Tunca’yla Gür Fırat arasındaki bütün sesleri, renkleri şamildir.”**

Bütün bu ses ve renklerin mayalanmasıyla ortaya; **“Hüz-nümüz, şevkimiz, zaferlerimiz”**le ortak, yeni ve **“bize benzer o kâinat”** yani Osmanlı terkibi ortaya çıkmıştır. Musikiden, mimariye, giyim kuşamdan mutfak kültürüne ve nihayet bilim tarihine kadar hayatın hemen her alanını kapsayan o büyük terkipte payı olanlardan biri de Türk Tıp tarihinin sembol isimlerinden biri olan Marko Paşa’dır. Saray tabibi, Mekteb-i Tıbbiye nâzırı, Kızılay’ın kurucularından olması gibi seçkin vasıflarına ve üstelik birkaç kuşak öncesi denebilecek kadar yakın tarihte yaşamış olmasına rağmen tarihimizin birçok büyük şahsiyeti gibi Marko Paşa’nın portresi de bugün tarihin sisleri içinde hayli puslu ve gölgelidir. Bu çalışmayla biz söz konusu sisleri biraz da olsa aralamayı, onun gölgeler içindeki simasını belirginleştirmeyi amaçladık.

Kendi çalışmamıza geçmeden önce eldeki malzemeyi ve önceki çalışmaları kısaca tanıtmakta fayda var. Marko Paşa’nın hayatı önce talebe, sonra tabip ve 18 yıl nâzır olarak

görev yaptığı Mekteb-i Tıbbiye ile âdetâ özdeşleşmiştir. Dolayısıyla onun bu mektepte geçen yıllarını, hocalarını, derslerini, meslektaşlarını ve kendisinin hoca ve yöneticilik yıllarını takip etmek için Tıbbiye tarihini merccek altına almak gerekmektedir. Günümüzde Tıbbiye'nin tarihiyle ilgili hayli zengin bir literatür mevcuttur. Bütün bu çalışmalarda kullanılan temel kaynaklardan biri, kendisi de aynı okulun mezunlarından ve muhtemelen Marko Paşa'nın talebelerinden olan Dr. Rıza Tahsin'in yazdığı *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye* (İstanbul, 1328-30) isimli eserdir. Mekteb-i Tıbbiye'nin yıllara göre hoca, talebe ve ders dökümünü veren bu eser çalışmamız boyunca bizim de başucu kitabımız olmuştur. Eski harfle kaynaklardan dönem vakanüvisi Ömer Lütfi Efendi'ye ait *Lütfi Tarihi* ve Mehmet Süreyya'nın *Sicill-i Osmani*'sindeki bilgilerse pek mahduttur ve bazı tayin tarihleriyle sınırlıdır. Konuyla ilgili diğer bir kapsamlı çalışma General Dr. Kemal Özbay'a ait, *Türk Asker Hekimliği Tarihi* (İstanbul, 1976, 2 c.) isimli hacimli eserdir. Bu eserin ilk cildi, biraz dağınık olması bir yana, Tıp tarihi ile ilgili bilgileri bir araya getirmesi bakımından önemlidir ve bizim de başlıca kaynaklarımızdan biri olmuştur. Marko Paşa hakkındaki malumatın bir kısmı da onun talebe ve tanıdıklarının anlatımlarından gelmektedir. Mekteb-i Tıbbiye'de Marko Paşa'nın uzun yıllar meslektaş olarak görev yapmış olan Zoiros Paşa, arkadaşının vefatı münasebetiyle cenaze başında bir konuşma irad etmiş, onun hakkındaki özlü bilgileri paylaşmıştır. Ne yazık ki verdiği bilgilerin güvenilirliği kuşkusuz olan bu konuşma dönem kaynakları tarafından özet olarak aktarılmıştır. Keza Tıbbiye'de Marko Paşa'nın öğrencisi olan Cemil Topuzlu'nun, *80 Yıllık Hatıralarım* adını taşıyan eserindeki Marko Paşa ile ilgili güçlü gözlemler bu çalışmanın son bölümünde genişçe ele alınmıştır. Marko Paşa'dan popüler tarzda bahseden sonraki yazarlar da ekseriyetle bu hatıraları kullanmışlardır. İkinci kuşak yazarlar arasında da Hikmet Feridun Es'in, *Tanımadığımız*

Meşhurlar serisi içinde çıkan çoğu şifahi kaynaklara dayalı rivayetleri de nisbi bir kıymeti haizdir. (*Akşam Gazetesi*, 1945) Keza Resuhi Baykara'nın; *Marko Paşa Abdülhamide Dert Yanıyor* isimli yazısı, biyografik malumat bakımından olmasa da Marko Paşa'nın hasta yatağından Padişaha yazdığı bir rica mektubuna yer vermesi bakımından zikre değer. (*Tarih Dünyası*, sayı: 6, 1950, s. 254-55) Daha yakın dönem çalışmaları içinde Taner Timur'un; *Marko Paşa: Efsane ve Gerçekler* isimli makalesi de Marko Paşa-Dr. Nico kavgasına dair ilk tespitleri yapması cihetiyle önemlidir. (Toplumsal Tarih, Eylül 2003, Sayı 117, s. 20-25) Çalışmamızda isimleri geçecek olan diğer birtakım popüler yazılarına herhangi ilmi bir değeri yoktur. Konu hakkındaki temel bir bilgi kaynağı da şüphesiz Osmanlı Arşivleridir. Çeşitli resmi görevleri, aldığı rütbe ve nişanlar, atama emirleri, maruz kaldığı ithamlar ve nihayet vefatından sonra ailesiyle ilgili birtakım hususlarda çok sayıda Arşiv belgesi onun hayatına ışık tutmakta, diğer kaynaklarda genel olarak bahsedilen bazı hususları netleştirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın büyük ölçüde Osmanlı Arşivlerine dayandığını söyleyebiliriz.

Bahsi geçen çalışmalar bir yana Marko Paşa hakkındaki tek kitap çalışması geçtiğimiz aylarda Despina Anaç tarafından Kızılay Yayınları arasında yayınlanan Marko Paşa (Pitsipios) (İstanbul, 2019) isimli monografidir. Marko Paşa'nın tek erkek evladı olan Yorgo'nun kız torunu olan Anaç'ın çalışması bilhassa –başka yerde bulunamayacak olan– aile bilgileri bakımından çok değerlidir. Bu çalışma sayesinde hem Marko Paşa'nın hem de hanımının iki taraflı ayrıntılı bir aile şeceresi ortaya çıkmaktadır. Tam kendi çalışmamıza yoğunlaştığımız sırada bu eserin yayınlanması bizi, çalışmaya devam edip etmeme hususunda tereddüde düşürmüştür. Ancak eserin popüler niteliği ve dar aile bilgileri ile Kızılay'la ilgili Cenevre arşivleri bir yana verdiği malumatın eksikliği –bilhassa Marko Paşa'nın uzun zaman başını ağrıtan Dr. Nico ile mücadelesinin ihmali– bakımından tam bir Marko Paşa portresini ortaya

koyamayışı, bizi çalışmamızı sürdürmeye sevk etmiştir. Diyebiliriz ki bu yeni belge ve bilgiler ışığında çok daha ayrıntılı bir Marko Paşa portresi ortaya koyduğumuzu ümit ediyoruz.

Çalışmamız başlıca üç bölümden oluşmaktadır. Büyük ölçüde Arşiv belgelerine dayalı **ilk bölüm** Marko Paşa'nın hayatına ve ailesine tahsis edilmiştir. Onun, Dr. Niko ile kavgası ve Kızılay'ın kuruluş çalışmalarındaki rolü de bu bölümde ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. Aile bilgilerinin incelendiği **İkinci Bölümden** sonra Marko Paşa'nın şahsiyeti ve yöneticiliğinin ele alındığı **Üçüncü Bölüm** daha çok yukarıda bahsi geçen hatıralara istinat etmektedir. Nihayet **Ekler** kısmında da metinde kullandığımız bazı mühim Arşiv belgelerinin asıllarına yer verilmiştir. Konusu bir tabip olan bu çalışma zaman olarak ülkemizin ve dünyanın büyük bir sağlık sınavından geçtiği aylara rastgelmiştir. Dolayısıyla karantina şartlarında görmeyi arzu edip de göremediğimiz bazı kaynaklar ve bu meyanda hâlâ hizmete açılmamış olan Zoiros Arşivi bu çalışmanın eksikleri cümlesindendir. Çalışmamız esnasında yardımlarını gördüğümüz meslektaşlarımızdan bilhassa Sara Yontan (BnF), Ali Yıldız ve Soner Demirsoy'a teşekkür borçluyuz.

Yine elinizdeki kitabın ortaya çıkmasında değerli katkıları olan Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'e, Dr. Şahap Erkoç'a, Doç. Dr. Fatih Artvinli'ye, Prof. Dr. İbrahim Balcıoğlu'na, Prof. Dr. Çağatay Üstün'e ve Büyüyenay Yayınlarıyla Türk yayın hayatına yeni bir soluk getiren değerli dost Mustafa Kirenci'ye teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Hayatını Türk tıbbına vakfeden ve bu ülkeyi ülkesi bilen Marko Paşa bugün Kuzguncuk sırtlarında, denize nâzır kabristanında son uykusunu uyuyor. Bu mütevazi çalışma Türk Tıbbının ona olan şükran borcunun küçük bir ifadesi olsun.

Prof. Dr. Sefa Saygılı
Prof. Dr. Cihan Okuyucu
Ağustos, 2020

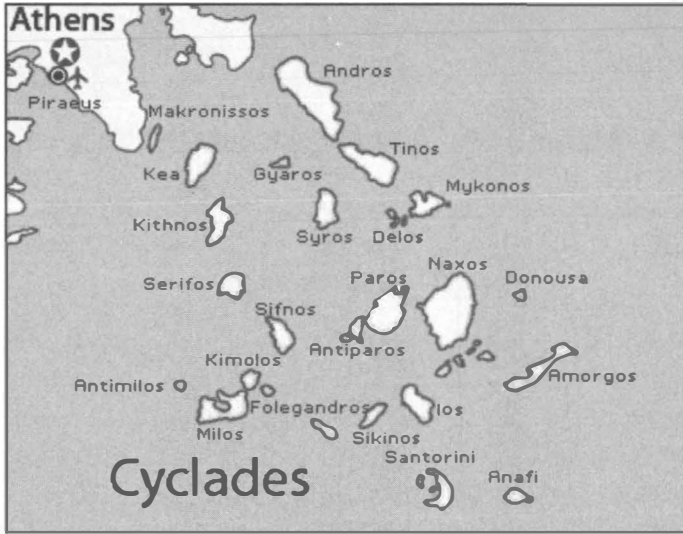
Birinci Bölüm
Marko Paşa:
Ailesi ve İlk Tahsil Yılları

Marko Paşa: Ailesi ve İlk Tahsil Yılları

Kendisinden bahseden hemen bütün kaynaklarda ve mezar taşında adı babasına izafeten Marko Apostolidis olarak geçen Marko Paşa'nın sülale adı Pitsipios'dur. Despina Anaç, büyük dedesi Marko Paşa hakkında yazdığı kitapta, 1923 basımı olan *Sakız Tarihi* isimli bir kitaba atfen Pitsipios ailesinin 1627 yılından beri Sakız Adasında yaşamakta olduğunu ve 1822 yılında Sakız adasından Siros Adası'na göç ettiğini belirtiyor.¹ Ne var ki bu bilgi Osmanlı Arşiv belgeleri ile çelişmektedir. İleride tekrar ele alacağımız –Marko Paşa'nın– babası ve ağabeyi ile ilgili bilgilerin yer aldığı bir belgede (BEO 2450 183692) baba Yorgi oğlu Apostol Piçipiyu'nun İstanbul'daki İngiliz Konsolosluğu kayıtlarında aslen Zantalı ve 1844 tarihi itibarıyla de 55 yaşında olduğu bilgisi mevcuttur. Bu durumda ya Sakız Adası rivayeti yanlışır ya da aile Sakız'dan Siroz'a göçmeden önce bir müddet Zanta adasında yaşamış ve baba Apostol da -1844 yılında 55 yaşında olmasına nazaran- orada 1789 yılında doğmuş olmalıdır. Bahsi geçen belge diğer bazı mühim bilgileri de ihtiva etmektedir. Buna göre hem baba Apostol hem de oğlu Yorgi Konsolosluk kayıtlarında Cezayir-i Seb'a Cumhuriyeti (Yedi Ada Cumhuriyeti) tebası olarak gösterilmektedirler. Önemi bakımından burada söz konusu cumhuriyet hakkında kısaca bilgi vermeyi faydalı buluyoruz.

1 Yazar kapak fotoğrafını verdiği eserde – 446 ve 447. sayfalarda – Pitsipios aile fertleri ve akrabalarının isimlerinin de mevcut olduğunu belirtiyor. (Anaç, s. 23-25)

Kiklad Ada takımı ve Syros

Yedi Ada Cumhuriyeti

Osmanlı ve Rusya himayesinde 1800 yılında kurulan Yedi Ada Cumhuriyeti (The Republic of The Seven United Islands), Korfu (Corfu), Kefalonya (Kefalonia), Zanta (Zante), Ayamavra (Lefkas), Çuka (Cerigo), İtaki (Ithika) ve Pakso (Paxos) adalarından oluşmaktaydı. Osmanlılar'ın Cezâyir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuriyeti olarak adlandırdığı bu siyasal yapı, Mora yarımadasının kuzeybatısında, Arnavutluk'un güneyinde ve Adriyatik deniziyle Akdeniz'in kesiştiği, eskiden Venedik denizi denilen bölgede yer alıyordu. Osmanlıların 1699 Karlofça Antlaşmasıyla bazılarını Venedik'e terkettiği Yedi Adalar grubu, 1797 seferinde Napolyon Bonapart'ın eline geçti. Ancak Fransa'ya karşı Osmanlıyla ittifak eden İngiltere ve Rusya'nın ortak harekâtıyla Fransızlar çekilmek zorunda kaldılar. Harekât sonrasında Osmanlı ve Rus yetkililerinin İstanbul'da yaptıkları müzakereler neticesinde 21 Mart 1800 tarihli sözleşmeyle;

Korfu, Kefalonya, Ayamavra, Zanta, İtaki, Pakso ve Çuka adaları ile Mora yarımadası ve Arnavutluk sahillerindeki bütün adalar Cezâyir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuru adıyla özerk bir siyasî yapı bünyesinde toplandı. Bu oluşum iç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı olacak, vergi verecek ve Rusya'nın kefaleti altında bulunacaktı. Yedi Ada'nın dâhili ve haricî idaresi, halkın ileri gelenlerinden oluşacak bir senato vasıtasıyla yürütülecekti. Osmanlı Devleti, Dubrovnik'e tanınan ticarî ayrıcalıkların aynısını Yedi Ada Cumhuriyeti ahalisine vermeyi kabul ediyordu. Cumhuriyet, ahalisinden Osmanlı ülkesinde ikamet edenlerle ticaret yapanların muamelelerini yürütmek için konsolos tayin edecekti. Cumhuriyetin idarî nizamnâmesine 18 Kasım 1803 tarihinde Osmanlı, Rus, İngiliz ve Cumhuriyet yetkililerinin müzakereleri neticesinde son şekli verildi. Yedi Ada Cumhuriyeti tüccarının Osmanlı topraklarında serbestçe yapacağı ticarete gümrük oranları belirlendi ve İstanbul'da yaşayanlar da cizye mükellefiyetinden muaf tutuldu. Ancak bu durum uzun sürmedi ve Yedi Ada Cumhuriyeti önce 1807 tarihinde Fransa'nın ardından 1815 Viyana Kongresiyle İngiltere'nin himayesine geçti. Osmanlı Devleti'yle İngiltere arasında yapılan 24 Nisan 1819 tarihli anlaşmayla Bâb-ı Âli, Yedi Ada'nın İngiltere'ye devrini tanıdı ve evvelki ticarî imtiyazlar yerine İngiltere halkına uygulanan usullerin geçerliliği kabul edildi. İstanbul'daki Yedi Ada Cumhuriyeti vatandaşlarından burada kalan ve emlak sahibi olanlarının ya Osmanlı tâbiyetine geçmeleri veya en geç bir yıl zarfında mülklerini satıp ülkelerine dönmeleri kararlaştırıldı. İngiltere'nin devretme kararı ve ilgili devletler arasındaki anlaşmalarla 21 Mayıs 1864'te Adalar Yunanistan mülkiyetine girdi. Bâb-ı Âli de 8 Nisan 1865 tarihli bir anlaşmayla bu devri onaylandı.¹

1 Ali Fuat Örenç, Yedi Ada Cumhuriyeti, DİA, 43:484-87

Marko'nun Doğum Yılı

Marko, ailesi Siroz'a taşındıktan iki sene sonra 1824 tarihinde burada dünyaya geldi. Ancak Feridun Nafiz Uzluk, herhangi bir kaynak göstermeden bu tarihi 1814 olarak gösteriyor ve Marko Paşa'nın hayatını bu yanlış tarih üzerine bina ediyor.¹

Yorgi adında bir erkek ve Evridiki adında bir kız kardeşi olan Marko ilk tahsilini bu adada tamamladı. Anaç, kaynak vermeksizin Evridiki'nin Samos Adasının prensi Miltiadi Aristarhi ile evlendiğini, Yorgi Pitsipios'un ise Roman-ya'da yaşayıp orada öldüğünü söylemekle yetiniyor.² Ancak Osmanlı Arşivi'ndeki bazı belgeler hem Yorgi hem Evridiki hakkında hayli geniş bilgilere ulaşmamızı sağlıyor. Söz konusu belgelerde yer alan bilgiler ilgili bahislerde tekrar ele alınacaktır.

Yine Anaç, Siroz Adası Belediye Kayıtlarına dayanarak Marko'nun babası Apostol'un, Marko henüz 13 yaşındayken 1837 yılında vefat ettiğini belirtiyor.³ Okul kayıtlarında baba mesleği hanesindeki bilgilerden de onun; politikacı, tüccar ve banker olduğu kayıtlı imiş.⁴

1 Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk; *Kızılay Tarihinin İki Mümtaz Siması: Hakkında Biyografik Bilgiler; Marko Paşa ve Refik Saydam*, "Askeri Tıbbiye 1834 yılında 20 yaşında iken giren Marko Apostol isimli zat, 1814 yılında İstanbul'da doğmuştur. Fakülte'deki dersleri sırası ile okumuş, 1851 Ocak ayında o tarihlerde Kolağası denilen bugünkü anlayışımızla önyüzbaşı rütbesi ile mezun olmuş." (Kızılay Dergisi, Yıl 5, nr. 65, 1969, s. 11-12) Burada verilen doğum tarihi yanlış olduğu gibi Askeri Tıbbiye başlama ve mezun oluncaya kadar geçen 16 yıllık tahsil süresi bütünüyle yanlıştır; Keza, yazar adı belirtilmeksizin *Radyo-Kültür Yayınları, Emniyet Sandığı* (İstanbul, 1971) ismiyle yayınlanmış popüler bir derlemede, doğum tarihi 1837 olarak gösterilmekte ve hayat hikâyesi bu yanlış tarih üzerine bina edilmekte; sözelimi 1861 yılında henüz 24 yaşında iken albay ve Saray baştabibi olduğu, vefatında da 51 yaşında bulunduğu... şeklinde son derece tutarsız iddialarda bulunmaktadır. (s.72-74)

2 Anaç, s.28

3 Yazar adı geçen belgede ilgili sayfanın resmini de veriyor. Bk. A.g.e, s. 28

4 A.g.e, s.29-32; Zoeros Paşa da konuşmasında, "Marko Paşa Rum tüccar-

Apostolun vefat yılıyla ilgili bu bilgi de yukarıda bahsi geçen ve onu 1844 yılında 55 yaşında gösteren arşiv belgesiyle çelişmektedir. Bu kayda nazaran Apostol'un söz konusu tarihte hayatta olduğu anlaşılmakta ise de ne zaman vefat ettiği meçhuldür.

Despina Anaç'ın Siros okul kayıt defterinden elde ettiği bilgilere göre 1837-41 yılları arasında burada öğrenci olarak kayıtlı olan Marko 1841 tarihinde mezun olmuştur.¹ Ağabeyi Yorgi ise okulu kendisinden bir sene sonra 1842 tarihinde bitirmiştir.²

Marko'nun Adası Siros

rından gayet muteber bir aileye mensup olup" ifadesiyle bu bilgileri teyit etmektedir. (R.T. Gencer, *Marko Paşa*, Poliklinik, Sayı: 92, 1941; 269-270)

- 1 Söz konusu kayıt defterinden öğrencilerden okul kaydı esnasında; derslerini okuyacağına, okulda iyi davranacağına ve hocalarının sözlerini dinleyeceğine dair imzalı bir taahhüt alındığını da öğreniyoruz. (Anaç, a.g.e, s. 29)
- 2 A.g.e, s. 33.

Mademki Marko'nun izini sürüyor, yaşadığı adayı ve ortamı tanımak istiyoruz, biyografik malumata biraz ara verelim ve merceğimizi Siros Adası'na ve çevresine çevirelim. Bakalım, Siros nerede ve nasıl bir ada? Osmanlı öncesi ve sonrasıyla ilgili kısa bir portresini çizelim.

Değerli okuyucu, bu soruya cevap olmak üzere bir an için kendimizi Atina'dan kalkıp Ege Denizine süzülen turistik bir uçakta olduğumuzu hayal edelim. Uçağımız bir at başı gibi denize uzanan Mora yarım adasının güneyindeki sığ maviliklere süzülünce karşımıza güçlü bir el tarafından serpilivermiş gibi duran birkaç düzinelik bir adalar takımı çıkar. Dizilişi bakımından bir at torbasını andıran ve adı Kiklad olan bu takım adaların içinde birkaç tanesi hem kapladıkları alan hem de tarihteki rolleriyle diğerlerinden daha belirgindirler. Marko Paşa'nın çocukluğunu geçirdiği Syros yahut Türkler arasındaki yaygın adıyla Şire adası da bunlardan biridir. Şimdi biz de bir uçak manzarasından adaların dizilişini ve Marko'nun çocukluğunu geçirdiği adayı daha yakından tanımaya çalışalım. Mora yarımadasının sivri burnundan aşağıya doğru baktığımızda; Kea, Kithnos, Serifos, Sifos, Kimolos ve Milos adalarının tesbih taneleri gibi dizildiğini görürüz. Şimdi gözümüzle Kimolos adasından Batıya doğru sarkık bir çizgi çekelim ve üzerine Antiparos, Paros ve takım adaların en büyüğü olup Osmanlı döneminde Nakşa diye bilinen Naxos adasını yerleştirelim. Daha sonra Naxos'dan Mora istikametine doğru – iniş çizgisine paralel – yeni bir çizgi uzatarak üzerine grubun diğer büyük üyeleri olan; Mykonos, Tinos ve Andros adalarını dizeлим. En sonunda da dış çerçevesiyle sarkık bir at torbasını andıran bu şeklin tam merkezine büyücek bir ada daha iliştiirelim. İşte Marko Paşa'nın doğduğu Syros yahut Şire adası burasıdır. Uçağımız, kuşbakışı manzarası, kenarlarını tırtılların kemirdiği dağınık bir asma yaprağını andıran bu küçük adaya süzüle dursun biz şimdi

biraz geriye doğru gidelim ve bahsettiğimiz adalar takımının tarihi hakkında kısa bir fikir edinelim.

Adanın Kısa Tarihi

Manzarasını özetlediğimiz bu ada grubu Kiklad ismini ilk yerlilerinden alır. Arkeolojik kazılara göre başlangıcı M.Ö.3000 yıllara giden bu Ege medeniyetini daha sonra; İyonya, Mısır, Doğu Roma, Orta Çağ'da Girit'e yerleşen Müslüman Arap ve nihayet Venedik ve Osmanlı dönemleri takip etmiş. Bizans kaynaklarına göre Çavlı Bey idaresindeki Osmanlı donanması 1416'da Nakşa ve Paros'a – Osmanlılardaki ismiyle Para– kadar uzanmışsa da zaman zaman el değiştiren adaların kesin hakimiyeti ancak Barbaros Hayreddin Paşa'nın 944-945'teki (1537-1538) seferi sırasında gerçekleşmiş. Önceleri bölgeyi Crispi hanedanının denetimine bırakan Osmanlı idaresi 16. asrın sonlarında Nakşa'yı sancak haline getirip diğer adaları da bu merkeze bağlamış. Osmanlı idaresi boyunca bu küçük adalara Girit ve Rodos gibi büyük adalarda takip edilen tarzda geniş bir iskân politikası uygulanmadığı ve Türk nüfusunun çok sınırlı kaldığı tarihi belgelerden anlaşılmakta. Osmanlı tahrirlerine göre, Para adasının nüfusu 1670 tarihinde 7 bin; 1720'de 3000, 19. yüzyıl başlarında ise 2000 dolayındadır. Yaygın hastalık ve göçlerle sürekli azalan bu nüfus sayıları aynı büyüklükteki Syros adası için de bir emsal teşkil edebilir. 1768-1774 yılları arasında Akdeniz'e inen Ruslar tarafından ele geçirilen ancak iade edilen Kiklad adaları üzerindeki Osmanlı hakimiyeti Yunanistan'ın bağımsızlığı ve adaların bütünüyle Yunanistan'a bırakıldığı 1829 yılına kadar devam etmiştir.¹

1 Feridun Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdari Teşkilatı", Ege Adalarının Mali, İdari ve Sosyal Yapısı (ed. İdris Bostan), Ankara 2003, s. 13-16, 27-29.

Siros'u Kısaca Tanıyalım

Biz tarihi özetimizi tamamlarken uçağımız da iyice alçalmış ve adanın hatları iyice belirmiş olsun. Çevresini; Kini, Galissas ve Abela gibi sahillerin çevrelediği adanın yüzölçümü 102 km² – yani hemen hemen bizim Marmara adası kadar – ve nüfusu da 22 bin civarında. Uçak adanın merkezi olan Ermeupoli'ye yaklaştıkça sahile yakın sırtların üzerinde güneşte parlayan beyaz binaların çokluğu gözleri kamaştırıyor. Sicilya, Arap, Osmanlı ve Venedik yönetimi altında kalan ada, belli ki her kültürden bir tad almış. Uçaktan inen yolcunun gözü, ilk elde ada halkının buluşma yeri olan ve Mimar Ernst Ziller tarafından 1889'da tamamlanan klasik Yunan ve Rönesans mimarisinin bir sentezi olan Town Hall, İtalya yapısı Little Scala tiyatrosu, mavi kubbeli St Nicholas Kilisesi gibi gösterişli yapılara takılır. Turist, palmyelerin çevrelediği, sağa sola atılmış açık büfe lokantaların ve Rambetiko nağmelerinin arasındaki sahilden ayrılıp adanın tepesine çıkan taş merdivenlere yöneldiğinde yalnızca iki kişinin geçebileceği daracık patikalar onu Venedikliler tarafından kurulan Ano Syros'un en yüksek tepesinde yer alan **Saint George Katedrali**'ne ulaştırır. Sarmaşıklar ve begonvillerle çevrili, aşı boyalı, cumbalı İtalyan tarzı beyaz kübist evleriyle burası adanın en eski ve en manzaralı bölümüdür.

Çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını bu adada geçiren Marko'nun, tasvir ettiğimiz bu küçük adanın sahillerinde denize girdiğini, tepelerini tırmandığını ve hayalini kurduğu tıp eğitimi için uzaklara, yani İstanbul'a doğru baktığını hayal edebiliriz.¹

1 Şemseddin Sami, 1896 yılında neşrettiği *Kamus-ı Âlâm*'ın Şire (Syra, Syros) maddesinde ada hakkında özetle şu bilgileri veriyor: "Şire, Yunan sahilinden 73 kilometre mesafededir ve arazisinin en yüksek noktası 450 metreyi aşmaz. Sahili girintili çıkıntılı olup birkaç koyu vardır. Doğu tarafında, bütün Kiklad adalarının ticaret merkezi olan Ermepolis isminde bir kasabası ve iskelesi bulunmakta olup Doğuya işleyen Avrupa posta

Yunan İsyanı ve Siros

Markos doğduğunda 1821'de başlayan ve birçok adaya da sıçrayan Yunan isyanı üçüncü yılını idrak etmekte idi. Burada konuyu anlaşılır kılmak için Yunan isyanı hakkında da kısa bir özet vermek zait olmasa gerek:

Osmanlı taşrasında âyan despotluğunun hüküm sürdüğü XVIII. Yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başlarında Yunanistan'daki ayanların en meşhuru olarak Tepedelenli Ali Paşa göze çarpar. Kısa zamanda Yunanistan'ın büyük bir kısmına ve güney Arnavutluk'a hâkim olan ve yarı otonom bir yönetim kuran Tepedelenli 1820'de İkinci Mahmud tarafından azledilince isyana meyilli Rumlar'la birlikte devlete baş kaldırır. Devletin güçlkle bastırdığı bu baş kaldırı bağımsızlık yanlısı Rumları cesaretlendirdi. Fransız İhtilâl'inden esinlenen Yunan bağımsızlık hareketi 1821'de Eflak-Boğdan'da ve ardından Mora'da başladı. Yardımı istenen Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa, kumandasındaki Mısır donanmasıyla 1825'te Mora'ya çıkarak isyanı sert bir şekilde bastırdı. Ancak Avrupa'da güçlü bir akım haline gelen Hellenizm'in de oluşturduğu kamuoyunun etkisiyle İngiltere, Fransa ve Rusya 6 Temmuz 1827'de imzaladıkları Londra Protokolü'yle Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi veren bir Yunan beyliğinin kurulmasını kararlaştırdı. Osmanlı devletinin bu Protokolü reddetmesi üzerine Avrupalı müttefikler Mısır-Osmanlı donanmasını 1827'de Navarin'de imha ettiler. Diğer taraftan Rus orduları da Edirne'ye kadar ilerleyerek bu şehri ele geçirdi. Bu şartlarda Mora

gemilerinin çoğu bu iskeleye uğrarlar. Toprağı kuru ve ziraata elverişsiz olan adada bir çeşmeden başka akar su bulunmaz. Kasaba ve iki köyüyle birlikte adanın toplam nüfusu 31.575'tir. Küçük limanın yanında mermer çıkar. Ada eski Yunan medeniyetinden kalmış ise de o döneme ait önemli bir eseri yoktur. Orta Çağ'da Katoliklerin ruhani merkezlerinden olan ada Yunan isyanı sırasında tarafsız kaldı. Atina'nın limanı olan Pire'nin gelişmesi adanın son yıllarda önemini azaltmıştır." (*Kamus-ı Âlâm*, Kaşgar Neşriyat 1996, c. 3, s. 2898)

yarımadasından Tesalya'ya kadar uzanan bir Yunan Devleti kuruldu (1829) ve Osmanlı Devleti de 1830'da bu devleti tanımak zorunda kaldı. Bu bağımsız Yunan Devleti, Osmanlı idaresindeki yaklaşık 2 milyonluk Rum nüfusun yarısından az bir kısmını içermekteydi.

19. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Rumları¹

Marko Paşa'nın talebelikle başlayıp ölümüne kadar devam eden yaklaşık 45 yıllık İstanbul hayatında, içinde bulunduğu toplumsal şartlar ve çevre hakkında bir kanaat edinebilmek için 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul Rumlarının genel durumu, Osmanlı Devleti ve Yunanistan'la ilişkileri hakkında kısa bir özetleme yapmayı lüzumlu görüyoruz.

1829'da Yunan devletinin kurulması ve yerli Rumlar arasındaki isyan hareketlerinin o zamana kadar bir cemaat olarak algılanan Rumlarla, Devlet arasında psikolojik bir kırılma ve yabancılaşmaya yol açtığı muhakkaktır. Bu güven bunalımı o zamana kadar genellikle tercümanlık ve hariciye işlerinde istihdam edilen Fenerlilerin ve Rumların devlet görevleriyle ilgili bazı kısıtlamalara yol açmıştır. Bununla birlikte bilhassa İstanbul Rumlarının uzun süre imparatorluk tebaası olmayı, ulusçu Yunan devletine tercih ettikleri ve Yunanistan'la aralarına psikolojik bir mesafe koydukları görülmektedir. Bu ayrışma bilhassa Yunan Kilisesi ile İstanbul Patrikhanesi arasındaki gerginlikle de gözlemlenir. İstanbul Patrikhanesi tüm Yunanlıları aynı ulus çatısı altında toplama ideali olan Megali İdea fikrini benimsemediği gibi İstanbullu soylular, zenginler ve aydın Rumlar, Osmanlı çatısı altında yaşamayı yeğlediler. Yunanistan'ın

1 19. yüzyılda İstanbul ve bilhassa Beyoğlu Rumlarının; nüfus bilgilerinden eğitime ve tıp alanına kadar hemen her alandaki faaliyetleri ve belli başlı şahsiyetleri hakkında çok değerli ve kapsamlı bir çalışma olarak bakiınız Sula Bozis, *İstanbul Rumları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

kuruluş yıllarındaki güven krizinden sonra asrın ikinci yarısında İstanbul Rumlarının devlet yönetiminde yeniden önemli mevkilere getirildiği görülür. Bu iyileşmede Tanzimat hukukunun Rumlara tanıdığı hakların da önemli bir etkisi vardır. Tanzimat öncesinde Osmanlı Devleti'nin **"millet sistemi"** içinde yaşayan Rumlar diğer gayrimüslimler gibi hukuk, yönetime katılma, din ve evlilik konusunda bazı farklı kurallara tabi idiler. Hristiyanlar, Müslümanlara göre ek vergi öderler, asker, subay ve devlet memuru olamazlardı. Memuriyetleri genellikle dil işleri ve tercümanlıkla sınırlanmıştı. Din değiştirme daima tek yönlü olarak onaylanırdı. Keza diğer gayrimüslimler gibi Rumların da giyim kuşam, ev edinme ve diğer bazı hususlarda uyması gereken kurallar söz konusuydu. Bu sınırlamalar bazı yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalelerine de zemin ve bahane oluşturmuştur. Yüzyılın ortalarında devlet yönetimi dış baskıları karşılayabilmek ve toplumsal barışı temin amacıyla söz konusu sistemle ilgili bazı değişikliklere yöneldi. 1839 Tanzimat Fermanı'ndaki vergiler ve askerlik konularında yukarıda bahsi geçen farkların kaldırılacağı ilanına uygun olarak Rumlar yerel yönetimlere dahil edildi, Ticaret Kanunnamesiyle Osmanlı vatandaşları arasındaki vergi farkları kaldırıldı. Islahat Fermanı (1856) ile bu değişiklikler askerlik alanına da teşmil edildi. Meclis-i Vala-yı Ahkam-i Adliye, Şura-yı Devlet, Kanun-i Esasi komisyonu gibi üst kurumlarda Rum delegeler de yer aldı. Tabiatıyla bu değişiklikler hem Müslüman hem de bizzat Rumların tepkileriyle karşılaşmış ve zaman zaman kesintilere uğramıştır. Yine de durumun İstanbul Rumları lehine geliştiği ve bilhassa Yunan Devletiyle Osmanlı arasında nisbi bir sükunun hüküm sürdüğü 19. asrın ikinci yarısındaki 50 yıllık dönemin zengin ve güçlü bir Rum elit sınıfının oluşmasına hizmet ettiği söylenebilir. Bu zenginleşmede

Osmanlı'nın Batı'yla olan ve sürekli yerli üretimin aleyhine gelişen ticari ilişkilerinin rolü büyüktür. Batıdan yapılan büyük borçlanmalar ve buna mukabil yabancılara tanınan ticari imtiyazlarda Rumlar, Batılı şirketlerin komisyoncuları, aracıları ve banker olarak kilit bir önem kazandılar. Asrın son çeyreğinde (1876-1909) bazı büyük bankerler Düyûn-ı Umûmiyye borçlarını ödemekte zorlanan devlete borç verecek bir güce eriştiler. En büyükleri Leonidas Zarifis ve Hristakis Zoğrafos olan bu bankerler arasında Evgenidis, Stefanovik Skilitsis, Mavrokordatos, İlyaskos sayılabilir. Yine Simeon Siniosoglu, Yorgos Hrisovergis, İoannis Haritonidis, İosifakis Eksercis gibi ünlü iş adamları yanında Rumlar arasında pek çok meşhur hekim, mühendis ve avukatlar yetişmiştir. Bu maddi ve entelektüel gelişmenin kültürel alana yansımaları da kaçınılmazdı. Rum zenginlerinin desteğiyle birçok önemli okul ve dernekler kuruldu. 1870'lerde İstanbul'da 26 dernek (silogoi) tespit edilmiştir. Bunların başında 1861'de kurulan ve Rum aydınlanmasında uzun soluklu bir rol icra eden Rum Filoloji derneği (Elinikos Filoloyikos Silogos Konstantinopoleos) geliyordu¹. Bu yıllarda 105 okulda 15.000 öğrenci eğitim görmekteydi. Önemli eğitim ve sağlık kurumları arasında; Heybeliada Ruhban Mektebi, Zappion Kız Lisesi, Fener Lisesi, Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi, Heybeliada'da Ticaret Okulu, Beyoğlu'nda Dil ve Ticaret Okulu, Balıklı Rum Hastanesi, Büyükkada'da

1 Kuruluşundan kapandığı 1922 yılına kadar Osmanlı Devleti içindeki Rumlar için bir nevi Milli Eğitim bakanlığı rolünü icra eden ve kurucuları arasında Tüccar G. Paspatis, Saray Hekimi Zografos, Saray hekimi Aleksandros Zoeros Paşa, Banker Konstantinos Karaponos, Fenerli Rumlardan Stephanos Karatheodori Paşa, Spyridon Mavrogenis Paşa ve Konstantinos Kalliadis Bey gibi Rum burjuvazisinin önemli isimlerinin yer aldığı cemiyetin faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bakınız: Çağla D. Tağmat, *İstanbul'da Sosyo-Kültürel Helenizmin Temsilcisi Bir Cemiyet: "Sylogos" (1861-1923)*, Tarihî Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi- Yıl: 2015, Sayı: 13 Sayfa: 101-128.

yetimler evi sayılabilir. Dönemin başta gelen Rum devlet adamları içinde de Kanun-i Esasi hazırlama komisyonuna giren; Stavrakis Aristarhis, Spiridon Mavroyenis ve Marko Paşa ile; Viyana elçisi Aleksandros Mavroyenis, Berlin elçisi İoannis Aristarhis, Washington elçisi Grigoris Aristarhis, Atina elçisi Konstantinos Musuros ve Roma elçisi Aleksandros Karateodoris sayılabilir. Bilhassa Musuros'un Atinada, Karateodoris'in de 1878'de Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni temsil ederken gösterdikleri gayret bu dönemdeki Rum aydınlarının Osmanlı tebaası olmayı nasıl içselleştirdiklerinin tipik örnekleridir. 1880'lerde Galata, Beyoğlu ve Tophane'de çoğunluğu teşkil eden Rumların nüfusu 100.000 civarındaydı. İstanbul'daki toplam Rum nüfusunun ise 200.000 kadar olduğu sanılmaktadır ki bu İstanbul'un toplam nüfusunun nerdeyse üçte birine tekabül ediyordu. Rumlar, giyim kuşam, hayat biçimi ve yabancılarla ilişkileri bakımından İstanbul'un Batılı yüzünü temsil etmekte idiler. Osmanlı yöneticileriyle Rum cemaati arasındaki ilişkiler bilhassa İttihad ve Terakki'nin 1908'de iktidara gelmesiyle bozuldu ve bir daha hiç düzelmedi. 1925'teki nüfus mübadelesiyle başlayan azalma günümüze kadar süren tedrici bir yok olmayla sonuçlandı.

İstanbul'a Nakil ve Tıbbiye'ye Giriş

Marko Paşa'nın İstanbul yılları yukarıda özetlediğimiz sosyal ortam içinde geçti. Despina Anaç, kaynak belirtmeksizin –belki de aile içindeki şifahi bilgilere dayanarak– Marko Paşa'nın küçüklüğünden beri doktorluk hayali kurduğunu belirtiyor ve bu hayali gerçekleştirmek üzere ailenin 1841 tarihinde İstanbul'a göç ettiğini iddia ediyor. Sonuçta hayaline kavuşarak Tıbbiye'ye giren Marko on yıllık bir tahsilden sonra 1851 yılında askeri doktor olarak mezun

olmuş¹. Ancak, diğer kaynakların da doğruladığı mezuniyet yılı hariç verilen bu bilgileri ihtiyatla karşılamak icap ediyor. Zira, yukarıdaki malumata nazaran Yorgi'nin mezuniyeti 1842 yılında gerçekleştiğine göre İstanbul'a nakil için hiç olmazsa bu tarihin beklenmesi makul görünüyor. Diğer taraftan o zamanki müfredata nazaran Marko Paşa'nın 10 yıl eğitim görmesi mümkün değildir. Zira önce 4 yıllık bir eğitim programı uygulanan Tıp Mektebi'nin süresi; **"1842-1843 öğretim yılında öğrenci hazırlayan üç yıllık idâdîlerin de ilâvesiyle toplamda yedi yıla çıktı. 1845-1846 öğretim yılında iptidai ve idâdî ile tıp ve cerrahî dönemleri beşer yıla çıkarılınca tahsil süresi de on yıla ulaştı."**²

Bu bilgilere ve –1851 olan– mezuniyet yılına nazaran Marko Paşa'nın Mekteb-i Tıbbiye'deki tahsile başlama yılının 1844 yılı olması muhtemeldir. Bu tarihten daha önce veya sonraki bir tarih yukarıda verdiğimiz malumata nazaran mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla ailenin İstanbul'a intikali de Anaç'ın iddia ettiği gibi 1841'de değil, hiç olmazsa Yorgi'nin mezuniyetinden –yani 1842'den– sonraki bir tarihte olmalıdır. Yukarıda baba Apostol'un İngiliz Konsolosluğundaki 1844 yılına ait sicil kaydından söz etmiştik. Belki de bu kayıt ailenin İstanbul'a intikali sırasında vatandaşlıkla ilgili bir gereklilikten doğmuştur. Tüccar Apostol'un Osmanlı devletinin Yedi Ada Cumhuriyeti tebaasına ve bilhassa tüccarlarına tanıdığı bazı imtiyazlardan faydalanmak için kendisini bu Cumhuriyetin tebaası olarak yazdırması muhtemeldir. Ancak onun İstanbul'la bağı herhalde bu tarihten öncelere dayanıyor olmalıdır. Zira yine bahsi geçen konsolosluk bilgilerinde Apostol'un eşine ait bazı emlaklardan söz edilmektedir ki bu da onun –şayet

1 A.g.e, s. 35-36.

2 Nil Sarı, *Mekteb-i Tıbbiye*, DİA, 29:2-5.

bu emlak sonradan elde edilmediyse– İstanbul Rumlarından olduğu ihtimalini hatıra getirmektedir.

İkinci Mahmud dönemine rastlayan Siros'daki çocukluk yılları sayılmazsa Marko Paşa'nın İstanbul'daki hayatı üç padişahla –Abdümecid, Abdülaziz ve İkinci Abdülhamid– keşişmiştir. Dolayısıyla Marko Paşa'nın hayatını bu üç döneme ayırarak ele alacak ve yeri geldikçe padişahlarla olan ilişkilerinden söz edeceğiz. İlk olarak Mekteb-i Tıbbiye talebeliğinden başlayarak 1861 yılına kadar idaresinde yaşadığı Sultan Abdülmecid hakkında kısa bir tarih özeti sunalım:

Marko Paşa ve Abdülmecid

Abdülmecid Döneminin Kısa Tarihi

Babası İkinci Mahmud, annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan'dır. 25 Nisan 1823'te İstanbul'da doğdu. Tahsil ve terbiyesine itina edilerek Avrupalı bir prens gibi yetiştirildi. Konuşacak ve okuduğunu anlayacak kadar iyi Fransızca öğrendi. Avrupa neşriyatını yakından takip eder, temas ettiği yabancılarla çeşitli konuları tartıştırdı. Batı mûsikisine ve yaşayış tarzına hayrandı. 1 Temmuz 1839'da babasının ölümü üzerine, on yedi yaşında tahta geçti. Döneminde Mısır meselesi büyük bir yer işgal etti. Bu dönemde Mehmet Ali Paşa karşısında yardımlarına duyulan ihtiyaç, Batı devletlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki tahakkümünü arttırdı. Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa'nın telkinleriyle Avrupa'nın yardımının sağlanması amacıyla padişahın bazı yetkilerini kısıtlayan Gülhane Hatt-ı Hümayunu veya "**Tanzimat Fermanı**" adı verilen reform programı ilan edildi. (3 Kasım 1839). Bunun neticesinde imzalanan Londra Antlaşması'yla (15 Temmuz 1840) Mısır valiliği verâset yolu ile Mehmed Ali Paşa'ya bırakıldı. Rusya'nın Ortodoks Osmanlı tebaasının hamiliği iddiası iki devleti savaşa sürükledi. (4 Ekim 1853). Bu harp Tarihe Kırım Harbi olarak geçti. Savaşta Osmanlıya yardım eden Batılı müttefiklerin tazyikiyle gayrimüslim tebaaya yeni haklar veren ve Batı sermayesinin Türkiye'ye girmesini kolaylaştırıcı hükümler taşıyan Islahat Fermanı ilân edildi (18 Şubat 1856) Abdülmecid, çeşitli

unsurları eşitlik prensibi içinde ve Osmanlılık fikri etrafında birleştirmeye çalıştı. Fakat Islahat Fermanı'nın getirdiği imtiyazlarla dinî, iktisadî ve millî haklara kavuşan ve Batılı devletler tarafından da desteklenen azınlıkların ayrılıkçı hareketleri bu niyeti akim bıraktı. Islahatçı bir düşünceye sahip olan Abdülmecid, başta demiryolları olmak üzere Batı memleketlerinde bulunan bütün medeniyet vasıtalarını almak azminde idi. Avrupa devletlerinin hükümet şekillerini de incelemişti. Sarayı halka açma gayretindeki hükümdar ara sıra Bâb-ı Âli'ye giderek vekiller heyetinin toplantılarına katıldı, teftişlerde, çeşitli icâzet merasimlerinde, askerî ve rüşdiye okullarında yapılan imtihanlarda hazır bulundu; halkın ihtiyaçlarını yerinde görmek ve şikâyetlerini dinlemek için memleket içinde bazı seyahatlere çıktı. Yabancı elçilere kapılarını açtı ve zaman zaman kendisi de onları ziyaret etti. Karakter itibarıyla hissî ve alıngan olan padişah yirmi yıllık saltanatı süresinde yirmi iki sadrazam değiştirdi. Ayrıca çevresinin ve ailesinin tesirleri altında kalırdı. Tanzimat'tan sonra Avrupa devletlerinin müdahalesi arttı ve Osmanlı devlet adamları da İngiliz ve Fransız taraftarı olarak ikiye ayrıldı. Mustafa Reşid Paşa İngiliz; Âli, Fuad, Kıbrıslı Mehmed ve Serasker Rıza Paşalar da Fransız taraftarı idi. Abdülmecid devrinde, İkinci Mahmud zamanında kurulan meclislerin ve nezâretlerin sayıları arttırıldı. Taşra teşkilâtı Fransız mülkî idare sistemi esas alınarak yeniden düzenlendi. Tercüme ve iktibas yoluyla Batılı devletlerden bazı kanunlar alındı. Eğitim alanında önemli adımlar atıldı, Dârülmuallemîn, Ziraat Mektebi, Orman Mektebi, Telgraf Mektebi gibi pek çok okul açıldı; ilk ilim akademisi sayılan Encümen-i Dâniş tesis edildi; ilk özel gazete olan Ceride-i Havâdis yayınlanmaya başladı (1840). Dolmabahçe Sarayı, çeşitli kasırlar ve hastaneler yaptırıldı. Mali krizler sebebiyle ilk defa kâğıt para basıldı, dışarıdan borçlar alındı ve bunlara karşılık memleketin önemli gelir kaynakları ipotek edildi.

Zamanla iç ve dış borçlar ödenemez hale geldi ve mali buhranlar büyüdü. Son yılları, Islahat Fermanı'nda vaad edilen reformların gerçekleştirilmediği gerekçesiyle Rusya ve Avrupa devletlerinin tazyikiyle geçen Abdülmecid tüberküloz hastalığına yakalanarak 25 Haziran 1861'de henüz 39 yaşında vefat etti.¹

Mekteb-i Tıbbiye'nin Kısa Tarihi

Mademki kahramanımızın İstanbul'daki meslek hayatı bütünüyle bu mektep etrafında geçecek; o halde biz de Mekteb-i Tıbbiye'nin tarihine kısa bir göz gezdirelim. İslam dünyasında ilimler hiyerarşisinde daima üstün bir mevki olan ve sıralamada ilm-i edyandan (dini ilimlerden) hemen sonra gelen ilm-i ebdan (beden ilmi yahut bilinen ismiyle tıp), tarih boyunca parlak temsilciler yetiştirdikten sonra nihayet durgunlaşmış ve 16. yüzyıldan itibaren de üstünlüğü Batıya kaptırmış bulunuyordu. Hemen bütün kurumlarımızın Batıya açıldığı 19. yüzyılda klasik tıp eğitiminin de yavaş yavaş yerini Batı tıpi eğitimle değiştirdiğine şahit oluruz.

General Dr. Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi*² isimli büyük eserinde 19. yüzyıldan günümüze kadar Türk tıp tarihinin geniş bir hülasasını verir. Biz de bu hülasada verilen bilgilerle Marko'nun Tıbbiye'deki önce talebe sonra hoca ve idareci olarak görev yaptığı yıllardaki; Tıbbiye'nin kullandığı binaları, ders müfredatını, başlıca hocalarını, kılık-kıyafet, disiplin vesaire bahisleri takip etme imkânı buluyoruz.

Ama bu bahislerden önce işe Mekteb-i Tıbbiye'nin kısa bir tarihini vermekle başlayalım. İkinci Mahmud döneminin hekimbaşısı Behçet Mustafa Efendi yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye ordusuna hizmet edecek

1 Cevdet Küçük, *Abdülmecid*, DİA, 1:259-63.

2 Neşir yılı: İstanbul, 1976, 2. c.

tabiplerin yetiştirilmesi amacıyla sultana bir tıp okulu açılmasını teklif eder; teklif hüsn-i kabul görür ve 1827 yılında adı Tıbhâne-i Âmire olan okul Şehzadebaşı'ndaki Tulumba-cıbaşı Konağı'nda öğretime başlar. Bu dört sınıflı okulun ilk öğrencileri yetenekli gençlerden ve Süleymaniye Tıp Medresesi'nden seçilir. Müfredatta diğer dersler yanında; tıbbî bitki ve ilâçların, hastalık ve sakatlıkların Türkçe ve Arapça olarak tanımları; cerrahî uygulamalar, anatomi ve tıp bilimine giriş, fizyoloji, fizik, botanik, fen bilimleri ve uygulamalı tıp gibi dersler vardır. Ayrıca birinci sınıfta Fransızca, ikinci sınıfta ise İtalyanca öğretilmektedir. Üçüncü sınıfı 1829'da dördüncü sınıfı ise 1833'te açılan okulda ayrıca bir cerrah sınıfı ilave edilir ve bu öğrencilere: kurşun çıkarma, damar bağlama, kemik kesme, kırık çıkık tedavisi gibi savaş cerrahîsi ağırlıklı eğitim ve uygulamalar yaptırılır.

O sıralarda Mekteb-i Tıbbiyye'nin nâzırı –meşhur şair Abdülhak Hamit'in dedesi– Abdülhak Molla idi. Molla'nın verdiği bir raporla tıp mektebi 1832 yılında, cerrah sınıfı ise 1833 yılında Topkapı Sarayı sahilindeki Hastalar Odası'na taşındı. 1833 yılında Mekteb-i Tıbbiyye'nin ve cerrahhânelerin son sınıf öğrencilerinden imtihanla seçilen altmış üç kişi çeşitli hastanelerde görevlendirildi. Okulun sonraki tarihlerde de çeşitli sebeplerle birkaç kere yer değiştirdiği görülür. Yer darlığı sebebiyle 1836 yılında Topkapı Sarayı'ndaki Otulukçu Kışlası'na nakledilen ve yatılı hale getirilen mektep iki sene sonra bu sefer Galatasaray'daki Enderun Ağaları Mektebi'ne taşındı (Ekim 1838). Mekteb-i Cedid-i Âmire adını alan okulun öğrenci ve görevli mevcudu bu sıralarda 209'a ulaşmıştı. İkinci Mahmud'un 14 Mayıs 1839'da mektebi ziyareti üzerine padişahın “Adli” mahlasına nisbetle okulun adı da Mekteb-i Tıbbiyye-i Adliyye-i Şâhâne oldu ve Fransızca diplomalar da “L'Ecole Adliyye Impériale de Médecine” şeklinde yazılmaya başlandı. Sultan Mahmud açılış nutkunda, eğitim dilinin Fransızca oluşunun gerekçelerini;

“Batı’daki tıbbî gelişmeleri dilimize aktarmak olduğu, eskiden yazılmış Arapça tıp kitaplarımızın zamanla eskidiği ve yetersiz hale geldiği, esasen bunları takip edebilmek için gerekli Arapça öğretiminin de çok uzun bir süre istediği, oysa amacın en kısa zamanda tabip ihtiyacının karşılanması olduğu.” şeklinde açıklar (Özby, 2:50-51). Çeşitli tıbbi birimleri bulunan Galatasaray Mekteb-i Tıbbiyyesi’nin ders programı, Viyana’dan bu iş için getirilen birinci muallim Bernard tarafından Viyana’daki Josef Akademisi (Josefinum) tarzında düzenlenmişti. Klinik eğitime önem verilmiş, kadavralar üzerinde anatomik çalışmalar yapılmış fizik-kimya laboratuvarı ve teşrihâne geliştirilmiş, Viyana’dan çeşitli tıp alet edevatı temin edilmişti. Ayrıca zengin bir kütüphane kurulmuş ve botanik bahçesi açılmıştı. Başlangıçta gayrimüslim öğrenci kabul etmeyen mektebe, Tanzimat’ın ilânından sonra yine mektep nâzırı Abdülhak Molla’nın teklifiyle yabancı dile aşina olan ve tıp eğitimi almak için yurt dışına giden gayrimüslim tebaadan da öğrenci alınmaya başlandı. Öğrencilerin yeme içme masrafları devlet tarafından karşılandığı gibi ayrıca 25 kuruş aylık bağlanmıştı. Açılıştan bir süre sonra Bernard’ın teklifiyle ordunun ihtiyacı olan ilaçların yapımı amacıyla bir de eczacı sınıfı eklendi.

Önceleri 6 yıl olan öğretim süresi, 1842-1843 öğretim yılında Mekteb-i Tıbbiyye’ye öğrenci hazırlayan üç yıllık idadilerin ilâvesiyle toplamda yedi yıla çıktı. 1845-1846 öğretim yılında iptidai ve idadi ile tıp ve cerrahî dönemleri beşer yıla çıkarılınca tahsil süresi on yıla ulaşacaktı. Özby, öğrencilerle ilgili okuldaki diğer uygulamalar hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir. Buna göre yeme, içme dışında her öğrenciye aylık 25 kuruş tahsis edilmişti ve sınıflar yükseldikçe buna on kuruş ilave ediliyordu. (Özby, s. 53) Dr. Bernard’ın 1839’da hazırladığı okul tüzüğünde öğrencilere diploma verilmesi de vardı. İlk olarak 1843 yılında Devletin

tıp eğitimine verdiği önemi göstermek üzere padişah Abdülmecid'in de katıldığı bir törenle diplomalar dağıtılmış ve bu olay *Takvim-i Vekayi* haberi olarak çıkmıştı. Mezun olanlara rütbelerine mahsus yakası sırmalı feraceler giydirilmiş ve tıp etiğine uyma hususunda mensup oldukları dinin mukaddes kitabına el basarak yemin etmişlerdi. İlk mezun olan 67 kişiye başarılarına göre miralaylıktan (albay) yüzbaşılığına kadar muhtelif rütbelere tevcih edilmiş ve muhtelif askeri birliklere dağıtılmıştı. (Özbay, s. 55) İhtiyaç duyulan ilaç ve gereçlerin üretilmesi için mektep bünyesinde bir de eczacı sınıfı açılmış ve Fransa'dan getirtilen Kalya ismindeki bir zatın uhdesine verilmişti. (Özbay, s. 56)

1844 yılında birinci muallim Bernard bir kalp rahatsızlığı geçirerek vefat edince yerine yardımcısı olan Dr.Spitzer atandı. (Özbay, s. 56-57) Sultan Abdülmecid'in isteği üzerine 1847'de Avusturya'ya gönderilen bazı okul mezunlarının ve öğrencilerin buradaki imtihanda gösterdikleri başarı Mekteb-i Tıbbiye'deki eğitimin kalitesini kanıtladı. Aynı öğretim yılında hazırlık süresi dört, tıp ve cerrahî sınıfları altı yıl olarak belirlendi.

Muhtemel bir yangının ahşap Galatasaray Tıbbiyesi'ni de yok etme riskini düşünen hükümet, Harbiye yakınında çok kapsamlı yeni bir bina yapımına başlamıştı. Ancak bir yıl sonra korkulan gerçekleşti ve henüz bina bitmeden çıkan bir yangınla (11 Ekim 1848) Galatasaray Tıbbiyesi, müzeleri, botanik bahçesi ve diğer müstemilatıyla birlikte yok oldu. Bunun üzerine okul ve öğrencileri 3 aylık bir tatilden sonra geçici olarak Halıcıoğlu'nda bulunan Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un, Humbarahane kısmına taşındı. (Özbay, s. 58) Okulun *Vekayi-i Tıbbiye* isimli ilk Türkçe dergisi ile Fransızca *Gazette Medicale de Costantinople* bu okulda litografya usulüyle yayın hayatına başladı. Bu arada okulun poliklinik çalışmaları da Simkeşhane, Eyüp ve Üsküdar'da muhtelif mekânlarda sürdürüldü. 1849 yılında Tıbbiye'nin

idadi ve âli kısımlarında toplamda 400 öğrenci bulunmaktaydı. (Özbay, s. 59) Aynı yıl yapılan bir düzenlemeyle Hekimbaşılik lağvedilip –daha sonra Marko Paşa’nın da uzun süre görev yapacağı– Mekteb-i Tıbbiye nezareti ihdas edildi.¹

1865 yılında çıkan büyük bir kolera salgınında Humbarahane hastalara tahsis edilince tıbbiye de geçici olarak yakınlarda bulunan Gergeroğlu konağına nakledilmiş ve salgın geçinceye kadar derslere ara verilmişti. Hastalık bittikten sonra okul 1866’dan 1873 yılına kadar Sirkeci’deki Demirkapı Kışlası’na nakledildi. (Sarı, s. 16) Eylül 1873’te de Galatasaray’daki Mekteb-i Sultânî binasına taşındı. Ancak 1876’da Mekteb-i Sultânî kendi binasına döndüğü için tekrar Demirkapı Kışlası’na nakledildi. Eğitim dilinin Fransızca olmasının mahzurları bilhassa 1853-1856 Kırım Savaşı’nda görüldüğü için zamanla Türkçe eğitim fikri güç kazandı ve bu çalışmaların sonucu olarak 1867’de kısmi Türkçe tıp eğitimine geçildi. Bu arada okula sivil bir tıbbiye de ilave edildi; önce beş yıllık bir eğitim süresi belirlendi ama daha sonra bir yıllık klinik eğitimi ilavesiyle okul süresi altı yıla çıkarıldı. Adı Mekteb-i Tıbbiyye-i Mülkiyye-i Şâhâne olan bu sivil tıp sonraları önce Ahırkapı’ya sonra burası da yetersiz kaldığı için 1894’te Kadırga’da Menemenli Mustafa Paşa Konağına taşındı. Sivil Tıbbiye’deki Türkçe eğitimin başarısı görüldüğünden 1870’te Askerî Tıbbiye’de de Türkçe ye geçildi. Eğitimin Türkçeleşmesinden sonra çok sayıda tıbbi gazete, dergi ve tıp kitabı yayımlandı. Zamanla açılan yeni birimler sebebiyle Demirkapı Kışlası’nın yetersiz kalması üzerine İkinci Abdülhamid tarafından 1894’te Haydarpaşa’da yeni bir binanın yapımına başlandı ve okul 1903’te bu yeni binaya taşındı. Sivil Tıp mektebi 1908’de Tıp Fakültesi adıyla yeniden kuruldu ve İstanbul Dârülfünunu’nun

1 Nil Sarı vd. *Kuruluşundan 1933 Reformuna Fotoğraflarla Darülfunun Tıp Fakültesi*, İstanbul, 2011, s.16.

bir şubesi oldu, 1933'te yapılan üniversite reformuyla da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi adını aldı.

Marko'nun Tıbbiye Yılları

Şimdi Tıbbiye'nin verilen kısa tarihi içinde Marko Paşa'nın hayatını takip etmeye çalışalım. Marko'nun 1844 yılında tıp eğitimine başladığı tahminimizi yukarıda belirtmiştik. Bu durumda onun 1844 yılında vefat eden birinci muallim Bernard'a yetişip yetişmediği kuşkuludur. Ancak Bernard'ın halefi olan Dr. Spitzer zamanında okuduğu muhakkaktır. Yine yukarıdaki malumata nazaran Marko'nun 11 Ekim 1848 yangınına kadar Galatasaray'daki binada eğitime devam ettiğini, bu yangını takip eden 3 aylık bir ders tatilinden sonra eğitimini Halıcıoğlu'ndaki Humbarahane'de tamamladığını söyleyebiliriz.

Özbay'ın eserinde, Marko'nun okula giriş yılı olarak kabul ettiğimiz 1844 yılına ait hoca veya ders programı bulunmuyor. Ancak 1845 yılındaki öğretim kadrosu iki Müslüman dışında gayrimüslimlerden oluşuyordu ve şöyleydi; Salih Efendi, Derviş Paşa, Paspulk, Vardihler, Antuvan, Talya, Sarandi, İstefan, Gaspar, Lahay, Vanzakuk. (Özbay, s. 56)

1947-48 öğretim yılında programda yeni bir değişikliğe gidilmiş, Türkçenin öğretildiği başlangıç sınıfı bir yıl, idadi kısmı dört, tıp ve cerrahi sınıfları altı yıl olmuştu. Nil Sarı'ya göre bu altı yıllık programın ders dökümü şöyleydi. (Ders adlarını yeni isimleriyle veriyoruz):

1. Sınıf: Anorganik kimya, fizik, jeoloji ve mineraloji, din kuralları, Fransızca;
2. Sınıf: Botanik, biyokimya, farmasötik teknoloji, disseksiyon, din kuralları, Fransızca;
3. Sınıf: Disseksiyon, kimya analizleri, zooloji, fizyoloji, din kuralları, Fransızca;

4. Sınıf: Koruyucu hekimlik, klinik farmakoloji, cerrahi teknikler, histoloji, genel patoloji, din kuralları, Fransızca;

5. ve 6. Sınıf: Dahili hastalıklar, cerrahi hastalıklar, doğurtma yöntemleri ve doğum kliniği, patolojik anatomi, çocuk hastalıkları, kulak hastalıkları ve kliniği, nörolojik hastalıklar, bakteriyoloji, adli tıp, kuduz hastalığı, göz hastalıkları ve kliniği, dahiliye kliniği, cerrahi kliniği, dahili hastalıklar kliniği, kadın hastalıkları kliniği, göz hastalıkları kliniği, deri hastalıkları ve frengi kliniği, (Sarı, s. 15-16).

Özbay 1849 yılına ait daha ayrıntılı ikinci bir ders programı veriyor. Yukarıda bahsedilen öğretim süresiyle ilgili değişiklikleri dolayısıyla Marko'nun bu sırada hangi sınıfta olduğunu kesin olarak söylemek mümkün olmuyor. Şayet yeni sisteme dahil olduğu düşünülürse, mezuniyet yılına nispetle 8.sınıfta olması muhtemeldir. Her halükârda hocaları ve gördüğü dersler hakkında yaklaşık bir fikir vermek için Özbay'da yer alan 1849 yılının son beş sınıfına ait tıp dersleri ve hocaları listesini verelim:

Beşinci sınıf: Nebatat: Salih Ef.

Kimya: Kalya Efendi

Hikmet-i Tabiiye (Fizik): Serviçan Ef.

Altıncı sınıf: Ensac, Fenn-i teşrih ve Feth-i cesed (Histoloji, Anatomi ve Otopsi): Vardihler

Hikmet-i tabiiye (Fizik): Serviçan Ef.

Yedinci sınıf: Mebhasü'l-hayat: Dr. İstefanaki

İlm-i hayvanat (zooloji): Dr. İstefanaki

Anatomi: Vardihler

Sekizinci sınıf: Tıp: Dr. Serandi

Emraz-ı umumiye (Genel patoloji): Dr. Kasbar

Hıfzıssıhha (Hijyen): Dr. Kasbar

Fenn-i kıbale (Doğum bilgisi): Dr. Mehmet Bey

Dokuzuncu sınıf: Emraz-ı dahiliye (Dahiliye hastalıkları –teorik, pratik–): Dr.Spiçer

Emraz-ı umumiye (Genel pataloji): Dr. Kostantin Bey

Onuncu sınıf: Seririyat-ı dahiliye: Dr. Spiçer

Seririyat-ı kehaliye (Göz kliniği): Dr. Kostantin Bey (Özbay, s. 599).

Tıbbiye 1845 yılına kadar daha çok yatılı öğrenci kabul etmekte iken mevcut kapasite artan öğrenci sayısına yetmediği için bu tarihten itibaren yatısız öğrenci sayısı artırıldı. Hekimbaşı İsmail Paşa'nın Mekteb-i Tıbbiye nâzirliği sırasında öğrencinin üçte ikisinin İslam kalanının gayrimüslim olması kararlaştırılmıştı. Ancak gayrimüslimlerin nüfus oranları belli olmadığından alınan öğrenci sayısı Ermeni ve Rum patrikleri nezdinde itirazlara sebep olmuştu. Zamanla belirlenen bu oran Müslümanlar aleyhine bozulmuştur. (Sarı, s. 15) Bu konuda herhangi bir ipucu olmamasına karşın, ailesiyle birlikte İstanbul'a taşınmasına nazaran Marko'nun yatısız öğrenci konumunda olması muhtemeldir.

Marko Paşa'nın Meslek Yılları

Dönem tıp tarihinin başlıca kaynaklarından olan ve her yıl Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olanların listelerini veren *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, Marko Paşa'yı 1267 (1851) mezunları arasında gösteriyor. “**Mektepten kolağası rütbesiyle neşet ederek evvela seririyat-ı hariciye muallim muavinliğine tayin kılınmış.**”¹ ifadelerine göre Marko, yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuş ve Hariciye polikliniğine hoca yardımcısı olarak atanmış. Rıza Tahsin, onun hangi hocanın yardımcısı olduğunu belirtmiyorsa da hem uzun

1 A.g.e, Dersaadet, Kader Matbaası 1328, s.152; Uzluk ise bu mezuniyeti Ocak 1851 olarak ayıla birlikte kaydediyorsa da kaynak belirtmiyor (Uzluk, s.12).

yıllar Marko Paşa'nın yakınında bulunmuş bir meslektaşısı olan Zoiros Paşa'nın, vefat törenindeki konuşmada verdiği bilgilerden hem de ileride ilgili bahiste ele alacağımız Paşamızın hasmı olan Dr.Niko'dan, söz konusu hariciye hastalıkları hocasının Konstantin Karateodori Bey olduğunu öğreniyoruz. Zoiros Paşa, onun mezun olur olmaz atanmasını da talebelikte gösterdiği başarıya bağlıyor:

“Mekteb-i Şâhâne’de ulûm-ı tıbbiye’yi tahsil eylediği sırada beyn-el akran temeyyüz etmiş ve muallimlerin hüsn-i teveccüh ve muhabbetlerini kazanmış olduğundan doktor diplomasını ihraz eder etmez o esnada seririyat-ı hariciye muallimi bulunan müteveffa Konstantin Karateodori Bey’e seririyatı hariciye reisi nâmıyla muavin nasb olmuştur.”¹

Marko bu yardımcı muallimlik görevinde fazla kalmamış olmalıdır. Zira Rıza Tahsin bir yıl sonraki –1268/1352– öğretmen kadrosunda onu 8.sınıfın **Müfredat-ı tıb** (Tıp Öğretimi) dersi hocası olarak gösteriyor. (*Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, s. 49) Bu bilgiyi doğrular tarzda Özbay’ın eserinde de Marko Paşa tarih verilmeksizin *Müfredat-ı Tıb ve Fenn-i Tedavi Dersi* hocaları arasında gösterilmektedir. Buna mukabil muallim yardımcılara yer verilmediğinden olmalı ki Seririyat-ı Hariciye hocaları listesinde adına rastlanmıyor (Özbay, s. 220-21).

Rıza Tahsin’in süre belirtmeksizin; “... hayli müddet muallim ve muavinliklerde bulunmuş ve daha o zaman kendini cevher-i meziyet ve irfanını herkese tanıtmıştır” (*Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, s. 75) ifadelerinden onun bu görevlerde uzunca bir süre kaldığı, keza /o esnada şahsi meziyetleriyle çevresinde saygın bir şahsiyet haline geldiği anlaşılıyor.² Zoiros Paşa ise bu tanınmışlığı hem dönemin

1 Rıza Tahsin Gencer. *Marko Paşa*, Poliklinik, Sayı: 92, 1941, s. 269-270

2 Tibbiyeden 1891 yılında mezun olan Rıza Tahsin’in, Marko Paşa’nın ida-

Tıbbiye nâzırı olan Cemal Efendi'nin himayesine, hem de Marko Paşa'nın zekâ ve becerisine bağlıyor:

“O zamanlar Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne Nezâret-i'nde bulunan merhum Cemal Efendi, Marko Paşa'yı taht-ı himayesine alarak büyük büyük familyalara takdim etmiştir. Marko Paşa, faaliyet ve zekâvet ve maharet-i sayesinde az zaman zarfında o kadar terakki eylemiştir ki şehrimizde bilcümle etıbbâdan ziyade şöhrat kazanmıştır. Marko Paşa'nın ihraz eylediği (kazandığı) şöhrat-i hâzıkâne cümlelerin malûmudur.” (Gencer, Poliklinik, s. 269-270)

Cemal Efendi'nin himayesini daha sonra ele alacağımız Dr. Nico da doğrulamaktadır.

Bahsi geçen Cemal Efendi, 3 Haziran 1269'da (1853) mektep nâzırı olan Meclis-i Vâlâ azası Cemaleddin Efendi'dir. Bu zatın nâzirliği 1275 (1859) yılında nâzır olan Hayrullah Efendi'ye kadar devam etmiştir. (*Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*, s. 51) Dolayısıyla himayenin de bu süre zarfında gerçekleştiği anlaşıyor.

Zoiros Paşa; “**Marko Paşa'nın terakkiyatı yalnız şöhrate munhasır kalmayıp rütbece dahi kemal-i sür'atle terakki ederek birkaç sene zarfında Kolağalıktan Miralaylığa çıkmıştır.**” demektedir ancak bu hızlı yükselişin ayrıntılarını vermemektedir. Ancak Osmanlı Arşivleri'ndeki birçok belge bu konuyu aydınlatmaktadır.

15 Recep 1270 (15 Ocak 1854) tarihli bir arşiv belgesi, Seririyat-ı Cerrahiye yardımcı muallimi ve kıdemli yüzbaşı Marko'nun **binbaşılığa** yükseltilmesi, maaş ve ödeneklerinin de buna göre düzenlenmesini talep etmekte, yazı ekinde

recilik yıllarına yettiği, dolayısıyla bu iltifatları biraz da şahsi intibaları olarak anlamak mümkündür.

talebin padişah tarafından uygun görüldüğü ve gereğinin yapılması emredilmektedir. (BOA. İ.DH. 289/ 18172-1)

Bundan birkaç ay sonra, 2 Zilkade 1270 (27 Temmuz 1854) tarihli bir başka yazıda bu sefer “**Seririyat-ı cer-rahi muallimi**” olarak anılan Marko’nun başarılarından dolayı ödüllendirilmek üzere **kaymakamlığa** (yarbaylığa) yükseltile talebi bulunmaktadır. 2 gün sonra (29 Temmuz 1854) verilen cevapta binbaşılık kılıcının teslim alınarak kaymakamlık kılıcı verilmesi ve maaşının da buna uygun olarak düzenlenmesi emredilmektedir (BOA. İ.DH. 305/ 19349-1)

Kaymakamlık tevcihinden yaklaşık iki sene sonraki diğer bir belgede ise; Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Seririyat-ı Cer-rahiye Muallim Muavini Kaimakam Marko Bey’e “**Miralaylık** (Albaylık) **rütbesi verildiği**” anlaşılmaktadır. (BOA. İ.DH. 336/ 22041; 3 Receb 1272 [10 Mart 1856] Geçen sürede Marko Paşa’nın askeri rütbesi yükselirken muallimlikten muallim muavinliğine tenzilin sebebi ise cevapsız kalmaktadır.

Aynı yılın sonlarında, (Evail-i Recep 1273/ 30 Kasım-9 Aralık 1856) miralay Marko’nun yine üstün hizmet ve bağlılığına karşılık olmak üzere dördüncü dereceden bir Mecidi Nişanı’yla ödüllendirildiği görülmektedir. (BOA. A.DVN. MHM. 20.2-1) Bu nişan münasebetiyle Sultan Abdülmecid tarafından verilen bir berat Anaç’ın aile arşivinde bulunmaktadır. (Anaç, s. 160-61)

Anaç, eserinde Doktor Marko’ya beşinci dereceden Mecidi nişanı verilmesini amir 1856 tarihli bazı arşiv belgesini alıntılarında ise de (Anaç, s. 150-57) belgelerde bahsi geçen Doktor Marko’nun Rumeli Ordusu bünyesindeki doktorlardan biri olduğu dolayısıyla söz konusu nişanların Marko Paşa’ya ait olmadığı aşıkardır.

Bursa Seyahati

Dönem belgeleri arasında Marko Paşa'yla ilgili iki seyahate de yer verilmiştir. Bunların ilki 13 Ş. 1273 [8 Nisan 1857] tarihlidir ve Sadaret makamına yazılmıştır. Yazıda, bazı bitki ve madeni sularını incelemek üzere Bursa'ya gidecek olan Mekteb-i Tıbbiye **Nebatat muallimi** Marko Paşa'ya yardım etmesi hususunda Bursa valisine bir talimat yazısı gönderilmesi isteniyor. Marko Paşa'nın o sırada ilm-i nebatat muallimi olduğunu haber vermesi bakımından önemli olan yazı metnini aşağıya alıyoruz:

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne muallimlerinden İlm-i Nebatat Muallimi miralay izzetlü doktor Marko Bey kulları bu kere bi'l-icâb hem tedbîl-i âb u havâ eylemek ve hem de ilm-ü nebâtâta lâzım olan bazı şeyler toplamak ve bazen görebildiği madeni sulara bakmak üzere mahrûsen Bursa'ya azimet edecek olduğundan ve doktor-ı mumâileyh kullarına oraca olacak muâvenet-i lâzimenin ifâsını âmir Bursa Valisi devletlu paşa hazretlerine hitaben bir kıta fermannâme-i sâmi-i cenâb-ı sadâretpenâhilerinin tasdir ve ihsân buyurulması. (BOA. A.MKT.UM. 277/65)

Bu yazı ekinde Marko Bey'in Bursa'da iyi ağırlanması için sadaretden Hüvâdendigar (Bursa) Valiliği'ne ayrıca bir yazı gönderildiği anlaşıyor.

27.12.1863 Ocak 1863 tarihli bir diğer belgede ise bu sefer Marko Paşa'nın Bursa'ya bir memur gönderdiği anlaşıyor. Abdülaziz dönemine rastlamakla birlikte konu бүтүнлүгү açısından burada ele aldığımız bu ikinci seyahatin padişah için lazım olan maden sularını getirmek amacıyla yapıldığı –metnini aşağıya aldığımız– vapur ve gerekli malzeme temini hususunda Bahriye Meclisi Başkanlığı'na yazılan yazıdan anlaşıyor:

Bahriye meclisi riyâset-i beriyyesine tezkire,

Mirât-ı maâli-simât-ı Hazret-i mülûkâne için Buru-sada kâin Kara Mustafa ve Eski Kaplucalardan üç yüz varil maden suyu celbini tensip ve Mirliya Marko Paşa tarafından bu husus için bir memuriyet tayin ve teysîri tasvip olunmuş idiğinden tersâne-i âmireden münâsib bir vapur tehiyyesi ve derûnuna ol miktar varil vaz'ı ile zikr olunan memur irkab kılındıktan sonra Gemlik cânibine i'zâmı hususuna himem-i beriyyeleri derkâr bu-yurulması bâbında irâde efendimindir. (MB.İ.18 114)

25 Haziran 1861 tarihinde Sultan Abdülmecid'in vefatı ve Abdülaziz'in tahta çıkışıyla birlikte Marko Paşa'nın hayatında daha parlak yeni bir sayfa açılır. Dolayısıyla burada Sultan Abdülaziz döneminin tarihine de kısaca bir göz atmakta fayda görüyoruz:

Marko Paşa ve Abdülaziz

Abdülaziz Döneminin Kısa Tarihi

Abdülaziz, İkinci Mahmud'un oğlu ve Abdülmecid'in kardeşidir. 7-8 Şubat 1830 gecesi doğdu. Şehzadelğinde iyi bir eğitim gördü; Arapça, şer'i ilimler ve mûsiki dersleri aldı. Güçlü bir yapıya sahipti; av, güreş, yüzme ve cirir gibi sporlarla ilgilendi. Avrupa hayranı ve müsrif Abdülmecid'in aksine mazbut bir hayatı olan Abdülaziz'in 25 Haziran 1861'de tahta çıkışı herkesçe memnuniyetle karşılandı. Abdülaziz'in ilk icraatı, Tanzimat'tan vazgeçilmesinden endişe eden büyük devletleri teskin etmek ve mali durumu düzeltmek amacıyla saray masraflarını kısmak oldu. Siyasî mahkûmlar için genel af çıkardı. Rüşvet ve irtikâpa karışanları cezalandırdı. Abdülaziz, Mısır'ın devlete bağlılığını güçlendirmek amacıyla 3 Nisan 1863 tarihinde Mısır'a bir seyahat yaptı ve büyük bir tezahüratla karşılandı. Ancak İsmâil Paşa'nın, bu fırsatı kullanarak padişahı "hidiv" unvanını alması bağımsızlığa giden yolu açacaktı. Abdülaziz, Fransa İmparatoru III. Napolyon'un, Milletlerarası Paris Sanayi Sergisi'nin açılışı münasebetiyle yaptığı davet üzerine 21 Haziran 1867 tarihinde Avrupa seyahatine çıktı. Fransa'dan sonra İngiltere, Belçika, Prusya ve Avusturya'ya da uğrayan padişah 7 Ağustos 1867 günü İstanbul'a döndü. Abdülaziz'in bu gezisi Avrupa ile ilişkilere iyi tesir ettiyse de gayrimüslimlerin isyan hareketleri durmadı. Bu sırada Fransa'nın Almanya karşısında yenilgiye uğramasıyla Osmanlı en büyük destekçisi

olan Fransa'yı kaybetti ve Rusya'nın Balkan milletleri üzerindeki tahrikleri daha da yoğunlaştı. 1875'te Hersek'te başlayan, sonra Bosna'ya ve 1876'da Bulgaristan'a sıçrayan isyanlar esnasında Abdülaziz tahttan indirildi. Abdülaziz devrinde, yönetimin Âli ve Fuad Paşaların elinde olduğu birinci dönem oldukça başarılı bir dış politika uygulandı. Aynı başarının gösterilemediği 1871-1876 arasındaki ikinci dönemde idarede daha çok Mahmud Nedim ve Midhat Paşalar söz sahibi oldular. Osmanlı Devleti'nin devamını, Rusya'ya karşı kuvvetli bir askerî güce sahip olmakta gören Abdülaziz bu uğurda büyük paralar harcadı. Avrupa'dan pek çok yeni model silâh satın aldı, uzmanlar getirtti. Boğazları ve sınır boylarındaki kaleleri tahkim etti; Taşkışla, Gümüşsuyu ve Taksim Kışlası gibi yeni kışlalar inşa edildi. Abdülaziz denizciliğe de büyük önem verdi. Yerli tersanelerde yapılan ve satın alınan gemilerle Türk deniz gücü dünyada üçüncü sırayı aldı. Abdülaziz döneminde ulaşım ve haberleşme alanında da önemli ilerlemeler kaydedildi. İstanbul'u Paris'e bağlayan demiryolu projesinin Sofya'ya kadar olan kısmı 1874'te işletmeye açıldı. Telgraf şebekesi kazalara kadar ulaştırıldı. Boğaziçi'nde gemi çalıştırmak üzere Şirket-i Hayriyye'ye imtiyaz verildi; Galata Tüneli açıldı. Eğitim ve kültür alanında da gelişmeler oldu. Fransızca eğitim veren Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi), ilk kız öğretmen okulu Dârülmualimât ve ilk üniversite olan Dârülfünûn-ı Osmânî, Dârüşşafaka, Müze-i Hümâyûn, Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne, Eczacılık Mektebi ve Osmanlı Bankası bu döneme ait önemli kurumlardır. Çırağan Sarayı, Beylerbeyi Sarayı ve bazı kasırlar Abdülaziz devrinin önemli yapılarıdır. Adli ve idari birtakım değişikliklerle padişahın bazı yetkileri daraltıldı ve Meşrutiyet'e doğru önemli bir adım atıldı. Cevdet Paşa'nın emeğiyle hazırlanan Mecelle de bu dönemin önemli başarılarından. Yapılan idari yenilikleri yetersiz gören Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal ve Ali Suâvi gibi dönem

aydınları Avrupa'ya kaçarak Osmanlıdaki ilk muhalefet hareketini ortaya koydular. Abdülaziz dönemi kültür politikaları Avrupa seyahati öncesi ve sonrasında farklılık gösterir. Resim yapan, celi sülüste iyi bir hattat olan, Türk musikisini beste yapacak kadar bilen, mükemmel ney ve lavta çalan hükümdar ilk dönemde Abdülmecid'in kurdurduğu saray orkestra ve bandolarını kaldırarak Türk musikisini himaye etmişken Avrupa'dan dönüşte bu politikasını terk ederek sarayda tekrar orkestra ve bando takımı kurdurmuştur. Keza ilk yıllardaki tutumlu tavrını da değiştirmiş, Avrupa'daki emsallerini aratmayacak saraylar ve köşkler yaptırmıştır.¹

Marko Paşa'nın Abdülaziz Dönemi

Marko Paşa'nın hızlı yükselişi Abdülaziz döneminde ivme kazanarak devam eder. Sultanın tahta çıkışından 12 gün sonra, 28 Zilhicce 1277/7 Temmuz 1861 tarihli bir teklif yazısında hizmetleriyle tanınan Marko Bey'in **Mirlivalığa** (Tuğgenerallik) yükseltilmesi talep edilmektedir. (BOA.İ. DH.474.31806-1) Gurre-i Muharrem 1278/10 Temmuz 1861 tarihli Sadaret yazısında bu taleple ilgili Padişahın fikri sorulmakta ve bir gün sonraki cevapta da teklifin uygun bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA.İ.DH.474. 31806-3)² Yine aynı konuyla ilgili diğer birkaç belge bu atama konusunda Seraskerlik makamıyla ilgili kurumlar arasındaki yazışmalar hakkındadır. (9 Muharrem 1278/18 Temmuz 1861; BOA.İ.DVN. MHM. 226.53-1) ve 13 Muharrem 1278/22 Temmuz 1861; BOA.İ.DVN. NZD. 359.41-1) Bu yazışmaları takiben yaklaşık bir ay sonra, 18 Safer 1278/ 25 Ağustos 1861 tarihiyle Mabeyn Başkatipliğine arz edilen bir yazıda rütbe değişikliği ve ikinci rütbeden bir nişan tevcihi bildiriliyor ve hem masraflarının ödenmesi hem de beratların

1 Cevdet Küçük, *Abdülaziz*, DİA, 1: 179-185.

2 Vakanüvis Lütüfî ise Dr. Marko'nun, miralaylıktan livalığa terfi tarihi olarak 9 Temmuz 1861 tarihini göstermektedir. (Bk. A.g.e, c.10, s. 66)

düzenlenmesi hususu arz ediliyor. (BOA.İ.DH.476.31991-1). Dokuz gün sonraya ait, 27 Safer 1278/ 3 Eylül 1861 tarihli diğer bir belgeyle ilgili bakanlıktan söz konusu işlemlerle ilgili masrafların ödenmesinde acele edilmesi isteniyor. (BOA. A.DVN. 365.33-1).

Evahir-i Safer (Ayın son on günü) 1278/ 27 Ağustos-6 Eylül 1861 tarihli bir padişah nişanında kendisinden **“Asakir-i Şahanem Umum Hastaneler nâzırı”** şeklinde bahsedilen Marko Paşa'nın hizmetlerinden dolayı ikinci dereceden bir Mecidi nişanıyla ödüllendirildiği bir kere daha belirtiyor. (BOA. A.DVN.MHM.33.90.1) Anaç'ın kitabından, bu ihsanla ilgili olarak Abdülaziz tarafından verilen Evahir-i Safer 1278 (27 Ağustos-6 Eylül 1861) tarihli bir Berat'ın aile arşivinde bulunduğunu öğreniyoruz. (Anaç, s. 176-77) Yukarıdaki belgede geçen; **“Asakir-i Şahanem Umum Hastaneler nâzırı”** ifadesinden Marko Paşa'nın bu sırada bütün askeri hastanelerin nâzırı olduğu anlaşılıyor.

Saray Baştabipliği ve Saray Eczanesi Müdürlüğü

Marko Paşa'yla ilgili hemen bütün yeni kaynaklar onun 1861 yılında Sarayın sertabibi olduğu hususunda ağız birliği ederler. Bu atamayla ilgili bilgilere geçmeden önce Saray Baştabipliği ve ona bağlı bir yan görev olan Saray Eczanesi yöneticiliği hakkında kısa bir bilgi vermeyi lüzumlu görüyoruz.

Arzu Terzi'nin, *Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilat ve İdaresi (19. Yüzyılın ikinci Yarısında)*¹ isimli makalesi hem Ser-tabiplik hem de Saray Eczanesi hakkında oldukça fikir vericidir. Osmanlı Devleti'nde kökü eskilere giden ve yetkileri hayli geniş olan Başshekimlik 17 Nisan 1850'de çıkarılan bir emirle lağvedilerek makam unvanı Mekteb-i Tıbbiye

1 Bk. Osmanlı Bilimi Araştırmaları X1/1-2 (2009-10),s.49-64; bu kısımdaki bilgiler adı geçen çalışmadan özetlenmiştir.

Nâzırlığı'na çevrilir. Yeni adıyla Ser-tabib-i Hazret-i Şehriyârî kurumu ise hem padişah doktorluğunu hem de saray eczanesinin idaresini üstlenen saray başhekimliği olarak varlığını Cumhuriyet'e kadar devam ettirmiştir. Burada saray eczaneleri tabirinin kapsamının da belirtilmesinde yarar vardır. On dokuzuncu asrın ikinci yarısından itibaren yeniden teşkilatlanan saray eczanesi hem hastaların tedavi edildiği hem de gereken ilâçların imal veya temin edildiği bir birimdir. Dolayısıyla görevli personeli arasında eczacılar, tabipler ve cerrahların bulunduğu saray eczanesinde, hastane ve eczane fonksiyonu bir arada yürütülmüştür. Arşiv belgelerinde Sultan Abdülaziz, Beşinci Murad ve İkinci Abdülhamid döneminde saray eczanesinde çalışan personel ve maaşları hakkında bilgiler mevcuttur. Her üç padişahın da kendilerine yakın ve güvenilir buldukları hekimler arasından saray baştabipliğine atama yaptıkları görülür. Sultan Abdülaziz'in en meşhur saray başhekimisi, Marko Paşa'dır. Marko Paşa'nın görevde bulunduğu döneme ait bir belgeden Abdülaziz dönemi saray eczanesinin personeli ve maaşları hakkında bilgi sahibi olmaktadır. 11 Eylül 1875 tarihli bu belgeye göre saray eczanesi Mabeyn ve Topkapı Sarayı olmak üzere iki kısma ayrılır. Her iki eczanelenin toplam personeli 55 kişi olup görev dağılımları şöyledir. Tabip 22, Eczacı 9, Cerrah 12, Tatlıcı 3, Me'mûrin-i sâire 6, Hademe 3, Toplam 55. Yukarıda zikri geçen eczane görevlileri arasında yer alan tabipler mirliva, miralay, kaymakam ve binbaşı gibi rütbelere sahiptir ve saray dışında bir kısmı tıp mektepleri veya meclislerde, bir kısmıysa çeşitli hastanelerde görevlidir. Dokuz adet eczacıdan biri ser-eczacı sıfatıyla sarayın baş eczacılığı görevini yürütmektedir. Me'mûrin-i sâire olarak sınıflandırılan grup içinde de muhtelif alt hizmetliler yer almaktadır. Tanzimat sonrası alınan karar gereği saray eczanesinin masrafları ve çalışanlarının maaşları Hazine-i Hassa'dan ödenmiştir. Nitekim Eylül 1875'te saray eczanesi

personeline Hazine-i Hassa'dan verilen maaş miktarı 28.016 kuruştur. Bu miktara baştabip Marko Paşa'nın maaşı dâhil değildir. Belirtilen miktarın içinde, '**etibba familyası**' adı altında sekiz aileye ödenen maaşlar da bulunmaktadır. Bunlar saray eczanesinde görev yapmış tabip, cerrah, eczacı veya dişçilerin tekaüdlükleri veya ölümleri sebebiyle kendilerine ve ailelerine ödenen aylıklardır. Marko Paşa'dan sonra saray baştabipliği görevini Sultan V. Murad döneminde Kapolyon Efendi, Sultan Abdülhamid döneminde de uzunca süre Mavroyani deruhte etmiştir. 1856'dan beri saray eczanesi kadrosunda görev yapan Mavroyani Efendi 31 Ekim 1876 tarihinde, *Eczahâne-i Hümayûn'un Tensik ve Tanzîmi Zımında Ta'limât* adıyla saray eczanesinde çalışan tabip ve cerrahların atanma şeklinden, yetki ve sorumluluklarına kadar önemli bilgileri ihtiva eden on maddeden oluşan talimatname de hazırlamıştır. Bu sayede saray eczanesi görevlilerinin görev ve sorumluluk alanları daha iyi anlaşılmaktadır.

Abdülaziz'in tahta çıkmasından hemen sonra Marko Paşa'yı saray baştabibi ataması mümkün ise de arşiv belgelerinde buna dair sarih bir ifadeye rastlamıyoruz. Keza konu hakkındaki en eski kaynak olan Rıza Tahsin'in, *Mirrat-ı Mekteb-i Tıbbiye*'sinde de bu hususa temas edilmediği gibi Zoiros Paşa'nın konuşmasında da bu sertabiplik konusunda bir tarih verilmemektedir. Sertabiplik unvanının zikredildiği en eski arşiv belgesi yaklaşık bir yıl sonraya ait olan aşağıda bahsi geçen belgedir. 25 Muharrem 1279/ 22 Temmuz 1862 tarihli yazıda Sadaret Makamı tarafından, Marko Paşa da dahil kendilerine nişan verilen dört kişinin-Mirliva Hüseyin Paşa, Mihran Bey ve Tefvik Bey- beratlarının takdim edildiği bildirilmekte ve bir gün sonraki bir tarihle de onayı alınmaktadır. (BOA.İ.DH.493.33439-1) Aynı konuyla ilgili 28.1.1279 (26 Temmuz 1862) tarihinde Bâb-ı Âli'ye sunulun diğer bir pusulada da çeşitli rütbelerdeki şahıslara

ihşan edilen beş kıta nişan beratından dördünün Mabeyn-i Hümayun'a takdim edildiği belirtiliyor. Hangi dereceden nişan tevcih edildiği bildirilmeyen pusulada Marko Paşa'dan "**ser-etibba-yı Hazret-i Şehriyari**" şeklinde bahsedilmesi (MB.İ. 17 178.1) onun bu sırada sarayın sertabibi olduğunu göstermekte ise de bu unvanı ne zamandan beri taşıdığı belirsizdir.

Arzu Terzi, yukarıda özetlenen çalışmasında bu atamayı 2 Muharrem 1278 (10 Temmuz 1861) tarihli iradeye bağlamaktadır. (İ.DHL. nr. 474/31806) Bizim de yukarıda mirlivalık tevcihi dolayısıyla bahsettiğimiz bu iradeyi bu gözle tekrar ele alalım:

Sultanın tahta çıkışından 12 gün sonraya ait 28 Zilhicce 1277/7 Temmuz 1861 tarihli ve Mehmet Nâmık imzalı, metnini aşağıya aldığımız bir teklif yazısında "**âtıfet-i seniyye-i pâdişâhiye şâyeste olmasına mebni**" Marko Beye **Mirlivalık** tevcihi teklif edilmektedir.

Marûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Hizmet-i celile-i Cenâb-ı cihanbâni ile mübâhi tabip izzetli Marko Beğ'in âtıfet-i seniyye-i pâdişâhiye şâyeste olmasına mebni uhdesinde emsâli misillu mirlivalık rütbesi tevcihi münâsib görünmüş olmakla muvafık-ı irâde-i seniyye-i sadâretpenâhileri buyurulur ise ifâ-yı muktezâsıyla muâmelât-ı kalemiyesinin icrâsı için keyfiyetin taraf-ı âciziye işâr buyurulması bâbında emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. 28 Zilhicce 1277. (imza) Mehmet Nâmık.

Yine aşağıya aldığımız 1 Muharrem 1278/10 Temmuz 1861 tarihli Sadaret yazısında "**Hizmet-i celile-i Cenâb-ı Şehinşâhi ile mübâhi**" Marko Beğ hakkındaki teklifle Padişahın fikri sorulmakta ve bir gün sonraki cevapta da teklifin uygun bulunduğu anlaşılmaktadır.

Âtıfeli Efendim Hazretleri,

Hizmet-i celile-i Cenâb-ı Şehinşâhi ile mübâhi tabip Markonun uhdesinde emsâli misillu mirlivalık rütbesi tevcihi husûsuna dâir bir kıta tezkire-i sipehsâlârî manzûr-ı âli-i Hazret-i Pâdişâhi buyurulmak için arz u takdim kılınmış olmakla ol bâbda her ne vech ile emr ü fermân-ı Cenâb-ı mülûkâne müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i Senâverî terkimine ibtidâr kılındı efendim. 1 Muharrem 1286

(Yazının altındaki 2 Muharrem 1278 tarihli cevap):

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Reside-i dest-i ihtirâm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsefâneleriyle mezkûr tezkire manzûr-ı şevket-mevfûr-ı Hazret-i mülûkâne buyurulmuş ve ber-mûcib-i istizân mûmâileyh uhdesine rütbe-i mezkûrenin tevcihi müteallik ve şerefsudûr buyurulan emr ü irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Şehriyârî iktizâ-yı münifinden olarak tezkire-i merkûme yine savb-ı âli-i âsefilerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr ü ferman hazret-i men lehül-emrindir. 2 Muharrem 1278

Görüldüğü gibi her iki yazıda açıkça **ser-tabib-i şehriyârî** unvanı geçmemektedir. Dolayısıyla; “**âtıfet-i seniyye-i pâdişâhi**” ve “**Hizmet-i celile-i Cenâb-ı Şehinşâhi ile mübâhi**” ifâdelerinden genel olarak padişahın hizmetinde bulunmanın mı, yoksa hasseten saray başhekimliğinin mi kastedildiğinde tereddüt hasıl oluyor.

Mehmet Süreyya da *Sicill-i Osmani*’de bu atamayla ilgili iki farklı tarih vermektedir. O önce; “**1277 sonlarında (yani 1861 ortaları)ser-etibba olup sonra liva ve ferik ve Receb 1288 (Eylül-Ekim 1871) tıbbiye nâzırı olmuştur**”¹

1 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, c. 6, s. 1728.

demekte ancak daha ileriki sayfalarda ser-tabipliğe atanma yılı olarak 1278 (1861/62) yılını göstermektedir.¹

Aile arşivinde bulunan 1279 yılı Muharrem ayının son günlerine (18-27 Temmuz 1862) ait bir berat, Padişahın, **Asakir-i Şahane Hastaneleri Umum Nâzırı** Marko Paşa'ya hizmetlerini ödüllendirmek amacıyla üçüncü dereceden bir nişan verildiğini bildirmektedir. (Anaç, s. 180-81) Berattaki ifadeden Marko Paşa'nın bütün askeri hastanelerden de sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye* yazarı Dr.Rıza Tahsin Gencer; “**Cennetmekân Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin zaman-ı saltanatlarında ser-tabib hazret-i şehriyârî unvan-ı celilini ve umum asâkir-i şâhâne hıdmet-i sıbhiyesi riyasetini (...) ihraz etmiştir.**” derken herhalde aynı görevi kastetmektedir.²

Aradan yaklaşık bir sene geçtikten sonra, 6 Zilkade 1280/ 13 Nisan 1864 tarihinde Marko Paşa'nın bu sefer **Feriklik** (Tümgenerallik) rütbesine yükseltildiği ve kendisine ayrıca ikinci dereceden bir nişan verildiği görülüyor.³ (MB.İ.19 163)

Marûz-ı Çâker-i keminelere ki,

Ser-etibbâ-yı Hazret-i Şehriyârî ve umum hastahâneler nâzırı saâdetlü Marko Paşa hazretleri uhdesine feriklik rütbesi tevcih ve tebdilen ikinci rütbe ile bir kıta nişân-ı âlî-i Osmani dahi ihsân buyurulmuş olduğundan lâzım gelen emr-i âlî ve berât-ı şerifinin tasdir etdirilerek irsâl buyurulması şeref-sünûh u sudur buyurulan emr ü fermân-ı mekârim-nişân-ı Cenâb-ı Cihânbâni iktizâ-yı celilinden bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 6. Za. 1280.

1 A.g.e, c.6, s.1819

2 R.T. Gencer, *Marko Paşa*, Poliklinik, Sayı: 92, 1941; s. 269-270.

3 Vakanüvis Lütfi de gün ve ay belirtmeksizin hem feriklik hem ikinci dereceden nişan tevcihini 1280 yılı vakaları arasında kaydediyor. (A.g.e, c. 10, s. 113)

Bunu takip eden 8 Zilkade 1280/15 Nisan 1864 tarihli yazıda Sadaret, söz konusu rütbe ve nişana ait beratı saraya takdim etmekte ve bir gün sonraki tarihle oradan da onay almaktadır (BOA.İ.DH.525.36210-1).

Anaç, bu rütbe ve nişan tevcihiyle ilgili Sultan Abdülaziz tarafından Marko Paşa'ya verilen Evahir-i Zilhicce 1280/7-16 Mayıs 1864 tarihli bir beratın metnini veriyor ve aile arşivinde korunan bu beratın 10 Ağustos 2012 tarihinde Haliç Kültür Merkezinde düzenlenen Kızılay'ın kuruluş yıldönümü töreninde ağabeyi tarafından Kızılay'a hediye edildiğini belirtiyor. (Anaç, s. 186-87)

Yine aile arşivinde mevcut, Zilhicce başı 1280/7-16 Mayıs 1864 tarihli diğer bir beratta Padişah, bir yandan Baştabip ve Askeri Hastaneler umum müdürü olan Paşa'nın **Feriklik** rütbesine yükseltildiğini bildiriyor, bir yandan da ondan bundan sonra da gayretli çalışmalarına devam etmesini buyuruyor (Anaç, s. 188-89). 20 Zilhicce 1280/26 Mayıs 1864 tarihli diğer bir yazışma da yine söz konusu atama ve nişan tevcihine dair yapılan işlemlere dairdir. (A.MKT. MHM.301.44-1)

20.1.1285/13 Mayıs 1868 tarihini taşıyan bir ödeme çizelgesinde de ; Veladet-i Hümayun (Padişahın doğum günü) münasebetiyle hazine kethüdası tarafından yapılan masraflarla, saraylarda görevli bahçıvan, yaver ve çavuşlar, sazandeler, Ambar-ı Âmire müdür, katip ve görevlileri, berberbaşı, Has fırın hademeleri, Mabeyn-i Hümayun Eczanesi tabip, cerrah ve eczacıları ile Padişahın Baştabibi Marko Paşa'nın, maaşları ile tıbbi malzeme masraflarının Hazine-i Hassa'dan ödendiği bilgisi yer alıyor (TS. MA.e 1363 1).

Mekteb-i Tıbbiye Nâzirliği

Dr. Rıza Tahsin; *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye'de*, "1287 senesinde feriklik rütbesini hâiz olduğu halde Marko

Paşa Mekteb-i Tıbbiye Nezareti'ne tayin buyurulmuş-tur¹ demek suretiyle onu bu tarihte nâzırlığa atanmış göstermekte ise de arşiv belgeleri bunu doğrulamıyor. Başbakanlıktan, Mabeyn-i Hümayun Başkatipliği'ne yazılan 22 Şaban 1288/3 Kasım 1871 tarihli bir yazıda Marko Paşa'nın **Mekteb-i Tıbbiye nâzırlığına** atandığı bildirilmektedir.² Hem atanma hem de maaş bilgileri bakımından verdiği bilgilerin önemine binaen yazı metnini aşağıya alıyoruz:

Marûz-i çâkeri keminelерidir ki

Mekteb-i Tıbbiye Nâzırı atufetlu Salih Efendi hazretlerinin azliyle saadetlu Marko Paşa hazretlerinin Tıbbiye Nezaretine tayini ve müşârun-ileyh Salih Efendi'nin mahsus olan on beş bin kuruş maaşından altı bin altı yüz altmış yedi kuruşunun müşâriun-ileyh Marko Paşa'nın nizamiye hazinesinden almakta olduğu sekiz bin üçyüz otuz üç kuruşa ilavesiyle müşârun-ileyhe sâbıkı vechile on beş bin kuruş maaş verilmesi ve kusûr sekiz bin üçyüz otuz üç kuruştan beş bin kuruşunun müşârun-ileyh Salih Efendi'ye ma'zuliyyet maaşı olarak tahsisıyla üçbin üç yüz otuz üç kuruşunun cihet-i mânde edilmesi müteallik ve şerefsunuh buyurulan emr u ferman-ı lütf-nişan-ı cenab-ı Mülûkane muktezâ-yı mü-nifinden bulunmuş olmakla emr u ferman hazret-i lehü'l-emrindir. (BOA.İ.DH.640.44565-1)

(Yani özetle;

Mekteb-i Tıbbiye nâzırı Salih Efendinin azledilerek yerine Marko Paşa'nın atanması ve Salih Efendi'ye tahsis edilen 15 bin kuruş maaştan 6667 kuruşun Marko Paşa'nın Nizamiye Hazinesinden almakta olduğu 8333

1 A.g.e, s.75.

2 Kemal Özbay atanma tarihini yanlış olarak 1867 yılında gösteriyor. (Bk. *Türk Asker Hekimliği Tarihi*, İstanbul, 1976, s.222); *Sicill-i Osmanî*'de ise daha da yanlış olarak 1293 (1876) yılı kaydedilmiş (Bakınız, c. 6: 1728).

kuruşa eklenerek evvelce olduğu gibi 15 bin kuruş olarak verilmesi, kalan 8333 kuruştan beş bin kuruşunun Salih Efendi'ye mazuliyet maaşı olarak tahsisi ve 3333 kuruşun Hazineye devri gerekmektedir. Bu konuda karar padişahıdır.)

22.8.1288/6 Kasım 1871 tarihli diğer bir yazıda yine Marko Paşa'nın maaşıyla ilgili bir ayrıntı ortaya çıkmaktadır. İlgili yazıda; **"Mekteb-i Tıbbiye Nezareti'ne memuriyeti cihetiyle Hazine-i Hassa'dan muhassas 4266 kuruş maaşından"** beş yüz kuruşunun Hazineye bırakılarak geriye kalanının Muzıka-yı hümayun memuru Rıza Efendi'ye tahsisi istenmektedir. (MB.İ.. 25 110)

Marko Paşa'nın Nazırlığı Sırasında Tıbbiye 'de Bazı Uygulamalar

Daha önce ilgili bahiste Mekteb-i Tıbbiye ile ilgili bazı genel bilgiler vermiştik. Ancak bu kısımda Tıbbiyenin, Marko Paşa'nın idaresi sırasındaki işleyiş ve uygulamalarıyla ilgili bazı ayrıntılara yer vermek istiyoruz. Özbay, eserinde Gülhane'nin içinde bulunan Demirkapı Tıbbiye binasının hayli ayrıntılı bir tasvirini ve döneme ait bazı resimlerini vermektedir. (Özbay, s. 66-67) Yine Özbay'a göre, Marko Paşa'nın Tıbbiye nazırı olduğu 1871 yılında okulun öğretim kadrosu şu şahıslardan oluşuyordu: Dış hastalıklar kliniği, Kostantin Efendi; Cerrahi hastalıklar, Sarandi; Adli Tıp, Serviçen Efendi; İç hastalıklar, Mavrini Efendi; Hijyen, Zoğrafyon Bey; Kimya, Feliks Bey; Cildiye, Miltari Bey; Zooloji, Miralay Pavlaki Bey; Patolojik anatomi, Rosinyan Efendi; Kadın hastalıkları, Paçiri Bey; Eczacılık fenni, Miralay Faik Bey; Tıp müfredatı, Miralay Ahmet Bey; Fizik, Antranik Bey; Seririyat-ı Tıbbiye, Mösyö Mardal; Akıl hastalıkları kliniği, Baruçi Bey; Fenn-i kıbale (Doğum bilgisi), Duçka Bey; Anatomi, Kalyas Efendi; Fizik, Valastidi Efendi (Özbay,

s. 64) Rıza Nur, hatıralarında, Marko Paşa'nın vefatından sonra da çoğu hâlâ görevde olan yukarıdaki hocaların görünüşleri, mesleki ehliyetleri ve alışkanlıkları gibi konularda ayrıntılı tasvirlerde bulunur. (Özbay, s. 85 vd)

Tıbbiye öğrencilerin kendilerine mahsus bir kıyafeti vardı. Kapalı yakalı, çift göğüslü, arkası yırtmaçlı, dizlere kadar uzanan bir ceketle, kırmızı şeritli zırlı pantolon giyilirdi. Ceketin yaka ve kol kapaklarında yer alan kırmızı ipek şeritler öğrencinin bulunduğu sınıfı gösterirdi. Düğmeler, üzerinde çift yılan resmi bulunan sarı parlak maddendi. Uzun bir kılıç bu dekoru tamamlardı. Üstü dar altı geniş ve siyah püsküllü, vişne renkli fes giyilirdi. (Özbay, s. 70-72) Ders müfredatını daha önce ilgili bölümde vermiştik. Öğrencilerin doktorluk hakkını kazanabilmeleri için bulundukları sınıfa ait yıllık sınavlar yanında, 4, 5 ve 6. sınıf başında yapılan bazı genel sınavlardan da başarılı olmaları gerekiyordu. Başarı dereceleri rakamla değil; Aliyyül-âlâ, âlâ, karib-i âlâ, vasat ve zayıf kelimeleriyle takdir edilirdi. (Özbay, s. 95) Dönem belgeleri arasında Marko Paşa'nın imzasını taşıyan mezuniyet diplomaları da mevcuttur. Üstünde padişah tuğrası, altında tıbbiye nazırı ve ders nazırının imzaları bulunan bu uzunca metinde; adı geçen öğrencinin aldığı dersler sıralanmakta, nazırlar ve öğretmenler huzurunda yapılan sınavlarda başarı gösterdiği cihetle kendisine Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde istediği her yerde tabiplik ve cerrahlık yetkisi verildiği belirtilmektedir. Tıbbiye öğrencileri genellikle yüzbaşı bazen de daha üst bir rütbe ile mezun olmakta idiler. Dolayısıyla üstteki diplomanın hemen altındaki paragrafta, öğrenciye verilen askeri unvan belirtilmekte ve altında da Seraskerlik makamının mührü bulunmaktaydı. (Özbay, s. 96) Mezun olan hekimlerin de kendilerine mahsus bir kıyafeti vardı. 1878 yılındaki bir kanunla setre ve pantolondan ibaret olan bu kıyafete zarif bir şekil verilmişti. Sınıf işaretleri ve rütbeler

kollarda şeritlerle gösterilmiş, elbise etekleri diz kapağına kadar uzatılmış, yakalara amblemler konmuştu. Sıhhiye sınıfı tabip ve cerrahlarının küçük üniformalı setrelerinde yen ve yakalarla omuz lambiseleri güvezi kadifeden, zıhlar kırmızı çuhadan idi. Hekimlerin lambiselerinde sarı sırmadan bir yılan, cerrahlarda birer neşter bisturi bulunuyordu. (Özbay, s. 97) Mezuniyet törenlerine devlet erkanı da katılırdı. Nitekim 1872 yılı sınavları padişahın huzurunda yapılmış ve üstün başarı gösteren dört öğrenci Avrupa'ya yüksek tahsile gönderilmişti. 1875 yılı mezunlarından da üç kişi ihtisas için Paris'e gönderildiler. (Özbay, s. 64) 1877 yılında Osmanlı-Rus savaşı başlayınca Tıbbiye öğrencilerinin birçoğu tabip yardımcısı olarak birliklere gönderilmiş, bunlar savaştan sonra okullarına dönerek tahsillerini tamamlamışlardı (Özbay, 65). Savaş esnasında Mekteb-i Tıbbiye Hastanesi de yaralılara tahsis edilmişti. O sırada İstanbul'da bulunan Journal de D'ebats'ın bir muhabiri bu hastanenin hayli iç karartıcı bir tasvirini yapmaktadır. Marko Paşa da hastalara moral olması için bazı günler askeri bandoyu getirip marşlar çaldırmakta imiş. (Özbay, s. 65)

Terfi Komisyonu

Arşiv belgelerinde nazırlığı zarfında Marko Paşa'nın bazı icraatlarına ya da taraf olduğu hadiselerle de rastlanmaktadır

29.3.1280 (13 Eylül 1863) tarihli belgede; **“Terfi-i rütbeye hak kazanan tabiplerin tesbiti için Tıbbiye nâzırı ile Marko Paşa'nın da içinde bulunduğu, Meclis-i Umur-ı Tıbbiye azalarından bir Komisyon teşkili”** istenmektedir. (MB.İ 19 75)

Levend kıışlası raporu: Bazı arşiv belgeleri o sıralarda Levend'de kurulan ordugâhta bulunan askerlerin sağlıkları konusunda Marko Paşa'nın fikrine müracaat edildiğini gösteriyor. Bunun üzerine Marko Paşa Sadaret makamına

hitaben kendisi tarafından kaleme alınan 3 Rebiyü'l-ahir 1281 (4 Eylül 1864) tarihli bir raporu aşağıya aldığımız dilekçe ekinde sunmaktadır:

Ma'ruz-ı câker-i kemîneleridir ki,

Levend sahrasında ittihaz buyurulan ordugaha (?) Asakir-i şahanenin hastegân ve vefeyâtı hakkında mün-teşir olan erâcîf-i kâzibeden dolayı husûle gelen sû-i tesirin mahv u izâlesini mucib olacak vukuât-ı sahihanın arz u işârına mecburiyet gelmiş ve ol bâbda tanzim olunan bir kıta lâyiha ile bir aded jurnal leffen takdim-i piş-gâh-ı sâmi-i hidîv-i ekremîleri kılınmış olmakla muvâfık-ı irâde-i madelet-âde-i dâver-i ekremîleri buyurulur ise icâbının icrâsı husûsunu müsâade-i aliyye-i âsafâneleri bî-dirig ü sezâvâr buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. İmza: Marko (BOA.İ.DH.529.36564.1)

(Özetle:) Başbakanlığa,

“Levend sahrasında kurulan ordugahdaki askerlerin hasta olanları ve vefat edenleri hakkında bazı yalan haberlerin kamuoyunu olumsuz etkilememesi için ordugah-taki gerçek durumu açıklamak zorunlu hale gelmiştir. Bu konuda hazırlanan rapor ve jurnal ekte makamınıza sunulmuştur. Gereğinin yapılması için izninize...”

Başbakanlıktan Mabeyn-i Hümayunua gönderilen 9 Recep 1281/ 10 Eylül 1864 tarihli yazıda Marko Paşa'dan gelen rapor ve jurnalın yayınlanması için izin isteniyor; bir gün sonrasının tarihini taşıyan ekteki Mabeyn-i Hümayun cevabında da padişah onayı bildirilip, bahsi geçen evrakın neşir izni bildiriliyor. (BOA.İ.DH.529.36564.2)

Nafia Nezareti'ne yazılan 16.4.1281/18 Eylül 1864 tarihli yazıda da padişah tarafından onaylanan Marko Paşa'nın tanzim ettiği layiha ve jurnallerin Takvim-i Vekayi

ile diğer havadisnamelerde ilan edilmek üzere ekte gönderildiği bildiriliyor. (A. MKT. MHM. 312 21)

1865 Kolera Salgını ve Marko Paşa¹

1863-1871 arasında bütün dünyayı etkisi altına alan ve 1865 yılında İstanbul'da da çok sayıda ölüme yol açan kolera salgını esnasında Marko Paşa'nın yoğun bir yıl geçirdiğini tahmin edebiliriz. Zira bu dönemde Saray Eczanesine çok sayıda müracaat yapıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Sultan Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet ettiği bu yıllarda Saray Eczanesi de , Dolmabahçe'de günümüzdeki Resim ve Heykel Müzesi'nin karşısında yer alan ve 1950'lerde Askeri Baytar Hastanesi olarak kullanılan binada bulunmaktaydı. Binanın birinci katında saray mensuplarının ilaçları yapılır ikinci katında ise sultana ait ilaçların yapıldığı Hünkâr Eczanesi bulunurdu (Bozkurt, s. 56).

Dolmabahçe Saray Eczanesi'nde Marko Paşa'nın maiyetinde çalışan görevlilerden Vincent Peche'in koleraya karşı geliştirdiği bir nevi ilacın pek çok kişinin iyileşmesini sağladığı haberi ilaçla ilgili büyük bir talebin oluşmasına yol açmış ve bu taleplerden bazıları doğrudan Vincent Peche'e diğer bazıları da Eczane nâzırı olması bakımından Marko Paşa'ya yöneltilmişti. Salgında görülen bu hizmetleri dolayısıyla Marko Paşa Sadarete gönderdiği 10 B.1282/29 Kasım 1865 tarihli bir yazıyla Eczacı Peche'nin ödüllendirilmesini istemiştir. (İ.DH.37828) Bu yazıda Paşa, “**eczacılıkta usta ve akranları arasında ender**” olarak nitelendiği Vincent Peche'in kolera salgını sırasındaki “fevkalhad gayreti yanında bir tür ilaç terkibine muvaffak olduğunu”

1 İstanbul'daki kolera salgınıyla ilgili bilgiler şu çalışmadan özetlenmiştir: Suzan Bozkurt, Nuran Yıldırım vd, *1865 Kolera Salgınında Mabeyn-i Hümayun Eczacısı Vincent Peche ile Robert Kolejden Cyrus Hamlin'in Kullandıkları Antikolerik Terkipler* (Osmanlı Bilimi Araştırmaları, c. 3, sayı: 2, 2002, s. 55-78).

ve kullananlardan alınan çok sayıdaki teşekkür mesajlarından ilacın faydasının anlaşıldığını belirtmek suretiyle onun ödüllendirilmesini talep etmektedir. Bu öneri kabul görür ve 27 B.1282/16 Aralık 1865 tarihli irade ile Peche'ye 5. rütbeden Mecidi Nişanı verilir.

Üç yıl sonra Marko Paşa bu kez de 29 Ca.1285 (17 Eylül 1868) tarihli yazıyla Mabeyn-i Hümayun Eczanesi'nde müstahdem eczacılardan serhalife Mösyö Peche, memur Bekir Efendi, muhasip Yorgaki Efendi ve Topkapı Sarayı Hümayun Eczanesi serhalifesi Miltiyadi Efendilerin yıllardır saray mensuplarının tedavisi konusunda göstermiş oldukları sadakat ve hizmetleri mukabili üçüncü rütbe ile taltiflerini teklif etmiştir. Teklif kabul görür ve 10 C.1868 (28 Eylül 1868) tarihli irade ile söz konusu kişilere rütbe-i salise-yani binbaşılık mukabili sivil bir rütbe- tevcih edilir. (İDH.40452)¹

Gazete Neşir İzni

Abdülaziz dönemi Marko Paşa belgeleri arasında bir de gazete neşir talebi bulunmaktadır. 19.10.1282 (7 Mart 1866) tarihli belgeden Mekteb-i Tıbbiye nâzırı olan Marko Paşa'nın, Umur-ı Sıhhiye-i Askeriye Espektörü, Dr. Binbaşı Ali Bey'in Sıhhatnüma isimli ayda iki kere neşri düşünülen bir tıp gazetesi yayınlama talebini aktardığını öğreniyoruz.²

1 Buraya almaya lüzum görmediğimiz her iki taleple ilgili arşiv belgelerinin metinleri için bkz. Bozkurt, a.g.m, s. 77-78.

2 Dr. Hakan Bacanlı ve Dr. Efdal As'ın hazırladığı, *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriyeden Gülhane Tıp Dergisine (1872-2017* " (İstanbul, 2018) isimli çalışmada, Gülten Dinçe ait, "Arap Harfleri ile Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme: I", s. 17) isimli eserden iktibas suretiyle ve tarih belirtilmeksizin ilk Türkçe tıp dergileri arasında bu derginin adı da zikrediliyor (A.g.e, s.26).

Aynı çalışmada, Dinç'in, Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisinde yayınladığı iki makalede, ilk tıp dergisi olan *Vakayi-i Tıbbiye*'nin yayımlanmaya başladığı 1849 yılından 1928 Harf Devrimi'ne kadar yayınlanmış olan 48 adet süreli yayını tespit ettiği ve söz konusu yayınlar hakkında kısa

Maarif nezaretinden gelen soruya cevap olarak kaleme alınan özet müsveddede; yayınlanması düşünülen gazete hakkında matbuat kaleminden fikir alındığı, gazete politikayla ilgili olmadığı gibi naşirinin de padişaha bağlılığı dolayısıyla yayın izninin verilmesinin uygun olacağı ve yetkinin nezarete ait olduğu ifade edilmiştir. (5 Mart 1282/17 Mart 1866)

Özetten sonra temize geçilmiş tam metni aşağıya alıyoruz:

Mekteb-i Tıbbiye doktorlarından olup Meclis-i Umur-ı Sıhhiye-i Askeriye ispektörü Binbaşı Ali Beg'in vukubulan tıbbiye ve hıfz-ı sıhhat-ı umûmiye müteallik ve bazı ihtarat-ı lâzıme-yi şâmil Sıhhatnûma ismiyle ayda iki defa bir gazete tab' ve neşri istidâsında bulunduğu dair müzekkeresiyle saadetlü Marko Paşa tarafından makam-ı ulyâ-yı sadâret-i uzmâyâ takdim olunan tezkire Maârif Nezâret-i behiyyesine havâle buyurulmuş ve mezkur gazete hıfz-ı sıhhat-i umûmiye dair mebâhis ve ihtârâtdan ibâret olup umûma fâideli bir eser olduğundan ol veçhile tab' u neşrine ruhsat itâsı lazım geleceği meclis-i maarif cânibinden bâ-müzekkere ifade olunduğu nezâret-i müşarunileyhâ cânibinden işâr olunmuş ve mîr-i mümaileyhin ihdâs edeceği gazete umur-ı politikaya aid olmayıp kendisi dahi bendegân-ı saltanat-ı seniyyeden bulunduğundan ruhsat-ı matlûbenin itâsı bi'ttab Nezâret-i müşarunileyhâya aid mevâddan bulunmuş olmakla ruhsat-ı lâzımının itâsı zımnında husûsi müstedânın yine Nezâret-i müşarunileyhâya havâle buyurulması lâzım geleceğinin arz u ifadesine mücâseret kılındı. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. (HR.MKT. 540 102)

bilgiler de verdiği belirtilmektedir. Yine aynı çalışmadan Gülten Dinç'in, bu konuyla ilgili bir doktora tezi hazırladığını öğreniyoruz: *Mekteb-i Tıbbiye Matbaasında Basılan Arap Harfli Türkçe Yayınlar Aracılığı ile Tıbbiye'nin Yayın Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme (1844-1928)*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Bolu'daki Frengi Hastalığı ve Kadri Efendi

Mekteb-i Tıbbiye'ye gönderilen diğer bir yazıdan, Bolu'da çıkan frengi hastalığının defî için Marko Paşa'nın bir layiha verdiğini öğreniyoruz. 24.10.1281/22 Mart 1865 tarihli yazıda Marko Paşa'nın verdiği layihanın gönderildiği, Bolu'ya gidecek doktorların bir kısmının yola çıktığı diğerlerinin de hareket etmek üzere olduğu dolayısıyla oluşturulan komisyonda Marko Paşa'nın layihasının incelenerek eklenecek maddelerin hemen bildirilmesi isteniyor. (A.MKT. MHM. 327 96)

25.1.1283/9 Haziran 1866 tarihli diğer bir yazıda da Dersaadet'e celbedilecek olan Bolu Tabibi Kadri Efendi'nin yerinde ibkası talebine dair mahalli tahrirat hususunda Marko Paşa'dan görüş bildirmesi istenmektedir. (A.) MKT.MHM. 357 92) Ancak yazıda bu celbin gerekçesiyle ilgili bilgi bulunmadığı için konunun mahiyeti anlaşılmıyor.

Midilli Depremi

Döneme ait belgelerden birkaçı da bir zelzele münasebetiyle Midilli Adası'na¹ gönderilen yardımlarla ilgilidir. 7

- 1 **Midilli:** Ege Denizinin kuzeydoğusunda Anadolu sahillerine takriben 10 km mesafede 1630 km² yüzölçümüyle Yunanistan'ın üçüncü büyük adasıdır. Ada Kalonya ve Gera isimli iki verimli ovaya sahiptir. Yerleşim tarihi M.Ö. 3000-2750 yıllarına kadar inen Midilli Adası'nın Türkler'le bağlantısı 1091'de Çaka Bey'in burayı kısa bir süre için ele geçirmesiyle başlar. Eylül 1462 tarihinde Fâtih Sultan Mehmed kumandasındaki Osmanlı ordusu ve Mahmud Paşa idaresindeki donanma Midilli'yi ele geçirdi. Adadaki kalelere askeri garnizonlar yerleştirildi ve iskân için Türk nüfus getirildi. Midilli kasabası ve Molova kadılık merkezi oldu. Yunan Ortodoks kilisesinin iç teşkilâtına dokunulmadı. Osmanlı hâkimiyeti döneminde adanın en önemli yerleşme merkezi Midilli kasabası idi. Osmanlı tahrir kayıtlarına göre kasaba 927'de (1521) 308'i Müslüman, 455'i Hristiyan olmak üzere toplam 763 hane nüfusa (yaklaşık 4000 kişi) sahipti. XVI. yüzyılın ikinci yarısının son çeyreğinden itibaren bu oran giderek Hristiyanlar lehine döndü. Müslüman nüfus oranı 989'da (1581) %46'dan (480 haneye karşılık 400 hane) 1054'te (1644) %40'a, 1874'te

Mart 1867 tarihinde gerçekleşen ve Soloviev vd. (2000)'ne göre MW: 7 büyüklüğünde olan 1867 depremi, adada 5750 haneye zarar verirken 550 kişinin ölmesine ve 816 kişinin yaralanmasına sebebiyet vermiştir.¹

Yazışmalardan bazı yardımlarla birlikte Marko Paşa'nın da adaya gönderildiği ve oradan durumla ilgili bilgilendirmeler yaptığı anlaşıyor.

Bunlardan 9 Mart 1283/21 Mart 1867 tarihli olanı, Midilli Adası'ndan Marko Paşa ile Salih Bey tarafından

ise %13'e düştü. Buna mukabil adanın diğer kasabası olan Molova'da Müslüman nüfus çoğunlukta idi ve 1874 yılında 550 Müslüman ve 530 Hristiyan hanesi vardı. 1874'te ada nüfusu toplamda tahminen 80 bin civarındaydı. Adada birçok cami, medrese, dergâh, su yolları, kışla, çeşme ve hamamlar inşa edildi. Ayrıca Gazi Hasan Paşa Midilli kasabasının etrafını surlarla çevirtti. 1867 yılındaki depremde surlar şehirle birlikte hemen hemen tamamıyla yıkıldı. Hayreddin Paşa Medresesi ile kale ise ayakta kaldı. Depremden sonra kasaba cami ve kiliseleriyle beraber tarz olarak neo-klasik, Bizans, Osmanlı ve neo-gotik bir karışımla kısa bir sürede tekrar inşa edildi. Midilli Adası 1821-1828 yılları arasındaki Yunan isyanına katılmadı. 1840'ta özellikle Müslüman nüfusu etkileyen, yaklaşık 40.000 insanın öldüğü bir veba salgını yaşandı. Asrın sonunda yeni zeytinyağı imalat yöntemleriyle hızla zenginleşen ada nüfusu da arttı. 1304 (1887) yılına ait salnâmeye göre adanın toplam nüfusu 94.448'dir. Bunun 13.697'sini (%14,5) Türk nüfusu oluşturuyordu. Adanın üç kazasında altmış bir cami, otuz sekiz hamam, yedi tekke ve dört medrese, Hristiyan tebaa için doksan üç kilise ve manastırla her iki gruba hizmet veren 147 okul bulunmaktaydı. On iki farklı ülkenin adada konsolosluğu vardı. 1877-1884 yılları arasında Nâmık Kemal Midilli'de idareci olarak görev yapmış ve ada ile ilgili yazışmalar bırakmıştır. Midilli 1912 yılı sonbaharında Yunan ordusu ve donanması tarafından ele geçirildi. 1913 Mayısındaki Londra Konferansı'nda da bu durum teyit edildi. Lozan Antlaşması'nın bir sonucu olarak Midillili Türkler Anadolu'daki Rumlarla mübadele edildi. Geride bıraktıkları pek çok mabetleri yok oldu. (Machiel Kiel, *Midilli*, DİA, c. 30:11-14).

- 1 Hasan Sözbilir vd. "12 Haziran 2017 Midilli Depremi ve Bölgenin Depremsellliği, Buca, İzmir 2017, s. 5 (Yazar bu bilgiyi Papazachos, B., & Papazachou'nun, C. (1997), "The earthquakes of Greece. Thessaloniki-Greece: Editions Ziti" isimli çalışmasına dayandırıyor). Depremin tahribatıyla ilgili diğer bazı ayrıntılar için Machiel Kiel'in Midilli maddesiyle ilgili dipnota bk.

gönderilen ayrıntılı telgraftır. Ayvalık'tan Sadarete gönderilen ve yapılan işleri anlatan telgraf mektubun metnini aşağıya alıyoruz:

Muvâsalât-ı âcizânemizden bu güne kadar cesim beş baraka sâye-i şevketvâye-i Cenâb-ı Mülûkânede inşa ettirilmiş ve binden mütecâviz fakir olan ahaliden iskan ettirilmiştir. Çadırların killeti cihetiyle Kalonya ve sair kazalara gidilememiş ise de barakalara iskan olan ahali yedlerinde bulunan yüz kadarı toplanıp lüzumunda baraka inşası için bir miktar kereste Kılıç Ali vapur-ı hümayununa tahmilen îâneye muhtaç olan Kalonya ve Pîre karyelerine müteveccihen bugün hareket-i âcizanem musammem olup buraca me'kulât ve saire sâye-i şâhânede derece-i kifâyede ise de karye ve kazalar daha layıkıyla bakılmaya vakit olmamıştır. Tıpça evvel be-evvel lazım olan îânelerde dahi kusur olunmayıp cezirenin her tarafında cerrahlar tayin olunmuştur. İnşaallahu Taala sâye-i merhamet-vâye-i Mülûkanede birkaç gün zarfında âsâyışın müsâvat üzere olacağını memul ederiz. Ol bâbda. 8 Mart 1283/20 Mart 1867 (imza) Salih, Ser-tabib-i Hazret-i şehriyari Marko (İ.DH. 560 39021.1)

16 Za 1283 (22 Mart 1867) tarihli Sadarettten Mabeyn-i Hümayun başkatipliğine yazılan yazıda yukarıda bahsi geçen telgraf içeriği özetleniyor ve yazılacak cevap için Sultanın fikri soruluyor. Bir gün sonraki tarihle altta eklenen Başkâtiplik yazısında telgrafın padişahça görüldüğü uygun bir cevap yazılmak üzere iade edildiği bildiriliyor. (BO-A.İ.DH.560.39021.2)

İlgili belgeler arasında 6 Za 1283 (12 Mart 1867) tarihli Cezair-i Bahr-ı Sefid (Akdeniz Adaları) valisi Hüseyin Hüsnü Paşa imzasıyla Ayvalık'tan, Sadarete gönderilen bir teşekkür mektubu da yer alıyor. Mektupta vali, 5 Za 1283 (11 Mart 1867) tarihli bir telgrafla padişah tarafından 500 kese yardımla birlikte, Marko Paşa ve bir grup

doktor ve cerrahın, ilaçla birlikte gönderileceği müjdesini aldığı, durumu muhtaç halka müjdelediğini belirterek teşekkür ediyor ve padişaha hayır dualarda bulunuyor. (BOA.İ.DH.560.38993.1)

9 Za 1283 (15 Mart 1867) tarihli diğer bir belgede bu teşekkür mektubu Sadaret tarafından Mabeyn Başkatipliğine bildiriliyor ve bir sonraki güne ait cevabi kayıta padişahın duyduğu memnuniyet bildiriliyor. (BOA.İ.DH.560.38993.2)

Bazı Alacak-Verecek Davaları

Arşiv belgeleri Marko Paşa'nın sadece resmi görevlerine ve terfilerine değil bazı şahsi ilişkilerine, alacak-verecek davalarına da ışık tutmaktadır. 12.8.1281/8 Şubat 1865, 28 Kanun-ı evvel 1280 tarihli imzasız yazıda **Petro Nidiski** isimli İngiliz vatandaşının ücret mukabili altı bin seksen kuruş alacağı olduğuna dair şikâyeti üzerine sefaretten gelen ödeme talebi Marko Paşa'ya gönderilmekte ve saygılı bir dille borcun ödenmesi istenmektedir. Ancak yazının içeriğinden bu borcun kişisel mi kurumsal bir borç mu olduğu anlaşılamıyor. Metin şöyledir:

Marko Paşa'ya tezkire-i sâmiye,

İngiltere devleti teba'asından Petro Nidski (?)'nin taraf-ı saâdetlerinde ücretten dolayı altı bin seksen kuruş alacağı olduğundan bahisle tesviyesini müsted'i cânib-i sefâretten itâ olunan takrir manzûr-ı saâdetleri olmak üzere leffen irsâl olunmakla bi'l-mütâlaa icabının icrâ ve inhâsıyla takrir-i mezkûrun îadesi hususuna himmet eylemeleri siyâkında tezkire-i muhibbî terkim olundu. (HR.MKT 507 45)

Benzer bir diğer belgeden de Marko Paşa'nın Şadmin isimli bir Fransız'a olan borcunu geciktirdiği anlaşıyor.

Acemice yazılması ve imla hatalarına nazaran belki de bir yabancı tarafından kaleme alınan 13 Şevval 1286/16 Ocak 1870 tarihli yazıya göre özetle:

“Fransa tebaasından tüccar Şadmin bundan iki buçuk ay evvel Ticaret mahkemesinden alacağıyla ilgili ilamı Marko Paşa’ya göndermiş ama Paşa bugün yarın diye geciktirmiş; kitabet dairesinden gönderilen yazıya ise cevap bile vermemiş. Bu yüzden Fransa Sefareti tüccar adına durumdan şikâyetçi olmuş. Sefaret, ilgili kurumdan aslı 1586 kuruş olan ama mahkeme masrafları ve gecikme bedeliyle birlikte 1679 kuruşa çıkmış bulunan borcun acilen ödemesi için kendisine bir yazı yazılmasını talep etmiş.”

Bu talep imzasız ve durumu özetleyen müsvedde halindeki bir ön yazıyla Umur-ı Sıhhiye-i Askeriye nâzırı Marko Paşa’ya bildiriliyor ve kendisine Sefaret’in şikâyetine aracı olan Hariciye Kaleminden gelen yazının gönderildiği ve bu az miktarın bir an evvel ödenmesi gereği ifade ediliyor (HR. MKT. 674 54) Bahsi geçen yazı metnini aşağıya alıyoruz:

Umur-ı Sıhhiye-i Askeriye nâzırı saâdetlü Marko Paşa Hazretlerine tezkire-i sâmiye,

Fransa devleti teb’asından Mösyö Şadmin nâm tâcirin bir kıt’a Mahkeme-i Ticâret ilâmı mucibince ma’a-güzeşte ve masârif-i mahkeme zimmet-i saâdetlerinde alacağı olan bin altı yüz yetmiş sekiz kuruşun henüz tesviye ve itâ olunmamasından nâşi cihet-i sefaretten şikâyet olunmakta bulunduğu ve meblağ-ı mezbûrun cüzi’i’l-miktar bulunması hasebiyle te’hîr-i kesviyesinde bir sebep bulunamadığı beyanıyla sür’at-i te’diyesi hususunun savb-ı saâdetlerine işârı tâcir-i merkuma li-ecli’l-itâ kitâbet-i mü mâileyhâ canibine irsâl-i himmet eylemeleri siyâkında tezkire.

Bu yazıdan takriben bir ay sonraki diğer bir belge yine bu konuyla ilgilidir. 21.11.1286/22 Şubat 1870 tarihli bu belgede; Hariciye Kaleminden yeni bir yazı geldiği, Marko Paşa'nın borcun 424 kuruşluk kısmını ödediği kalan kısmını da takside bağlamak istediği ancak Sefaret'in bunu kabul etmediğinden bahisle kalanın da ödenmesi Umur-ı Sıhhiye-i Askeriye nezaretinden isteniyor. İkinci sayfada yer alan 14 Zilkade 1286 (15 Şubat 1870) tarihli acemice bir yazı söz konusu şikâyet dilekçesi olsa gerek. (HR.MKT. 678 3)

Eğer bu belgeler itimada şayan ise Marko Paşa'nın borçlarını ödeme hususunda bir hayli ihmalkâr olduğu sonucuna varabiliriz.

Sultan Abdülaziz'e İthaf Edilen Tıp Kitabı

Dönem belgeleri arasında bazıları Marko Paşa'nın kendisini Saray Başhekimisi yapan Sultan Abdülaziz ve ailesine yakınlığı hakkında fikir vermektedir. Paşa, oldukça ağdalı bir üslupla Sadarete yazdığı 25.Zilkade 1281/ 21 Mayıs 1865 tarihli aşağıdaki dilekçesiyle; genel tıp ve ilaç yapımı konusunda tercüme ve tanzim suretiyle kaleme aldığı ve Padişaha ithaf suretiyle *Risale-i Hekimiyye-i Aziziyye fî beyan-ı Terkiib-i Ecza-yı Tıbbiye* adını verdiği eseri için, üç cilt olması ve diğer bazı şartlar dahilinde basım izni istiyor.

Makam-ı Muallâ-yı Cenâb-ı Sadâretpenahiye,

Sâye-i şevket-vâye-i Hazret-i râcdâride tercüme ve tertibine acizane muvaffak olduğum müfredât-ı tıbbiye ve muâyene-i eczâ ve kavâid-i sâireyi hâvi olup nâm-ı nâmî-i Hazret-i şehinşâhiye mensubiyetine müsâade-i maârifâde-i cenâb-ı pâdişahi şâyân bulmuş olan *Risâle-i Hekimiyye-i Aziziyye fî Beyan-ı Terkiib-i Ecza-yı Tıbbiye* nam risâlenin üç cild üzerine olmak ve temettü' ve zarar-ı savb-ı kemterâneme aid bulunmak üzere tab' etdirilip lüzumu mikdarının mevcut hastahânelere bi'l-i'ta

küsûrunun fûruhtuyla hasıl olan temettuun dahi mezkur hastahânelere âcizane başkaca bir yâdigar dahi bi't-tedârik takdim ve ihdâ olunacağı muhât-ilm-i âli-i sadâretpenâhileri buyurulan (?) ber-minvâl-i muharrer risâle-i mezkûrenin tabına müsâade-i ihsân-âde-i hidi-vide bi-dirig ü erzân buyurulması bâbında emr ü fer-mân Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Marko (mühür) (İ.DH. 537 37285/1)

Bu talebe cevap olmak üzere Sadaretten, Gurre-i Mu-harrem 1282/ 26 Mayıs 1865 tarihinde Mabeyn-i Hüma-yuna gönderilen yazıda söz konusu eserin basımı konusunda Padişahın fikri sorulmakta bir gün sonraya ait cevabi ke-nar notunda da iznin verildiği bildirilmektedir. (İ.DH. 537 37285/2)

Yukarıda aktardığımız dilekçesinden Genel Tıp ve İlaç yapımına dair bir eser olduğu anlaşılan bu tercümenin akıbeti maalesef meçhuldür. Mekteb-i Tıbbiye'de o dönem tıp eğiti-minin Fransızca yapılmasına ve dolayısıyla Marko Paşa'nın da bu dilde eğitim almış olmasına nazaran söz konusu ki-tabın Fransızcadan tercüme olması güçlü bir ihtimaldir. Pa-şa'nın dilekçesindeki; "**tercüme ve tertibine acizane mu-vaffak olduğum**" ifadesine göre bu tercümenin tek bir eser tercümesi olmayıp ilgili kitaplardan yapılmış bir toplama/ düzenleme olduğu tahmin edilebilir. Diğer taraftan kendi-sinden bahseden bazı kaynaklar onun Türkçesini zayıf bulu-yor, hele yazısının ancak ismini yazacak seviyede olduğunu belirtiyorlar. Gerçekten Türkçesi bu kadar zayıfsa bu eseri tercümesi ne suretle mümkün olabilmiştir? Bununla ilgili olarak Türk meslektaşlarından destek mi almıştır? Bütün bunlar cevaplanamayan sorular olarak kalmaktadır.

Peki bu eser ne olmuştur? Yukarıdaki yazışmadan al-dığı basım onayına uygun olarak basılmış mıdır, yoksa bu iş akim mi kalmıştır? Yaptığımız tıp literatürü taramalarında eserin izine tesadüf edemeyişimiz bizde onun basılamadan

kaldığı intibasını vermiştir. Şayet el yazma nüshası mevcut ise onun da nerede olduğu tespit edilememiştir. Bu eserin bulunması herhalde Marko Paşa biyografisi için ciddi bir katkı olacaktır.

Pertevniyal Valide Sultan'ın¹ Yardımı

Saray tabibi olan Marko'nun, Sultan Abdülaziz'den başka diğer saray mensuplarıyla da yakınlıkları olması muhtemeldir. Elimizdeki Arşiv belgelerinden iki tanesi de bu konudadır. Pertevniyal Valide Sultan'ın, işlerini yürütmekle mükellef Saray Başağası'na hitaben yazdığı 29.12.1283/4 Mayıs 1867 tarihli bir yazı Marko Paşa'nın yaptığı bir evin döşeme işlerine yardım hususundadır. Hanım duyarlılığını yansıtan üslubuna nazaran Valide Sultan'ın kendi kaleminden çıkması

- 1 **Pertevniyal Valide Sultan:** (1810?-1884) Çerkez asıllıdır. Şehzade Abdülaziz'i dünyaya getirdiğinde beşinci kadınefendiliğe yükseldi. 25 Haziran 1861'de Abdülaziz'in tahta geçmesiyle Vâlîde Sultan unvanını aldı. Sultan Abdülaziz üzerinde büyük nüfuzu vardı ve devlet işlerine müdahaleleri oldu. Vâlîde Sultan'ın devlet işleri üzerindeki etkisi bilindiği için çeşitli dilekçelerin padişahın yanında kendisine de takdim edildiği görülür. Vâlîde Sultan müsrif bir insandı. Sarrafı Mısırlıoğlu Bogos vasıtasıyla yaptığı fahiş harcamaların faturası çok defa maliye hazinesine yükletiliyordu. Bogos, devletin ilgili birimlerinin haberi olmadan Pertevniyal Sultan'la yaptığı özel anlaşmalara dayanarak harcadığı paralar için yüksek oranda faiz işletiliyordu. Pertevniyal Vâlîde Sultan, oğlunun tahttan indirilmesine şahit oldu; hakaretlere ve tecritlere maruz kaldı. Beşinci Murad zamanında iyice içine kapanan Pertevniyal Sultan, İkinci Abdülhamid'in tahta geçmesiyle tekrar itibarına kavuştu. Bu tarihten sonra vaktini daha ziyade bazı çocukların yetişmesine vakfeden Vâlîde Sultan 26 Ocak 1884'te vefat etti ve Aksaray'da kendi camiinin yanındaki türbesine defnedildi. Pertevniyal Vâlîde Sultan büyük bir hayırseverdi. Çok sayıda vakıf kurdurdu ve zor durumda kalmış pek çok kimseye; borcundan dolayı hapse düşenlere, kıtlık çeken Anadolu halkına vs. nakdi yardımlar yaptı. Pertevniyal Vâlîde Sultan'ın en önemli eseri, Aksaray'da yaptırdığı kendi adıyla anılan cami ve külliyesidir. İstanbul'un pek çok yerinde çeşmeler yaptırdığı gibi Tersane'de bir gemi inşa havuzu yaptırmış ve ilk Osmanlı zırhlısı olan Feth-i İslâm bu tezgâhtan çıkmıştır. (Ali Akyıldız, *Pertevniyal Valide Sultan*, DİA, 34:239-40)

muhtemel, imlası bakımından da hayli kusurlu olan bu yazıda Marko Paşa'nın yeni yaptığı bir evin tefrişi için yardım talep ettiği anlaşılıyor. Metnini aşağıya aldığımız yazısında, **“Mehd-i ulya-yı saltanat”**, ısrarlı ricasını kıramadığı Marko Paşa'ya yardım edilmesi hususunda mahcup bir tavırla Ağadan yardım istiyor.

Saâdetli Ağa Hazretleri,

Marko Paşa'nın inşâsına muvaffak olduğu bir bâb hânenin mefrûşatı hususunda tarafımıza istirham ve istidâ eylemiş olduğundan ben de olmaz diyemedim. Hazır şu aralık oda yer ve döşeme işi olduğu cihetle mezkur hânenin icâb eden mahallerini mütevâtir olmayarak bir suhuletle tanzim ve tesviye edebilir misiniz? Vaka sizin dahi mesârifiniz ziyâde olduğunu bilirim fakat pek aşırı ricâ etmiş olmakla şu mefrûşat husûsu vücuda gelmiş olsa müstelzim-i mahzûziyetimizi mûcib olacağından keyfiyetin ne resme tedbir kılınacağını tarafımıza beyân ve bu bâbda himem-i âlilerini her cihetde memul iderim. (İmza) Mehd-i ulyâ-yı saltanat. (TS.MA.e 598 85)

Bu yazıda söz konusu evin nerede olduğu belirtilmiyor. İlgili kısımda bahsi geçeceği üzere Marko Paşa'nın aile evi Kuzguncuk'ta bulunmaktadır. Keza Anadolu Kavağındaki Marko Paşa köşkü de günümüze kadar gelmiştir. Marko Paşa'nın yaz aylarında da Burgaz Adası'ndaki evini kullandığını biliyoruz. Acaba yazıda bahsi geçen ev bunlardan birisi midir, yoksa bilmediğimiz başka bir ev midir? Kesin olarak cevaplayamamakla birlikte bu konuda bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Halen Kuzguncuk İlkokulu olarak kullanılan ev -okul sitesindeki bilgiye göre-1865 tarihinde Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır. Aradaki tarih yakınlığına nazaran binaya 1865 yılında başlandığı fakat döşeme işlerinin yardım tarihi olan 1867 yılına kadar devam ettiği düşünülebilir. Fakat bu ihtimal de Valide

Sultan'ın yazısında geçen “**evi Marko Paşa'nın yaptırdığı**” şeklindeki ifadeyle çalışmaktadır. Sula Bozis, İstanbul Rum-ları isimli eserinin Marko Paşa bahsinde kaynak göstermek-sizin onun Pera'da Kabristan sokağında bir evi olduğunu söylemektedir. Bilginin sıhhatinden emin olamamakla bir-likte bahsi geçen tefriş işinin bu evle ilgili olması da müm-kündür. (Bozis, s. 106)

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda mevcut bazı belgelerde hayır eserleriyle tanınan Pertevniyal Sultanın Mekteb-i Tıbbiye'ye yönelik bazı ihsanlarına da tesadüf edilmektedir. Bunlardan, 28 Safer tarihli -ancak yılı belir-tilmemiş- ve Mehd-i Ulya-yı Saltanat imzalı bir yazısında, Mekteb-i Tıbbiye'ye yaptığı manda yardımına yapılan bir teşekkürü cevaplandırıyor, alınmak istenen iki çift manda talebini onaylıyor ve bu arada Marko Paşa'nın tezkiresini mütalaa ettiğini de belirtiyor. Yazıda mütalaa edilen tezki-renin mahiyeti belirtilmemişse de bunun bir yardım talebi olduğu tahmin edilebilir. (Per.Val.Sul. 03149)

Yine Atatürk Kitaplığı belgeleri arasında yer alan tarih-siz bir yazısında, Pertevniyal Sultan, meçhul muhatabına, Hastane ve Marko Paşa'ya dair defteri tanzim edip gönder-diğini bildirmekte, Marko Paşa'yla birlikte inceleyerek ek-siği olup olmadığının Sadrazama bildirilmesini istemekte-dir. Üslubuna nazaran bu da Mektep çalışanlarına yönelik bir yardım yahut ihsan defteri olmalıdır. (Per.Val.Sul. 03115)

Aynı Kütüphanede mevcut; “**Veladet-i Hümayunda Sultanlara ve sair takımlarına verilecek ihsanın vürud eden defteri**” başlıklı ve 13 Safer 1279/10 Ağustos 1862 tarihli: Adile Sultan Efendi, Fatıma Sultan, Rafia Sultan, Cemile Sultan, Büyük Hanım Sultan ve Küçük Hanım sul-tanların maiyetindekilere, Kadın efendilere, Sadrazam haz-retlerinin, Şeyhülislam Efendi'nin, Âli Paşa'nın, Serasker Pa-şa'nın, Mustafa Nail Paşa'nın, Reis Kâmil Paşa'nın, Nevres Paşa'nın, Mısırlı İsmail Paşa'nın, Mısırlı Mustafa Paşa'nın,

Kethuda Bey'in, Ser-kurenâ-yı Hazret-i şehriyari'nin, Başkâtibin, Hazine Kethudası Salih Efendi'nin, Mihran Bey'in ve Boğos Bey'in hanımlarının maiyetindekilere verilecek ih-sanlara dair listede, **"Marko Paşa'nın haremi takımına 2 bin"** kaydı yer almaktadır. (Per. Val. Sul. 04573)

Başka bir belge Marko Paşa'nın sadece Pertevniyal Valide Sultan'la değil onun yukarıda bahsi geçen Başağa ile de yakın olduğunu göstermektedir. Valide Sultan'ın sarrafı Bogos'la¹ Başağa arasında düzenlenen 13.10.1283/18 Şubat 1867 tarihli bu borç senedine göre; Başağa, Beyoğlu'nda Mösyö Karabet'ten aldığı bina ve sınırları belli başka bir yerin müstemilatına sarf edilmek üzere kesesine beş kuruş faizle yüzlük kaymeler halinde 2500 Osmanlı lirası borç aldığını belirtiyor ve borcunu vaktinde ödeyeceğini taahhüt ediyor. Bu mühürlü ve imzalı borç senedinin altında **"şühud-ı hal"** kısmında; **"Saâdetli Marko Paşa hazretleri"** kaydından Marko Paşa'nın da anlaşılmaya tanıklık yaptığı anlaşılıyor. (TS. MA.e 1163 19)

Marko Paşa'nın Mısır ve Avrupa Seyahati

Şimdiye kadar Marko Paşa'dan bahseden kaynakların gözden kaçırıldıkları hususlardan biri onun yurtdışı seyahatleridir. Sultan Abdülaziz'in Mısır ve Avrupa seyahatleri hakkında bir kitap yazmış olan Ali Kemali Aksüt'ün eserinden² sultanın her iki seyahat kadrosuna Marko Paşa'yı da dahil ettiği anlaşılıyor. Abdülaziz tahta çıkışından yaklaşık iki yıl sonra İstanbul'la ilişkilerine yeni bir canlılık kazandırmak ve bir takım politik mülahazalarla Mısır'a bir seyahat planlamıştı. 3 Nisan 1863 tarihinde Feyzü'lcihat isimli gemiyle İstanbul'dan başlayan seyahat kafilesinde Marko Paşa da vardı. (Aksüt, s. 9) 7 Nisan tarihinde İskenderiye'ye ulaşan

1 Pertevniyalın bu sarrafla münasebeti hakkında bir önceki dipnota bakınız.

2 Ali Kemali Aksüt, *Sultan Azizin Mısır ve Avrupa Seyahati*, İstanbul 1944.

Sultan ve beraberindekiler Mısır Hidivi İsmail Paşa ve halk tarafından büyük bir alakayla karşılanmışlardı. İskenderiye'den trenle Kahire'ye giden ve Mehmet Ali Paşa sarayına yerleşen kafilde Sultan orta kısmında birinci katı işgal ederken, sağ tarafındaki odalara yerleştirilenler arasında Marko Paşa'nın ismine bir kere daha tesadüf ediyoruz. Ziyaretini tamamlayarak 17 Nisan Cuma günü tekrar İskenderiye'den hareket eden kfile dönüş yolunda İzmir, Çanakkale ve Gelibolu'da konaklamıştı. 27 Nisan tarihinde Sultan Çanakkale tabyalarını gezerken Marko Paşa'yı da Başağa ile birlikte hastaneyi teftişe göndermişti. (Aksüt, s. 54) Gerek Ali Kemal Aksüt'ün gerekse Abdülaziz'in Avrupa seyahati hakkında bir doktora tezi hazırlamış olan Nihat Karaer'in çalışmasından¹ Marko Paşa'nın bu ikinci seyahate de iştirak ettiği anlaşılmaktadır. Karaer'in çalışmasında Fransız tarafının talebi üzerine verilen seyahat listesinde Marko Paşa'nın adı da mevcuttur. (Karaer, s. 60) Her iki çalışmada Marko Paşa'nın adına Toulon'da karşılama merasimi dolayısıyla bir kere daha rastlıyoruz (Karaer, s. 65; Aksüt, 109) Sultan Abdülaziz'in bu seyahati aynı zamanda Marko Paşa'nın da seyahati olduğuna göre kısaca bu gezi hakkında bilgi verelim. 3. Napolyon'un, 1867 Paris Uluslararası Fuarı'na onur konuğu olarak daveti ve Abdülaziz'in de bu daveti kabulü ile başlayan seyahat bir Osmanlı padişahının ilk Avrupa seyahati olması bakımından büyük bir ilgi ile karşılanmış ve gezi boyunca Avrupa başkentlerinin başlıca gündemini teşkil etmişti. Osmanlının Batıdaki/batıdaki imajını düzeltmek ve yeni ittifaklar oluşturmak amacıyla alt yapısını sadrazam Âli Paşa ile hariciye nâzırı Fuat Paşa'nın hazırladığı gezi 21 Haziran 16.00'da İstanbul'dan hareketle başlamış, 28 Haziran'da Napoli'ye, 29 Haziran'da

1 Nihat Karaer, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2003.

Toulon'a, 30 Haziran'da Paris'e ulaşılmıştır. Aksüt'ün eserinden, Paris'teki karşılamada misafirlerin arabalara taksimi sırasında Marko Paşa'nın imparatorun mabeyncisi Dük de Tarente ile birlikte 5. arabaya düştüğünü öğreniyoruz. (Karrer, s. 119) Paris Sergisinin gezilmesi ve çeşitli davetlerle geçen 13 günün ardından sultan ve yanındakiler 12 Temmuz günü Dover limanından hareketle Londra'ya ulaşmış ve 23 Temmuz'a kadar burada kalmıştır. 23 Temmuz günü dönüş yolunda Belçika'nın Liej şehri ve ardından Prusya'nın Koblenz şehrinden geçilerek Viyana'ya ulaşılmıştır. 27-31 Temmuz günlerini Viyana'da, 31 Temmuz -1 Ağustos günlerini Peşte'de geçiren heyet 3 Ağustos günü Osmanlı toprağı olan Vidin'e gelmiş, Varna üzerinden 7 Ağustos günü de İstanbul'a ulaşmıştır. Böylece 21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867 arasında toplam 47 gün sürmüş olan bu seyahatin olumlu yankıları ve tesirleri uzun süre devam etmiştir. Özetlediğimiz bu seyahat boyunca Marko Paşa'nın adına başkaca bir yerde rastlanmıyor. Buradan ekibin bir sağlık problemi yaşamadığı, yani Marko Paşa'ya pek iş düşmediği söylenebilir.

Marko Paşa'nın sarayla yakınlığını gösteren bazı dolaylı anlatımlar da vardır. Bunlardan biri olmak üzere Hikmet Feridun Es –kaynağını belirtmeksizin– şu ilginç olayı naklediyor:

“Papa elçisi merasimle Abdülaziz'i ziyaret etmişti. Büyük salonda nutkunu okuyacaktı. Daha ilk kelimede elçinin üstüne fenalık geldi. Ve kendisi bayıldı. Abdülaziz de telâşa düşmüştü;

–Aman biraz su serpiniz ve limonata veriniz! dedi.

Başta Doktor Marko Paşa olmak üzere bütün hekimler koşuştular. Sultan bitişik odaya geçmişti. Elçiyi ayıltılar. Yarım saatlik bir istirahatten sonra yeniden merasim başladı. Ve elçi nutkunu baştan okudu. Bayılması, ayılması elçi ile âdeta arada samimi bir vaziyet hâsıl etmişti. Elçi, Abdülaziz tarafından büyük iltifat

gördü. Elçiyi ayıltan da Abdülaziz'in hekimi Marko Paşa idi." (Es, s. 15)

Cemal Kutay'ın kaleminden Ruzname ve Marko Paşa

Cemal Kutay, 1971 yılındaki ilk baskısında "*Avrupa'da Sultan Aziz*"; 1991 yılındaki ikinci baskısında ise; *Sultan Azizin Avrupa Seyahati* (Boğaziçi Yayınları, 1991) isimli kitabında, Abdülaziz'in maiyetine dahil olan İstanbul Şehremini muavini Ömer Faiz Efendi'nin *Ruzname* isimli günlüğünü kaynak göstermek suretiyle Avrupa seyahatine ait malumat arasında Marko Paşa'yla ilgili bir olaya da şöylece yer veriyor:

"Heyetimize, meşhur Doktor Marko Paşa da Paris'te iltihak etmişti. Asıl heyete dâhil iken, bir ay önce yine bir tetkik için Paris'e gelmiş olan Sultan Aziz'in hususi hekimleri içinde en çok güvendiklerinden birisi olan bu dert dinlemekle ün salmış, mesleğinde de cidden değerli olan doktor, tahsilinin ihtisasını Paris'te yapmıştı. Marko Paşa, belki meslek alâkası ile heyetimizi de beraberine alarak, yeni yapılmakta olan Paris Belediyesi'nin Sen-Denis Foburg'ta inşa ettirmekte olduğu Şehir Hastanesine götürdü. Osmanlı ülkesinde benzeri olmayan muhteşem bir sıhhat sitesi... Ki aradan yüz yıl geçmiş olmasına rağmen Sante dö Vil olduğu yerde... Sadece her devirde genişlemiş, ilerlemiş, yayılmış olarak...

Heyetimiz hastaneyi gezdi. O yıllar, insan sağlığının beşeriyeti ilk zamanlardan beri perişan eden illetlere karşı ilmin açtığı mücadelenin bir bir müsbet sonuçlarını vermekte olduğu yıllardı. Osmanlılar, bilhassa laboratuvarları hayranlıkla seyrettiler. İçlerinde, bu tarihten yirmi yıl önce, İstanbul'da açılan Darülfünûn'da (üniversite) hikmet (fizik) dersi dolayısıyla, Tahsin Efendi'nin havasız hiçbir canlının yaşamayacağını ispat için bir güvercin üzerinde yaptığı denemenin,

yobazlar tarafından nasıl ayaklanmaya kadar varan karşı koyma sonunda, biçâre Tahsin Hoca'nın canını zor kurtardığını bilenler vardı. Herkes, bu acı kıyaslanmanın tesiri altında iken Ömer Faiz Efendi acıları bir ân unutabilmek için yine bir nükte aramış.”

Ruznâme'de şöyle anlatıyor olayı:

“Baktım ki herkes acı acı bizi ve onları düşünüyor. Karşımda elemle başını sallıyan Marko Paşa'ya dedim ki:

– Paşa, bu hastane binasından herkesten çok senin memnun olman lâzım...

Doktor ne demek istediğimi anlayamamıştı. Başını sallamaya devam ederek:

– Ah, tabii, tabii... Böyle bir hastanede daha iyi tedavi mümkündür. Teşhisler de daha doğru olur.

Gülerek şu cevabı verdim:

– Onlara aklım ermez. Bildiğim bir şey varsa sen burada Salacak'taki konağından daha iyi dert dinlersin. Çünkü burada, baksana koskocaman bir de timar-hâne var. Hemen yanı başında!...

Hep beraber güldük. Bu gördüklerimiz önünde ağlamamak veya hiç olmazsa derin derin düşünmemek için en basit çare gülmektir. Anlıyoruz ki Ömer Faiz Efendi'nin sadece dudakları gülüyor: Belli ki vatan muhabbeti ile dolu kalbi kan ağlıyor.”¹

Alıntıladığımız hikâyede Cemal Kutay; “**Marko Paşa'nın heyetten bir ay önce Parise geldiği, mesleki ihtisasını da burada yaptığı, meslek alakası dolayısıyla ekibi Sen-Denis Foburg'ta yapılan Belediye Hastanesine götürdüğü**” gibi yukarıda zikrettiğimiz iki kaynaktan da hiç bahsi geçmeyen iddialarda bulunuyor. Nihat Karaer,

1 Cemal Kutay, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Boğaziçi Yayınları, 1991, s. 118-19.

sağlığında kendisiyle görüştüğü Cemal Kutay'ın bahsi geçen tek nüshası kendisinde mevcut *Ruzname*'nin yandığını söylediğini belirtiyor ve ona atfen verdiği bilgilerin Ali Kemali Aksüt'ün kitabındaki bilgilerle benzerliği dolayısıyla Cemal Kutay'ın aktardığı bilgileri tereddütle karşılıyor. Esasen Ali Kemali Aksüt de kendi eserinin sonunda kaynaklarını sıralarken, seyahate iştirak edenlerden hiçbirinin yazılı bir not bırakmadığına hayıflanmaktadır. (Aksüt, s. 238) Dolayısıyla yukarıda verilen bilgilerin sıhhati açısından burada Cemal Kutay'ın çalışması ve *Ruzname* hakkındaki nakillerini ayrıca ele almak istiyoruz. Cemal Kutay, aslını vermek yerine kendisinin tercümanı olduğu *Ruzname* ve yazarı hakkında kitabı boyunca bazı dağınık ve buğulu bilgiler vermektedir. Nitekim, kitabının önsözünde Ömer Faiz Efendiyi ve eserini şöyle takdim ediyor. (Alıntıdaki vurgular eserin aslına aittir):

“Hafız Ömer Faiz Efendi samimiyet ve açık yürekliliğinde kişi var mı, bilmiyorum. Elinizdeki bir roman kadar meraklı, şahsiyetler ve hadiseler olarak hiç bir romana sığmıyacak kadar zengin kitabı tamamladığınız zaman sualin cevabını lütfen kendiniz veriniz. (...) Padişahı götüren **Sultaniye** yatını, Hünkârın kamarasından kaptan köşküne kadar gezebilen kırk yedi günün her ânının **tarih misafiri** olarak, o gün bugün meçhul kalmış **Ömer Faiz Efendi ruznâmesi**' ni aile kitaplığınıza intikal ettirmekle bir **ibret taşı**'nı, defter sahiplerinden devlet adamlarımızın boş hafızalarına armağan etmiş olacağız”. (Kutay, s. 6)

Peki bu eser nasıl ve hangi amaçla kaleme alınmış? Aşağıdaki pasaja nazaran Ömer Faiz Efendi bu seyahate bir ruzname kaleme almak üzere Ali Paşa tarafından gönderilmiş:

“Sadrazam ve Hariciye Nâzırı, Ömer Faiz Efendiyi bu yolculuğa razı edebilmek için sıkıntı çekmişlerdi.

Fransızcasının yeter derecede olmadığını, yaşlılığını, resmi törenlerden hoşlanmadığını, herşeyi duyduğu ve gördüğü gibi söylemesinin hadiselerle sebep olabileceğini ileri sürmüş, birçokları için gaye ve hayâl olan bu müstesnâ yolculuktan mazur görülmesini istirham etmişti. Bunun üzerine Ali Paşa demişti ki:

“İşte bizler sizden bunun için seyahate iştirak etmenizi istiyoruz. Bize resmî rapor yazanlar çok olur. Onların neler anlatmak istedikleri de bizim için çok zaman meçhul değildir. Şimdi ben, şahsım ve Fuâd Paşa bira-derim namına zat-ı fâzılânelerinden bir ricada buluna-cağız: Seyahat sırasında müşahedelerinizi mümkünse günü gününe yazınız. Müsvedde hâlinde...Ve inşallah sağ salim avdetten sonra elinizdeki bu ruznâmeyi hiç tashih etmeden, olduğu gibi bize veriniz.” (Kutay, s. 31)

Dönüşten sonra Paşa ona günlüğü sormuş; o da aşağıdaki cevabı vermiş:

“Ali Paşa Hazretleri beni ömrümde unutamayacağım bu müstesna seyahate iştirake imkân veren resmî vazifem olan RUZNAMEMÎ sordu. Bir şeyler karaladığımı, bunları tebyiz etmem şart olduğunu, fakat muhtevada asla değişiklik yapmayacağımı, eğer beni bu fikirlerimden dolayı cezalandırması icap ediyorsa, TANZİMAT’tan evvel tatbik edilen sürgün cezasının verilmesini, fakat mesela, Berlin, Paris, Londra, Peşte, Viyana, Brüksel eğer buralarda münhal yoksa, Avrupa, hatta Amerikada en küçük bir sefaretimizde “**imamlık**” vazifesi vererek oraya sürgün etmesini niyaz ettim. Dedim ki:

“Çünkü böyle bir sürgün cezasına layık görülürsem, gittiğim yerdeki müşahedelerimi açıkça ve samimiyetle arzetmiş olmamdan dolayı cezaya maruz kalacağım. Böyle bir ceza için de en adaletli mahal, o cezaya mevzu olan fikir ve düşüncelerin mahallidir. RUZNAME olarak vasıflandırılan müşahedelerimi zat-ı devletlerine,

yazıldığı gibi, fakat cümlelerin sadece sebk-ü raptı yerine getirilmeye çalışmakla iktifa ederek arz ve takdim edeceğime itimat buyurunuz, inşaallah beni bir cezaya layık görürsünüz de o diyarda vazifeten ikamete memur edersiniz!... Çok nâdir tebessüm eden Ali Paşa Hazretleri, bu son cümlelerime gülmüştü. Beni de, arzuma nail ederek güldürmesini dua ederek RUZ-NAME'ye SON veriyorum." 9 Ağustos 1867 Cuma (8 Rebi'ül-â-hir 1284) (Kutay, s. 76-77)

Abdülaziz ve beraberindekiler Avrupa seyahatinden 7 Ağustos 1867 tarihinde dönmüşlerdi. Yukarıdaki bitiriş tarihine nazaran Ömer Faiz Efendi'nin notlarına son noktayı koyması İstanbul'a döndükten iki gün sonrasına ait görünüyor. Peki bu notlar neden Ali Paşa'ya verilmemiş ve nasıl olmuş da Cemal Kutay'a intikal etmiş? Aşağıdaki satırlarda Cemal Kutay, Ömer Faiz Efendi'nin duygularına tercüman oluyor. Buna göre Ömer Faiz Efendinin, Ali ve Fuat Paşalara verdiği söz üzerine tuttuğu fakat müsvedde haliyle vermeye âr ettiği defteri önce dostlarından Deavi nâzırı (Adalet Bakanı) Ebubekir Mümtaz Efendi'ye geçmiş; sonra elden ele dolaşarak nihayet Semih Mümtaz'a ondan da Kutay'a kadar gelmiş:

"Ömer Faiz Efendi'nin, Sadrazam ve Hariciye Nâzırına verdiği sözü yerine getirdiği anlaşılıyor. Ali Paşa'nın **tashih ve tebyizine**, yani (her not tutuluşda yapılması zarurî hataların düzeltilmesi ve sonradan, yeniden yazılması)na lüzum göstermemesine rağmen, o, Bab-ı âli terbiyesi almış Ömer Faiz Efendi'nin ülkenin koskoca Sadrazamına gördüklerini ve işittiklerini **müsvedde kâğıdı halinde** vermesi mümkün mü? Elbet de değil!... Fakat anlaşılıyor ki, müsveddeleri de atmamış, saklamış, elden ele geçmiş, nihayet mes'ut bir tesadüf sonucunu, aziz Üstad Semih Mümtaz Beyefendiye, oradan da bana intikal etmiş. Araştırdım ve bu geçişin akışını

tesbit edebildim: Semih Mümtaz Beyefendinin dedesi Ebubekir Mümtaz Efendi, Ömer Faiz Efendinin aziz dostu imiş. 1867’de Deavî Nâzırı, yâni bugünkü yeri ile Adalet Bakanı idi. Ömer Faiz Efendi’nin son vazifesi ise Deâvi Müsteşarlığı idi. Ömer Faiz Efendi’nin AVRUPA RUZNAMESİ Ebubekir Mümtaz Efendiye, ondan da oğlu İstanbul şehremini Reşit Mümtaz Paşa’ya ve dolayısıyla kütüphanesi ile birlikte, oğlu Semih Mümtaz Beyefendiye kalmıştır.” (Kutay, s. 32)

Kutay eserin dil ve uslubu hakkında da şunları söylüyor:

“Üslûb, ifade, terkilî ve ağır, fakat teşbihler ve tesbitler samimi, külfetsizdir. Aslına sadık kalarak sadece dili sadeleştirmeye çalıştım.” (Kutay, 33)

Peki Kutay bu sadeleştirme esnasında eserin aslına ne kadar sadık kalmıştır.? Yazar, aşağıdaki cümlede buna inanmamızı bekliyor:

“Ömer Faiz Efendinin Ruznamesindeki bu dert sahifelerini, elimden geldiği kadar bugünkü dilimize çevirdim, tek kelime değiştirmedigime itimad ediniz.”¹ (Kutay, s. 154)

Cemal Kutay’ın bu teminatına güvenerek onun *Ruzname* isimli adı var kendi yok bir kitaptan naklettiğini söylediği

1 Cemal Kutay eserinde, Mehmet Galip ve Ali Rıza Bey’e ait 13. *Asr-ı Hicride Osmanlı Ricâli* isimli eserden naklen Hafız Ömer Faiz Efendi’nin bir tercüme-i halini de veriyor. Buna göre; Hafız Ömer Faiz Efendi, gayet hoş ve zarif bir İstanbul efendisiydi. Ali Paşa, Fuad Paşa, Yusuf Kâmil Paşa, Mustafa Fazıl Paşa gibi devir ricâlinin konak ve yalılarının temiz ahlâkı, doğru sözlülüğü ve nükteleriyle aranan kişilerindendi. Ömer Faiz Efendi, 1869 yılında Ali Paşa ve Mustafa Fazıl Paşa’nın yardımcılarıyla ikinci defa Paris’e gitti. Fuad ve Ali Paşa’nın ölümünden sonra Mithat Paşa’nın kapı kethüdası oldu. Onun azlinden sonra inzivaya çekilen Ömer Faiz Efendi, 1875’te ölerken Yenikapı Mevlevihanesine gömüldü. (Kutay, s. 103-105).

Marko Paşa'nın başka hiçbir yerde bahsi geçmeyen Paris'teki Tıp stajı ve gezi ekibinden iki ay önce oraya gitmesi gibi rivayetlerine itimat edelim mi etmeyelim mi? Bize kalırsa, baştan sona bizim Batı karşısındaki durumumuzu irdeleyen bu hayali eserle Kutay kendi söylemek istediklerini Ömer Faiz Efendi'ye söyletmeyi amaçlamış ve sonra da eseri **"yakarak"** kendisini sağlama almıştır. Bu arada Marko Paşa da bu senaryoda bir figüran olarak kullanılmıştır. Yine de inanıp inanmamak hususunda takdir okuyucunun.

Marko Paşa'nın Abdülaziz döneminde, Tıbbiye-i Osmaniye Cemiyeti'nin bazı faaliyetlerine de iştirak ettiği ilgili çalışmalardan anlaşılmaktadır.¹

¹ Sefa Saygılı, *Türk Kızılayı'nın Kurucularından: Kıımlı Dr. Aziz Bey*, Türk Kızılayı Yayınları, 2011, s. 41.

Marko Paşa ve İkinci Abdülhamid

Abdülhamid Döneminin Kısa Tarihi

Marko Paşa'nın önceki iki sultanla iyi ilişkileri İkinci Abdülhamid'in saltanat yıllarında da devam etmiştir. 1876-88 yılları arasında 12 yıl yeni sultanın idaresinde yaşayan Marko Paşa bu dönemde Mekteb-i Tıbbiye nâzirliğini devam ettirdiği gibi, Birinci Meşrutiyet'in ilk Ayan Meclisi'ne de üye olarak seçilmiştir.¹ Marko Paşa'nın bu yıllarıyla ilgili arşiv belgelerine geçmeden önce İkinci Abdülhamid dönemi ve Ayan Meclisi hakkında kısa bir özet vermek istiyoruz:

1876-1909 yılları arasında hüküm İkinci Abdülhamid, Sultan Abdülmecid'in oğlu olarak 1842 yılında dünyaya geldi. Şehzadeliğinde özel hocalar eliyle Farsça, Arapça, Fransızca ve mûsiki tahsil etti. Amcası Sultan Abdülaziz'le Mısır ve Avrupa seyahatlerine katılıp dünyayı tanımış, şehzadeliğinde uğraştığı tarım ve ticari işlerden büyük bir servet kazanmıştı. Meşrutî bir idare kurmak amacıyla Abdülaziz ile Beşinci Murad'ı tahttan indiren Midhat Paşa ve arkadaşlarıyla anlaşılan İkinci Abdülhamid, 31 Ağustos 1876 Perşembe günü tahta çıktı. Kısa süre sonra Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kânûn-ı Esâsî ilân edildi (23 Aralık 1876) Yapılan seçimle açılan Meclis 26 tanesi Ayan üyesi

¹ *İstanbul Rumları* isimli eserinde Marko Paşa'ya da yarım sayfalık bir yer ayıran Sula Bozis, kaynağını belirtmeksizin onun 1879'da İkinci Abdülhamid'in özel doktoru olarak görev yaptığını söylüyorsa da bu bilgi itimada şayan değildir. (A.g.e, s. 106)

olan 141 kişiden oluşuyordu ve bunların yarıya yakını gayrimüslim idi. 24 Nisan 1877'de başlayan Osmanlı-Rus savaşı tam bir felaketle bitti. Bu savaş sırasında gayrimüslimlerin meclisteki ayrılıkçı çabaları üzerine İkinci Abdülhamid 13 Şubat 1878'de Meclis-i Meb'ûsan'ı süresiz olarak tatil etti ve yetkileri kendi elinde topladı. Ayastefanos ve 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile başlayan süreçte devlet bürokrasisinin de beceriksizliğiyle Kıbrıs, Bosna-Hersek, Tunus, Mısır ve Doğu Rumeli'nin elden çıkması İkinci Abdülhamid'e dış politikanın önemini öğretmişti. Yurt dışında ve yurt içinde güçlü haber alma kaynakları kurarak devleti Yıldız Sarayı'ndan yönetmeye başladı. İkinci Abdülhamid politikasının esası devletler arasındaki dengeyi gözetmek ve çıkar çatışmalarını Osmanlı lehine kullanmak şeklinde özetlenebilir. Döneminin önemli olayları arasında Sultan Abdülaziz'in ölümünden sorumlu tutulan Midhat Paşa ve arkadaşlarının muhakemesi, Avrupa merkezli bölücü yayın faaliyetlerine uygulanan sıkı sansür; önceki dönemden kalma dış borçların tasfiyesi için kurulan Düyûn-ı Umûmiyye idaresi sayılabilir. İslam birliğini esas alan Abdülhamid bilhassa Arapları Osmanlıdan ayırmak için çalışan İngilizlere karşı hilafet kurumunu güçlendirmeye çalıştı ve bu birliğin sembolü olarak Şam'dan Mekke'ye kadar uzanan Hicaz demiryolunu inşa ettirdi; Afrika, Japonya ve Çin'e kadar dünyanın her tarafına İslamı anlatan din alimleri gönderdi. İkinci Abdülhamid bütün dış baskılara rağmen Doğu'daki Ermeni muhtariyetine ve Filistin'deki Yahudi devleti projesine izin vermedi. Almanlarla iktisadi ve teknik iş birliğine önem veren padişahın en başarılı olduğu alanlardan biri eğitim ve kültür alanıdır. Bu dönemde gerek ilk ve orta ve gerekse yüksek öğretimde çok sayıda okul; müze, kütüphane ve arşivler kuruldu. Sansüre rağmen kitap, dergi ve gazete sayısında büyük artışlar yaşandı. İkinci Abdülhamid yıllarca, kendi açtığı okullarda yetişen genç

subay ve aydınların teşkil ettiği İttihat ve Terakki cemiyetinin güçlü muhalefetiyle mücadele etmek zorunda kaldıktan sonra daha fazla direnemeyerek 23 Temmuz 1908'de Anayasayı tekrar yürürlüğe koymak durumunda kaldı. Ancak devam eden süreçte patlak veren **Otuzbir Mart Vak'ası** padişahın hal'i için güçlü bir gerekçe oldu. Tahtından indirilerek Selanik'e sürülen İkinci Abdülhamid, Selanik'in düşmesi sırasında İstanbul'a getirilmiş ve son yıllarını geçirdiği Beylerbeyi Sarayı'nda 10 Şubat 1918 Pazar günü hayata gözlerini yummuş ve Divanyolu'ndaki İkinci Mahmud Türbesi'ne defnedilmiştir.¹

Ayan Meclisi Üyeliği

İkinci Abdülhamid'in 23 Aralık 1876 tarihli iradesiyle yürürlüğe giren Kânûn-ı Esâsî'nin öngördüğü Meclis iki kanatlıydı; halkın seçtiği Meclis-i Mebûsan'la, aralarında Marko Paşa'nın da bulunduğu, üyelerini padişahın atadığı Meclis-i Âyan'dan oluşuyordu. Padişah tarafından, devlete yaptığı hizmetlerle tanınmış ve kırk yaşını doldurmuş sivil, asker ve din adamlarından seçilen üyeler padişaha, vatana ve Kânûn-ı Esâsî hükümlerine sadık kalacaklarına dair yemin ederek göreve başlar ve üyelik ömür boyu devam ederdi. Diğer resmi görevlerine de devam edebilen Ayan üyelerinin maaşlarının alt sınırı 10.000 kuruştı. Meclis-i Umûmî'nin açılışı 19 Mart 1877'de, padişah, devlet erkânı ve yabancı misyon şeflerinin katılımıyla Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda yapıldı. Meclislere çalışma yeri olarak Aya-sofya civarındaki eski Dârülfünûn binası tahsis edildi. Ayan Meclisinin başlıca görevi Meclis-i Meb'ûsan'ın verdiği kanun ve tasarıları denetlemek, onları genel dinî, hukuki ölçüler ve devlet menfaatleri açısından incelemektir. Duruma göre tasarıyı ret veya düzeltilmek üzere Mebusan Meclisi'ne iade

1 Cevdet Küçük, *Abdülhamid, II*, DİA, I:216-224

yetkisini haizdi. Kabul edilip onaylanan tasarıların uygulanmak üzere Sadârete gönderilmesi yahut yeni kanun teklifleri de bu meclisin başlıca görevlerindendi. Meclisin başkan ve vekili padişah tarafından üyeler arasından bir yıllığına seçilmekteydi. Meclisin ilk başkanı Server Paşa'dır. Meclis kendi içinde encümenlere bölünmüştü. Her iki Meclis 19 Mart 1877 - 14 Şubat 1878 tarihleri arasında iki devre halinde faaliyet gösterdikten sonra 13 Şubat 1878 tarihinde Kânûn-ı Esâsi'nin verdiği yetkiye istinaden İkinci Abdülhamid tarafından süresiz olarak tatil edildi. Ancak kaydı-hayat şartıyla tayin edilen Meclis-i A'yân üyeleri sıfatlarını muhafaza etti. Meclis-i Umûmî, İkinci Meşrutiyet'in ilân edilmesi üzerine 17 Aralık 1908'de yapılan açılış merasimiyle tekrar faaliyete geçti.¹

Yukarıda kısaca özetlediğimiz ilk Âyan Meclisindeki 26 üyeden aralarında Marko Paşa'nın da bulunduğu 8 tanesi gayrimüslimlerden seçilmişti. Anaç'ın aile arşivinde bulunan 13 Rebiyülevvel 1294/28 Mart 1877 tarihli berat bu atamayla ilgilidir (s. 196-97). Her iki Meclisin 19 Mart 1877 tarihinde resmen açıldığını yukarıda belirtmiştik. Bu durumda Marko Paşa'nın da daha evvelki bir tarihte atandığı ancak beratının daha sonra yazıldığı tahmin edilebilir. Özetini aşağıya aldığımız beratla Marko Paşa'nın, Kânûn-ı Esâsi'de atama için belirlenen kriterleri haiz olduğu belirtiliyor ve kendisinden beklenen hizmetler ifade ediliyor.

(Tuğra: Abdülhamid Han bin Abdülmecid Han el-Muzaffer Dâima)

Fermanım hükmü budur ki

Daha önce Hatt-ı Hümayûnum ile ilan edilmiş olan Kânûn-ı Esâsi hükmünce kurulan Âyan Kuruluna atanacak üyelerin hal ve hareketleri güvenilir, devlet işlerinde başarılı hizmetlerde bulunmuş ve tanınan zatlardan

1 Ali Akyıldız, *Meclis-i Ayan*, DİA, 28: 243-244

olması ve kayd-ı hayat şartıyla atanmaları söz konusu yasa gereğidir. Feriklerimden Mekteb-i Tıbbiye nazırı olup yüksek rütbe ve bir çok nişâna sahip bulunan Marko Paşa kendisinden her durumda güzel hizmetlerde bulunacağı ümidiyle çıkan iradem gereğince yazılı şartlar dahilinde söz konusu üyeliğe atanmıştır. Divan-ı Hümayunumdan işbu beratı yazıldı ve verildi.

Bin ikiyüz doksan dört senesi Rebiyülevvel ayının on üçünde yazıldı.

Marko Paşa'nın Âyan Meclisi'nun mutat toplantılarına iştirak ettiği tahmin edilebilir. Ancak bu dönemde belgelere yansıyan bir faaliyeti tespit edilemiyor. Onun Âyan üyeliği, Meclisin feshine rağmen, yukarıda belirtildiği gibi ömrünün sonuna kadar devam etmiştir.

Muhacir Komisyonu Üyeliği

Muhacir komisyonu başkanlığına gönderilen 19.8.1296/8 Ağustos 1879 tarihli yazı İstanbul'daki muhacir hastaneleriyle ilgilidir. Konuyla ilgili olarak, Marko Paşa ile Serviçen Efendi tarafından bir tezkire hazırlandığı ve bu tezkirede; söz konusu hastane idarelerine artık Mekteb-i Tıbbiye'den bakılmasına lüzum kalmadığı, yalnız tıbbi işlerin teftişi Mekteb-i Tıb'da kalmak üzere hastanelerin ve bütün evrak ve eşyalarının Muhacirin Komisyonu'na devredilmesinin teklif edildiği belirtilmektedir. Yazıda bu tezkirenin icabı icra olunmak üzere ekte gönderildiği bildiriliyor. (DH. MKT. 1326 68)

Belgede bahsi geçen muhacirler 1877-78 yıllarına rastlayan Osmanlı-Rus savaşı münasebetiyle İstanbul'u dolduran Rumeli muhacirleri olmalıdır. Konunun daha iyi anlaşılması için burada söz konusu Muhacir Komisyonu ve onu doğuran toplumsal şartlar hakkında kısaca bilgi verelim:

İlk olarak 1859-1862 yılları arasındaki büyük göç dalgası sırasında muhacirlerin işleriyle ilgilenmek üzere 5 Ocak 1860'ta kurulan Muhacir Komisyonu 1865'ten sonra muhacirlerin azalması ile önemini kaybetmişse de 93 Harbi ile başlayan büyük göç, teşkilâtın tekrar aktif hale gelmesini gerekli kılmıştır. Balkanlardaki Slav halkların hamiliği iddiasındaki Rusya'nın, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı ile başlayan ve Tuna ve Doğu Anadolu olmak üzere iki cephede devam eden 93 harbi Doğu'da Ahmet Muhtar Paşa ve Plevne'de Osman Paşa'nın kazandığı önemli başarılarına rağmen mağlubiyetle sonuçlanmış ve Ruslar, Çatalca'ya kadar ilerlemişlerdir. Bâb-ı Âli, önce Ayastefanos ardından Berlin Antlaşmasıyla Balkanlarda önemli toprak kayıpları yaşadığı gibi sayısı 1 milyonu aşan bir göçmen dalgasıyla karşılaşmış, bunların da 400 bin kadarı İstanbul'a yığılmıştır. Bunun üzerine İkinci Abdülhamid, muhacirlerin her türlü sorunlarıyla ilgilenmek üzere Yıldız Kasrı'nda bizzat kendisinin başkanlık ettiği Umum Muhâcirîn Komisyonu'nu kurdu. Komisyonun ikinci başkanı Hazîne-i Hâssa Nâzırı Küçük Said Paşa idi. Cemiyet bilahare İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirîn Komisyonu adını aldı ve başkanlığına Sâdık Mehmed Paşa getirildi (Haziran 1877). Bu komisyon daha geniş bir teşkilâta sahipti. Komisyona bağlı olarak hesap işleri, iskân işleri, muhacir sevk ve sağlık meseleleriyle uğraşan alt birimler oluşturuldu. Komisyon ve ona bağlı olarak 20 ilçede açılan 20 Devâ'ir Şu'besinin kuruluşu, üyeleri ve görev taksimatı *Dersaadet Muhâcirîn İdâresi Talimatı*'nda belirtilmiştir. Muhacirler ilk elde İstanbul'daki muhtelif hanlara yerleştirilip kayıtları tutulmuş, defterleri hazırlanmıştır. Bu defterlerin bir kısmı Osmanlı Arşivlerinde bulunmaktadır.¹

1 Geniş bilgi için bakınız: Derya Derin Paşaoğlu, *Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı*, History Studies, Volume: 5, Issue 2, (Special Issue: Prof. Dr. Halil İnalıcık), Mart 2013, s. 347- 386; Abdullah Sağlam, *Muhacir*, DİA, Ek c. 2:288-90.

Marko Paşa'nın yukarıda bahsi geçen tezkiresinden muhacirlere tahsis edilen hastanelerin önceleri yönetim bakımından Mekteb-i Tıbbiye'ye bağlı olduğu anlaşılıyor. Tezkire ile Mekteb-i Tıbbiye'nin sorumluluk alanının sadece denetimle sınırlanması teklif ediliyor.

Nişan Tevcihi

Âyan üyeliğinden yukarıda söz ettiğimiz Marko Paşa'nın İkinci Abdülhamid zamanında da bazı nişanlara layık görülmesi önceki dönemlerdeki itibarını hâlâ koruduğunu göstermektedir 8.7.1299, 14 Mayıs 1298/ 26 Mayıs 1882 tarihli belgeden Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nâzırı Marko Paşa ve Sertabib Mavrini Efendi'ye birinci dereceden, diğer bazı zevata da muhtelif derecelerde nişanlar verildiği anlaşılıyor.. (İ.DH. 854 68510 69)

Marko Paşa'nın Bazı Hastalıkları

Sadarete yazılan 25.3.1305, R. 28 Teşrin-i sani 1303/11 Aralık 1887 tarihli diğer bir arşiv belgesine göre vefatından yaklaşık bir yıl önce düşerek bacağını inciten Marko Paşa'nın kendi yerine bir müddet için Saib Paşa'nın vekaletini teklif ettiği anlaşılıyor.

Söz konusu metni aşağıya alıyoruz:

Huzur-ı atebe-i sadâret-penâhiye,

Mekteb-i Tıbbiye nâzırı saâdetlü Marko Paşa hazretlerinin kazâen düşüp bacağının zedelenmesinden dolayı bir müddet mahall-i memuriyetine devâm edemeyeceği cihetle yerine Mekteb-i mezbûr ilm-i ensâc muallimi Mirлива saadetlü Sâib Paşa'yı vekil tayin eylediğine dair irsal eylediği tezkirenin sureti leffen arz u takdim kılınmağın ol babta. (DH.MKT. 1469 7)

28 Rebiülevvel 1305, 2 Kanun-ı sâni 1303 (14 Aralık 1887) tarihli Hariciye Mektubi Kalemî'nden Rûsumat Emaneti İdaresi'ne yazılan Paşa'nın son zamanlarına ait diğer bir yazı Hamburg'daki İştîyol Cemiyeti tarafından Dâire-i Tıbbiye için, Almanya Sefareti adına bir vapurla İstanbul'a gönderilen sandıkla ilgilidir. Yazıda Berlin Sefareti'nin ekli yazısı veriliyor ve gereği isteniyor. Rûsumat kalemine ek yazıda durumun Galata gümrüğüne bildirildiği ve eşyanın Mekteb-i Tıbbiye Nâzırı Marko Paşa'ya ait olduğu, dolayısıyla kolaylık gösterildiği cevabı alınmış. 29 Cumade'l-evvel 1305, 30 Kanun 1303 (12 Şubat 1888) (HR.TH 77 34 14.12.1887)

Yukarıdaki belgede Berlin'den gönderilen sandığın muh-teviyatından söz edilmiyor. Ancak Paşa'nın bacağına incit-tiğine dair bir önceki belgeden bu sandığın da tıbbi içerikli bir posta olduğu tahmin edilebilir.

Yine Marko Paşa'ya atfedilen diğer bir belgede; Marko Paşa kendisine ihsan edilen bir Nişan-ı Osmani münasebe-tiyle teşekkür için Sultanı ziyaret etmek istediğini ancak geçirdiği hastalığın buna mâni olduğunu, fakat iyileşir iyi-leşmez ilk işinin bu teşekkür ziyareti olacağını bildirerek mazeret beyan ediyor. Söz konusu metin şöyledir:

Efendimize marûz-ı bendeleridir,

Bir abd-ı ihtiyar ve nimet-i a'zam u efhamın duâ-yı şevket-i şahânesini pirâne bir lisân ile arz-ı icabetgâh-ı Perverdigar etmekden başka bir sermayesi olmadığı halde heme ân müstağrak-ı âtîfet-ı bi-imtinân-ı şâh-ı ci-han olmakta olarak işte bu kere dahi taze bir teveccüh-i seniyye-i şâhânenin nişâne-i ale'l-âli olmak üzere ihsan buyurulan nişân-ı fûrûğ-efşân-ı Osmâninin şu hâl-i he-rem ü pîride bahş etdiği meserrât u mübâhatın şükr ü mehmedetini düşe kalka gidip zât-ı âli-i hidivânelerine ifâ eylemeğe çok sa'y eyledim ise de on beş günden beri bazı ârıza-i vücûdiyenin verdiği za'f bu vazife-i ubûdi-yetkârının icrâsına muhalefet eylediğini kemâl-i teessüf

ve teessürle arz ider bi-lutfihi Taâlâ azacık şifâyab olduğum halde atebe-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhiye yüz sürmekten evvel bir şey düşünmeyeceğimi dahi ifade ile beyân-ı mazerete ictisâr eylerim. Her halde emr ü fermân men lehü'l-emrindir. 4 Cemaziye'l-ahire 1307 (26 Ocak 1890), 13 Kanun-ı sâni 1305 (Paraf, M) (Y.PRK. AZJ 16 41)

Yazının sonunda Marko Paşa'nın imzası yerine onun parafını andıran bir paraf bulunmaktadır. İfade tarzından ve içeriğinden bu mektup, Marko Paşa'nın hasta olduğu son zamanlarına ait görünmekte ise de gerek imza bulunmaması gerekse sondaki tarihin Marko Paşa'nın vefatından sonraki bir tarihi göstermesi bu ihtimali şüpheli kılmaktadır. Ya tarihte bir yanlışlık olmalı ya da Marko Paşa'ya ait zannedilen yazı bir başkasına ait olmalıdır.

Maaş Bilgileri

29.12.1300/31 Ekim 1883 tarihli ve yaklaşık 60 sayfa tutan bir defter, içlerinde Marko Paşa'nın da bulunduğu hademelerden şehzade ve hanım sultanlara varıncaya kadar çok geniş bir saray mensupları kadrosunun maaş ve alacaklarıyla ilgili listeleri vermektedir. Defterde; **“maaşı ve sair mâşat ve masârıfata dair 1293 tarihinden 1299 nihayetine kadar tesviye olunmayan miktara ait kuyudatı ihtiva etmekte olan kuyud-ı tesbit-i düyun defteridir”** kaydı bulunmaktadır. (MAO.d 10647) 29.12.1300 (31 Ekim 1883)

Arşivde Marko Paşa'nın vefatından sonraya ait, 6.8.1308 (17.Mart 1891), 5 Mart 1307 tarihli bir belge daha mevcuttur. Belgede, **“Müteveffa Marko Paşa'ya feriklik maaşından başka nezaret maaşı olmak üzere aylık altı bin beşyüz kuruş verildiği ve noksan kalan kısmın tamamlanması”** izni istenmektedir.. Kenar notunda da **“Marko Paşa'nın mehuzu olan dört bin kuruş hakkında”** notu

bulunmaktadır. (DH.MKT. 1819 42) Anlaşıldığı kadarıyla yazı Marko Paşa'ya ödenmesi gerekip henüz ödenmeyen 4 bin kuruşun –muhtemelen– varislere ödenmesiyle ilgilidir.

Abdülaziz'in Vefatı ve Ölüm Raporu

Bu dönemde Marko Paşa'nın adının karıştığı diğer bir hadise Sultan Abdülaziz'in ölüm raporudur. Abdülhamid döneminde bu katil meselesi tekrar ele alınınca hazırlanan ilk ölüm raporunda imzası olan bazı doktorlardan tekrar fikir sorulmuştur. Aşağıda bu raporlardan söz edeceğiz; ancak ondan önce kısaca Abdülaziz'in hal'i ve ölümüyle ilgili bilgileri özetlemek istiyoruz.

Abdülaziz'in Hal'i ve Şüpheli Ölümü

Abdülaziz'in saltanatının son yıllarında gittikçe altından kalkılamaz hale gelen devlet borçlarının uyandırdığı huzursuzluğu Sultanın tahttan indirilmesi için bir fırsat telakki eden muhalif devlet adamları Mithat Paşa'nın konağında yapılan bir hareket planını devreye koydular. Kısıp kısıtlan medrese talebelerinin nümayişleri ve çeşitli baskılar altında kalan hükümdar bütün yönetim kadrosunu değiştirmek zorunda kaldı; sadrazamlığa Mütercim Rüşdü Paşa'yı, şeyhülislâmlığa Hasan Hayrullah Efendi'yi, seraserliğe de Hüseyin Avni Paşa'yı tayin ettiğini, Midhat Paşa'nın da Meclis-i Vükelâ üyeliğine memur edildiğini ilân etti. Bu ekip işbaşına geldikten sonra sıra planın ikinci safhasını devreye soktu; Fetva Emini Kara Halil Efendi'den, **“Padişahın mülk ve milleti tahrip ve Müslüman beytülmalini israf ettiği”** gerekçesiyle alınan bir fetvayla 30 Mayıs'ta tahtından indirildi. Hal esnasında ve sonrasında hem kendisinin hem de ailesinin maruz kaldığı muameleyle sınırları bozulan Abdülaziz, yeni hükümdar Sultan Murad'a yazdığı bir mektupla Fer'îye Sarayı'na nakledildi ve 4 Haziran

1876 günü odasında bilek damarları kesilmiş bir vaziyette bulundu. Devlet ricâlerinden olay yerine ilk önce serasker Hüseyin Avni Paşa geldi ve ilk işi ağlaşan saray halkını susturmak oldu. Abdülaziz'in naaşı Fer'îye Karakolu'nun kahve ocağına taşındı, bir ot yatağın üzerine yatırılıp üzerine bir perde örtüldü.¹ Haberi daha sonra öğrenen diğer devlet ricâli de Fer'îye Sarayı'na gelmeğe başladılar. Elçilik hekimlerinin de katıldığı on dokuz kişiden kurulu bir doktorlar heyeti toplandı. Ayrıca, Hüseyin Avni Paşa'nın sıkıştırdığı doktorlar naaşı usulen ve acele bir şekilde muayene ederek; intihar vasıtası olarak **"kendilerine gösterilen makasın bu yaraları açabileceği ve olayın intihar olabileceği"** gibi müphem bir rapor hazırladı. Vefat haberi 6 Haziran 1878 tarihli Cerîde-i Havâdis gazetesinde intihar olarak ilân edildi. Ancak intihar meselesinde tatmin olmayan geniş bir kamuoyu vardı. Abdülhamid'in tahta geçmesinden sonra, Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi reisi Mahmud Celâleddin ve diğer bir kısım kimseler saraylı Pervin Felek Hanım'ın cinayet ifşaatına dayanan bir arizayla sultandan tahkikat izni istediler. Yapılan tahkikatta işin intihar değil cinayet olduğu kanaatine varılınca Abdülhamid yargılama izni verdi. Yıldız Mahkemesi olarak tarihe geçen ve 27 Haziran 1881'de Yıldız Sarayı içinde kurulan çadırdaki halka açık olarak çalışan mahkeme -olayın şahitleri arasında Marko Paşa'nın da

1 Abdülaziz'in intiharı esnasında sadaret mektupçusu bulunan Memduh Paşa Fer'îye karakolunda yüzünü açıp görmüş olduğu sabık hükümdarın cansız cesedini şöyle tasvir etmektedir: **"Velinimetin bir defa daha cemalini görmek iştiahiyle karakolhanede mahfuz olan mahalle gittim; hezar efsûs serir-i şevkete alışmış vücut-ı cihan-bâni hasırın yok küçük bir kahve odasının kuru tahtaları üstüne üftâde ve cism-i nermininde ketenden mamûl beyaz bir sevb-i sâde olduğunu ve iki kollarının şiryanları kesilmiş bulunduğunu ve gözleri semaya merfû olarak açık kaldığım gördüğümde hücum-ı hümmümdan kendimi tutamadım; didelerimden seylâb-ı sirişk akdı..."** (*Mir'at-ı şûunat*, s. 81), (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, T.T.K. Ankara 1967, s. 90).

yazılı ve sözlü ifadesine başvurdu ve üç gün içinde kararlarını verdi. Buna göre katli fiilen gerçekleştiren dört pehlivan taammüden cinayetten; Mithat, Mahmud, Nûri paşalarla Binbaşı Necib ve Binbaşı Nâmık Paşazâde Ali beyler de suç ortağı sayıldıklarından idama, diğerleri ise çeşitli cezalara çarptırıldılar. Sultan Abdülhamid, önemli devlet adamlarından ve askerlerden oluşan yirmi beş kişilik olağan üstü bir meclis toplayarak bu karar hakkındaki fikirlerini sordu. On beş kişi idam hükmünün tasdikini, on kişi de cezanın hafifletilmesini istedi. Aralarında Zabtiye Nâzırı Hâfız Ahmed Paşa, Erkân-ı Harbiye reis vekili Müşir Edhem Paşa, Maarif Nâzırı Kâmil Paşa, Adliye Nâzırı Cevdet Paşa, eski serasker Hüseyin Hüsnü Paşa ve Plevne kahramanı Serasker Gazi Osman Paşa'nın da bulunduğu on beş kişi idam lehinde; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Kadri Paşa, Ârifi Paşa ve Tunuslu Hayreddin Paşa, Başvekil Said Paşa ve Safvet Paşa gibi ünlü devlet adamlarının da bulunduğu on kişi ise cezanın hafifletilmesini istediler. Abdülhamid, cezaların aynen uygulanmasını isteyenler ekseriyette olmalarına rağmen, idam cezalarını müebbet küreğe çevirdi. Mahkûmların cezalarını Tâif'te çekmelerine karar verildi.¹

1 Cevdet Küçük, *Abdülaziz*, DİA, 1:179-185; Bilgileri iktibas ettiğimiz Cevdet Küçük'ün aksine bu vefatın intihar olduğuna kani olanlar da vardır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sultan Abdülaziz'in hal süreci ile ölümü arasındaki olayları ayrıntılı olarak anlattığı *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi* isimli eserinde özetle şu kanaati serdediyor: Onuruna düşkün hükümdarın uğradığı istiskalleri kaldıramayacağını düşünen yakın çevresi bir intihara teşebbüs etmemesi için onu gözetim altında tutmakta imiş. Ancak sakalını kırpma adeti bilindiği için bir ayna ve sakal kırpma makası isteyince kimse bundan şüphelenmemiş. Daha sonra abdest alıp Kuran okumaya başlayan Abdülaziz içeridekileri dışarı çıkararak kapıyı içeriden kilitlemiş. Bir müddet sonra içeriden boğuk bir inilti sesi üzerine kapıyı kırarak içeri giren valide sultan ve diğerleri onu bir minder üzerinde iki bilek damarı da kesilmiş halde bulmuşlar. Makasla sağ bilek damarını beş santim derinliğinde kestikten sonra diğer kolunu güç kaybı dolayısıyla daha hafif bir şekilde kesen hükümdar henüz hayatta olduğu halde saray muhafızları tedavi için doktor çağıracıklarına onu bir perde-

İki Ölüm Raporu

Şimdi de yukarıda bahsi geçen iki ayrı ölüm raporunun içerikleri hakkında bilgi verelim. Bunların ilki yukarıda belirtildiği gibi Abdülaziz'in vefatı günü aralarında Marko Paşa'nın da bulunduğu 19 doktorun imzasını taşıyan rapordur. Vefat günü ilk elde Fer'îye Sarayına getirilen beş doktor cesedi muayene ederek kısa bir rapor vermişler ise de bu rapor yeterince açık bulunmamış ve “*haber aldığımızı göre âlet-i cariha makas olduğu cihetle*” ibaresi tereddüdü mucip olduğu için kabul edilmemiştir. Bunun üzerine on dört doktorun daha iştirakiyle Abdülaziz'in cesedi on dokuz tabip tarafından ikinci defa iyice muayene edilmiş ve kendilerine verilen kanlı makasın ölüm aleti olabileceğine ve –aşağıda verilen 3.maddeye nazaran- yaraların şeklinden ölümün bir intihar olabileceğine kanaat getiren doktorlar bu yönde bir rapor kaleme almışlardır. 4 Haziran 1876 tarihli olan Fransızca raporun Türkçe tercümesi şöyledir :

ye sararak dışarıdaki karakola götürüp bir ot minderin üzerine yatırmışlar ve sultan bu suretle kan kaybından ölmüş. (s. 83-87) Uzunçarşılı, tarihçi Abdurrahman Şeref'in; “*Sultan Abdülaziz'in Vefatı İntihar mı, Katil mi?*” başlıklı yazısında- Marko Paşa'nın raporundaki gibi -naaş üzerinde tam bir muayene yapılmadığı, olayın cinayet olma ihtimali gibi yorumlara katılmıyor ve bu kanaatini o tarihte İstanbul'da İngiltere elçisi olan Sir Hanri Elyot tarafından kaleme alınan *Bir Hakikatin Tezahürü* isimli makalede yer alan İngiltere Sefareti doktoru Dikson'ın şehadetine dayanıyor. Buna göre Dikson yanındaki Doktor Milincin (Millinjin)'le birlikte biraz geç kaldıkları için cesedi ayrıca ve iyice gözden geçirmişler ve vücutta ne küçük bir boğuşma ne de sıyrık izine rastlamamışlar. Ayrıca açılan yaraların ucu sivri bir makasla yapıldığına ve kesiklerin yönüne nazaran da bunun Abdülaziz'in kendisi tarafından açıldığına kani olmuşlar. (s.92-93) Hükümdarın intihar ettiği kanaatinde olan Uzunçarşılı, diğer taraftan “*Sultan Abdülaziz İntihar Etmemiş Olsa Sağ Bırakılır mıydı*” başlığı altında onu hal edenlerin bu intiharı nasıl memnuniyetle karşıladığıyla ilgili örnekler veriyor. Mesela, Mithat Paşa vefatı duyunca; “*bu suretle vefatı iyi oldu; çünkü zaptı müşkildi*” demiş. Uzunçarşılı, bu memnuniyeti o sırada Sultan Murad'ın gitgide artan ruhi buhranları dolayısıyla yeniden Abdülaziz'in tahta geçip kendilerinden intikam alma korkusuna bağlıyor. (s.109-112)

“Ber-muktezâyı irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehinşâhî vükelây-ı fihâm hazerâtı tarafından verilen emir üzerine 11 Cemaziyelevvel, sene 93 ve 23 Mayıs 92 (4 Haziran 1876) pazar günü öğleden bir saat evvel Hüdavendigâr-ı sâbık Abdülaziz Han’ın sebeb-i mevtini tahkik etmek için Çırağan saray-ı hümayunu ittisalinde bulunan karakolhaneye giderek orada bizi alt katta bulunan bir odaya götürdüklerinde yerde serilmiş bir şilte üzerine üzeri cedid bir bez ile örtülmüş bir ceset gördük. Bu yeni bez, sarayın tefrişi için alınan ve Bahriye Paşası Arif Paşa’nın emriyle pencereden koparılacak cesedin karakola nakledildiği perde idi. Örtüyü kaldırdığımızda hüdavendigâr-ı sâbık Abdülaziz Han’ın cesedi olduğunu tanıdık. Lede’l-muayene bilcümle âzası soğuk, kansız ve soluk ve bazı mahalleri dem-i mütehassir (pıhtı) ile mestûr olup ceset ise henüz donmamıştı; göz kapakları açıkça, karine-i lâmiyası hafifçe kesif ve ağzı dahi biraz açık idi ve kolları ayaklarını setreden bezler kan ile mülemmâ olup kolundaki bezi kaldırdığımızda sol kolunun bükümünün biraz aşağısında beş aşr-ı zirâ tûlünde ve üç aşr-ı zirâ amikinde bir ceriha müşahade eyledik. İşbu cerihanın kenarları pürüzlü ve gayr-ı muntazam olup istikameti ise yukarıdan aşağıya, dahilden harice doğru idi. Mezkûr nahiyenin evridesi kesilmiş ve şıryan-ı zendi takriben hurûç eylediği noktada çapının üç rub’u açılmış idi. Sağ kolunun büküm mahalinde dahi iki buçuk aşr-ı zirâ tûlünde kezalik pürüzlü ve biraz muharref bir ceriha müşahade eyledik; işbu mahaldeki ceriha küçük çaplı evride üzerinde olup şerayın salim idiler. On aşr-ı zirâ tûlünde ve ziyade keskin ve bir kolunun ucuna yakın yan tarafında ufak bir düğmesi bulunan bir makas irâe olundu. Mezkûr makas kanlı olup hüdavendigâr-ı sâbıkın bâlâda zikrolunan cerihaları bununla icra etmiş olduğunu bizlere beyan ettiler; bâdehu bizleri hüdavendigâr-ı merhumun ikametgâhı olan deniz tarafındaki büyük odaya götürdüler. Bu odada bir pencerenin kurbinde bulunan köşe

minderi üzeri kan ile göl kesilmiş ve hasırın üzerinde dahi pıhtılaşmış vâfir miktar kan bulunduğu gibi hasırın ötesinde, berisinde dahi kan lekeleri müşahade olunmuştur. İşte sâlifüzzikr ahvâlden cümlemiz müttehiden âtiyüzzikr kararı verdik :

Evvelâ: Hüdavendigâr-ı sâbık Abdülaziz Han'ın vefatına, kol bükümlerindeki ev'iye'nin kat'ıyla hasıl olan seyelân-ı dem sebeb olmuştur.

Sâniyen: Bize irâe olunan âlet, cürûh-ı mezkûreyi husule getirebilir.

Sâlisen: Cürûhun hey'et-i istikametinden ve bunları husule getirmiş olan alet-i carihadan bir intihar yani telef-i nefis vukua geldiği istidlâl olunuyor. Binaenaleyh Çırağan saray-ı hümayunu karakolhanesinde yapmış olduğumuz işbu mazbata-i âcizanemiz imza ve takdim kılındı.

İngiltere Sefareti Tabibi E. D. Dikson; Kostantin Kara Teodori; Jül Millenjin (Jules Millinjin); Doktor Edvar Spandaro; Sıhhiye Tabibi Doktor O. Vitalis; Doktor Nurican; Doktor Mihnadis; Doktor Mustafa; Doktor Marko; Doktor Nuri; Doktor Mehmed; Avusturya Macaristan Sefareti Tabibi Doktor Sotti; Doktor Mark Markel ; Doktor Spanyolo; Doktor J. dö Kastro ; Doktor Abdünnur (Beyrutlu İlya Abdünnur); Doktor Jatropolo; Fransa Sefareti Tabibi Marvan; Doktor Servet¹

Marko Paşa'nın İkinci Raporu ve İfadesi: Yukarıda bahsi geçtiği üzere bu ilk rapordan yaklaşık 5 yıl sonra Yıldız Mahkemesi'nde rapora imza koyan doktorlardan bazılarının yeniden yazılı ve sözlü ifadesine başvurulmuştur. Bu meyanda, Nuri ve Marko Paşa ile Kastro'nun yazılı ifadeleri 30.5.1298/30 Nisan 1881 tarihli bir dosyada bir arada yer almaktadır. Dosyada ayrıca naaşı muayene edenlere verilmiş olan 36 bin beş yüz kuruşu ihtiva eden bir yazı özeti

1 Uzunçarşılı, A.g.e, s. 94-95 (Aktarım esnasında metnin asli imlasını muhafaza ettik).

mevcuttur. Marko Paşa'nın dosyadaki yeni raporunun metnini aşağıya alıyoruz:

Cennetmekân Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin sebep-i vefâtı olan cerihaların muayenesiyle (...) etibbâ-yı sâire ile imza etmiş olduğumuz raportoralar bize irâe olunan âlet cürûh-ı mezkûreyi husûle getirebilir tabirini münderiç olup halbuki mezkur cerihaların yedi âhir ile İkâ olunduğu bu kere taht-ı tevkif ü istintaka alınmış olan cânilerin ikrarları altında bulunmasından dolayı talep edilen izâhât üzerine bu madde hakkında cereyan eden muâmelat ile mutâlaât-ı âcizânemi bervech-i âti arz eylerim. Vaka günü Kuzguncukda kâin hâne-i âcizanemde deniz tarafında olan odanın penceresinden veliyy-i nimetimin ikâmetgâhı bulunan Feriye Sarayına doğru bakınmakta olduğum halde saray-ı mezkûrun denize nâzır olup karakolhâne cihetinde bulunan baştaki odasının penceresinden aşağı bir şey düşmesiyle beraber feryat işitilmekle veliyy-i nimet efendim kendisini pencereden attı zann eyledim. O sırada doktor Mösyö Kastori bendehanelerine gelmiş olduğundan onunla pencereden bakınmakta iken bir saat sonra bir yaver gelip sultan-ı müşârun-ileyh hazretleri kendisini vurduğunu bi'l-beyan bendelerinin vükelâ tarafından talep olduğunu söyledi. Derhal Mösyö Kastori ile kayağa râkiben Feriye Karakolhânesine çıktık. Orada vükela mevcut bulunmakla Rüşdi ve Avni ve Mithat Paşalardan birisi Sultan Aziz hazretlerini kendisini mikrâs ile cerh etmiş olduğunu ve daha bir çok hekimler ısmarladıklarını söyleyerek cenâzenin muâyenesini emr ettiler. Bunun üzerine Süleyman Paşa bendeleriyle hekim Nuri Paşayı ve mevcut bulunan bir kaç tabibi cenâzenin olduğu karakolhanenin alt katında vâki pis bir odaya götürüp köhne bir ot minder üzerine yatırılmış ve üzerine (...) örtülmüş olduğu halde gördük. Müşârin-ileyhin kollarında cerihalarının vaziyeti yukarıdan aşağıya ve içeriden dışarıya doğru olduğunu müşâhede eyledim. Ancak

o sırada bana bir fenalık geldiğinden mezkur cerihaları ve vücudun sâir mahallerini muâyene etmeyerek dışarı çıktım. Vükelânın yanına giderek ısmarlanmış olan hekimlerin vürûdunda cümlesi birlikte muâyene etmeleri lazım geleceğini söyledim. Sonra hekimler geldi merhum-ı müşârun-ileyh hazretlerinin kendisini kendisi cerh eylediği alet denilerek bir tırnak mikrâsı irâe olundu. Etibbâ-yı mevcude merhum-ı müşârun-ileyhin muâyenesine mübâşeret eylediklerinde Rüşdi ve Avni ve Midhat Paşalar biz cenazeyi kaldıracağız diyerek muâyenenin ve raportun çabuk yapılmasını defâatle tacil ettiler. Raportun akşamdan evvel yetiştirilmesini emr edip cenazeyi kaldırdılar. Etibbâ-yı mevcude muâyene-i serîa üzerine mezkur raportu tanzim edip bana verdiler. Saat on bir buçuk râddelerinde götürüp Rüşdi Paşaya itâ eyledim. Sultan-ı müşârun-ileyhin kendisini cerh etti dedikleri mikrâs Rüşdi Paşa tarafından bana teslim ve irâde-i seniyye taalluk etmedikçe kimseye verilmemesini tenbih etmekle el-yevm Mekteb-i Tibbiyede mahfuz bulunmuştur. Raport münderecatına gelince Sultan-ı müşârun-ileyh hazretlerinin mikrâs ile kendi kendisini cerh etmiş olduğu vükelâ tarafından ifâde olunmuş ise de etibbâ-yı mevcude tarafından yapılan raport mezkur cerihaların müşârun-ileyh hazretlerinin kendi canibinden ikâ olduğunu mübeyyin olmayıp cürûh-ı mezkurenin irâe olunan alet ile hususa gelebileceği imkân ve ihtimalini mutazammın olarak ibare-i mezbûre ile tanzim olunmuştur. Hatta bu raport fennen nâkıs olduğu cihetle Avrupa etıbbası canibinden beğenilmemiş olduğu gibi biz de nakıs olduğunu biliriz. Bu raportun tanziminden birkaç gün sonra Bâb-ı seraskeride Redif Paşa marifetiyle taraf-ı Şâhânedan ihsan buyurulduğu beyânıyla bir bendenize bir de Nuri Paşa'ya bir murassa enfiye mahfazası ihsan buyurulmuştur. 28 Cumâde'l-evvel 1298 ve 16 Mart 1297 (imza) Marko (Y.EE 141 3)

Görüldüğü gibi iki rapor arasında bir kanaat farkı söz konusudur. Birinci raporun 3. maddesinde olayın intihar olabileceği kanaati serdedilirken ikinci raporda Marko Paşa bu fikirden rücu etmiş görünüyor. Uzunçarşılı'nın eserinde bu yazılı rapor dışında Marko Paşa'nın mahkemede verdiği sözlü ifadeleri de yer almaktadır. Yazar, celseyi ve Marko Paşa'nın mahkeme heyetiyle muhaverelerini şöyle tasvir ediyor:

“Tahriri ifadeler okunduktan sonra Tıbbiye-i Şahane Nazırı ve merhum Abdülaziz'in hususî tabibi ferik Marko Paşa mahkemeye alındı. Marko Paşa evvelce tahlifi icra edilmiş olduğundan bahis ile tekrar yemin etmek istemediyse de muhakeme usul ve kaidelerine riayet eylemek mecburiyetinde bulunduğu söylenmesi üzerine, bütün hakikati söyleyeceğine İncil üzerine yemin eyledi.

Reis Süruri Efendi:

–Lütfen bize bildiğinizi söyleyiniz.

Marko Paşa:

–Ben Boğaziçi'nin Anadolu sahilinde Çırağan sarayı'nın tamamen karşısında Kuzguncuk'ta oturuyorum. Efendim, velinimetim Sultan Aziz'in Fer'îye sarayına naklinden beri dürbünümü sık sık bu istikamete tevcih eylemeği itiyad edinmiştim. Pazar sabahı birden bire siyah bir cismin bir pencereden düştüğünü gördüm. Bir müddet sonra gürültü ve sesler işittim ve rıhtımda hilâf-ı mutad bir hareket meşhudum oldu; karımla orada hazır bulunanlara Sultan-ı Merhum ikametgâhında gayr-ı muntazar bir takım şeylerin cereyan etmekte olduğunu söyledim; pencereden düştüğünü gördüğüm şeyin bir adam veya başka bir şey mi olduğunu iyice tefrik edemedim. Biraz sonra alaturka saat iki veya üçe doğru saraya dâvet olundum ve hü-zün verici hakikati öğrendim.

Reis:

–Cesedi muayene ettiniz mi?

Marko Paşa:

–Buna cesaret edemedim; kalbim sıkışıyor, gözlerim sulanıyordu. Merhum Sultan Abdülaziz benim babam ve velinimetimdi; müteaddit doktor vardı, onlara “muayene ediniz, raporu yazınız, ben imzalarım” dedim.

Reis:

–Feth-i meyyit ve tahkikat yapıldı mı?

Marko Paşa:

–Ne feth-i meyyit ve ne de tahkikat yapıldı; bir rapor tanzim edilmişti. Ben pek bakmaksızın imzaladım (...) ¹

Reis Süruri Efendi:

–Balmumu üzerine Marko Paşa’nın mührüyle memhur bir zarf gösterdi. Merhum Abdülaziz’in yanında bulunmuş olan Fahri Bey’in ifadesine nazaran zat-ı şâhane-nin bu zarfta Abdülaziz’in damarlarını kesmiş olduğu makas vardı; bu makas, nakış ve el işlerinde kullanılan küçük bir makastı. Marko Paşa zarfı ve mührünü tanıdı ve Hüseyin Avni Paşa’nın emr-i kat’isi üzerine, makası bu zarfın içine bizzat koymuş olduğunu söyledi.” ²

Görüldüğü gibi Marko Paşa yazılı ifadesinde olduğu gibi sözlü ifadesinde de ilk rapordaki “**intihar**” kanaatini sahiplenmemekte, söz konusu raporun bazı zorlamalar dahilinde

1 Uzunçarşılı, A.g.e, s. 265-67.

2 Uzunçarşılı bu makasla ilgili şu malumatı veriyor: “Rüştü Paşa tarafından Marko Paşa’ya verilmiş olan makas iki olup biri kanlıdır. Bu kanlı makas intiharda kullanılan makas olup diğeri de Abdülaziz’in intihar ettiği makasın hemen bulunamamasından dolayı hazinedar kalfanın “Abdülaziz’e bunun gibi bir makas verildi” diye doktorlara göstermiş olduğu makastır. Bu makasları havi zarfın üzerine Marko Paşa tarafından kendi el yazısıyla Fransızca olarak şu ibare yazılmıştır: Tercümesi: “Sadrazam Hazretlerinin emriyle, mührümler beş yerinden mumlanmış olan bu evrak, muhafaza edilmek üzere, miralay Şahin Bey Efendi’nin eline teslim edilmiştir. Bunu ancak Sadrazam veya Serasker hazretlerinin hususî emri üzerine ve resmî makbuz mukabilinde iade edilecektir. Tıbbiye Mekteb-i âlisi (Nazırı) Dr. Marko (24 Mayıs 1876)”

sağlıksız bir rapor olduğunu ve kendisinin de bu raporu pek de dikkat etmeden imzaladığını belirtiyor. Bu ifadelerdeki bazı beyanlar onları cinayet delili kabul eden mahkeme heyeti ile sanık tarafı arasında bazı tartışmalara yol açmıştır. Suçlamaları sahici bulmayan Uzunçarşılı, bu şehadetin kullanılış şeklini ve kanaatini şöyle ifade ediyor:

“Marko Paşa’nın pencereden atlayan denilen şeyin, (katil zanlılarından) Cezayirli Mustafa olduğu ileri sürülerek hazinedarlardan Zevkyab Kalfa’ya da aynı şey söylenmiştir. Marko Paşa’nın tarif ettiği oda penceresi, yanındaki odanın penceresi olup Sultan Aziz ise bu odanın yanındaki odada intihar etmiştir. Güya Abdülaziz’i katl edenlerin diğerleri kapıdan kaçıp Mustafa, pencereden yanındaki odaya geçmiş ve üçüncü kattan aşağıya atlayarak sapa sağlam kaçmıştı!”¹

Gerek Mithat Paşa ve gerekse avukatı Mehmet Ali Efendi de savunmalarında Marko Paşa’nın Kuzguncuk’tan, bir insanın Feriye sarayı penceresinden atladığını görmesinin hele saray halkının feryad ve figanını işitmesinin kabul edilemeyeceğini öne sürmüşlerdir.²

Yukarıdaki yazılı raporda bahsi geçen enfiye kutusunun mahiyeti ve değerinin de ayrıca soruşturma konusu olduğu başka bir belgeden anlaşılıyor. 10 Zilkade 1293 (27 Kasım 1876) tarihinde Mehmet Nâmık imzasıyla Meclis-i Sıhhiye riyasetine yazılan yazıda mealen:

“Sabık hükümdar Sultan Murad zamanında sizinle Marko Paşaya ita kılındığı duyulan kutuların Valide Sultan tarafından mı başkası tarafından mı verildiği ve kıymetlerinin kaç kuruş olduğuna komisyonca ihtiyaç duyuldu, süratle bildirilmesi”

1 Uzunçarşılı, A.g.e, s. 206.

2 Uzunçarşılı, A.g.e, s. 280,299.

Diye sorulmaktadır. Belgenin altında Nuri Paşa tarafından verilen 14 Zilkade 93 (1 Aralık 1876) tarihli cevapta da Marko Paşa'nın cevabının ekte bulunduğunu; söz konusu kutunun kendilerine Seraskerlik Dairesi'nden verildiğini ve ihsan-ı şahane olduğunun söylendiğini; kutunun kıymetinin de –erbabından alınan bilgiye göre– şimdi satın alınacak olsa 350 lira değerinde olduğunu bildiriyor ve kendisinde mahfuz kutuyla ilgili bir emirleri olup olmadığını soruyor. (Y.EE. 85 42; 10.11.1293)

Belgeler arasında yer alan diğer bir rapordan, misafiri olduğu Marko Paşa'yla birlikte cenaze raporu hazırlayanlardan olan Doktor Kastro'nun da ifadesine başvurulduğu anlaşılıyor.¹ Konuyla ilgisi açısından bu kısa rapor metnini de aşağıya alıyoruz:

“Sultan Aziz merhûmun vefatı gününde bendeniz Kuzguncukta Marko Paşa'nın konağında tesadüfen bulunduğum halde Marko Paşa'yı Feriye dairesine çağdırdılar. Bendenizi dahi beraber alarak mümâileyh ile mezkur dâireye gittik. Karakol iskelesinde Eczacı Fâik Paşaya rast geldik. Merhum müşârunileyhin vefatını haber verdi. Karakola vardığımızda Mütercim Rüşdü Paşa ile sâir bazı paşaları ve Kostantin Karatodori nâm tabibi gördük. Merhum karakolda bir beyz? İle örtülü idi. Açıp muâyene ettiğimizde eser-i hayat yok idi. Diğer tabipler gelinceye kadar biz dahi bekledik. O sırada bendenizle tabib Milincin (?) nâm kimesneyi mecrûh olduğu odaya gönderdiler. Oda içinde pek çok kan gördük. Merhum vefat etmeyip elân ber-hayat olduğundan bahisle li-ecli't-teselli Yusuf İzzeddin Efendinin odasına götürdüler. Müşârunileyh hazretlerine ber-vech-i marûz teselli ettik ise de emin olmayıp ağlamakta idi. Oradan

1 1880 yıllarına ait bir Eczahane-i Hümayun defterinden Dr. Kastro'nun Eylül 1292 (24 Eylül 1876) tarihinden itibaren Saray Eczanesi doktorlarından olduğu ve 2000 kuruş maaş aldığı anlaşılıyor. (Bakınız, Terzi, s. 58)

ismini bilmediğim ve şimdi görsem de tanıyamayacağım bir hazinedar yanına götürdüler. Daha bir iki cariye hazır olduğu halde işin sûret-i vukûunu istifsâr ettirdiklerinde mümâileyhâ merhum-ı müşârunileyhin sakalını kırmak üzere mikras istemesi cihetiyle ol vakt irâe ettiği küçük ve ince bir mikrâsın aynı olarak diğer bir mikrâs verdiklerini ve on dakika sonra merhum-ı müşârunileyhin olduğu odaya vardıklarını ve kapısını kapalı bulduklarını ol hazinedar söyledi. Ondan sonra karakola avdet ettik. Sâir tabipler gelmiş idiler, cümle ten muâyene ettik. Raportosunu tanzim ve imzâ ile tasdik eyledik. (imza) Kastro (Y: EE 20 34) (Tarih yok.)

Mahkeme heyeti bu yazılı rapordan başka Dr. Kastro'nun sözlü ifadesine de başvurmuş, ancak o, Marko Paşa'nın aksine ilk rapordaki "intihar" kanaatini muhafaza etmiştir.¹

Eczacı Yorgaki'nin Aleyhteki Yazıları

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî'nde yer alan 9.6.1305 (22 Şubat 1888) tarihli bir belgeden Eczacı Yorgaki'nin Marko Paşa aleyhinde Tarık ve diğer bazı gazetelerde yazılar yayınladığı anlaşıyor. Belge içeriğinden anlaşıldığına göre Yorgaki, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye eczacılık ve tabiplik yapanlara dair bazı uyarıları ihtiva eden bir layiha sunmuş ancak layihası reddedilmiş. Bunun üzerine bir layiha daha kaleme almış. Bu zat ayrıca Marko Paşa ile Hıfzıssıhha müfettişleri aleyhinde de belirtilen gazete ve diğer neşir organlarında bazı yazılar yayınlamış. İlgili belgeyle bu yazıların Sadarete arzı isteniyor. (DH.MKT 1487 94) İçeriği verilmediği için sebeplerini bilemediğimiz suçlamalar için Tarık gazetesinin ilgili nüshalarının taranması herhalde ilginç olacaktır.

1 Uzunçarşılı, A.g.e, s.266

Ecza Görevi ve Bazı Uygulamaları

Marko Paşa sertabip olunca Saray Eczanesi de kendisine bağlanmıştır. Arşiv belgelerinde onun bu görev etrafındaki bazı rutin tasarruflarına da rastlanmaktadır. Ancak bu görevdeyken yaptığı bir ilaç alımı başına esaslı bir dert açacak ve biraz aşağıda ayrı bir başlık altında ele alacağımız üzere Faik Paşa tarafından mahkemeye verilmesine yol açacaktır. Ancak önce eczanenin rutin işleriyle ilgili belgelere bir göz atalım:

28. 12. 1278/26 Haziran 1862 tarihli yazıda, Seretibba Marko Paşa'nın tavsiyesi üzerine, vefat eden Mabeyn-i Hümayun Eczanesi'nde görevli Cerrah Ahmed Efendi'nin yerine müteveffanın damadı Tefvik Arif efendinin tayin edildiği bildiriliyor. (HH.İ 36 97)

18.5.1280/31 Ekim 1863 tarihli diğer bir yazı da:

“Mabeyn-i Hümayun Eczahanesi'ne memur Cerrah Mehmed Ali Efendi'nin vefatı ile münhal kalan maaşının bir kısmının Cerrah Süleyman Efendi'nin maaşına zam olunması, kalan meblağın da Haydarpaşa Hastanesi cerrahlarından Halil Efendi'ye tahsis olunduğunu mübeyyin muhasebeye kayıt ile Seretibba Marko Paşa'ya ilmühaberlerinin tahriri"ne dairdir. (HH.İ 38 39)

6.12.1288 (16 Şubat 1872) tarihli başka bir yazı; Mabeyn-i Hümayun eczanesinden 1287 senesi Nevruziye masrafı olan yüz dört kese 446 kuruşun Hazine-i Hassa'dan ödenmesi için Seretibba-i Şehriyari Marko Paşa tarafından hazırlanan defterin takdimine dairdir. Hazine-i Hassa'dan gelen cevapta yüz kesenin ödendiği, kalanın da ödenmesinin sultanın onayından geçtiği bildiriliyor. Ekteki diğer bir yazıda da bu bilgi teyit ediliyor. (MB.İ 26 36)

Marko Paşa'yla dolaylı olarak ilgili 29.12. 1300 (31 Ekim 1883) tarihli bir diğer belgede Eczane sorumlusu olan zat,

Marko Paşa zamanında olduğu gibi eczanenin tedavi ücretleri ile sair masrafların hazinece karşılanması istirhamında bulunmaktadır. (Y.PRK.SGE. 2 15)

Faik Paşa'yla Mahkemesi

Marko Paşa'nın Sultan Abdülaziz zamanında Saray Eczanesiyle ilgili bir ilaç alımı dolayısıyla ilaç sorumlusu Faik Paşa'yla mahkemelik olduğu anlaşılıyor. Belgelerden anlaşıldığına göre bir keresinde bu işle görevli olan Faik Paşa'dan, tahsis edilenin üzerinde ilaç satın almış ve 2 bin liralık bir açık hasıl olmuş. Hazine tarafından da sahiplenilmeyen bu açık uzun müddet ortada kalmış ve Faik Paşa diye bilinen İtalyan asıllı Giorgio Della Suda, hasta yatağındaki Marko Paşa aleyhine Üsküdar Mahkemesi'nden bir tazmin kararı çıkartmış.

Aşağıdaki belgeden anlaşıldığına göre Marko Paşa hasta yatağından padişaha bir mektup yazarak olayı özetlemekte ve yalvaran bir üslupla bu müşkül durumdan kurtarılmasını istemektedir. 29.12.1305 (6 Eylül 1888) tarihinde –yani vefatından yaklaşık iki ay önce – yazılan bu mektup metnini aşağıya alıyoruz:

Cenab-ı Hak âfiyet ve şevket-i şehinşâhîlerin ilâ-â-hiri'd-devran bâkî ve müzdâd ve ârâ-yı âlem-ârâ-yı hilâ-fetpinâhîleriyle bütün âlem-i medeniyeti ve hususiyle teb'a-i mesûde-i pâdişâhîlerini dâimâ mesrûr u dilşâd buyursun. Kulları hasbe'l-kader bir seneden beri firâş-ı illete ve küdürere esir ve envâ-ı ızdırâb u âlâm ile müte-essir bulunduğum sıralarda eczacı ferikân-ı kirâmından saâdetli Fâik Paşa hazretleri kulunuzun amm-ı büzürgvâr-ı hilâfetpenâhîleri cennetmekân Abdülaziz Hân hazretlerinin müddet-i saltanat-ı celilelerinde min-gayr-ı liyâkat ser-tabâbet hizmet-i mâ-bihî'l-mefharetinde bulunduğum zamanlarda Mâbeyn-i Hümâyün eczâhane-sine verip hesaplarını Eczacıbaşı ile rü'yet etmiş olduğu

eczâ-yı tıbbiye behâsından dolayı kulunuzdan ikibin lira-yı Osmâniden ziyâde bir meblağ-ı küllî davâsına kalkışarak Üsküdar Hukuk mahkemesinden hükm ettirmesiyle köleniz derdimi düşünmekte iken bu yolda tazyikât-ı şedide ve mütevâliye âh u enîn-i marizâneme bile meydan bırakmamış ve marazım tabîi müştedd olmakta bulunmuş idüğü ve kulları iddiâ ve hükm ettirdiği parayı Hazine-i Hâssa-yı Şâhânedan tamamen alıp da müşârun-ileyhe vermeyerek zimmetime geçirmiş olmadığımı ve ser-tabâbet memuriyetine evâil-i nasb-ı kemterânemde sadâkat-ı mecbûle iktizâsınca tasarrufa riâyet emeliyle Mâbeyn—i Hümâyûn eczâhanesi eczâ masrafına ayda on bin kuruş tahmin eylemiş isem de Saray-ı Hümâyûn devâir-i aliyyesinin muahharen artması gibi esbâbdan nâşi on bin kuruşun kifâyet edememesi husûsunda mazur tutulmaklığımı devlete ve hânedân-ı âlî-şân-ı saltanat-ı seniyyeye ve bâ-husûs veliyy-i nimetimiz zât-ı şevket-meâb efendimize müddet-i ömr-i kemteride kemâl-i sadâkatle sebkat eden ve ihânet ve sû-i istimâlât ile lehü'l-hamd kat'a lekelenmeyen ve nezd-i kerâmet-vefd-i hilâfetpenâhilerinde mestûr olmayan hidemât-ı mesbûka-i kemterâneme merhameten şu sinn ü hâlimde giriftâr olduğum tazyikât u terzilât-ı mütevâliyeden tahlisime cümle bendegân-ı sadakat-nişân-ı cihandârîlerini garik-i mefharet ü selâmet eden fermân-ı âtifet-nişân-ı hümâyûnları ihdâsıyla tesliye-i bâisü'l-felâh-ı şehinşâhilerine şiddetle ve kemâl-i bükâ ve tazarru' ile muhtâc bulunduğum muhât-ilm-i âli-i şevketpenâhileri buyuruldukta ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde lutf u ihsân veliyy-i nimetimiz şevketli pâdişâhımız efendimiz hazretlerindir. Kulları mekteb-i Tıbbiye-i şâhâneleri nâzırı Marko (Y.PRK.AZJ 14 22)

Bu hayli ağdalı bir dille yazılan dilekçesinde Marko Paşa kendisini özetle; Sertabip olduğu Abdülaziz zamanında Saray Eczanesi'nin ilaç ihtiyacı olarak 10 bin kuruş tahmin ettiğini ancak saraydaki dairelerin artması ve artan ihtiyaç

neticesinde ek ilaç talebinde bulunmak zorunda kaldığını; ancak ecza görevlisi Faik Paşa'nın açıkta kalan 2 bin liralık ilaç bedelini hazineden alıp zimmetine geçirdiği iddiasıyla kendisini Üsküdar Hukuk Mahkemesi'ne vererek tazmin kararı çıkarttığını belirtiyor ve böyle bir şeyin asla vuku bulmadığından bahisle, sabit olan geçmiş sadakat ve hizmeti göz önüne alınarak hasta yatağında uğradığı bu felaketten kurtarılması hususunda yalvaran bir üslupla padişaktan yardım istiyor.¹

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı arasında yer alan ve Mabeyn-i Hümayun Başkatipliğine sunulan 18.2.1306, 12 Teşrin 1304 (24 Ekim 1888) tarihli bir arzdan, Marko Paşa'nın söz konusu dilekçeyi Padişaha ulaştırılmak üzere ilgili birime ulaştırıldığı anlaşılıyor. Metni aşağıya alıyoruz:

Mabeyn-i Hümayun Baş kitâbet-i celilesine,
Devletlu Efendim Hazretleri,

Eczacı başı saadetlü Marko Paşa hazretlerinin cennetmekân Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin zaman-ı saltanat-ı celilelerinde tahsisât haricinde olarak vukûbulan talep üzerine Saray-ı Hümayun-ı cenâb-ı mülûkâne eczahânesine vermiş olduğu Ecza iltimâsından dolayı Hazine-i celilece ol vakit dâhil-i hesap edilmeyerek açıkda kalıp matlûbu olan iki bin liranın Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne nâzırı saadetli Marko Paşa hazretlerinden dava ve talep etmekte olduğuna ve mebalîğ-i mezkûreyi ise müşârünileyh Marko Paşa hazretleri Hazine-i celileden ahz etmediğine mebni bu yüzden tazyikât-ı şedide görmekte bulunduğu cihetle istintâkı şâmil olan arz-ı hâli Hazret-i atebet-i ulyâ-yı cenâb-ı Tacdâri kılınmak üzere leffen takdim kılınmış olmakla icabının

1 Bu mektup ilk defa Resuhi Baykara'nın; *Marko Paşa Abdülhamid'e Dert Yanıyor* (Tarih Dünyası, sayı:6, 1950, s.254-55) isimli yazısında yer almış ise de yazım hatalarına binaen biz arşiv belgesinden aktarmayı tercih ettik.

icrâ buyurulması bâbında emr ü fermân Hazret-i men lehül-emrindir. 18.2.1306 (Y.MTV. 35 121)

Yukarıda bahsi geçen 24 Ekim 1888 tarihli belgeden 20 gün sonra Marko Paşa 14 Kasım 1888 tarihinde Burgaz Adası'ndaki evinde vefat etti. Ancak Faik Paşa'nın, Marko Paşa'nın ölümünden sonra da olayın peşini bırakmadığı ve söz konusu parayı çocuklarından tahsil için Üsküdar Mahkemesi'nden bir karar çıkarttığı anlaşıyor. Bunun üzerine Marko Paşa'nın çocukları 18 Safer 1308 (3 Ekim 1890) tarihli müşterek bir dilekçeyle Padişaha müracaat ederek yalvaran bir üslupla kendilerinin bu durumdan kurtarılmasını arz ediyorlar.

Cenâb-ı Vâcibü'l-vucûd ve şevketli, kudretli, mehâbetli pâdişah-ı mekârim-maslahat ve şehinşâh-ı ma'delet-peyvest veliyy-i nimet-i bî-minnetimiz pâdişahımız efendimiz hazretlerini dünya durdukça serir-i şevket-masîr-i mülûkânelerinde erîke-pîrâ-yı 'izz ü şân ve merâhim-i hazret-i hilâfet-penâhilerini bi'l-cümle teb'a-i sâdıkları hakkında râygân buyursun, âmin.

Kulları Mekteb-i Tıbbiye-i şâhâne nâzır-ı sâbıkı Marko Paşa'nın mahdum ve kerimleri olup müteveffâ-yı mümâileyhin ser-tabâbeti zamanında Mâbeyn-i Hümâyûn -ı Cenâb-ı mülûkâne eczâhânesiyyün saâdetli Fâik Paşa Della Suda kulları tarafından mübâyâ'a edilen iki bin bu kadar liralık eczâ behâsının Hazîne-i Hâssa tarafından tesviyesi kabul buyurulmadığı cihetle pederim izin vefatından sonra müşârûn-ileyh Fâik Paşa kulları bizleri mahkemeye celb ettirdip mebâlig-i mesrûdenin taraf-ı hakirânemizden tesviyesini talep ve iddiâ etmekte bulunmuş ve bu bâbda yegâne mevrûs-ı pederimiz olan Kuzguncuk'taki hânemizi taht-ı hacze aldırarak kullarını hâl-i zarurette bırakmış olmakla dûçar-ı felâket ve perîşânî kalmış bulunduğumuzu atebe-i felek-mertebe-i hazret-i cihan-penâhîlerine kemâl-i

sûziş ile arz edip âşîyan u me'vâmız olan mezkûr hâne-
nin tahlisi husûsuna merâhim-i mâ-lâ-nihâye-i tâcdâ-
rilerini niyâz u istirham eyleriz. Ol bâbda ve kâtibe-i
ahvâlde emr ü ferman şevketli, merhametli pâdişah-ı
müşfikimiz, efendimiz hazretlerindir. 18 Safer 1308
(3 Ekim 1890)

Küçük kerimleri cariyeleri (mühür) Marika, Büyük
kerimleri cariyeleri (mühür), İryeni, Mahdumu kulları,
(mühür) Yorgi (Y.MTV. 45 96)

Padişahın sertabibi Mavroyani Paşa¹ da 21.2.1308 (6
Ekim 1890) tarihli bir yazıyla hadiseye müdahil oluyor ve
Sultan Abdülaziz zamanında Mabeyn-i Hümayun Eczanesi
için satın alınan ilaçların bedelinin Hazine'den aranması
gerektiği Marko Paşa'nın varislerinden aranmasının yersiz
olduğuna dair fikir beyan ediyor.

Mâbeyn-i Hümayun Başkitâbet-i celilesine,
Devletli Efendim Hazretleri,

Cennetmekân Abdülaziz Hân hazretlerinin zaman-ı
saltanatlarında Mâbeyn-i Hümayun cenâb-ı mülûkâne
eczâhanesi için saâdetli Fâik Paşa tarafından mübâya'a
edilen iki bin liralık eczâ behâsının Hazine-i hümayun-
dan başkaca araması lazım gelir iken bu ciheti adem-i
iltizâm ile Mekteb-i Tıbbiye-i şâhâne nâzır-ı sâbıkı mü-
teveffâ Marko Paşa'nın ba'de'l-vefat ahzı zımnında ke-
bir ü sagîr bir takım verese-i acezenin iskânına mahsus
olan Kuzguncuk'ta kâin hanelerini taht-ı hacze almış
ve bu hâl ise verese-i mezkûrenin mağduriyetini mûcib
olarak mahv u perişan olduklar derkâr idüğinden hacz-i

1 Önce saray doktorluğu ve daha sonra saray başhekimliği görevlerinin yanı sıra Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane hocalığı ve Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane başkanlığı vazifelerinde de bulunmuş olan Mavroyani Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde tıp alanında yaptığı çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Feza Günergun, "Spiridon Mavroyeni Pacha (1817-1902) et sa Contribution a la Diffusion des Sciences Medicales dans l'Empire Ottoman", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, VI/1, İstanbul 2004, s. 37-63.

mezkûrun fekkiyle müşârun-ileyh Fâik Paşa'nın müdâ-halesinin men'i zımnında itâ olunan bir kıta arzihâl ile müteveffâ-yı mezkûrun mahdumu bulunan Yorgi Efendi bendelerinin Mekteb-i Sultâniye meccânen kayd u idhâl olunması husûsunda diğ er arzihâl dahi ma'an ve leffen takdim ve isrâ kılınmış olmasıyla arz-ı atebe-i felek-mer-tebe-i Hazret-i tâcdâri kılınması husûsuna himemât-ı mekârim-gâyât-ı dâverânilerinin sezâvâr buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir..24 Eylül 1306 (6 Ekim 1890) (imza) Ser-tabib-i Hazret-i Şehriyârî Mavroyani (?) (Y.MTV. 45 96)

Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Gö-revlieleri Maruzatı belgeleri arasında yer alan 30 (?). 12.1307 (16 (?)) Ağustos 1890) tarihli diğ er bir belgede Mavroyani söz konusu haczin kaldırılması ve Yorgi'nin Mekteb-i Sultani'ye kabulü ile ilgili evvelki taleplerini hatırlatıyor (ve ayrıca ec-zane görevlilerinden Nikolaki'nin bulduğı basur ilacı dolayısıyla ödüllendirilmesi) talebini yineliyor. (Y.PRK.SGE 3 72)

Haczin kaldırılmasıyla ilgili bir belgeye tesadüf edilme-mekle birlikte gerek yeni bir talep olmaması gerekse Yor-gi'nin-ile ilgili bahiste ele alınacağı üzere- Mekteb-i Sultani'ye meccanen kaydedilmesiyle ilgili irade her iki isteğ in de hüsn-i kabul gördüğ ünü göstermektedir.

Faik Paşa'nın, Marko Paşa'yla ilgili bu ısrarlı takibi acaba devletin menfaatlerini koruma hassasiyetiyle mi yoksa şahsi bir kinle mi ilgilidir ? Despina Anaç, böyle bir telmihte bu-lunuyor.¹ Ancak yukarıda naklettiğ imiz Marko Paşa'nın Pa-dişaha sunduğı dilekçede Faik Paşa'ya karşı saygılı bir dil kullanması ve herhangi bir suçlamada bulunmaması dikkat çekicidir. Daha önce bahsi geçen *Radyo-Kültür Yayınları*,

1 "Faik Paşa'nın Marko Paşa'ya karşı gelmesinin herhalde bir sebebi vardı ve bunu yapmasının nedenlerini anlatan deliller bulunuyor. Bu deliller bu kitabın içinde yer alamaz. Tarihi araştırmayı sevenler bu delilleri bulabilir." (Anaç, s. 134)

Emniyet Sandığı isimli popüler yayında da bu mesele hakkında bazı tutarsız iddialarda bulunmaktadır.¹

Marko Paşa Dr. Niko Kavgası

Arşiv belgelerine bakılırsa Marko Paşa'nın hayatındaki en büyük problemlerden biri Dr. Niko ile yaşadığı sıkıntılardır. Mekteb-i Tıbbiye'de Marko Paşa'nın maiyetinde çalışırken bilmediğimiz bir sebeple işine son verilen Dr. Niko yıllar boyunca ilgili kurumlara gönderdiği şikâyet mektuplarıyla Marko Paşa'yı rahatsız etmiş, onu; yolsuzlukla, kendisini zehirlemekle, dövdürmek, hapse attırmak ve öldürmeye teşebbüs etmekle suçlamıştır. Şimdi söz konusu şikâyet dilekçelerini tarih sırasına göre ele alalım.

Bibliothèque National Belgeleri

Fransa Milli Kütüphanesi'nde Niko (Nico) Bey'e ait 1867 (2), 1869 ve 1872 tarihlerini taşıyan, Fransızca kaleme alınmış dört adet mektup ve broşür mevcuttur.² Sultana,

- 1 Derlemede; *Marko Paşa Kimdir* başlığı altında ve yazarsız olarak yayınlanan bu üç sayfalık metinde Marko Paşa'nın İkinci Abdülhamide yazdığı mektuptan da mealen söz edilmekte ancak bu aktarımda mektubun muhtevasında olmayan bazı ilavelerde bulunmaktadır. Sözgelimi belirsiz yazar Marko Paşa'ya; "**İlaçlar hakkında yazılan bütün reçeteler sarayda kalmıştır. Kaybolmuşsa ben mesul değilim**" dedirtiyor. Keza bu mahkemenin açılmasını da Marko Paşa'nın Abdülaziz'in intihar raporuna imza koyması dolayısıyla intikam almak isteyenlerin komplosu olarak niteliyor. İkinci Abdülhamid ise Marko Paşa'nın üzerinde leke kalmaması için af yetkisini kullanma yerine başka bir yol seçmiş; hesapları karşılaştırarak Marko Paşa'nın masumiyetini ortaya çıkarmış ve ikinci bir mahkemeye de mahkûmiyeti bozdurmuş. Bütün bunlar meçhul yazarın bazı tarihi bilgileri nasıl köpürttüğünün ilginç bir örneği. (A.g.e, İstanbul, 1971, s.73-74)
- 2 *Circulaire à MM. les docteurs médecins militaires ottomans et aux élèves-docteurs de l'École Impériale de médecine contre l'injustice de Marco Pacha*. [Signé: Dr de Nico.]; Paris: impr. de Seringe, (1867), Notice n° : FRBNF31015036; A. S. A. *le Grand Visir de la Sublime-Porte Ottomane. La Démission du Dr de Nico (Bey), pour l'injustice de Marco-Pacha*. [Sig-

sadrazama ve tıp camiasına hitaben yazılan bu mektuplarda Niko, Marko Paşa'yı hedef almakta ve onun hakkında ağır suçlamalarda bulunmaktadır. Bu mektuplar ilk defa Taner Timur tarafından fark edilmiş ve mektupların içeriklerinden hareketle realist bir Marko Paşa tablosu çizilmeye çalışılmıştır. Biz de bu kısımda mektup içeriklerini özetlerken yer yer Timur'un fikirlerine de yer vereceğiz.¹

Marko Paşa'nın belalısı olan bu Niko Bey kimdir? Mektuplarının satır aralarında verdiği bilgilerden Niko Bey'in kimliği hakkında bazı ipuçları elde etmek mümkündür. Bu bilgilerden onun; Bükreş asıllı ve Boyar olduğunu, bir İradeyle Osmanlı ordusunda tabip olarak çalışmak üzere geldiğini; 5 yıl Mekteb-i Tıbbiye'de, 15 yıl Osmanlı devletinin muhtelif yerlerinde-Rumeli, Asya, Bağdat, Arabistan, Suriye-çalıştığını, Binbaşı rütbesini taşıyan bütün subaylar gibi 1856 yılında Bey unvanını elde ettiğini, ayrıca bir Mecidiye Nişanı'yla taltif edildiğini, öğreniyoruz. Niko, 3.Süvari alayı baş tabibi iken² kulak rahatsızlığı geçirmiş ve komutan Derviş Paşa onun yerini sivil bir doktorla değiştirmiş. Belki de buna bağlı olarak 14 yıl aynı rütbede kalınca bir istifa dilekçesi vererek ordudan ayrılmış. Peki Niko, Marko Paşa'yla ne zamandan beri kavgalıdır? Taner Timur; "**Marko**

né: Dr de Nico.], Paris: impr. de Seringe frères, (1867), FRBNF31015035; *L'injustice de Marko Pacha et ses Abus, commis Dans l'Exploitation du Monopole hereditaire des Medicaments militaires*, par: Le Dr.Nico Bey, Constantinople 1969, FRBNF 23665.

- 1 Meseleyi daha çok iktisadi tarafıyla ele alan bahsi geçen yazı için bk. Taner Timur, *Efsane ve Gerçekler*, Tarih ve Toplum, Eylül 2003, Sayı 117, s. 20-25; bu yazı daha sonra yazarın, *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler* (İmge Kitapevi, 2006) adlı kitabında da yer almıştır.
- 2 Atatürk Kitaplığı Mtf 56643'te yer alan bir zarfın üzerinde –görev bilgisi daha ayrıntılı olmak üzere– eski harflerle ve el yazısı ile: "**Niko, doktor, 3. Ordu dastura(?) Birinci alay sertabibi**" ve altında da "**Asakir-i şâhâneye eczâ imtiyazı sû-i istimalatı. Marko Paşa'nın müsaadesiyle eczânın yed-i vahid idaresi sû-i istimâlâtına dairedir.**" cümlesi yazılmıştır. Başlığına nazaran Dr. Niko'nun bir şikâyet dilekçesi içerdiği anlaşılan zarf boştur.

Paşa, Niko Bey'i işten attığı için mi hücum başlamıştır; yoksa tersine, Niko Bey'in (herhalde kuliste başlayan) hücumları üzerine mi işine son verilmiştir? Burasını saptamak mümkün değildir." demek suretiyle bu konudaki öncelik sonralık hususunda tereddüt izhar ediyor. Ancak gerek eldeki mektuplar gerekse daha önce incelediğimiz diğer belgeler, bilhassa Hürriyet Gazetesinde çıkan haberler bu sorunun cevabını bize vermektedir. Buna göre kavga Niko'nun Marko Paşa hakkındaki yolsuzluk isnatlarıyla başlamış, muhtelif cezalar ve sürgünlerle devam etmiş ve nihayet işini kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak o her iki mektubunda, bir yandan istifa ettiğini belirttiği halde birçok yerde de Marko Paşa tarafından işinden atıldığını iddia etmektedir.

Şimdi de mektup muhtevalarına geçelim:

Bâb-ı Âli'ye ve Sadaret makamına hitaben 1867 tarihinde yazılmış 4 sayfalık ilk mektup; "Marko Paşa'nın haksızlığı dolayısıyla Niko Bey'in istifası" başlığını taşıyor ve esas olarak şu iddialardan oluşuyor:

"Askeri sağlık hizmetlerini kontrolünde bulunduran Marko Paşa işinin ehli olmayan, egoist ve küfürbaz bir insandır. Kırk yıldır ehliyetli ellerde olan Mekteb-i Tıbbiye'nin başına, hak etmeden gelmiş ve memleketin değişik yerlerinde hizmet eden ve daima aynı rütbede kalan bir çok meslektaşının aksine, hiç ordu hizmetine gitmemiş ve 5 yıl içinde bilhassa müftü Cemaleddin Efendi'nin himayesiyle hızla yükselerek generalliğe kadar çıkmıştır¹. Yönetici olduktan sonra da kendisinden daha kapasiteli olan, bir kısmı Paris ve Viyana diplomalı doktorların terfiine mani olmaktadır. Onun gelişinden sonra Mekteb-i Tıbbiye'de ne liyakat ne de hukuk kalmıştır. Nitekim ikisi de Viyana diplomalı olan Albay

1 Taner Timur herhalde bir dikkatsizlik eseri olarak Cemaleddin Efendi'yi Dr. Niko'nun hamisi olarak gösteriyor. (A.g.e, s. 23)

Arif Bey ve İlanovitch Bey adaletsizliğe karşı çıktıkları için Marko Paşa'nın hışmına uğrayarak işlerini kaybetmişlerdir. Fransız ordusunda 8 tane müfettiş varken Marko Paşa Osmanlı ordusunda tek müfettiş olarak kalmıştır."

Dr. Niko'ya göre bunun sebebi; yolsuzluklarını örtbas etmek ve denetlenmekten kaçmaktır. Zira o ordunun ilaç tedarikini rekabete açık bir ihaleye koymamış ve bunu bir tekel olarak George Bey'e vermiştir. Bu durum ise ilaç fiyatlarını çok yükseltmekte ve kendilerine de haksız kazançlar sağlamaktadır. Ayrıca bu fiyatlardan yeterli malzeme alınamamakta, öğrenciler bakımsızlık içinde kalmaktadır. Niko Bey bu konuda iki de örnek de veriyor. Buna göre bir öğrenci bakımsızlık ve ilaçsızlık yüzünden ölmüş, bir asker de gözünü kaybetmiş. Okulu kendi çiftliği gibi yöneten Marko Paşa aynı ve nakdi olarak 40.000 franklık bir gelir elde ederken müderrislerin maaşlarını azaltmıştır vs. Peki bu durumda ne yapmalı? Ona göre yapılacak şey Tekel'in kaldırılıp açık, "*kanuna uygun*" bir ihale düzenlenmesi. Kendisi Paris'ten getirtmek suretiyle ilaçları mevcut fiyatlardan %30 daha ucuza temin edebileceğini belirtiyor. Böylece bu işten Hazine de gayet kârlı çıkacaktır. Mektubun sonunda Niko teklifini yineliyor: Ya Marko Paşa görevden alınsın ya da teklif ettiği karma komisyonda yargılsın! Mektupta Niko'nun kendisiyle ilgili bir talebi de var; hizmet yılları sayılarak yarı emeklilik hakkı tanınması.

Dr. Niko 10 Kasım 1867 tarihli tek sayfalık sirkülerinde de yukarıdaki fikirlerini daha kısa olarak özetliyor ve tıp doktorları ve öğrencilerine Marko Paşa'nın keyfi tutumuna karşı haklarını savunmaları çağırısı yapıyor.

Bu mektupların aşağıda vereceğimiz arşiv belgelerinden ve gazete haberlerinden farkı, sadece suçlamalarla sınırlı

kalmaması için içine bir de ticari rekabet konusunun sızmış görünmesidir.

Niko Bey aynı iddiaları 1869'da yayımladığı 38 sayfalık daha ayrıntılı bir broşürde de yineliyor *"Marko Paşa'nın Adaletsizlikleri ve Tacizleri"* adını taşıyan ve İstanbul'da basılan broşürün kapağında içeriği özetleyen üç suçlama sorusu yer almaktadır. Burada özetle Marko Paşa'nın kurduğu ilaç tekelinin 5 yılda devlete 8 bin kese zarar ettirdiği, kendisinin 3 yılda 6 bin kese kazandıracak bir teklifte bulunduğu, ancak Marko Paşa ve Eczacıbaşı Faik Bey'in bu teklifi reddettirdikleri iddia edilmekte. Broşürün önsözünde de ordu tabibi olarak imparatorluk topraklarının birçok yerinde bulunduğu esnada nasıl bir ilaç israfı yapıldığını gözlemlediğini, hal çareleri aradığını; Avrupa'da Paris, Londra, Viyana ve Berlin'e yaptığı seyahatlerde bir çok hastane ve ilaç fabrikası gezerek fiyat karşılaştırması yaptığını, dolayısıyla mevcut fiyatlara göre yüzde 30 ila 40 arasında daha ucuza ilaç temin edebileceğini belirtiyor. Broşürde Niko birçok ilaç hammaddesi sayıyor ve bunların reel fiyatlarıyla alış fiyatlarını karşılaştırıp kar-zarar hesapları yapıyor. Ayrıca onun Bâb-ı Âli ve Şura-yı Devlet'e Marko Paşa'nın yolsuzluklarını anlatan iki dilekçe bıraktığını, iki broşürünün de Paris gazetelerinde yayınlandığını öğreniyoruz. Çok sayıdaki şikâyeti üzerine Seraskerlikte bir komisyon kurulmuş ama kendisi de komisyon üyesi olan Marko Paşa'nın etkisi altında hiçbir karar alınamamış. Burada Niko bir Türk atasözüyle durumu özetliyor: **"Em hakime em hassime oulore bou duniada"** (Bu dünyada bir adam hem hakim hem hasım olabilir mi hiç?) İthamlarına Marko Paşa'nın suç ortağı olarak zaman zaman Faik Paşa'yı da dahil eden Niko; babası aylık 30 frank kazanan bir eczacı iken şimdi 30 bin keselik bir servet edinen Faik Paşa'nın bunu nerden kazandığını sorguluyor. Yazının altında tarih hanesinde; 2-14 Temmuz (1269) İstanbul, yazmakta.

Broşürün 15. sayfasından sonra Niko-Marko Paşa meselesiyle ilgili çeşitli gazetelerde yer alan haberlerden bir seçki yapılmıştır. Bu gazetelerin adları ve tarihleri şöyledir: *Courriere d'Orient*: 19 Ocak; 26 Şubat; 18 Temmuz; 20 Temmuz; 4 Ağustos; *La Turqie*: 26 Mart, 26 Mayıs, 16 Ağustos; *Impartiale de Smyrne*: 30 Temmuz 1869; *L'Avant-garde d'Orient*: 11 Ağustos.

Bu haber kalabalıklığı Marko Paşa-Niko kavgasının mahalli bir hadise olmaktan çıkıp Avrupa basınına da mal olduğunu göstermektedir. Nitekim gazetelerden biri bu haberi o sırada gündemde olan Mısır meselesiyle rekabet eder önemde buluyor. İlginç olan bir husus da bütün gazetelerin ağız birliğiyle Niko'nun tarafını tutmaları, onun tekelin kırılması, ucuz ilaç temini, Marko Paşa'nın yolsuzluklarının araştırılması gibi taleplerini sahiplenmeleridir. Keza *Courrier d'Orient*'in 26 Şubat tarihli haberinden Niko'nun zaptiye tarafından Beyoğlu Karakolu'na çağrıldığını; *La Turqie*'nin 26 Mart tarihli haberinden onun, İstanbul'daki Rum patriğine, yoksul kilise mensuplarını ücretsiz tedavi etmeyi teklif ettiğini; aynı gazetenin 20 Temmuz tarihli sayısından 3/üç gün önce yeni bir dilekçe verdiğini ama onun suçlamalarına karşı Marko Paşa ve Faik Paşa'nın sessiz kaldıklarını; keza 4 Ağustos tarihli nüshasındaki haberden Niko'nun broşürünün İstanbul'da epey gürültü kopardığını; *L'Avant-garde d'Orient*'in 11 Ağustos tarihli sayısından, Dr. Niko konusunda Dâr-ı Şura ile Devlet Konseyi arasında bir yazışma olduğunu, Devlet Konseyi'nin yazısında, devlet menfaatini savunan Niko'nun ödül yerine niye cezalandırıldığının sorulduğunu; yine aynı gazeteden Dr. D.nin de Marko Paşa'yı suçlayan bir dilekçe verdiğini; *La Turqie*'nin 19 Ağustos tarihli haberinde Devlet Konseyi'nin Niko'nun teklifi üzere ilaç tekeli kaldırıldığını; *Courriere d'Orient*'in 19 Ağustos tarihli haberinde; Niko'nun Sadrazama bir yazı yazarak tekelin kaldırılması ile ilgili karara Şura-yı Devlet'in itiraz

edeceğini duyduğunu, bunun Marko Paşa'nın tertibi olduğuna dikkat edilmesi gerektiğini söyleyerek onu uyardığını; Yine *Courriere d'Orient*'in haberinde; Dr. Niko'nun cesur girişiminin; Finance, Observatore Triestino ve Semaphore gibi Avrupa gazetelerinde de akis bulduğunu öğreniyoruz.

Broşürün 35.sayfasında Dr.Niko'ya Pirlepe'de, çalıştığı süvari alayındaki kumandanlarından verilmiş bir başarı belgesi yer almaktadır. Niko'nun talebi üzerine verildiği belirtilen belgede onun alayda geçirdiği 2/iki yıllık görev süresince tam bir uyum ve başarı gösterdiği belirtiliyor. Belge tarihi 20 Ocak 1865 olduğuna göre onun bu tarihte henüz görevde olduğu, istifasının daha sonraki bir tarihte gerçekleştiği anlaşıyor.

Broşürün son iki sayfasında (s. 37-38) Dr. Niko'nun yine hadiseyi özetleyen bir yazısı yer almakta. Evvelki suçlamalarını tekrarlayan Niko fazladan olarak; 9 yıl önce Bağdat'ta bulunduğu sırada bazı mahalli gazetelerde yönetimi suçlayan yazılar yazılınca Marko Paşa'nın bunu kendisinden bildiğini ve bir raporla Şura-yı Devlet'e şikâyet ettiğini, ancak Fuat Paşa ve şura üyesi mareşaller tarafından bu suçlamaların reddedildiğini belirtiyor. Bu durumda aradaki kavganın 9/dokuz yıl önceye, yani 1860 yılına kadar geriye gittiği ve bu tarihte Niko'nun Bağdat'ta bulunduğu anlaşılmaktadır.

Niko Bey 3 Temmuz 1872 tarihli son mektubunda ilaç tedariki ve ihale konusuna hiç temas etmeden Marko Paşa'ya çok ağır saldırılarda bulunmakta, onu; katillikle, hırsızlıkla ve Türkiye'ye karşı entrikalar çevirmekle suçlamaktadır. Suçlamalardan Sultan Aziz de payını almakta, o da aslında Valide Sultan'ın uşağı Mahmud Baltacı'nın oğlu olduğu halde kendi çocuğu sandığı Prens Yusuf İzzeddin'i veliaht ilan etmeye çalışmakla itham edilmektedir. Daha önce saraya ve Bâb-ı Âli'ye sunduğu dilekçelerde daima saygılı bir dil kullanmış olan Niko'nun suçlamaların çapını bu kadar genişletmesi herhalde saraydan ümidini kesmiş olmasıyla

ilgili olmalıdır. Timur, hezeyan olarak nitelediği bu ruh haliyle dönemin siyasi gelişmeleri arasında ilgiler kuruyor; Napolyon'un 1870'te ağır bir yenilgiye diplomatik gücünü kaybetmiş olması üzerine Niko Bey'in hayallerinin sönmüş olmasına yoruyor.

Taner Timur bu içerik özetinden sonra Niko Bey'in bir kişilik çözümlemesini yapmaya, onu bu suçlamalara iten saikleri belirlemeye çalışıyor. Yazar, Niko'nun, Abdülaziz'in 1967 yılındaki Paris ziyaretiyle iki ülke arasında artan ticari ilişkilerden nemalanmak arzusunda olan açık göz bir kişilik olduğu kanaatinde dir.

Arşiv Belgelerinde Niko'nun Şikâyetleri

Şimdi de yine tarih sırasına göre aynı konuyla ilgili arşiv belgelerine bir göz atalım. Dr. Niko, mukim olduğu Sn. Petesburg'dan gönderdiği 11 Mart 1868 tarihli Fransızca telgraf-mektubunda Marko Paşa hakkındaki şikâyeti ve istifa etme sebebi hakkında bir komisyon kurulmasını talep ediyor. Bu talebi iletmek üzere daha önce bir aracı koyduğunu da öğreniyoruz. Fransızca dilekçenin, aynı dosyadaki Türkçe özetini aşağıya alıyoruz:

(Makâm-ı Sâmi-i Sadaret-i uzmâya, 11 Mart 1868 tarihiyle Petesburgda mukim Doktor Niko Bey tarafından keşide olunan telgrafnamenin tercümesidir):

Saadetlu Marko Paşa hazretleri aleyhinde olan şikâyetimi ve esbâb-ı istifamı istimâ etmek üzere bir komisyon teşkilî zımnında evâmîr-i lâzîminin ısdârı hususunu zât-ı âlî-i asecânelerinden iltimas eylemesini Dersaadetde mukim memleketin kapı kethüdasından rica eyledim. Böyle bir komisyon teşkili her bir taraftan arzu kılınmakta ve buna muttasıf oldukları işâr-ı hakkaniyet iktizâsınca muvafakat buyurulacağı memul olunmaktadır. Cevaba muntazırım. (HR.TO 549 2)

“Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Kalemî” antetli ve 16.2.1289 (25 Nisan 1872) tarihli diğer bir yazı; Dr. Niko Bey’in Paris’ten bir şikâyet telgrafı göndererek Marko Paşa’nın kendisini kantardin¹ denilen bir ilaçla zehirlediği şikâyetinde bulunduğunu ve ağır bir şekilde cezalandırılmasını talep ettiğini gösteriyor. Telgraf metni şöyledir:

“Kantardin tesmiye olunur bir nevi eczâ ile hafifçe tesmim olunmuş olduğumdan li-eclî’t-tedâvi Parise vâsıl oldum. Buna sebep olan Marko Paşa’nın bi’l-muhâkeme şediden te’dib olunmasını rica ederim. Nitekim Fransa devleti Lapormur (?) namında bir doktoru bir kadını tesmim eylediği cihetle maslûben idam eylemiştir.”

Belgenin arka sayfasındaki nottan ,belgenin Niko’nun gelip davasını takip etmesi durumunda kullanılmak üzere kaldırıldığı anlaşıyor:

“Bu tarafa vürûdunda ikâme-i davâ ederse ol vakit icabına bakılmak üzere şimdilik evrak odasında hıfz edilmesi tezkâr kılındı. 16 Safer 1289”

Belgenin 2. sayfasında matbu olarak “Şurayı- Devletin melfufen müzekkeresi” anteti bulunan bir formda da “Hülasa-i madde” hanesinde: “Marko Paşa’dan şikâyeti hâvi bazı ifâdeye dair, 9 Safer 1289” notu mevcuttur. (ŞD. 2398 16)

Yakın tarihli ikinci bir arşiv dosyası aynı konuda ama ikinci bir şikâyetle ilgili işlemleri ihtiva etmektedir.

13.3.1286 (23 Haziran 1868) tarihli ve (ŞD.3212 2) numaralı dosyanın ilk sayfasındaki Muhakemat Dairesi’ne ait notta –bir evvelki belgedeki gibi- Dr.Niko’nun şikâyetinin,

1 Kantardin: Cam şişede korunan Cantharidin, birçok blister böceği türü tarafından salgılanan terpenoid sınıfının kokusuz, renksiz bir yağ maddesidir. Büyük dozlarda bir yanık ajanı veya bir zehirdir, ancak onu içeren preparatlar tarihsel olarak afrodizyak olarak kullanılmıştır.

İstanbul'a gelip işini takip etmesi durumunda işleme konmak üzere evrak odasına kaldırılması istenmektedir. (Recep 89/Eylül 1872). İkinci sayfada yer alan Şûra-yı Devlet müzekkeresi antetli matbu formda da konu hanesine; "Dr. Niko'nun şikâyeti" yazılmış ve 1 Mayıs 1288, 5 Recep 1289(8 Eylül 1872) tarihi konmuş.

Üçüncü sayfada yer alan ve kenarı yırtık olan asıl belgede alt alta üç yazı bir aradadır. Seraskerlikten Sadaret makamına yazıldığı anlaşılan ilk yazıda hem Dr. Niko'nun Fransızca şikâyet dilekçesinin tercümesinin ekte verildiği, hem de Dar-ı Şura Sağlık Dairesi'nden onun Kara Sevda hastalığına tutulduğunun ima edildiği ve muhtemelen sağlık durumuyla ilgili işlemin Mülkiye Tıbbiyesi'ne havale edildiği bildiriliyor. (Yırtığa tesadüf eden kelimeler(..) ile gösterilmiştir)

Maruz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Doktor Niko'nun Mekteb-i Tıbbiye-i şâhâne nâzırı saâdetli Marko Paşa hazretleri hakkında bazı iddia ve iş-tikâyı hâvi vermiş olduğu Fransızca arzıhâlin tercümesi ve Dâr-ı Şûrâ-yı Sıhhiye dâiresi (...). tercüme-i mezkûrede beyan olunan şeyler mümâileyhin kara sevdâ illetine ibtilâsını îmâ etmiş ve mukaddemce sıfat-ı askeriyyesi dahi nez' olunarak kendisi hizmet-i askeriyeden ihraç kılınmış olmasıyla (...) Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiyece lazım gelen muâmele icra olunmak üzere keyfiyetin huzur-ı âli-i cenâb-ı Sadâretpenâhilerine arz u işârı lüzumu ifâde olunmuş ve mezkur tercüme leffen takdim kılınmış olmakla (...) emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 13 Muharrem 1289, 11 Mart 1288 (23 Mart 1872) (İmza)

Sadaret makamının aşağıdaki cevabında yukarıdaki yazıyla ne istendiğinin tam olarak anlaşılmadığı belirtiliyor: Dr. Niko'nun muayene ettirilmesinden amaç, şayet isnat

edilen hastalık sabit olursa tedavisi için midir, yok değilse iftirasından dolayı cezalandırmak için mi?

Devletli âtîfetli efendim hazretleri,

İşbu tezkire-i aliyyeleri melfûf arzihâl ile Şurâ-yı Devlete lede'l-havâle merkumun cemiyet-i mezkûrece icrâ-yı muâyenesi lüzumunu beyândan maksat mübtelâ olduğu maznun olan illetden dolayı icrâ-yı müdâvâtı mı, yoksa inde'l-muâyene sahihü'ş-şuûr idüğü anlaşılır ise müşârun-ileyh hakkında ettiği iftiradan nâşi tertîb-i cezâsı mıdır anlaşılmadığından keyfiyetin savb-ı vâlâ-yı se-raskerîlerinden istizâhı muhâkemat dâiresinden ifade kılınmakla beyân-ı hâle himmet buyurulması bâbında irâde efendimindir. 29 Muharrem 1289 (8 Nisan 1872)

Bu soruya verilen alttaki cevapta, Dr. Niko'nun askeri kimliği dolayısıyla sivil Tıbbiye'ye sevk edildiği ve hasta olduğu kanaatine rağmen aksi bir karar çıkması durumunda -sivil veya askeri olarak- uygun olan mahkemece yargılanması gerektiği belirtilmekte:

Marûz-ı çâker-i keminelерidir ki,

Müfâd-ı emr ü işâr-ı âli-i cenâb-ı vekâlet-penâhileri rehin-i ikân-ı çâkeranem olarak keyfiyet Dâr-ı Şurâ-yı Askeriye lede'l-havâle mümâ-ileyhin mezkur müzekkeresinde muharrer olduğu üzre esâs-ı iddiâsı bir takım mevhûmâtдан ibaret olarak bu da mücerred kendisinde maznun olan illetin emâresi gibi görüldüğünden ve ibtidâ-yı emrde keyfiyetin Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiyeye havâlesi lüzumu mümâileyhin sıfat-ı askeriye-yi hâiz olması mütâlaasına mebni arz u beyân edildiğinden ber-minvâl-i maruz mümâileyhin zann olunan hastalığa düçâr olduğu cemiyet-i mezkûrece tahakkuk eylediği halde ve illet-i mezkûreye düçâr olmadığı tasdik olunduğu surette davâsının hangi mahkemede rü'yeti lazım gelir ise oraya havâlesi lazıme-i maslahattan idüğü

ifâde ve mezkûr sûret leffen îade kılınmış olmakla her halde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 3 Rebiü'l-evvel 1289 (11 Mayıs 1872), imza

Belgenin bir sonraki sayfasında Dr. Niko'nun şikâyet dilekçesinin tercümesi yer almaktadır:

“Makâm-ı vâlâ-yı Seraskeriye Doktor Niko nâm ki-mesne tarafından 15 Şubat Rûmi 1872 tarihli müverrah takdim olunan arzihâlin tercümesidir.”

Hem sârik ve hem de musammam olan Marko Paşa habisinin bendelerini Cuma, Cumartesi ve Pazar günleri para ile tayin ettiği kesân marifetiyle su ve taâm içine kondoz (?) denilen kuvvetli zehir kattırıp zehirletmiş olduğunu Bâb-ı Âliye arz etmiş olduğum misillû zât-ı vâlâ-yı cenâb-ı Seraskerilerine ve Dâr-ı Şûrâya ve Birinci Ordu-yı hümayun meclisine beyan ederim. Çâkerleri bir çok kan tebevül eyledim . Dört gömlek kan ile lekelenmiştir. Ve bu kanı bir çok büyük paşalara ve büyük adamlara gösterdim, cezasını bulacaktır. Yirmi sene müddet hidemât-ı çâkeraneme mukâbil mükâfat edecek yerde muhâkeme etmeksizin ve asla kabahatim olmadığı halde çâkerlerini silk-i askeriden ba'de'l-ih-rac tesmim etmek kabahatini dahi işledi. Kendi yeğeni vasıtasıyla bendelerini döğdüdü. Bir hafta haps olunmaklığı hükm edip bir sene müddet mahpus etti. Bir çok aylar çâkerlerini nefy eyledi. 1870 Kânun-ı evvelin on altısında çâkerlerini mahpus etmeğe çalıştı. Ve yedi sene zarfında eczâ-yı tıbbiye hususundan dolayı sekiz bin kese akçe çalmak cünhasını ve Bâb-ı Âli aleyhine icrâ eylediği entrikaları meydana çıkarmayayım diye iki defa, yani 1276 Kânun-ı Sâninin 6 ve 8'i tarihlerinde çâkerlerini öldürtmeye sa'y eyledi. Ve bu hareketleri Girit prensliğini ele geçirmek için ol cezirenin eşkiyasına irsâl eylediği îane akçesini ve diğer büyük kabahatlerini Meclis-i Âli-i Vükelâda ve Şûrâ-yı Devlette birer birer isbat edeceğimi bilip korktuğundandır. Mümâileyhin

aleyhine hükm olunup ref-i rütbe cezasına mazhar olmasışün arzihâl-i çâkeranemin Dâr-ı Şûrada hıfz olunmasını rica ederim. Çünkü bu kere yedinci arzihâl oluyor ki takdim ediyorum. Zira hâk-i pâ-yı şâhâneye takdim etmiş olduğum altı kıta arzihâlleri mümâileyh çalmıştır. (Altta not) Mahfuz Fransızca aslına mutabıktır. 25 Zilhicce 1288 ,25 Şubat 1287 (6 Mart 1872) (Mühür: Tercüme ve tahrirat kalemi)

Bu suçlama yazısında Marko Paşa'yla Dr. Niko kavgasının hem tarihi, hem de konuları özetlenmiş olmaktadır. Buna göre kavga tarihi en azından 6, 8 Kanun-ı Sâni 1276 (18 ve 20 Ocak 1861) tarihine kadar uzanmaktadır. (Nitekim BNF evraklarında bu geçimsizliğin 1860 yılına kadar uzandığını belirtmiştik.) Dr. Niko, Paşa'yı şu maddelele suçluyor:

1. Tuttuğu adamlarla su ve yemeğime Kandoz denilen bir zehir katarak beni öldürmeye çalışmıştır. Bunun sonucu olarak kan işedim ve kan kustum.

2. Yirmi senelik hizmetimden sonra hiçbir savunma hakkı vermeden askeriyeden ihraç edildim.

3. Yeğeni vasıtasıyla dövdürdüm, bir haftalık hapis kararına rağmen bir sene hapsedtirildim.

4. Birçok kere sürgüne gönderildim ve 16 Kanun-ı evvel 1870 tarihinde hapsedilmeye çalışıldım.

5. Marko Paşa, Eczane görevindeki yedi yıl zarfında 8 bin akçe çalmıştır.

6. 18 ve 20 Ocak 1861 tarihlerinde iki defa beni öldürtmeye çalıştı. Bunun sebebi de Girit prensliğini elde etme amacıyla asilere para yardımı yaptığını ispat edebileceğimi bilmesindendir.¹

¹ Dr. Niko'nun suçlamalarına ışık tutmak için Girit hakkında kısa bir özetleme yapmak istiyoruz. Kıbrıs'tan sonra Akdeniz'in en büyük adası olan ve Sadrazam Fâzil Ahmed Paşa tarafından 1669 yılında fethedilerek mer-

7. Daha evvel sunduğum 6 şikâyet dilekçesini çalmıştır. Bu sebeple bu dilekçemin korunmasını isterim vs.

Şikâyet mektubunun hem içeriği hem de üslubu hasta bir muhayyilenin hezeyanlarına benzemektedir. Nitekim yukarıda yer verdiğimiz ilgili kurumlara ait değerlendirmelerin de bu yönde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan BNF belgelerinde geçtiği üzere 14 yıl aynı rütbede kalması, Derviş Paşa tarafından cezalandırılması vs. gibi hususlar Dr. Niko'nun başka insanlarla da çeşitli problemler yaşadığını göstermektedir.

Bu şikâyet dilekçelerinin daha sonra işleme alınıp alınmadığını bilemiyoruz. Ancak Marko Paşa'nın tıbbi heyete yaptırdığı bir tahlil raporunun bu konuyla ilintili olması mümkündür. (Y.PRK.SH. 1.14) 22 Eylül 1297 (4 Ekim 1881) tarihli ve dört hekim tarafından Fransızca olarak kaleme alınmış olan bu ayrıntılı tahlil raporunun cam şişe içindeki bir ilaçla ilgili olduğu anlaşılıyor. Osmanlıca özetine nazaran hekimler incelenen ilaçta hiçbir bozulma olmadığına ve herhangi bir zehir emaresine rastlanmadığına tanıklık etmektedirler. Rapor muhtevasında tahlilin ne amaçla yapıldığı belirtilmemekle birlikte Doktor Niko'nun zehirlediği iddiasına karşı Marko Paşa'nın kendisini sağlama

kezi Kandiye olan imtiyazlı bir eyalet haline getirilen Girit, fetihten Mora ihtilâlinin başlangıcına kadar geçen 150 yıllık zaman zarfında huzurlu bir dönem geçirmiştir. Ancak Rus tahrikleri, Fransız İhtilâlinin uyandırdığı milliyetçilik duyguları ve Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanıyla tetiklenen isyan, sonunda Girit Adası'na da sıçradı. Yerli Rumların yeni kurulan Yunan Devletine ilhak arzusu 1830, 1841 ve 1864 yılında ayaklanmaya dönüştü. Ada Rumlarının Yunanistan'a ilhak kararı (2 Eylül 1866) Sadrazam Âli Paşa'nın, Girit'teki yönetimi Müslüman ve Hristiyanlar arasında paylaştıran nizamnameleriyle; 1878 Osmanlı Rus savaşında çıkan bir diğer isyan da adaya kısmi muhtariyet verilerek önlendi. Zaman içinde büyük devletlerin de müdahalesiyle Girit adası Osmanlı hâkimiyetinde önce muhtar bir vilâyet haline geldi ardından Londra (30 Mayıs 1913) ve Bükreş (10 Ağustos 1913) anlaşmalarıyla Osmanlı Devleti'nin elinden çıktı. (Cemal Tukin, *Girit*, DİA: 14:85-93)

alma ihtiyacıyla böyle bir rapor alma ihtiyacı duyması ihtimal dahilindedir. Ancak şikâyetle tahlil tarihi arasındaki sekiz yıllık süre bu ihtimali de zayıflatmaktadır.

Dr. Niko'nun diğer bir mektubu da dönemin Sadrazamı Ali Paşa'ya gönderdiği görülüyor. Bu iki sayfalık Fransızca mektubun yer yer çizilmiş özet halinde bir tercümesi de mevcuttur. 11 Teşrin-i Evvel 1870 tarihini taşıyan bu özette Dr. Niko, 20 yıllık hizmetten sonra Marko Paşa'nın hırsızlıklarını söylediği için bütün haklarından mahrum bırakıldığını, müzayededeki bir arsası dışında bütün mal varlığını kaybettiğini söyledikten sonra zor durumda olduğundan belirtiyor ve bir alacağı konusunda Paşa'dan yardım talep ediyor. Buna göre Dr. Niko, 1863 yılında Yenişehir'e askeri görevle tayin olunca Seraskerlik başyaverlerinden Merhum Enis Bey'e emaneten her ay 750 kuruş olmak üzere toplamda 22500 kuruş göndermiş. Onun ölümünden sonra varisi olan 3 çocuğu kendi hisselerine düşen alacağını ödemişler ama anneleri hissesindeki 1750 kuruşu ödemekten kaçınmış. Dr. Niko, serbestiyeti olmadığı için işini takip edemediğini belirtiyor ve hem borçlunun vekili hem Paşa'nın yaveri olan Sami Bey'in parayı alıp göndermesine iznini rica ediyor.¹ (HR.TO 453 75)

- 1 Müracaatın muhatabı olan Âli Paşa (1814-1871) Tanzimat'ın meşhur üç paşasından biridir. Divân-ı Hümâyun Kalemî ve Tercüme Odası'ndaki görevlerinden sonra Mustafa Reşid Paşa'nın himayesinde hızla yükseldi. 1841'de Londra elçisi ve 1846'da Hariciye nâzırı oldu. Zamanla Mustafa Reşit Paşayla arası açılan ve inişli çıkışlı bir hayatı olan Ali Paşa, 7 kere Hariciye nazırı, 5 kere sadrazamlığa getirildi. Girit isyanı ve Sırbistan'la ilgili problemlerdeki politikaları sebebiyle muhalifleri tarafından ağır şekilde tenkit edilen Ali Paşa avrupalardaki siyasi gelişmeleri takip etmekte ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zayıflığı yakından bilmekteydi. Bu sebeple dış politikada uzlaşmacı bir yol tutulması gerektiğine inanmıştı. İçeride Tanzimat ve Islahat düşüncesine uygun bir politika takip etmeye çalışmıştır. Fuad Paşa'nın ölümünden sonra (1869) Hariciye Nezâreti'ni de üzerine alan ve devlet idaresini ölünceye kadar elinde tutan Ali Paşa, Fransız politikası taraftarı idi. Memleket dahilinde nüfuz sahibi, Abdülaziz üzerinde son derece tesirli, Bâb-ı Âli'nin şeref ve hay-

Dr. Niko, Aristarki Elisyadi (Elisbiyadi) Kavgası

Dr. Niko'yla ilgili diğer bir belge onun Hariciye Dairesi halifelerinden Arista(r)ki ile bir kavgasına dairdir. (HR. MKT. 670 66) Marko Paşa ile dolaylı da olsa ilgisi bulunduğu için burada yer verdiğimiz, 19 Şaban 1286/24 Kasım 1869 tarihli Zabtiye Müşiriyeti'nden gelen tezkire suretine göre Aristaki Elisbiyadi (?) ile Dr. Niko, Konkordiya bahçesinde karşılaşmışlar ve Niko'nun uygunsuz sözler söylemesi üzerine Aristaki ona iki tokat atmış. Beyoğlu Mahkemesi Aristaki'ye bir Niko'ya üç hafta hapse hükmetmiş ama Aristaki buna itiraz etmiş. Temyiz mahkemesi tekrar kararları ve şahitleri dinleme kararı vermiş. Ne var ki bu esnada Aristaki'nin Avusturya elçisiyle birlikte Mısır'a gittiği anlaşılmış. Belgede bu durumda ne yapılacağı soruluyor. Müsteşarlıktan Zabtiye Müşirliği'ne verilen kısa cevapta, Aristaki Mısır'dan dönene kadar beklenmesi gerektiği belirtiliyor.

Kavganın Basındaki Yankıları

Dr. Niko'nun gerek Marko Paşa aleyhindeki faaliyetlerinin gerekse Aristaki ile kavgasının dönem basınına da yansıdığı Namık Kemal tarafından Londra'da çıkarılan *Hürriyet Gazetesi*'nin¹ Reybû'l-Menun başlıklı köşesindeki iki

siyetinin korunmasına çok dikkat eden, Avrupa'da da tanınmış bir devlet adamı olan Âli Paşa hayattayken çok tenkit edilmekle birlikte değeri öldükten sonra anlaşılan ve yokluğu hissedilen bir devlet adamıydı. 7 Eylül 1871'de ölen Paşa'nın mezarı Süleymaniye Camii haziresindedir. (Kemal Beydilli, *Ali Paşa, Mehmet Emin*, DİA, 2:425-26)

- 1 *Hürriyet*, Yeni Osmanlı muhalefet hareketinin *Muhbir*'den sonra Avrupa'da yayımlanan ikinci Türk gazetesidir. Gazete, Osmanlı Devleti'nin maarif ve maliye nazırlıklarında bulunduktan sonra, Mısır hıdivliği haklarını kaybetmesi üzerine Paris'e yerleşerek muhalefete başlayan Mustafa Fâzıl Paşa'nın mali desteğiyle yayınlanmıştır. Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa tarafından çıkarılan gazete 29 Haziran 1868'de Londra'da yayına başladı. Gazetenin ilk altmış üç sayısında Nâmık Kemal'in ağırlığı hissedilirken, Mustafa Fâzıl Paşa'nın bazı entrikaları üzerine Nâmık Kemal gazeteden

yazıdan anlaşılıyor. Bunların ilki Arif imzasıyla 11 Ekim 1869 tarihli 68.sayıda yayınlanmıştır; 1 Kasım 1869 tarihli 71. sayıda yer alan diğer yazı ise aynı olayın batı basınındaki yankılarına dairdir. Hadisenin bazı ayrıntıları bakımından aydınlatıcı olan her iki yazı metnini aşağıya alıyoruz:

“İstanbul’dan Mektup Fi 16 Cemaziye’l-âhire [1285]

Marko Paşa ile Eczacıbaşı Faik Bey’in hastanelere verdikleri eczâdan dolayı zuhûra gelen uygunsuzluklarını Doktor Niko Bey ne vechile meydana çıkardığını geçenki mektuplarımin birinde muhtasaran yazmıştım. Bu kere aldığım malumat-ı sahihaya göre mumâileyh Niko Bey’in hülâsa-ı iddiası Marko Paşa’nın beş senelik muhasebesi rü’yet olunur ve çünkü sâir mübâyât-ı emiriye ihsar altından kurtulmadığı gibi işbu eczâ-yı tabiye dahi Faik Bey’in idaresinden kurtarılırsa kilitli sarkıtları meydana çıkacağı gibi senevi altı yedi bin kese Hazine-i Maliyeye menfaat hasıl olacağını beyan ve ihtârdan ibaret olduğu ve üç seneden beri gerek Babîali ve gerek Bab-ı Seraskeri’ce her türlü teşebbüsata kıyam ettiği halde atı’z-zikr mükâfatlara nâil olmuştur. Birincisi hiçbir sebebe mebni olmayarak sülûk-ı askeriye den ihraç edildi. İkincisi geçenlerde üç hafta hapis olundu.

çekildiği 64. sayıdan itibaren sorumlu müdür olarak Ârif isminin yer aldığı görülür. Dergi boyutlarında ve haftada bir yayımlanan gazetenin sayfa sayısı üç ile sekiz arasında değişmiştir. Ali Suâvi’nin Sadrazam Âli Paşa hakkındaki ağır bir yazısı üzerine bir ara kapatılan gazete 89-100. sayılarını Cenevrede litograf baskıyla yayımlamıştır. Mustafa Fâzıl Paşa maliye nâzırı olunca Hürriyet gazetesi de yayımına son verir (22 Haziran 1870) Mustafa Fâzıl Paşa’nın ihtirasları dışında, yönetime İslâmî esaslara dayalı bir parlamenter sistemin hâkim kılınmasını savunan gazete hemen her meseleye İslâmî açıdan yaklaşmıştır. Siyasi muhalefeti padişaha değil Bâb-ı Âli’ye yöneltmiş ve bilhassa Âli ve Fuad paşalar gazetesinin ağır saldırılarına uğramıştır. Ziyâ Paşa’nın “Şiir ve İnşâ” makalesi ve Âli Paşa ile hesaplaştığı *Rüya’sı* ilk defa Hürriyet gazetesinde yayımlanmıştır. Yeni Osmanlılar’ın ülkenin her tarafında destekçileri bulunduğunu göstermek amacıyla, sık sık “*İstanbul’dan Mektup*” veya “*İstanbul’dan Tahrirat*” başlıklı çoğu Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa tarafından yazıldığı anlaşılan yazılar yayımlanmıştır. (Hüseyin Çelik, *Hürriyet*, DİA, 18:505-507)

Bu hapsin sebebi garaibatdan olmakla ayrıca beyana şâ-yestedir. Çünkü Marko Paşa Zât-ı Şâhâne'nin Tabib-i Hâssı ve Ali Paşa'nın Saray-ı Hümayu'nda casusu olmak mülâbesesiyle şimdiye kadar hastaneleri keyfe-mâ yeşâ idare edip kimse tarafından itiraz edilmediği halde Niko Bey'in şu cesareti kendine pek güç gelip ve sülûk-ı aske-riyeden ihrâç ile dahi gereği gibi öcünü alamayıp bi-ça-renin ta canına kadar kasdetmiş. Şöyle ki geçen Ağustos içinde Niko Bey Beyoğlu'nda vaki bir kahvenin bahçe-sinde otururken Marko Paşa'nın yeğeni Elisyadi Aristarki yanına gelip kendini düelloya mecbur etmek için ansızdan bir şamar vurur. Niko ise bu edepsizin mak-sadını anlamakla ona mukâbeleyle tasaddi etmeyip gider polise beyân-ı keyfiyet ve beş altı hafta hasmıyla muvâ-cehe ve muhakeme olunmasını talep eder. Nihayet ken-disinin üç hafta ve şamarı vuranın fakat bir hafta hap-sine karar verilir. Kendinin cünhasını şu işine Marko Paşa'nın hemşiresi ve Sisam Bey'i sabık Aristarki zev-cesi (...) İngiltere sefir-i sabıkı Sir Henry Bulwer'in pek mahrem dostudur demiş, bunu böyle dediğine bir iki de şahit bulunmuş. Bu da ol muhaddenin ve bi't-ta-bii familyasının namusuna dokunmuş, binaberin Niko Bey'in hapsi lazım gelmiş imiş. Asıl garaib şundadır ki bu sözü söylediğini Niko Bey münkir olduğundan tabi-atiyle namus meselesi zâil olur. İkinci derecede farz ol-sun ki bunu kendisi demiş olsun eğer bu söz söyleyen-lerin hapsi lazım gelirse bütün Aristarki familyasını ve Sir Henry vukuatını bilenleri yani bütün Beyoğlu hal-kını (s. 246) hapishanelere doldurmak iktiza ederki hep kışlalar hapishane edilse yine kifâyet etmez. Şu muha-keme cereyan ederken eğer Niko Bey suale bi't-tasaddi ;"Canım bu hatunun iffet ü ismetini familyası ma-dem ki bu kadar rnuhafazaya çalışırlar. Niçin hanele-rinde merkumayı edebiyle oturtmaya muvaffak olami-yorlar. Dört beş senedir kocası olacak o (...) Aristarki Bey hiç düşünde zevcesiyle yattı mı? Sir Hanry İstan-bul'dan çıkar çıkmaz mezbure dahi Avrupa'ya, niçin kendi hâlâ Paris'te, her gün her gece Sir Hanry ile ne

için görüşüyor. Bunların arasında karâbet falan gibi bir şey var mı? Vak'a bundan bir fenalık anlaşılmaz. Senede bir ehl-i ırz hatun kocasını ve familyasını senelerce bırakıp bir ecnebi ile beraber yaşadığı halde iffet nümunesi hükmünde gösterilmek maskaralık olmaz mı ?" deseydi acaba ne cevap verilirdi. Ancak Niko Bey bu hâlâtın üzerine yine iddiasından feragat etmeyip hâk-i pay-ı Şâhaneye dahi iki defa arz-ı hal takdim etmiş ise de sarayın kapısında mevzu' sandığa konulan arz-ı hal-ler doğruca Mabeyn Başkâtibi Emin Bey'in eline gidip o dahi istediğini Bab-ı âlî'ye havale ve istemediğini şakk ettiğinden ondan da bir cevap alamamıştır. Şu mesele irtikab ve hamiiyet sahiblerine bir güzel ders olur. Bir mürtekeb gördün mü ki birisi kendinin irtikabını fâş edecek çapkının birine birkaç kuruş verip mele-i nâsda bir şamar vurduralı (?) eğer herif düello istese şayet telef olup kolayca kurtulur. Ve eğer istemez de hükûmete müracaat ederse iki şahitle şu adam falan vakit bu sözü söylemişti diyerek bi'l-ispat habsettirip namusunu berbat etmeli. Ashab-ı hamiyetten biri dahi gördü mü ki falan zât hazineden milyonlar alıyor. Bir kere yanağı şamara tahammül eder mi etmez mi? onu hesap etmeli sonra hapishane havasıyla imtizaç edebilir mi edemez mi, orasını önüne koymalı ona göre sadakat etmek mi lazım gelir. Yoksa dilini tutmak mı iktiza eder. Zihninde karar verilmeli; ama hükûmet varmış, muhakemelerde adalet olunur imiş falan filan gibi sözlere asla kulak asmamalı. Yoksa işte Niko Bey'in vakıası meydandadır.

Mütâlaa: Bize gelince Marko Paşa ikmâl-i namus etmek isterse hiç hemşiresinin mesele-i iffetini meydana koymayıp belki Niko Bey'le muhakeme istemeli ve müddet-i idaresinin muhasebesini ortaya koymalı ve kendini kurtarmalı. Zira bu bir lekedir ki bazı adamların yüzündeki sirâc lekesinden ziyade mümtenü'l-izâledir. (imza) Arif." ¹

1 *Hürriyet* 1285 Numara: 68 5 Recep Sene: 1286 11 Ekim 1869 Matbaası Londra'da San Martin Street Numara 14. Metin için bk. Gülşen Yılmaz,

İçerik değerlendirmesi

Polemikçi bir üslupla yazılan yazı açık bir şekilde Dr. Niko tarafını tutmakta, meseleyi ona göre yorumlamaktadır. Makale sahibi Marko Paşa'yla birlikte Eczacıbaşı Faik Beyi irtikap bakımından suç ortağı gösteriyor ve devleti yıllık 6-7 bin kese zarara uğrattıklarını iddia ediyor. Bu ortaklık isnadı ilginçtir, zira Faik Bey'in Marko Paşa'yı tahsil edemediği bir ilaç parası yüzünden mahkemeye verdiğini ve uzun süre uğraştırdığını ilgili bahiste ele almıştık. Yine yazar, konuyla ilgili olarak daha önce de bir mektup yazdığını belirtmekte ise de gazete taramamızda böyle bir mektuba tesadüf edemedik. Makalede yer alan bilgi ve suçlamalar başlıca şu maddelerden oluşmaktadır:

1. Marko Paşa'yla ilgili suçlamalar: Marko Paşa, Baştabip olmasından ve sarayda Ali Paşa'nın casusu olmasından aldığı güçle hastaneleri istediği gibi yönetmekte ve yolsuzluk yapmaktadır. Doktor Niko üç yıldır Bâb-ı Âli, Başkomutanlık ve Saray nezdinde durumu ilgilere bildirmeğe uğraşmış fakat bunun neticesi sebepsiz yere askeriyeden ihraç edilmek olmuştur. Saraya bıraktığı dilekçeler de Başmabeyn kâtibi Emin Bey tarafından hasıraltı edilmiştir. Bunlara ilave olarak Doktor Niko, Marko Paşa'nın yeğeni Elisbiyadi'nin saldırısını ve bilahare üç hafta hapse mahkumiyetini de Marko Paşa'dan bilmektedir.

2. Evridik'le ilgili suçlamalar: Niko'ya tokat atan Elisyadi, Marko Paşa'nın kız kardeşi Evridik ile Sisam Beyi Aristarki'nin oğludur. Açıkça belirtilmemekle birlikte yazıdaki telmihlerden karşılaşma esnasında Niko'nun Evridik hakkında

Hürriyet Gazetesi'nin 51-100 Sayılarının İncelenmesi (Metin-Değerlendirme), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.245-46; Gazetenin 1-50. sayıları da aynı üniversite ve aynı bölümde Emine Bayram tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır (2018) Metindeki okuma hataları ilgili çalışmalara aittir.

iffetsizlik isnadında bulunduğu bunun üzerine Elisbiyadi'nin ona tokat attığı ve işin mahkemeye intikal ettiği anlaşıyor. Yazıda ironik ifadelerle karısını rüyasında bile göremeyen kocası Aristarki'nin aksine Evridik'in eski İngiltere sefiri Sir Henry Bulwer'in metresi olduğu, Avrupada onunla birlikte dolaştığı, bu durumu bütün Beyoğlu'nun bildiği iddia edilmektedir. Yazar bu durumdan adaletin durumuyla ilgili bazı ironik sonuçlar çıkarıyor ve Marko Paşa'nın kendisini tezkiye için Doktor Niko'yla mahkemeleşmesini öneriyor.

Aynı gazetenin 1 Kasım 1869 tarihli ve 71 numaralı sayısında ise evvelki haberin devamı olmak üzere *Courriere d'Orient* gazetesinde yer alan konuyla ilgili bir haberin özetlendiği görülüyor. Bu özetle cereyan edişi ve sonucu bakımından rezalet olarak nitelenen mahkemenin hakimler heyeti de isimleri verilerek teşhir ediliyor:

“Reybü'l-Menûn: Doktor Niko Bey'in, Marko Paşa ile zuhura gelen vukuatına dair İstanbul muhbirlerimizden bir zatın mektubu 68 numaralı nüshamıza derc olunmuştu. Buna dair bu kere *Courriere d'Orient* gazetesinde bazı tafsilat-ı garibe görülmekle icmâlen tercüme olundu. Mezkûr gazete Aristaki Bey'in oğlu Elisbiyadi'nin Konkordiya nam kahveden çıkar iken ne vecihle Niko Bey'e şamar vurup tahkir ettiğini ve merkur Elisbiyadi'yi o akşam kahve tâbî'leri tutup zaptiye teslim etmek istediklerinde ellerinde sopalarla üç adamın ne vecihle mümaânaat ettiklerini ve mahkemede Niko Bey'in aleyhinde şehadet edenler Elisbiyadi'nin ahibbasından ve o akşam beraber bulunanlardan oldukları halde hîn-i şehadette sözlerinin yek diğerine ne vecihle mutabakat etmediğini ve kaide-i mahkeme üzere Niko Bey aleyhine resmen bir güne ikâme-i dava ve iş-tika olunmadığı halde Beyoğlu mahkemesi mücerred Marko Paşa'nın hatırı için Niko Bey'i üç ve Elisbiyadi'yi fakat bir hafta habs olunmaya hükmettiğini bertafsil hikâye ettikten sonra der ki ;”böyle bir mahkeme

rezaleti şimdiye kadar bir yerde görülmuş şey olmadığına bu mahkemenin reis ve a'zası tanılmaya şayan dırlar: Reis Lebib Efendi, a'za Halim Paşa, İbrahim Bey, Tevfik Bey, Yaver Serifon Efendi, Andon Efendi, Mavroyani Efendi. Geçenlerde imtiyâzat-ı ecnebiyenin lağvı için Babiâli, sefaretlere müracaat etmişti. Acaba şu muhakeme o esnada vukua gelmiş olaydı Rusya gazeteleri ne söylerlerdi”¹

1 *Hürriyet* 1285 Numara: 71 26 Recep Sene: 1286, 1 Kasım 1869 Matbaası Londra’da San Martin Street LEICESTER SQUARE Numara 14 bk. Gülşen Yılmaz, a.g.tez, s.272-73

Kızılay¹ ve Marko Paşa

Marko Paşa'nın büyük hizmetlerinden birisi de Kızılay'ın kurucuları arasında yer almasıdır.² Dolayısıyla bu bahiste

Dr. Abdullah Bey (1799-1874)
(Karl Edward Hammerschmidt)

onun Kızılay'la ilgili faaliyetlerini özetlemek istiyoruz. Ancak daha önce Kızılay yahut o dönemdeki ismiyle Hilal-i Ahmer'in ve onun da bağlı bulunduğu Kızılhaç'ın hangi toplumsal şartlar ve ihtiyaçlar neticesinde doğduğunu kısaca belirtmekte yarar görüyoruz.

Harp hasta ve yaralıların ve onlara bakanların tarafsızlığının ve korunmalarının milletlerarası hukukla

- 1 Yukarıdaki malumatı özetlediğimiz kaynaklar ve daha geniş bilgi için bk. Prof. Dr. Sefa Saygılı, *Türk Kızılayı'nın Kurucusu Dr. Abdullah Bey*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2010; A.g.m; *Türk Kızılayı'nın Kurucularından: Kırımlı Dr. Aziz Bey*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2011; Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009; F. Nafiz Uzluk, *Türkiye Kızılay Mecmuası*, 25 Birinci Kanun 1937, No: 157 yıl 17 sy: 57-60; Zuhâl Özaydın, *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.
- 2 Kızılay'ın resmi sayfasında Marko Paşa üç kurucudan birisi kabul edilmektedir. Kızılay Merkezi'nde bir büstü bulunduğu gibi hatıra pullarında da resmi yer almaktadır. (Bakınız: <http://www.kizilay.org.tr/y-tarihce.htm>)

müeyyide altına alınması düşüncesinin gerçekleşmesinde, İsviçreli Henri Dunant'ın büyük payı olmuştur. Fransa İmparatoru III. Napolyon'un 24 Haziran 1859'da Avusturya'ya karşı kazandığı Salferino'da savaş alanındaki 40.000 yaralının acılarına şahit olan Henry Dunant ve "Cenevre Cemiyet-i Hayriyye" Başkanı Güstav Moynier'in çabalarıyla, 16 devletin delegelerinin ortak kararıyla 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Sözleşmesi (Convention) imzalandı. Bu sözleşme kurulacak can kurtarma teşkilâtının çalışma prensipleri ve amblemi kabul edildi.¹ Osmanlı Devleti, bu toplantıya temsilci göndermemekle ve kabil-i tatbik olduğuna pek inanamamakla birlikte 5 Temmuz 1865'te Cenevre Sözleşmesi'ni

1 Cenevre Mukavelenâmesi Hükümleri özetle şöyledi:

1. Savaş meydanında yaralanan askerleri ele geçiren taraf milliyet ayırmaksızın onları tedavi ettirecektir. Yaralıların düşmana bırakmak zorunda kalan taraf, tedavi için sağlık memuru ve malzemelerinin bir kısmını bırakacaktır.
2. Düşman eline düşen yaralılar tedavi şartıyla savaş esiri sayılırlar.
3. Savaş meydanında kazanan taraf, yaralıları ve onların eşyalarını yağmadan koruyacaktır.
4. Cesetler muayene edildikten sonra defnedileceklerdir.
5. Ölen askerlerin üzerinde çıkan kimlikleri, ilk fırsatta mensup oldukları ülkelere bildirecektir.
6. Savaşan taraflardan her biri savaştaki yaralı, hasta ve ölü sayısını karşı tarafla paylaşacaktır.
7. Yaralıları ait her türlü şahsi evrak ve belge sahiplerine veya vârislerine gönderilmek üzere muhafaza edilecektir.
8. Yaralı ve hastalara yardım için harbe katılan seyyar ve sabit sağlık görevlilerine esir muamelesi yapılmayacaktır. Fakat her hükümet sağlıklı görevli personeli önceden diğer tarafa bildirmeye mecburdur.
9. Aynı durum tarafsız ülkelerin sağlık birimleri için de geçerlidir.
10. Bu kurum ve şahıslar savaşa katıldıkları takdirde dokunulmazlıklarını kaybederler. Ancak korunma amacıyla silah bulundurmaları bu hükme girmez.
11. Kızılhaç ve Kızılây mensubu sağlık görevlileri düşman eline düşecek olursa, orada da vazifelerine devam ederler. Lüzum kalmayınca eşya ve araçlarıyla birlikte ülkelere iade edilirler.
12. Bu görevliler düşman elinde bulundukları müddetçe, düşman ordusunun eşit rütbedeki memurlarına verilen maaş ve tahsisatı alır. (Özaydın, s.23-25)

Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa
(1806-1871)

imzaladı. Yine de Osmanlı Devleti ilk zamanlarda Kızılhaçlara benzer bir cemiyetin kurulmasına fazla önem vermedi. Bu gecikmede kamuoyunda cemiyetin sembolü olan salib'e (haç) karşı çekimserliğin de önemli rolü bulunmaktadı. 1867'de uluslararası Paris sergisine Osmanlı Devleti'ni temsil eden Dr. Abdullah Bey, bu sırada Paris'te toplanan Sıh-

hiye Konferansına da katılmış ve Cenevre Konferansı kararlarının Osmanlı Hükümeti'nce de uygulanmasının faydalı olacağını fark etmişti.¹ Abdullah Bey, dönüşünden sonra

- 1 Dr. Abdullah Bey (1799-1874): Asıl adı Karl Edward Hammerschmidt'dir. 1799 yılında Viyana'da doğdu. Viyana Akademisi'nde Mineraloji, Jeoloji ve fosil bilim dallarıyla ilgilendi. 1837 yılında tıp doktoru oldu. Doğa bilimlerinden, entomoloji (böcek bilim) alanında büyük ün kazandı. Macar Milli Hareketi'ne katılımı sebebiyle 1848 yılında 30 arkadaşıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne sığındı. Burada önce kaymakam sonra albay rütbesine terfi etti. Mekteb-i Tibbiye-yi Şahane'de Jeoloji ve Zooloji dersleri verdi. Topladığı binlerce fosil ile Mekteb-i Tibbiye'ye bağlı bir doğal tarih müzesi kurmuşsa da bu müze büyük Vefa yangını sonrasında tamamen yanmıştır. Sonraki yıllarda -İstanbul'da veya Şam Askeri Hastanesi'ne atandıktan sonra- Müslüman oldu ve Abdullah Bey ismini aldı. Anestezinin öncü hocalarından olan ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşunda büyük rol icra eden Abdullah Bey 1874'te vefat etti. (Prof. Dr. Sefa Saygılı'nın; *Türk Kızılayı'nın Kurucusu Dr. Abdullah Bey* (Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2010) isimli derlemesinde yer alan yazılarda Dr. Abdullah Bey'in şahsiyeti, çalışmaları ve Türk Tıbbına hizmetleri hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Söz konusu yazılardan bilhassa şu üçünü kaydediyoruz: Prof. Dr. Ektem Kadri Unat, *Macarlı Dr. Abdullah Bey (Karl Edward Hammerschmidt) ve Türkiyedeki Çalışmaları*, s. 18-29; Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, *Şimdiye Kadar Bilinmeyen Kaynaklar Işığında Dr. Macarlı Abdullah Bey'in Tababete ve Kızılay'ın Kuruluşuna Katkıları*, s.30-50; Prof. Dr. Zühal Özaydın; *Dr. Abdullah Bey Hakkında Literatür*, s.91-97; Kitapta ayrıca Dr. Abdullah Bey'in, Kızılhaç Genel

Paris Kongresi reisi Comte Serurier ve Henry Dunant'dan İstanbul'da yaralı askerlere yönelik bir derneğin kurulmasına öncülük etmesini isteyen mektuplar aldı. Bunun üzerine Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa'nın¹ yardımı ve Tıbbiye Nâzırı Marko Paşa ile Dr. Kırımlı Aziz Bey'in² de katılmasıyla 43'ü hekim

Kırımlı Aziz Bey (1840-1878)

Merkezi ICRC ile yazışma metinlerinden bazılarına da yer verilmiştir, s. 69-77)

- 1 Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa (1806-1871) Hilal-i Ahmer'in kuruluşuna fikri destekte bulunan Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın asıl adı Michel Lattas'dır. Macar asıllı olan Michel Lattas 1827'de henüz harp okulu öğrencisiyken Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve Ömer Lütfi ismini almıştır. Osmanlı ordusunda önemli görevler üstlenmiş, Eflak ve Boğdan'daki ayaklanmaların bastırılmasında göstermiş olduğu başarısından dolayı 1848'de general, 1849'de Müşir (Mareşal) olmuştur. Edirne'ye yönelen Rus ordularını bozduğu ve Girit ayaklanmalarını bastırdığı için "Hassa Mareşalliğe" terfi eden Ömer Paşa 1871'de vefat etti. Hilal-i Ahmer'in kurulması onun destek ve himayesinde gerçekleşti (Geniş bilgi için bk. Şevket Süreyya Aydemir, *Osmanlı Ordusunun Mümtaz Şahsiyetlerinden Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa*, Kızılay Dergisi, Yıl.2, Sayı: 13-14, 1964, s. 8)
- 2 Kırımlı Öğretmen Aziz Bey (1840-1878): Kırımlı Aziz İdris Bey 1840'ta İstanbul'da doğdu. Mekteb-i Tıbbiye'den 1865 tarihinde mezun olup aynı okulda Emraz-ı Dahiliye okuttu. Daha sonra yeni açılan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye müdürlüğüne atandı. Kırımlı Aziz Bey, Tıp Fakültesi'nde öğretim dilinin Fransızcadan Türkçeye döndürülmesi için büyük çaba sarf etti. Bu amaçla Fransızca ders kitaplarının Türkçe tercümelerini yaptı. Bunlar arasında Lügat-ı Tıbbiye adlı Tıp Sözlüğü ile Kimya-yı Tıbbi isimli eser önemlidir. Bu çabalar sonucu 1866 yılında Tıp Fakültelerinde öğretim dili Türkçe oldu. Hilal-i Ahmer'in tesisi sırasında Dr. Abdullah Bey'in büyük yardımcısı olmuştur. Kırımlı Aziz Bey 1878 yılında henüz 38 yaşında iken vefat etmiştir. (Kırımlı Aziz Bey'in hayatı, Türk tıbbına hizmetleri ve bilhassa eğitim dilinin Türkçeleştirilmesi hakkında geniş bilgi için ; Sefa Saygılı'nın, *Türk Kızılayı'nın Kurucularından: Kırımlı Dr. Aziz Bey* (Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2011) isimli derlemesinde yer alan yazılara bakınız)

66 üyeden oluşan “Mecrûhîn-i Asâkir-i Osmâniyye’ye Muâvenet Cemiyeti”ni kurdu.¹ Fahri başkanlığını Marko Paşa’nın, genel sekreterliğini de Dr. Abdullah Bey’in deruhte ettiği bu komitenin tanzim ettiği protokolün imzalandığı 11 Haziran 1868 tarihi Kızılay’ın fiili kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.² Bir yandan Meclis-i Sıhhiye ikinci baş-

- 1 *Gazette Medicale D'Orient* (Yıl: 1869, No: 8, Novembre, s. 126-127’de yayınlanan bu 66 üyenin adları şöyleydi: 1- Ömer Paşa, (Başkumandan) 2- Marko Paşa 3- Salih Bey 4- Dr. De Castro (Haydarpaşa Hastanesi başhekimisi) 5- Dr. Mehmet Bey 6- Mahmut Hamdi Paşa 7- Feyzi Paşa 8- Faik Bey (Dellasuda Faik Paşa) 9- Dr. Spiraki 10- Dr. Emin Bey 12- Ethem Paşa 13- Dr. Belisaire Bey 14- Dr. Miltiadi Bey 15- Dr. Pascal Bey 16- Dr. Constantin Limonidi Bey 17- Dr. Marach Bey 18- Dr. İskender Bey 19- Anthopoulos 20- İskender Bey 21- Dr. Nicolaki Sinadino 22- Ata Bey 23- Dr. Sotto 24- Dr. S. Mavrogeni 25- Hartert 26- Kurlander 27- Dr. Abdullah Bey 28- L.Fabre 29- Charles Curtis 30- Dr. Mongeri 31- Dr. A. de Castro 32- Dr. Zoeros 33- Veli Paşa 34- Dr. Nikola Beneli 35- Dr. Fernerly 36- Dr. Hüsni Efendi 37- Dr. Minco Tzatcheff 38-Dr. Frederic Bosi 39- Mordtmann 40- Dr. Mordtmann 41- Michel Mauromati 42- Brindel 43- M.M.R. des Donation 44- Dr. Dosio 45- Dr. Blau 46. Dr. Millingen 47- Dr. Sparado 48- Dr. Calleja 49- Dr. Nicolas Zacharovich 50- Baron Prokesch-Osten 51- Grunevald 52- Tevfik Bey 53- Rami Bey 54- Lehmann Bey 55- Dr. L. Thirk 56- H. Türr 57- Ömer Naili Paşa 58- Reşit Bey 59 -Dr. Naranzi 60 Dr. Bonkowsky 61- Dr. Akif Bey 62- Dr. Mahmut Bey 63- Dr. Mahmut Bey 64- Dr. Osman Bey 65- Br. Temple 66- Ali Bey (Özaydın, s.167-68).

- 2 Söz konusu protokoldeki imza sahipleri, Cemiyetin çerçevesiyle ilgili başlangıç maddelerinden sonra son kısımda taahhüt ve beklentilerini şöyle ifade etmektedirler: “İstanbul’da yaralılarına yardım merkezi ve milletler arası bir derneğin kurulması için geçici bir komitenin teşkilini destekleyeceğimizi beyan ederiz. Haşmetmeap Ömer Paşa’nın himayesinde ekselansları Marko Paşa’nın fahri başkanlığında ve Cenevre Milletlerarası Merkez Komitesi’nin vekili geçici genel sekreter Dr. Abdullah Bey’in teklifleri üzerine böyle geçici bir komiteyi teşkil etmeye âmade bulunduğumuzu beyan eder ve Haşmetmeap Ömer Paşa’dan Avrupa’nın bütün memleketlerinde mevcut olanlara benzer şekilde İstanbul’da Osmanlı İmparatorluğu için Yaralılarına Yardım Merkez Derneği’nin kati olarak kurulması hususunda yüksek hükümet nezdinde tavassutta bulunmasını rica ederiz” Taahhütnamenin tamamı ve protokole imza koyanların listesi için S. Saygılı, *Türk Kızılayı’nın Kurucusu Dr. Abdullah Bey*, s. 87-90).

kanı Dr. Salih Efendi, Dr. Mavroyani ve Dr. De Castro'dan teşkil edilen encümene Cemiyetin nizâmnâmesini hazırlama görevi verilirken diğer taraftan Dr. Abdullah Bey'in, 20 Haziran 1868 tarihli mektubuyla Cemiyetin Taahhütnamesi ve kurucular listesini Kızılhaç Başkanlığı'na bildirildi. Ancak 7 Temmuz 1869 tarihinde tamamlanarak Bâb-ı Âli'nin onayına sunulan ve oradan Seraskerlik makamının mütalaasına gönderilen tüzük Seraskerlik tarafından sivillerin askeri işlere karışması şeklinde algılandı. Bunun üzerine Bâb-ı Âli çekinerek nizâmnâmeyi onaylamadı ve Cemiyet de dağıldı (Saygılı, s. 11). Buna rağmen 1869'da Berlin'de toplanan "Uluslararası İkinci Kızılhaç Konferansında Türkiye, Paris Sefâreti Ataşemiliteri Binbaşı Hüsnü Bey tarafından temsil edildi. Sırbistan ve Karadağ seferleri ve ardından 93 harbi böyle bir teşkilata duyulan ihtiyacı daha iyi göstermişti. Uluslararası Kızılhaç Komitesi Başkanı Moynier'in, Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne üyelerinden Dr. Peştamalciyan Efendi'ye bir davet mektubu göndererek İstanbul'da derhal bir cemiyet teşkil olunması ve Cenevre'deki Genel Merkez ile temas sağlanmasını istemesi üzerine 13 Ağustos 1876'da ilgili nezaretlerce görevlendirilen temsilcilerin de katılmasıyla, Mekteb-i Tıbbiyye'de Marko Paşa'nın başkanlığında bir toplantı yapıldı. Bir yardım cemiyetinin kurulması gereğinin dile getirildiği bu toplantıda, Osmanlı askerinin dini hislerine saygı gereği kızılhaç işaretinin yerine "hilâl-i ahmer" in alâmet olarak kabulü şartıyla Cemiyete müracaat kararı verildi. Bu değişiklik teklifinde Dr. Kırımlı Aziz Bey'in çabaları etkili olmuştu.¹ Bu arada Cemiyet Tüzüğü Bâb-ı Âli'ye takdim edilmiş ve Harbiye Nezareti'nden de -hilal-haç değişikliği sayesinde- onay alınmıştı. Cenevre'deki Uluslararası Kızılhaç Komitesi, temsil edilen ülkelerin, bilhassa harp halinde olduğumuz Rusya'nın da onayı ile ve Kızılhaç prensiplerine riayet şartıyla

1 Sefa Saygılı, *Türk Kızılayı'nın Kurucularından: Kırımlı Dr. Aziz Bey*, s.50

hilâl-i ahmer işaretinin kullanılmasını kabul etti. Cemiyet tüzüğü hazırlandıktan sonra¹ İkinci Abdülhamid'in himâyesinde 14 Nisan 1877'de resmen kurulan ve idâre heyetini seçen Cemiyet 19 Nisan 1877 tarihli ikinci toplantısında; **"Mecrûhin ve Zuafâ-yı Askeriyyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti"** olan ilk adını da **Hilal-i Ahmer Cemiyeti** şekline çevirdi. (Saygılı, Dr. Abdullah Bey, s. 11-12) Kızılay'ın kurulmasından kısa bir süre sonra özellikle İslâm ülkeleri ve Hindistan Müslümanlarından gelen yardım miktarı 72.538 Osmanlı lirasına ulaştı. Yardımın büyük kısmı Haziran 1878 yılı sonuna kadar, yaralı ve hasta askerlerle göçmenlerin ihtiyaçlarına harcandı; geri kalan kısmı Cemiyetin esas sermayesini teşkil etti. Ancak harpten sonra tatile giren cemiyet 1897 Türk-Yunan harbine kadar faaliyetine ara vererek uykuya yattı. Celal Muhtar Özden hatıralarında bunu Padişahın vehmine bağlamaktadır. 1897 Türk-Yunan harbinde teşkilat yeni baştan teşekkül etmiş ve yurt içi ve yurt dışından iane toplanmaya ve orduya yardıma başlanılmıştır. Bilhassa İkinci Meşrutiyet'ten sonra yeni bir yapılanmaya giden Kızılay o tarihten günümüze kadar büyük ve yararlı hizmetlerde bulunmuştur.

Yukarıda özetlenen Kızılay'ın kuruluş aşamasındaki faaliyetleriyle ilgili yazışmalarda zaman zaman Marko Paşa'nın adına da tesadüf edilmektedir. Kızılay Merkezi ve Cenevre arşivlerinde bulunan bu belgelerin bir kısmı Sefa Saygılı'nın çalışmasında, diğer bir kısmı da -Fransızca asılları ve Türkçe çevirileriyle birlikte- Despina Anaç'ın kitabında yer almaktadır. (Anaç, s. 234-53) Çoğu Dr. Abdullah

1 Bu tüzük, "*Organisation de la Société Ottomane de secours aux Blessés et Malades Militaires*", Türkçesi: "*Osmanlı Asker Hastalarına ve Yaralılarına Muavenet Cemiyeti Kuruluşu*" tarafından Cenevre Mukavelenamesine göre tertip ve tanzim edilerek 1877-78 yılında Ambulances Fixes et Mobiles du Croissant Rouge unvanı altında İstanbul'da Journal La Turquie Matbaa ve Tipographie Matbaasında I-II ayrıca III olmak üzere 2 büyük cilt halinde basılmıştır. (Uzluk, s. 12)

tarafından gönderilen bu mektuplarda İstanbul'daki çalışmalarından söz edilmekte ve beklentiler dile getirilmektedir. İstanbul'dan Cenevre'deki meçhul bir muhataba yazılan 8 Şubat 1868 tarihli ilk mektupta Dr. Abdullah Bey, kurulacak cemiyete destek talebiyle Paris'te ve İstanbul'daki temaslarını ve uğradığı hayal kırıklıklarını özetliyor. Yine de Serasker Ömer Paşa'nın konuyla ilgilenmesi ve Harbiye Nezareti'ne sunulmak üzere kendisinden bir taslak metin istemesini bir teselli payı olarak zikrediyor. (Saygılı, a.g.e, s. 70-71) Diğer bir mektup Cemiyetin müteşebbisleri tarafından 11 Haziran 1868 tarihinde Cenevre merkezine yazılan yazıdır. Haber mahiyetindeki yazıda, Cenevre Merkez Komitesi'nin vekili sıfatını haiz Dr. Abdullah Bey'in teklifiyle; Serasker Ömer Paşa'nın himayesinde ve Marko Paşa'nın fahri başkanlığında geçici bir komite oluşturulduğu bildiriliyor. Belgenin altında destek vaadinde bulunan 25 Geçici Komite üyesinin isimleri yer almaktadır. (Anaç, s. 234-35) Bu belgeyi tamamlar mahiyetteki 20 Haziran 1868 tarihli ve Cemiyetin Geçici Genel Sekreteri sıfatıyla Dr. Abdullah Bey tarafından Cenevre'deki Genel Merkeze yazılan ikinci bir yazıda kuruluş çalışmaları, yaşanan zorluklar ve üyeler hakkında bilgi verilmektedir. Dr. Abdullah Bey, 6 aydan beri ağır hasta olduğunu belirtiyor ve buna rağmen gelinen noktadan ümitli olduğunu ifade ediyor. Belgede cemiyete destek vadedenler arasında Marko Paşa'nın adı da zikredilmektedir (Anaç, s. 237-38). Bu resmi mektupla aynı tarihte yazılmış ikinci bir mektupta Dr. Abdullah Bey, Mognier'le dostça muhavere ediyor ve kendisini Berlin'de yapılacak kongreye davet etmesini rica ediyor (Saygılı, a.g.e, s. 72-73). Bu bilgilendirmelerin Kızılhaç Genel Merkezi'nde memnuniyetle karşılandığı Cenevre'den İstanbul'daki Komite Başkanı Marko Paşa'ya yazılan iltifatlı cevabi yazıdan anlaşılmaktadır. 7 Ağustos 1868 tarihli yazıda, Dr. Abdullah

Bey'in mektubuyla kuruluşunu öğrendikleri cemiyetin verdiği mutluluk belirtiliyor:

“Özellikle Kurumun başkanlık görevini kabul etmenizden dolayı sizleri tebrik ediyoruz; zira sizlerin sağlık hizmetlerinin ıslahı konusundaki gayretlerinizi biliyoruz. Dolayısıyla bu yeni iyilik hareketi sizin yüksek idarenizde ancak başarıya ulaşabilir.” (Anaç, s. 240)

10 Mayıs 1869 tarihli ve Marko Paşa'yla Genel Sekreter Dr. Abdullah Bey'in ortak imzasıyla Cemiyet Başkanı Mns. Mognier'e yazılan kısa bir bilgilendirme mektubunda, 12 Nisan 1869 tarihi itibarıyla Cemiyetin kuruluşunun gerçekleştiği haber veriliyor ve Genel Merkezin yardım ümidi dile getiriliyor (Saygılı, s. 76; Anaç, s. 241). Dr. Abdullah Bey'in 14 Temmuz 1869 tarihinde Cenevre'deki Kızılhaç Başkanlığı'na yazdığı son bir yazıda komitenin son toplantısında alınan kararların ekte sunulduğu bildiriliyor. Toplam 60 kayıtlı üyeden 30 tanesinin kurucu üye olduklarını bildiren belgeye göre yönetim şeması da şu şekilde imiş: Başkan: Marko Paşa-Dr. Mognier Keepref(?); Genel Sekreter: Dr. Abdullah Bey; Yardımcı sekreterler: Dr. De Castro ve Limonides; Veznedar: Bay Curtis. (Saygılı, s. 77)

Başkan S. Mognier 24 Ocak 1871 tarihinde Marko Paşa'ya hitaben yazdığı aşağıdaki yazıyla merkezden yapılan görevlendirmeyi ve beklentilerini ifade ediyor:

“Sayın Başkan,

Uluslararası Komitenin, Yaralı Askerlere Yardım Cemiyeti'nin aktif hale getirilmesi işini Zât-ı âlilerinin iyiliksever hüsnü teveccühüne ihale ettiğini ve bununla ilgili kısa zaman önce yayınladığı bir davet mektubunu sizlere gönderdiğimizi bildirmekten onur duyuyorum. Osmanlı cemiyeti her ne kadar savaş meydanından uzaklaştırılmış olsa da yine de Kızılhaç Örgütüne üye tıpkı diğer ülkelerin ödedikleri gibi yaralılara yapacağı

bir miktar bağışla Uluslararası komiteye katılmasını görmekten hususiyle mutlu olacağız...” (Anaç, s. 243)

Anaç'ın çalışmasında yer alan belgelerden bir diğeri cemiyetin kuruluşu ile ilgili ikinci teşebbüsün sahiplerinden Dr. Peşdimalcî'nin Cenevre'deki başkanlık makamına yazdığı uzun bir bilgilendirme yazısıdır. Peşdimalcî burada yapılan çalışmaları özetledikten sonra organizatör olarak tayin edilen Marko Paşa'nın başkanlığında 12 Ağustos'ta yapılan toplantıda ele alınan konuları özetliyor ve tüzükle ilgili bilgiler veriyor. Bu ümit ve heyecanla dolu mektupta ayrıca amblem olarak haç yerine hilal kullanılmasının mümkün olup olmadığı sorulmakta (Anaç, s. 245-47). Dr. Abdullah Bey'in 12 Kasım 1876 (?) tarihli ve yine aynı mealdeki uzun mektubunda da diğer bahisler özetlendikten sonra haç-hilal değişikliğinin önemi vurgulanıyor ve Cemiyet destekçileri arasında Marko Paşa'nın adı bir kere daha geçiyor¹. (Anaç, s. 249-50) Eserde yer alan son bir belge, 17 Nisan 1877 tarihini taşımakta olup Cenevre'deki başkan yardımcısı Mns. Micheli'ye yazılmıştır. Dr. J. de Castro ve Marko Paşa imzasını taşıyan belgede Cemiyetin idare ve şura heyetine seçilenlerin isimleri bildiriliyor ve bu suretle vekalet görevinin de bitmiş olduğu bildiriliyor. (Anaç, s. 251)

Marko Paşa'nın Vefatı ve Cenaze Töreni

Marko Paşa'nın ölümü ve defniyle ilgili bilgiler –anlatış biçimine nazaran kendisi de bu merasime iştirak etmiş olması muhtemel– Dr. Rıza Tahsin Gencer'in kalemiyle günümüze ulaşmış ve sonraki hemen bütün eserler hadiseyi ondan iktibas etmişlerdir. Gencer yazısında cenazeyi almak için Burgaz Adası'na giden kafile mensuplarını,

1 İlgili bahiste geçtiği üzere Dr. Abdullah Bey 1874 yılında vefat ettiğine göre mektup tarihi yanlış olmalıdır. Bu durumda Fransızca mektubun sonradan temize çekilmesi ve tarihin de zühulden değişmiş olması hatıra geliyor.

fırtına dolayısıyla çekilen sıkıntıları, kilisedeki ayinden sonra Kuzguncuk'a getirilen cenazenin defnini tasvir etmektedir. Şimdi biz de sözü ona verelim ve yazdıklarını -döneme ait imlasını da muhafaza suretiyle -aktaralım:

“Marko Paşa, bir seneden fazla evinde hasta yattıktan sonra, 2 Teşrinisani 304 (14 Kasım 1888) tarihinde vefat etti.¹ Asıl evi Kuzguncuk'ta idi. Yaz münasebetile Burgaz adasında oturuyordu. 3 Teşrinisani 304 (15 Kasım 1888) günü Bahriye Nezaretine mensup İdarei Mahsusanın 19 numaralı vapuru ile köprüden bütün Mektebi Tıbbiye talebesi, hocaları ve hariçten bir çok doktor, eczacı ve dostları cenazeyi Kuzguncuğa nakletmek üzere Burgaz Adası'na hareket edildi. O gün pek şiddetli bir lodos fırtınası vardı. Vapur, iki defa batmak derecesine kadar vardı. Vapur halkından birçoğunu deniz tuttu, herkes hayatından ümidini kesti. İmparatorluğun mevcut hekim ve tıp talebeleri balıklara yem olarak, büyük bir ziyan olacağı ve memleketin bir zaman hekimsiz kalacağı söylenmeye başlandı. Bu halde bin müşkülâtla vapur Burgaz Adası'na yanaşabildi. Adaya çıkanlardan bir kısmı toprağa yüzlerini sürerek Allah'a şükretmeye başladılar. Böylece bütün vapur halkı, Marko Paşa'nın vefat ettiği evin önünde toplandılar. Ada sokaklarından cenaze cemmi gafir ile takip olunduğu halde Rum Kilisesi'ne getirildi. Ayini ruhanî yapıldı, sonra gene aynı şekilde cenaze vapura konuldu, vapur Kuzguncuk'a hareket etti. Hava sertliğini kaybettiğinden, çok sallanmayarak vapur Kuzguncuk iskelesine yanaştı. Cenaze Marko Paşa'nın evi önünde bir müddet tevakkuf ettikten sonra Kuzguncuk Rum Mezarlığı'na gelindi. Mezarı başında Mektebi Tıbbiye Askeriye Seririyatı Dahiliye

1 Dr. Rıza Tahsin , *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye*'de: “**Müşarunileyh bir seneyi mütecaviz bir zaman esir-i firaş olduktan sonra** (22 Teşrin-i Sani) 1304 senesi **Burgaz Adası'nda vefat etmiş...**” diyor da bu yanlış tarih baskı hatasından kaynaklanmış olsa gerek. (A.g.e, s. 75): Keza vefat tarihi Despina Anaç'ın çalışmasında 2 Kasım 1888 (Anaç,s.121) Uzluk'ta ise 5 Aralık 1888 olarak gösteriliyor. (Uzluk, s. 12)

hocası Mirliva Zoiros Paşa, Marko Paşa'nın tercümei hali ve şahsî meziyetleri hakkında uzun ve gayet müessir bir nutuk söyledi. Cenaze gömüldükten sonra herkes ellerindeki mendillerle gözyaşlarını silerek mezarlıktan ayrıldılar.”¹

Marko Paşa'nın Kuzguncuk'taki evinin bugünkü resmi

1 Dr. Rıza Tahsin Gencer, *Marko Paşa'nın Vefatı ve Cenaze Töreni*, Poliklinik Dergisi, 1940, Sayı: 88 sy. 269-270

Marko Paşa'nın cenaze töreni dönemin bazı neşir organlarına da yansımıştır. Bunlardan Tarik Gazetesi'nin 4 Teşrin-i Sâni 1888 tarihine ait nüshasında aşağıdaki haber yer almaktadır:

“Mekteb-i Fünun-ı Tıbbiye-i Askeriyye Nâzırı Marko Paşa bir vakitten beri dūçar olduğu hastalıktan rehâyâb olamayıp (terk-i) dağdağa-i hayat ettiğinden bugünkü Pazar günü saat beş buçukta Kınalı Adasında cenâze alayı icra olunacaktır. Cenaze Kuzguncuđa nakl ile orada defn edilecektir. İşbu alayda hazır bulunacaklar için bugün saat dört buçukta Köprüden mahsusen bir vapur hareket edecektir.” (4 Teşrin-i Sâni 1888)¹

Gazete haberi ile Gencer'in verdiği tarihler birbiriyle uyuşmamaktadır. Gazete vefat gününü belirtmemekle birlikte köprüden adaya hareket edecek vapurun o gün, yani perşembe gününe denk gelen 4 Teşrin-i Sâni 1888 tarihinde kalkacağını, cenaze merasiminin pazar günü Kınalı Ada'da icra edileceğini haber vermektedir. Oysa cenaze ayini vefatın gerçekleştiği Burgaz Adası'nda icra edilmiş ve defin de aynı gün Kuzguncuk'ta gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Tarik gazetesindeki haber pek itimat telkin etmiyor. Nitekim gazetesinin 6 Teşrin-i Sâni 1888, yani cumartesi günkü sayısında defin merasimi ve Zoiros Paşa'nın konuşması haber konusu olmuştur. Bu haberde: “**Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne nâzırı müteveffâ ferik Marko Paşa'nın defnini müteakip Doktor saadetli Zoiros Paşa tarafından irâd olunduğunu yazdığımız Fransızca nutkun mülahhaseten tercümesidir**” takdimiyle söz konusu konuşmanın özeti verilmektedir. Marko Paşa'nın 25 senelik dostu olması bakımından verdiği bilgilerin sıhhati tartışmasız olan Zoiros Paşa'nın²

1 Gazete haberi için bk. Meliha Yetkin, *Osmanlı Basımında 100 Yıl önce Bu Ay*, Tarih Toplum, Kasım 1988, cilt: 10, sayı: 59, s. 4-5.

2 Aleksandr Zoiros Paşa (Beyrut 1842- İstanbul 1917): Kuduz aşısı ça-

konuşmasını - bazı bilgilerini daha önce kullanmakla birlikte insicamı bozmamak için - buraya olduğu gibi alıyoruz:

“Bu mezarda ilelebed kalmak üzere defn olunan zâta Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne tarafından son ihtiramâtı ifa etmek isterim. Sözü uzatmayacağım. Bu anda hisseylediğim heyecan ve âlâmdan dolayı uzun uzadıya söz söylemeye iktidarım yoktur. Efendiler! Yirmibeş seneden beri hasbe'l-meslek reisim bulunup hayli zamanlardan beri kavî bir râbıta-i meveddet-kârâne ile merbut bulunduğum bir zâttan ebedi bir surette müfarekât etmek benim için tahammülgüzar bir şey olduğunu elbette takdir edersiniz. Marko Paşa Rum tüccarından gayet muteber bir aileye mensup olup 1824 senesinde dünyaya gelmiştir. Müşarünileyh ulûm-ı ibtidaiyyeyi o esnada ailesinin mutavattın bulunduğu

İşmalarıyla tanınan Rum asıllı Osmanlı hekimi. Marko Paşa gibi orta-öğrenimine Siroz'da başlayan Zoeros, İtalya'da başladığı tıp öğretimini İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de tamamlayarak 1863'te kolağası rütbesiyle dahiliye kliniğinde muallim muavini olarak çalışmaya başladı. Gösterdiği yararlılıklar üzerine ferikliğe kadar yükseltildi. İstanbul'da bir bakteriyoloji ve kuduz laboratuvarının kurulması amacıyla Paris'e gönderildiği 1886'da altı ay kadar Pasteur Enstitüsü'nde kuduz aşısı üzerinde çalıştıktan sonra dönüşünde Sirkeci, Demirkapı'daki ilk kuduz hastanesini kurdu (1887). Zoiros Paşa, sonradan bakteriyoloji laboratuvarı da eklenen bu laboratuvarın 1899'a kadar yöneticiliğini yaptı. Daha sonra Tıbbiye 'de iç hastalıkları öğretim üyeliği yaparken Cemil Topuzlu ve Tevfik Sağlam gibi Türk tıp tarihine geçen önemli kişilerin yetişmesini sağladı. (Zoiros Paşa'nın ayrıntılı bir fiziki ve ruhi tasviri için bakınız: Özbay, s. 94).

Şire [Syros, Syra] adasında tahsil etmiş olup muahharen ailesi Dersaadet'e nakl etmiş olmakla Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'ye yazdırılmıştır. Marko Paşa Mekteb-i Şâhâne'de ulûm-ı tıbbiyyeyi tahsil eylediği sırada beyn-el akran temeyyüz etmiş ve muallimlerin hüsn-i teveccüh ve muhabbetlerini kazanmış olduğundan doktor diplomasını ihraz eder etmez o esnada seririyat-ı hariciyye muallimi bulunan müteveffa Konstantin Karateodori Bey'e seririyat-ı hariciye reisi nâmıyla muavin nasb olunmuştur. O zamanlar Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne Nezâreti'nde bulunan merhum Cemal Efendi, Marko Paşa'yı taht-ı himayesine alarak büyük büyük familyalara takdim etmiştir. Marko Paşa faaliyet ve zekâvet ve mahareti sayesinde az zaman zarfında o kadar terakki eylemiştir ki, şehrimizde bilcümle etıbbâdan ziyade şöhret kazanmıştır. Marko Paşa'nın ihraz eylediği şöhret-i hâzıkâne cümlelerin malûmudur. Marko Paşa'nın terakkiyâtı yalnız şöhrete munhasır kalmayıp rütbece dahi kemal-i sür'atle terakki ederek birkaç sene zarfında Kolağalıktan Miralaylığa çıkmıştır. Marko Paşa seririyat-ı hariciyye riyasetinde bir müddet kaldıktan sonra müfredât-ı tıp muallimliğine ve muahharen seririyât-ı hariciyye muallim vekâletine tayin olunmuştur. Cennetmekân Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin zaman-ı saltanatlarında ser-tabib-i hazret-i şehriyârî unvan-ı celilini ve umum asâkir-i şâhâne hıdmet-i sıhhiyesi riyasetini ve ilk defa olarak bir tabibe ihsan olunan Mirliva rütbesini ihraz etmiştir. (6 Teşrin-i sâni 1888)"¹

Zoiros Paşa'nın, gazete tarafından özeti verilen konuşmasının Fransızca aslı acaba nerededir? Bu metnin bulunması Marko Paşa'nın hayatını ışık tutması açısından herhalde mühim bir keşif olacaktır.

1 Meliha Yetkin, a.g.e, s. 4-5 (Aktarma esnasında kaynaktaki metnin imlâsı korunmuştur)

Marko Paşa'nın mezarı

Kuzguncuk'taki Rum mezarlığına defnedilen Marko Paşa'nın mezarı üzerine sonraki yıllarda kızı Kiveli tarafından bir anıt mezar yaptırılmıştır.¹ Marko Paşa'nın bir resminin de bulunduğu geniş mermer kitabe hakkında kısa biyografik malumat yer almaktadır.

1 Bu bilgi için bakınız: F. Tınç, *Hürriyet* 2000

İkinci Bölüm
Marko Paşa'nın
Aile Çevresi ve Çocukları

Marko Paşa'nın Aile Çevresi ve Çocukları

Despina Anaç'ın çalışmasında, Marko Paşa'nın oğlu Yorgi'den günümüze ulaşan kolunun ayrıntılı bir şeceresi mevcuttur. Ancak Anaç, Paşa'nın babasıyla, biri erkek diğeri kız iki kardeşinin sadece ismini vermekle yetiniyor. Keza onun diğerk iki kızı hakkında da bilgi sahibi olmadığını belirtiyor. Elimizdeki arşiv belgelerinde bütün bu zevat hakkında bazı ipuçlarına rastlamak mümkündür. Aşağıda bu bilgilere yer verilecektir.

Baba Apostol

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere Anaç, dip dedesi olan Apostol Pitsipios ve ailesinin aslen Sakız'lı olduğunu, 1822 yılında Siroz Adası'na taşındığını ve onun burada 1837 yılında öldüğünü söylemektedir. Ancak aşağıda oğlu Yorgi'yle ilgili bilgiler arasında genişçe bahsedileceği üzere İngiliz konsolosluk kayıtları Apostol'u Yedi Ada Cumhuriyeti tebaası ve aslen bu cumhuriyeti teşkil eden adalardan biri olan Zenta'lı göstermektedir. Keza 1844 yılına ait olan aynı kayıtlarda Apostol 55 yaşında ve hayatta görünmektedir. Evvelce bahsi geçen çocuklarına ait Siroz'daki okul kayıtları onun tüccar, banker ve politikacı olduğunu kaydederken, konsolosluk kayıtları da ticaretle uğraştığı bilgisini doğrulamaktadır. Apostol ne zaman ve nerede ölmüştür, bunu bilmiyoruz. Söz konusu belgede eşinin İstanbul'daki mal varlığına nazaran onun İstanbul Rumları'ndan olması muhtemeldir.

Marko Paşa'nın Ağabeyi Yorgi (Yorgaki)

Arşivde Marko Paşa'nın ağabeyi Yorgi ile ilgili birçok belge ve yazışma mevcuttur. Bu belgelerden onun Siroz'da doğduğu hem Yedi Ada Cumhuriyeti hem Osmanlı tebasası olduğu, kardeşi Marko Paşa vasıtasıyla İstanbul'da birkaç kere iş aradığı, bilahare Yunan ve Romanya tabiiyetine girdiği ve muhtemelen 1900 yılı şubat ayında Roma'da Romanya vatandaşı olarak öldüğü anlaşıyor. Bu bilgiler onun vefatından sonra varislerinin hak iddiaları etrafında ortaya çıkan bilgilerdir. Biz de şimdi kronolojik sıraya göre ilgili bilgileri paylaşmaya çalışalım.

“Taraf-ı Hazret-i Kapudaniye” cevap olarak yazılan 29.12.1278 (27 Haziran 1862) tarihli bir yazı müsveddesinde Kaptanlık Makamından gelen isteğe uygun olarak söz konusu kişinin uygun bir işte istihdamına gayret edileceği bildiriliyor. (A.MKT. NDZ. 427 68)

Yazıda herhangi bir isim geçmemekle birlikte altta not olarak yazılan: **“Marko Paşa'nın kardeşinin istihdamına dair”** cümlesi söz konusu şahsın onun abisi Yorgi Efendi olduğunu göstermektedir. Ancak cevap veren makam belli olmadığı gibi istenilen işin mahiyeti de meçhul kalmakta.

Belgeler arasında 7 Zilhicce 1284, 19 Mart 1284 (31 Mart 1868) tarihli ve Cezair-i Bahr-i Sefid¹ valiliğine yazılan başka bir tavsiye mektubu daha vardır. Kim tarafından yazıldığı anlaşılmayan bol karalamalı bu müsvedde metni şöyledir:

1 16. yüzyılda Akdeniz'deki bazı adalardan teşkil edilen ve 1908 yılına kadar devam eden bir eyalet olan Cezâyir-i Bahr-i Sefid; başlangıçta Gelibolu merkez olmak üzere, Eğriboz, Karlı-ili, İnebahtı, Rodos, Midilli, Sakız ve Cezâyir-i Mağrib'den ibaretti. Zaman zaman dâhil olan adaların değiştiği bu eyalet, 1876'da Sakız ve Rodos en önemli merkez olmak üzere Bozcaada, Limni, Midilli, İmroz, İstanköy ve Meis'ten meydana geliyordu. Bu adalar genellikle gemilerin iâşesini temin bakımından büyük faydalar sağlamakta ve bir deniz menzili görevi üstlenmekteydiler. (Mahmut H. Şakiroğlu, *Cezayir-i Bahr-i Sefid*, DİA, 7.500-501)

Cezair-i Bahr-i Sefid valiliğine tevcih-i nâme-i âli,
 Umûr-ı sıhhiye nâzırı ferik saâdetli Marko Paşa hazretlerinin birâderi olup ol tarafta bulunan Kostaki Efendi'nin münâsib bir hizmetde istihdâmı zaten taraf-ı vâlâlarından mevûd ise de savb-ı âcizâneye dahi tavsiyesi ifade ve iltimas olunmakla mümâileyhin va'd-ı mesbûk üzre bir an evvel hâline çesban bir memuriyete tayini kararlaştırılarak oraca istihsal-i sürûriyetleri hususuna himmet buyurmaları (...) ibtidar kılınmağın ol bâbda irade efendimindir.

(Kenar ilavesi): “Kendisi badehu ol tarafa i'zâm olmağın (...) keyfiyetin işârına.”

(Altta): “Miltiyadi Beğefendinin ifadesiyle.” (HR. MKT.607 73)

Bu belgede bahsi geçen Kostaki acaba kimdir? Marko Paşa'nın Yorgi'den başka erkek kardeşi olmadığı kesin olduğuna göre Kostaki acaba Yorgi'nin ikinci adı mıdır? Yahut “birader” denmiş olmakla birlikte Marko Paşa'nın öz kardeşi değil ikinci dereceden bir akrabası mı kastedilmiştir, bilemiyoruz. Yazının altında adı geçen Miltiyadi ise –ilgili bahiste kendisinden söz edilen– Yorgi'nin kardeşi, Evridiki'nin kocası Sisam Beyi Miltiyadi Aristarki olmalıdır. Yazıdan, Sisam Beyliği 1859-1876 yılları arasını kapsayan Miltiyadi'nin de kayınbiraderinin iş bulması hususunda taraf olduğu anlaşılıyor.

Marko Paşa'nın ağabeyine bir iş bulabilmek için bir ara dönemin Hariciye Nâzırı Fuat Paşa'ya¹ da müracaatta

1 **Keçecizade Fuat Paşa** (1815-69) İstanbul'da doğdu. Babası ünlü şair Keçecizâde İzzet Molla'dır. Mekteb-i Tıbbiyye'de okudu. Mustafa Reşid Paşa'nın teşvikiyle Bâb-ı Âli tercüme kalemine girdi. Daha sonra çeşitli sıfatlarla Londra, Madrid, Portekiz, Bükreş, Petersburg ve Mısır'da devleti başarıyla temsil etti. 1854 yılında Yanya'yı kurtararak aynı zamanda başarılı bir kumandan olduğunu gösterdi. Çeşitli zamanlarda 5 kere Hariciye nâzırı, iki defa Sadrazam oldu. 3 yıl süren ikinci sadrazamlığı oldukça başarılı geçti. Abdülaziz'in Avrupa seyahatinde ona refakat eden

bulunduğu , 16 Aut 1868 tarihli Fransızca mektubundan anlaşılıyor. Mektupta Paşa'dan, kendisini onurlandıran daha önceki ilgi ve iyiliklerinden aldığı cesaretle muhtelif belediyelerde açılması beklenen uygun bir işte istihdam edilmek isteyen ağabeyi hakkında tavassutunu rica ediyor; onun sadakat, gayret ve devamlılığını göstereceğini de taahhüt ediyor. (HR.TO. 450 73)

Yazım tarihinden bu mektubun kalp rahatsızlığı çeken Fuat Paşa'nın dinlenmek üzere Nice şehrine gitmeden hemen önce yazıldığı anlaşılıyor ise de eline geçip geçmediği veya bir sonucu olup olmadığı meçhuldür. Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı arasında yer alan ve Şehremaneti'ne yazılan 20.6.1285 (8 Ekim 1868) tarihli bir yazıda da Marko Paşa'nın kardeşinin belediyelerde açılacak uygun bir işte istihdamıyla ilgili Fransızca mektubunun ekte bulunduğu bildiriyor (HR.MKT. 632 31). Yakın tarihli olmasına nazaran Fuat Paşa'ya yazılan mektubun Hariciye Nezareti'nden Şehremaneti'ne havale edildiği düşünülebilir.

Yorgi'nin Mirası Meselesi

Önce Osmanlı tebaası iken bilahare Romanya? tebaasına geçen Yorgi'nin geride bıraktığı mirasın ilgili devletler ve varisler arasında çözümü zor bir probleme dönüştüğü ilgili birçok belgeden anlaşılıyor. Yorgi'nin Roma'daki vefatı üzerine hem kız kardeşi Evridiki'nin hem de Marko Paşa'nın çocuklarının veraset iddiasında bulunmalarından Yorgi'nin

Fuat Paşa'nın kalp rahatsızlığı bu seyahatte arttı. Dinlenmek için gittiği Nice şehrinde vefat etti (12 Şubat 1869) ve cenazesi memlekete getirildi. Fuat Paşa, Mustafa Reşit ve Ali Paşalarla birlikte Tanzimat devrinin üç önemli şahsiyetinden biridir. Çok açık fikirli ve zamanının ilerisinde bir insan olan Fuat Paşa devletler arasındaki denge politikasını iyi kavramış ve dönemin en başarılı devlet adamlarından biri olmuştur. O da babası gibi Galata Mevlevihanesi postnişini Kudretullah Efendi'ye mensup idi. (Orhan Fuat Köprülü, *Fuat Paşa*, DİA, 13 :202-205)

evlenmediği veya geriye varisi olacak çocuk bırakmadığına hükmedilebilir.

Konuyla ilgili bir dosyada (HR.UHM. 25 19) mevcut yazışmalardan biri Roma'daki sefaret mensubu Reşit Bey tarafından 5 Avril (Nisan) 1900 tarihinde Tevfik Paşa'ya yazılmış Fransızca bir mektuptur. Fransızca yazılmış olan bir diğer mektup Londra'daki Osmanlı Bankası mesulü tarafından yine Tevfik Paşa'ya yazılmıştır. Her iki mektupta varislerin talepleriyle ilgili yapılan tahkikat özetlenmektedir.

Dosyada mevcut Osmanlıca metinde; Roma'da vefat eden amcası Yorgaki'nin mirasçısı olduğu cihetle mallarının kontrol altına alınması talebiyle müracaat eden Marko Paşa kızı Henriette Hanım'ın talebinin Bulgaristan komiserliğine bildirildiği, ancak yapılan incelemede ölen kişinin Romanya vatandaşı olduğu anlaşıldığı için terekesine doğrudan karışılmayacağı bildiriliyor. Yazı ekinde Roma ve Londra'yla yazışmalar sunuluyor ve durumun Bulgaristan komiserliğine tebliği isteniyor.

Dosyada Henriette'nin Osmanlıca dilekçesinin sureti de yer alıyor. Henriette 13 Ş (Şubat?) 1315 (25 Şubat(?) 1900) tarihli dilekçesinde amcasının varisi olduğu ve onun Londra'da Osmanlı Bankasında parası olduğunu işittiğini belirtiyor ve miktarını öğrenmek üzere Londra elçiliğine sorulmasını rica ediyor.

Dosyadaki bir diğer metin Osmanlıca olup Bulgaristan komiser vekili imzalıdır. Burada Yorgaki'nin kız kardeşi Evridiki'nin de miras talebinde bulunduğu anlaşıyor. Bu talep münasebetiyle Evridiki hakkında bazı bilgilere de ulaşılmaktadır. Yazıda ondan şöyle bahsediliyor:

“Esbak Sisam Beği müteveffa Aristarhi Beğ'in zevcesi olup Roma'da sekene Hamesi (?) Prensesi Evridik Hanım..”

Bulgaristan Komiserliği hem Evridiki'nin hem de Henriette'nin aynı talebi ihtiva eden dilekçelerini ekte verdiğini belirtiyor. (27 Şevval 1317, 15 Şubat 1315 (28 Şubat 1900)

Dosyanın son sayfası durumu özetleyen bir müsvedde sayfasından ibarettir. (HR.UHM. 25 19)

Yine miras meselesiyle ilgili olarak 6 Kanun-ı evvel 1316 (19 Ocak 1901) tarihinde **Hariciye Dairesi Tabiiyet Müdürlüğü**'nden Roma Sefareti'ne yazılan yazıda Marko Paşa'nın biraderi olup on ay önce Roma'da vefat eden Apostol oğlu Yorgi Piçisiyo'nun¹ orada nasıl tanındığı ve 20 yıldan beri ve halen orada olan Sisam Beyi Miltiyadi'nin dul eşi ve Yorgi'nin kız kardeşi Evridiki Hanım'ın eşinin vefatından sonra ecnebi biriyle evlenip evlenmediğinin bilinmesinin miras yönünden lazım olduğu ve tahkikinin Roma Sefaretince yapılması gerektiği bildiriliyor. (HR.TH . 251 38)

Yukarıdaki yazışmalar hem Apostol oğlu Yorgi'nin hem de kız kardeşi Evridiki'nin Roma'da yaşadığını gösteriyor. Ancak Yorgi'nin tam vefat tarihini vermiyor. Üstteki 19 Ocak 1901 tarihli yazıda Yorgi'nin on ay önce öldüğü söylendiğine göre onun 1900 yılının şubat ayı içinde ölmesi icap eder. Henriette'nin –ay kısmı silik olmakla birlikte- 25 Şubat tarihli dilekçesi de amcasının bundan önceki bir tarihte öldüğünü göstermektedir.

Diğer taraftan ölenin mal varlığı üzerinde Romanya devletinin de hak iddia ettiği ilgili yazışmalardan anlaşılmaktadır. Nitekim dosyadaki diğer bir yazıdan Beytülmal idaresinin, Romanya tarafının malların iade talebini uygun görmediği anlaşıyor. Beytülmal idaresinden Hariciye Nezareti'ne, 22 Şubat 1316 tarihli yazıya cevap mahiyetindeki 6 Zilhicce 1318, 14.3.1317 (27 Mart 1901) tarihli yazıda bahsi geçen Yorgi'nin Romanya tabiiyetine geçtiği iddiasının

1 Osmanlıca belgelerde bu isim: Piçipu, Piçisiyu, Piçipiyu vs.gibi farklı şekillerde imla edilmektedir. Biz de metinde geçtiği şekli muhafaza ettik.

incelendiği ama iddianın kabul edilmediği, kendisinin Osmanlı tabiiyetinden sayıldığı ve metrukâtının Roma Sefiri tarafından alınarak gönderilmesi gerektiği belirtiliyor ve durumun Romanya tarafına da bildirilmesi için izin isteniyor. (HR.TH . 253 67)

İlgili kurumları meşgul eden problemin halli için uzun araştırmaların yapıldığı ve önemli bilgilere ulaşıldığı yaklaşık 4 yıl sonrasına ait başka bir dosyadan anlaşıyor. Matbu antette: **“Sadâret-i Uzmâ Mektubi kalemi”** yazan belge 9 Ramazan 1322, 4 Teşrin-i Sâni 1322 (17 Kasım 1904) tarihini taşımakta olup ilk sayfada; **“Adliye ve Mezâhib Nezaret-i celilesine tezkire tastiri taraf-ı vâlâ-yı Hazret-i mektubîden emr ü irâde buyurulmuştur. 29 Teşrin-i Sani 1320 (12 Aralık 1904)”** kaydı mevcut. Konuyla ilgili önemli bilgileri havi olan asıl belge iki sayfalık uzun ve çok ayrıntılı bir metindir. Önemine binaen bu belge metnini aşağıya alıyoruz:

Mâliye Nezâret-i Celilesine,

Mekteb-i Tıbbiye esbak nâzırı Marko Paşa'nın birkaç sene mukaddem Romanya'da (?) vefat eden küçük biraderi Yorgi veled-i Apostol Piçipiyu'nun tayin-i tâbiyetine kadar Beytü'l-mal kassamlığında mevcut terekese hakkındaki muâmelenin tehirine dair Marko Paşazade Yorgi verese vekili Galatada Makri (?) Hanında mukim tüccardan Aşil Makri imzalı arzıhal ve bu bâbda Adliye Nezaret-i celilesi ve makam-ı devletleri ile cereyan eden muhaberat ve merkum Yorgi veled-i Piçiyu'nun Romanya tebaasından olduğunu mübeyyinn Romanya sefâretinden verilen takririn ve tâbiyet kalemince yapılan mütalaanâmenin leff-ile Hariciye Nezaret-i celilesinden mürsel tereke üzerine Şurâ-yı Devlet tanzimat dairesi mazbatasını tezyilen Mülkiye dairesince terkîm ve tevdî' ile Meclis-i Mahsus-ı vükelâda kıraat olunan mazbatada müteveffa Yorgi Piçipiyu'nun bin sekiz yüz

yirmi yedi senesinde Tatavla mahallesinde tevellüd eylediği mahalle-i mezkurede kâin Aya Dimtiri Kilisesi'nden verilen ilmühaberde beyan edilmiş bulunması ve tahrir-i ceridede(?) Beyoğlu Asmalı Mescit mahallesinde Tepebaşı'nda otuz yedi numaralı hanede mukayyed bulunması ve vâlidesinden kendisine intikal eden bazı emlâki âhiren ferağ etmek üzere teb'a-i Osmaniye (...) ile Patrikhane'ye müracaat etmesi ve Patrikhane ilmühaberiyile 9 Teşrin-i evvel 1307 (21 Kasım 1891) tarihli Tezkire-i Osmaniye istihsal etmesi delaletiyle merhum Yorgi'nin teb'a-i Devlet-i Aliyye'den olduğu iddia olunmakta ise de merkumun pederi Apostol Piçipiyu veled-i Yorgi ellibeş yaşında olarak an-asıl Zantalı olmak üzere Dersaadetde İngiliz Konsoloshanesi sicillâtında bin sekiz yüz kırk dört senesi için dört yüz altmış altı numarada mukayyed bulunduğu mezkur Konsoloshaneden haber verilen evrak miyanında bulunan 20 Kânun-ı Sâni 1903 tarihli bir kıta resmi şehâdetnamede beyan olunmuş ve merkumun oğlu müteveffa Yorgi Piçipiyu dahi pederi an-asıl Zantalı olmak üzere Şire'de tevellüd ettiği işaretiyle mezkur Konsoloshane sicillâtında bin sekiz yüz elli altı senesi için mukayyed bulunduğu Dersaadet İngiltere Konsoloshanesinden târih-i mezkur ile verilen evrak miyânında bulunan diğer bir kıta resmi şehadetnâmede gösterilmiş ve kezalik bin sekiz yüz elli altı senesinde konsolosluktan 2092 numarayla verilen pasaport onun Cezayir-i Seb'a tebası olduğunu Dersaadet'de İngiltere Kançılaryasından gelen iki bin doksan iki numarayla verilen evrak miyanında bulunan bir kıta pasaportda müteveffa-yı merhum Yorgi Piçipiyu veled-i Apostol'un Cezayir-i Seba tabiiyetinde bulunduğu gösterilmiş olmasına nazaran gerek pederi Apostol gerek kendisi Cezayir-i Seba tabiiyetinde olarak İngiltere konsoloshanesi sicillâtında o sıfatla mukayyed olmaları anlaşılmakla ve Cezayir-i Seba'nın İngiltere tarafından Yunanistan'a terk olunması üzerine Cezayir-i Seba tabiiyetinde bulunanların cümleten Yunan

tabiiyetine geçmesi İngiltere ile Yunanistan arasında müteaakkid muâhede icabından olmasıyla merkum Yorgi dahi Yunan tabiiyetine geçmiş olduğuna ve âhiren ibraz olunan(?) Dersaadet Romanya Sefareti'nden ve Umur-i Hukukiye-i Muhtelif müdiriyetinden musaddak Romanya mebusan ve ayan meclisleri müfredâtı müfâdına göre merkum Yorgi Romanya devletinin hizmetinde bulunduğu halde Yunan tâbiiyetini terk ile Romanya tâbiiyetine dahil olmuş ve evrâk-ı sâire münderecâtına bakılınca merkum müddet-i medide memleketin hizmetinde bulunduktan ve ber-minvâl-i muharrer Romanya tâbiiyetine dahil olduktan sonra dahi Romanya devletinin hizmetinde kalıp Dersaadet Romanya Konsolosu vekaletinde bulunmuş ve nihayet Romanya devletinden tekâüd maaşı da almış olduğu münfehim olduğuna ve şu vukuât-ı müteselsileye nazaran merkum Yorgi Yunan tâbiiyetine geçmiş ve bilâhere bunu da terk ile Romanya tâbiiyetine dahil olmuş olduğunda şüphe bulunmayıp Aya Dimitri Kilisesi'nden verildiği bâlâda muharrer şehadetnâme müfâdınca Piçipiyuluğu (?) sicillâtı kaydında munderic olmadığı halde muahharen isticvab olunan bazı zevâtın ifâdâtına istinaden kayd-ı mezkur müteveffâ-yı merkum ile pederine atfolunmak istenmiş olup Patrikhaneye müracâata gelince müteveffâ-yı merkum Romanya'nın hizmet-i tâbiiyetinde bulunması ve istimlâk-i emlâk protokolü dahi Romanyalılara şâmil olmaması hasebiyle Patrikhane'ye mürâcaatı validesinden kendisine intikal eden emlâkden mahrum olmamak ve bu emlaki âhire ferağ edebilmek maksadına müstenid bir sîgadan (?) ibaret olduğu tezahür ederek bu ahval ise bâlâda beyan olunduğu veçhile tahakkuk eden tâbiiyet-i sahihasına tesir edemeyeceğinden müteveffâ-yı merkum Romanya tebasından add olunmak lazım geleceği ekseriyetle tezekkür kılındığı dermiyan olunmasına ve esbâb u delâil-i mesbûteye göre bu surete muvâfık maslahat görülerek ona göre ifâ-yı muktezâsının Hariciye Nezaret-i celilesine tebliğini bi't-tensib

icâbı icrâ olunmuş idi. Keyfiyet Nezaret-i Müşarun-ileyhâdan taraf-ı devletlerine tebliğ edildiği halde müteveffâ-yı merkûmun Beytü'l-malde mahfuz emvâl-i metrûkesinin Romanya Konsolosuna teslim edilmek üzere Osmanlı Bankasına tevdiinden Beytülmal idaresince imtinâ olunmakta bulunduğundan bahisle emvâl-i mezkûrenin mezkur Banka idâresine bâ-defter teslimi sefâret-i mezbûrece iltimâs olunmakla Meclis-i Mahsus-ı vükelânın karar-ı mebhûsuna ve sûret-i iltimâsa nazaran iktizâsının ifâ ve inhâsına himmet bâ-irade-i aliyye (Maliye 182261) (BEO 2450 183692)

Bu karmaşık belgede özetle şu tespitler yapılmaktadır:

1. Yorgi'nin 1827 yılında İstanbul'da Tatavla Mahallesinde doğduğuna dair oradaki Aya Dimitri Kilisesi'nden bir ilmühaber verilmiştir. Ancak mahalle sakinlerinin ifadesinden bu ilmühaberinin sahil olmadiğı anlaşılmıştır.

2. Yorgi'nin nüfus kaydı Beyoğlu Asmalı Mescit Mahallesinde Tepebaşı'nda 37 numaralı hanede bulunmaktadır.

3. Annesinden kendisine kalan bazı mülkleri kaybetmemek için Patrikhane ilmühberiyle 21 Kasım 1891 tarihli bir Osmanlı vatandaşlığı nüfus belgesi almıştır. Ancak yapılan incelemeyle bunu Osmanlı devletiyle Romanya arasında mal protokolü bulunmadığı için annesinden kalan mallardan mahrum kalmamak amacıyla yaptığı anlaşılmıştır.

4. Babası, –Yorgi oğlu– Apostol Piçipiyu İstanbul'daki İngiliz Konsoloshane sicillerinde 1844 yılında aslen Zantalı ve elli beş yaşında şeklinde kayıtlıdır. Oğlu, Şire doğumlu Yorgi Piçipiyu'ya 1856 yılında konsolosluktan 2092 numarayla verilen pasaporttan onun Cezayir-i Seb'a tebası olduğu anlaşılmıştır. Sonra 7/yedi Ada Yunanistan'a bırakılınca adadakiler de devletler arası anlaşma gereğince topluca Yunan vatandaşı olmuşlardır. (21 Mayıs 1864)

5. Yorgi sonradan Yunan tâbiyetini de terk edip Romanya tâbiyetine dahil olarak uzun müddet Romanya hizmetinde çalışmış, İstanbul'da Romanya konsolos vekilliği yaptıktan sonra emekli olmuştur.

Yazıyı yazan Başkatiplik bütün bu sonuçlardan sonra Yorgi'nin Romanya vatandaşı olduğunun kesinlik kazandığı dolayısıyla mallarının sefarete teslim edilmesi gerektiğini belirtiyor ve Beytülmal idaresinin de işi ağırdan almasını tembihliyor. Bâb-ı Âli Evrak Odası Evrakı arasında yer alan 10. 10. 1322 (18 Aralık 1904) tarihli diğer bir belgede de Apostol oğlu Yorgi'nin tabiiyetinin tayini konusunda Şura-yı devlet ve Meclis-i Mahsus-ı Vükelada yapılan tetkikler sonucunda onun Romanya tebaasından olduğu kararına varıldığı ve Beytülmal idaresinde mahfuz mallarının da Romanya konsolosuna teslimi gerektiği belirtilmektedir. (Adliye: 182261) (BEO 2664 184799)

Yukarıdaki yazışmalarla sonuca bağlanmış görünen meselenin hâlâ kapanmadığı aksine daha da karmaşık hale geldiği 2 yıl sonraya ait başka bir belgeden anlaşıyor.

Konuyla ilgili 29.5.1325 (10 Temmuz 1907) tarihli ve "Maliye Nezareti Mektubi Kalemî" antetli bir belge evvelce yapılan bütün işlem ve yazışmaların özetlendiği çok ayrıntılı bir metindir. Maliye Nazır'ının imzasını taşıyan belgede özetle şunlardan bahsediliyor:

Birkaç sene önce ölen ve Romanya vatandaşı olduğu Şura-yı Devletçe karara bağlanan Yorgi Apostol Piçiyu'nun Beytülmalde mahfuz terekesinin Romanya Sefareti'ne teslimi kararını icra için yapılan muhaberelede, Marko Paşa oğlu Yorgi'nin alacağı olan 5 bin liraya mukabil "İlamât-ı Şer'îye İcra Dairesi"nden çıkardığı bir kararla terekeye haciz koydurduğu anlaşılmış ve dolayısıyla malların sefarete iadesi imkânı bulunamamış. İmza sahibi, bu işe artık bir son vermek gerektiğini düşünüyor ve bunun için de Yorgi tarafından talep edilen 5 bin liralık nakit ve mücevherin

ayrılarak kalanının iadesinin gerçekleşmesini arzuluyor. Meselenin nasıl çözülebileceğiyle ilgili tekliflerde bulunuyor. Yazının altında imza hanesinde Maliye Nâzırı ibaresi ve 14 Safer 1324, 26 Mart 1322 (9 Nisan 1906) tarihi yer almakta. (ŞD. 431 37)

Yukarıdaki yazının yer aldığı dosyada 2. sayfada Rumeli Kazaskerliği Fetva Dairesi'nin çok uzun bir yazısı yer alıyor. Muhtemelen yukarıda özetlenen belgeye istinaden Sadaret Makamından, Fetva Makamının, vâris Yorgi lehine çıkan şeri kararının gerekçesi sorulmuş olmalı ki yazıda uzun uzadıya bu kararın gerekçesi izah ediliyor. Varisler münasebetiyle Marko Paşa'nın akrabaları hakkında bazı yan bilgileri içermesi bakımından da ilgi çekici olan belgede özetle şunlar belirtiliyor:

Vefat eden Yorgi, Osmanlı tebaasından olduğu için onun Roma'da bulunan ve Osmanlı vatandaşı olan kız kardeşi Evridiki ile baba bir kardeşi olan Marko Paşa'nın oğlu Yorgi'nin hukuken mirasçı olduğu tespit edilmiştir. Ancak araştırma sonucu Evridiki'nin gaibe (kayıp) olduğu anlaşılmıştır. Ölenin vatandaşlığı konusundaki tereddütü izale için durum İstanbul'daki Rum patrikliğine de sorulmuş ve oradan da onun Osmanlı tebaası olduğunu cevabı alınmıştır. Patrikhane Meclisi ayrıca ölünün Romanya vatandaşı olduğuna dair vasiyetnamesini geçersiz bulup feshetmiştir. Bunun üzerine Romanya Konsolosluğu da iade talebini geri çekmiştir. Bu arada Yorgi de amcasının Bank Osmani'deki hesabına haciz koydurmuştur. Fakat bu sırada, kayıp olan Evridiki'nin oğlunun da mirasçı olduğu iddiasıyla Pire Şehbenderliği'nden bir vekaletname ile Ceymis Efendi'yi vekil kıldığı anlaşılmıştır. Hem Yorgi'yi hem de Evridiki'nin –adı verilmeyen – oğlunun vekillerini dinleyen şeri mahkeme yeğen Yorgi'nin amcasına varis olduğuna hükmetmiş ve ondan 5 bin lira alacaklı olduğuna dair iddiasını geçerli bularak şeri fetvayı vermiştir. Bu fetvanın gereği olarak

karar değiştirilemez bir karar niteliği kazanmıştır. 7 Rebi-yülevvel 1324, 17 Mayıs 1322 (1 Mayıs 1906) tarihini taşıyan belgenin imza hanesinde “Kassam-ı Beytülmal” yazılı bir mühür bulunmaktadır.

Yukarıdaki kararlar üzerine Yorgi'nin, amca mirasındaki payının kendisine verilmesi talebinde bulunduğu diğer bir dosya muhteviyatından anlaşılmaktadır. İlk sayfasında; “Mezkûr 701 numara ve 19 Kanun-ı Sâni 1325 (1 Şubat 1910) tarihli tezkiresi, 24 Kanun-ı Sâni 1325(6 Şubat 1910) tarihinde Meclis-i Mahsusa havale edilmiştir” kaydı mevcut olan dosyanın üçüncü sayfasında; **“Divan yolunda otuz numaralı hanesinde mukim, Yorgi'nin vekil-i mu-rahhası Kasım Tevfik”** imzalı ve 21 Kanun-ı evvel 1323 (3 Şubat 1908) tarihli bir dilekçe yer alıyor. Kasım Tevfik, Hariciye Nezareti'ne hitaben, müvekkiline ait Beytülmaldeki nakit, tahvil ve diğer maddelerin İcra Dairesi'ne gönderilmesine bir mâni kalmadığına dair tebliğin hem Maliye Nezareti'ne hem de Romanya Sefareti'ne tebliği talebinde bulunuyor. Aynı dosyada konuyla ilgili daha eski tarihli yazışma kayıtları da mevcuttur. 5.sayfada “Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemî” antetli ve 17 Rebiü'l-ahir 1323, 8 Haziran 1321 (21 Haziran 1905) tarihli iki satırlık yazıda; Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin karar mazbatasının Maliye Nezareti'ne tebliğ edildiği, Hariciye Nezareti'ne de icrası için tebliğ edilmesi gereği belirtilmiştir. (Maliye:182261, BEO 2605 195488)

Yukarıda bahsi geçen karar gereğince Yorgi'nin amca mirasındaki payını alması diğer bazı ilgilileri rahatsız etmiş görünüyor. Nitekim Sadaret-i uzmâ Mektubi Kalemî antetli ve 5.8.(?) 1327 (22 Ağustos 1909) tarihiyle Adliye Nezareti'ne gönderilen yazıda Nikolaki Papadolopos'un , ölünün Beytü'l-mal idaresinde tutulan nakit, tahvil ve mücevherlerden bir kısmının Marko Paşa'nın oğluna verildiğine ve bir adet Yunan tahvilinin de kaybedildiğine dair şikâyeti

naklediliyor ve gerekli cevabın verilmesi isteniyor. (BEO 3584 268752, 8.6.1327) Yazıda adı geçen kişinin kim olduğu açıklanmamış ise de yazışmaların genel seyrinden Nikolaki Papadopolos'un veraset iddiasında bulunacak akrabalarından biri olduğu tahmin edilebilir. Nitekim geniş aile şeceresinde Yorgi'nin kızı Kiveli'nin evlendiği eşi Konstantin'in de Papadopoulos soyadını taşıması herhalde tesadüf olmasa gerek. (Anaç, s. 101)

Belki de bu yazıya cevabi mahiyetteki 16.08 1327/2 Eylül 1909 tarihini taşıyan; "Meclis-i vükelaya mahsus müzakere varakası" antetli ve imzalı diğer bir yazıda önce yukarıda bahsi geçen olay özetleniyor ve ara bir formül benimseniyor. Buna göre; Ölen Yorgi'nin Osmanlı vatandaşı olmasından dolayı Beytülmal 'de tutulan malları vârisi olan –Marko Paşa'nın oğlu– Yorgi'ye verilmiş. Ancak bu işlemten sonra Yorgi'nin Romanya vatandaşlığının tescil edilmiş olduğu anlaşılmış. Dolayısıyla malların iadesini isteyen Romanya Sefareti 'ne Beytülmal 'da tutulan malların mahkeme kararından sonra kalan kısmının iadesi kararı alınmış. (MV. 132 13)

Arşiv belgeleri arasındaki en son belge 29.10 1328 (3 Kasım 1910) tarihli ve Adliye Nezareti hukuk müşavirliğine ait 25 sayfalık bir dosyadadır. Burada davanın bütün seyri ve –bir kısmı Fransızca olmak üzere– belgeleri yer almaktadır. (HR.PMŞ.İŞO 48 13) İlk sayfada yer alan dava dosyasının hülasası hem Yorgi ve babasının vatandaşlık durumuna ışık tutması hem de aile ile ilgili yeni bilgiler vermesi açısından önemlidir. Bu bakımdan söz konusu belgeyi aşağıya alıyoruz:

"Müteveffanın pederi Cezair-i Seba ahalisinden olması kabul edilse bile gerek pederi ve gerek kendisi Dersaadette temekkün ve ikâmet ederek dâima teba-i Osmaniye muamelesi görmüş ve öyle add edilmiş ve müteveffâ tevellüdünde ol vechle kayd ve vaftiz edilmiş ve Osmanlı sıfatıyla emlâke tevârüs ve emlâk iştirâ ve temellük eylemiş

ve tezkire-i Osmaniye almış ve birâderi Marko Paşa yine o sıfatla Devlet-i Aliyye'nin rüteb ü menâsib-i aliyyesini ihrâz etmiş ve ecnebilik iddiası ancak bade'l-vefat tahaddüs eylemiş bulunmasına ve müteveffâ bir vakt ve zamanda tâbiyet-i Yunaniye iddiasında bulunmayıp hiçbir muâmele-i resmiye ile ecnebiliği tezâhür etmemesine ve memalik-i Devlet-i Aliyye'de bulunup ecnebiliği sâbit olmayan her şahs Osmanlı olmasından katı'n-nazar ecânibden memâlik-i Devlet-i Aliyyeye gelerek ikâmet edip Tâbiyet Kanunnâme-i Hümâyunu'nun neşrinden evvel bi'l-fiil Osmanlı olmuş ve o muâmeleyi görmüş olanların dahi Osmanlı add olunması sefâretlerce de muterize olmayan usûl-i câriye ve mesâiyeden olmasına ve şu sûretle Yunanlılık ihtimâli mefkud olup Romanyalılığa gelince müteveffânın Romanya emâret-i mümtâze ve tâbi'a iken emâret Kapu Kethüdâlık hizmetine girmiş ve Romanyanın istiklâlinden sonra da o hizmete devam ve terakki ve tekâüdü bir vech ile tâbiyete tesir edemeyeceği ve Romanyanın konsolosluk sefarethânesi gayrı-mevcut ve konsoloslarına berât-ı Âli itâ olunmadığı malum ve mamâfih Dersââdetde ecnebi konsoloshâneleri sefâret şuaâtından madûd olmakla pâ-yitaht-ı devletdeki ecnebi konsoloslarının umumu dahi tasdiksiz ve berâtsiz ifâ-yı vazife edemedikleri maruf bulunmakla müteveffâ Piçipiyu için li-mütâlaatin bir Romanyalılık iddia edilmesi bi'l-vücuha mucib-i istigrah görülmesine ve nezâret-i celilelerinin işârâtı ve tâbiyet kaleminin evvel ü âhir vaki olan tedkikatına nazaran müteveffânın Osmanlı olduğu cay-ı şüphe görülmediğinden ol vech ile icrâ-yı muâmeleden başka bir tarik-i savâb olmadığı marûzdur."

Dosyada yer alan davanın seyriyle ilgili daha eski tarihli belge ve yazışmalar yukarıda özetlenen belgelerle içerik bakımından çoğunlukla aynıdır. Fazladan bilgi olarak Romanya Sefareti'nin Fransızca bir nota verdiği; ölünün varislerinden Aristaki Paşa'nın kerimesi İsavis'in de bir dilekçeyle

hak talebinde bulunduğu; Şûra-yı Devlet 'den malların Romanya tarafına şartlı iade kararına rağmen hem konsolosluğun hem de varis Yorgi'nin gecikme zararını talep iddiasında bulunduklarını öğreniyoruz. Son sayfada yer alan Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği antetli ve 17 Kanun-i Evvel 1328 (30 Aralık 1912) tarihli yazıda Romanya Sefareti 'ne bir önceki tebliğin tekrar edilmesi önerilmekte.

Bu muhteva bakımından yoğun belgede -aşağıda kısaca değineceğimiz- Tabiiyet Kanununa atıfta bulunularak Apostol ve Yorgi'nin vatandaşlık durumu tespit edilmektedir. Buna göre:

1. Apostol – doğum yeri ve tarihi bakımından – Yedi Ada devleti vatandaşı sayılabilir. Ancak yıllarca İstanbul'da ikamet etmesi bakımından vatandaşlık ölçülerine girmektedir.

2. Yorgi ise -doğduğu ada ve tarih itibarıyla- Osmanlı olarak doğmuş, vaftiz edilmiş, Osmanlı nüfus tezkiresi almış ve Osmanlı vatandaşlarına tanınan emlak edinme, miras alma gibi haklardan faydalanmıştır. Sağlığında Yunan vatandaşı olduğuna dair herhangi bir işlem söz konusu olmamıştır. Aksi varit olmadıkça Osmanlı memleketinde yaşayanlar Osmanlıdır. Kaldı ki ilgili kanunun neşrinden önce Osmanlı memleketinde yaşayan yabancılar bile Osmanlı sayılır.

3. Onun Osmanlı vatandaşı olması kardeşi Marko Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde kazandığı birçok mevki ve rütbeyle de sabittir.

4. Yorgi, Romanya henüz Osmanlı'ya bağlı bir emirlik iken kapı kethüdası olarak bu emirliğe hizmet etmiş ve bağımsızlıktan sonra da görevine devam ederek emekli olmuştur. Ancak bu durum vatandaşlığı etkilemediği gibi, padişahın beratıyla onaylanmayan konsolosların geçerliliği yoktur. Romanya'nın onaylanmış bir konsolosu ve konsolos binası bulunmadığı için Yorgi'nin orada çalışması ayrıca resmiyet kazanmaz. Sonuç olarak Vatandaşlık Kalem'inin

araştırmalarına göre Yorgi'nin Osmanlı vatandaşı sayılması en doğru yoldur.

Şimdi de bu hükümlerin atıfta bulunduğu hususlara kısaca değinelim. 15. yüzyılda da Osmanlı idaresine giren Romanya (Eflak-Boğdan) önce bir nevi muhtariyet ve ardından 1878 Berlin Kongresi'yle bağımsızlığını kazanmıştır.¹ Yukarıda verdiğimiz belge içeriğinden Yorgi'nin bağımsızlıktan önce başladığı kapı kethüdalığına² bağımsızlık sonrasında da devam ederek emeklilik hakkı kazandığı anlaşılmaktadır.

Vatandaşlık Kanunu: Diğer taraftan yukarıda Apostol ve Yorgi'nin vatandaşlığı ile ilgili bazı kanunlara atıfta bulunulmaktadır. Bu çalışmanın başında Yedi Ada Cumhuriyeti bahsinde kısaca temas ettiğimiz bu konuyu daha iyi anlamak için Osmanlıdaki tabiiyet meselesine ve ilgili kanuna birkaç cümleyle temas etmek istiyoruz. 19. yüzyılda çeşitli sebeplerle Osmanlı devletinin gayrimüslim tebaası arasında tabiiyet değiştirme hadiseleri artmaya başladı. Yabancılar tanınan ticari imtiyazlardan faydalanmak isteyen yerli gayrimüslimler yabancı devletlerin konsolosluklarına müracaatla onların tabiiyetine girmiş görünerek hem imtiyazlardan faydalanıyor hem de askerlik ve vergi muafiyeti kazanıyorlardı. Yabancı devletler de bunu teşvik suretiyle hami rolünü pekiştirmekte idiler. Nitekim genç Yunan devletinin kuruluşundan sonra Atina'ya gidip tabiiyet değiştirerek geri gelenler sayesinde nüfusu 1831'de 750 bin olan Yunanistan birkaç yıl içinde 1 milyona 55 bine çıkmıştı. Bu suiistimalleri önlemek isteyen M. Reşit Paşa 1841 yılında bir takrir neşretti. Takrir, tabiiyet değiştirenlerin 3 ay içinde mal varlığını satarak memleketi terk etmesi ve miras hakkından mahrum

1 Geniş bilgi için bakınız: Mihai Maxim, *Romanya*, DİA 35: 168-172

2 Kethüdâ tabiri, Osmanlı devlet teşkilâtında XV. yüzyıldan itibaren "bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı" anlamına gelir. Eflak ve Boğdan voyvodalarının da İstanbul'daki işleri takiple görevli kapı kethüdâları olurdu. (Mehmet Canatar, *Kethüda*, DİA, 25.:332-334)

kalmasını içeriyordu. Ancak suiistimallerin önü alınamayınca 19 Şubat 1869 yılında Tabiiyet Kanunu çıkarıldı. Bu kanunun birkaç önemli maddesi şu hükümleri içeriyordu: Anne babası veya sadece babası Osmanlı tabiiyetinde olanların çocukları da Osmanlı tebaasıdır. (Madde, 1) Yabancı tabiiyetinde olsa bile Osmanlı devletinde 5 yıl oturanlar tabiiyet müracaatı yapabilir. (Madde, 3, 4) Devletin izniyle başka tabiiyete geçenlere yabancı muamelesi yapılır; ancak izinsiz geçişler hükümsüzdür. (Madde.5) Osmanlı ülkesinde ikamet eden herkes yabancı tabiiyetini ispat etmedikçe Osmanlı sayılır (Madde.9)¹

Bu bilgiler ışığında gerek Apostol'un gerekse Yorgi'nin vatandaşlık tercihlerini Yedi Ada Cumhuriyeti lehine kullanmalarının bahsi geçen ticari ve diğer imtiyazlardan istifade amacına matuf olduğu ancak Osmanlı tebaası olma haklarını kaybetmemek için de bunu resmileştirmedikleri(?) söylenebilir. Zira Mustafa Reşit Paşa takririne göre vatandaşlıktan çıkanların memleketi terk etme mükellefiyeti bu ikisi için uygulanmış görünmüyor. Yorgi belki de bu hükümden korunmak için ölümüne kadar Romanya vatandaşı olduğunu deklare etmemiştir. Patrikhane yoluyla Osmanlı tebaası olduğunu ispatlama çabasının da annesinden kalan malları satma hakkını elde etmeye yönelik bir manevra olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bütün bu hususlar aile içinde Osmanlı tebaası olma hususunda ortak bir tercih olmadığını göstermektedir. Yukarıda bahsi geçen hükme göre, ağabeyi Yorgi gibi Marko Paşa'nın da Osmanlı toprağı olan Siroz'da doğması ve bilahare uzun yıllar Osmanlı toprağında yaşamış olmak bakımından tabii olarak Osmanlı tebaası sayılmış olduğu ve babasıyla ağabeyi gibi farklı bir arayış içine girmedeği anlaşıyor.

1 Daha geniş bilgi için bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K, c.9, s. 174-77.

Kızkardeşi Evridiki¹ (Madam Aristarki)

Arşiv belgelerinde Marko Paşa'nın diğer kardeşi Evridiki hakkında da bazı bilgilere rastlıyoruz. Yaşı bakımından Marko Paşa'dan büyük yahut küçük olduğunu kestiremediğimiz Evridiki'nin, kardeşi Yorgi gibi uzun müddetten beri Roma'da bulunduğu ve vefat dolayısıyla miras talebinde bulunduğu-yukarıda Yorgi bahsinde özetlediğimiz- ilgili belgeden anlaşılmaktadır. (HR.UHM. 25 19) Bahsi geçen belgede ondan: **“Esbak Sisam Beği müteveffa Aristarhi Beğ'in zevcesi olup Roma'da sekene Hamesi (?) Prensesi Evridik Hanım.”** şeklinde bahsedilmektedir. Yine miras meselesiyle ilgili olarak 19 Ocak 1901 tarihinde Hariciye Dairesi Tabiiyet Müdürlüğü'nden Roma Sefareti'ne yazılan yazıdan Sisam Beyi Miltiyadi'nin dul eşi olan Evridiki'nin 20 yıldan beri Roma'da yaşadığını öğreniyoruz. Roma'da bulunma sebebi bilinmiyorsa da yazı tarihinden yirmi sene geriye gittiğimizde Evridiki'nin 1881 yılından beri Roma'da yaşadığına hükmedebiliriz. Bahsi geçen yazıda eşinin vefatından sonra onun ecnebi biriyle evlenip evlenmediğinin bilinmediği de anlaşıyor. (HR. TH . 251 38)

Mabeyn-i Hümayun'dan yazılan 6 Haziran 1321 (19 Haziran 1905) tarihli diğer bir belge Evridiki hakkında bazı yeni bilgilere ulaşmamızı sağlıyor. Belgede özetle:

“Marko Paşa'nın hemşiresi ve Aristaki Beğ'in zevcesi olup 27 sene önce İstanbul'dan tard ve teb'id edilen (uzaklaştırılmış olan) Madam Aristarki'nin, Romanya'dan sahte bir pasaportla ve Prenses Hristaki takma ismiyle İstanbul'a gelip, Beyoğlu'ndaki Royal otelinde kaldığının haber alındığı, Saraydan, acilen geldiği yere geri gönderilmesi emri verildiği” bildiriliyor. (İ.HUS.130 47)

1 İlgili belgelerde bu isim bazen Evridik, bazen Evridiki şeklinde geçmektedir. Keza koca adı da Aristarki ve Aristarhi şeklinde iki türlü imla edilmektedir. Biz metinde hangi şekil geçiyorsa olduğu gibi aldık.

“Sadâret-i Uzmâ Mektubi kalemi” antetli ve Mâliye Nezâreti’ne yazılan 15.4.1323(19 Haziran 1905) tarihli diğer bir belgede bahsi geçen Mabeyn-i Hümayun yazısının icrası isteniyor. (BEO 2602 195111)

Bundan birkaç gün sonra Maliye Nezaret-i’ne yazılan, Sadâret-i Uzma Mektubi Kalemi anterli, tebyiz tarihi 19 Rebiü’l-ahir 1323, 10 Haziran 1321 (23 Haziran 1905) olan diğer bir belgede ise bir önceki yazıda geldiği yere geri gönderilmesi emredilen Madam Aristaki’ye ihtiyacı dolayısıyla saraydan iki bin kuruşluk bir yardım yapılması emri yer almaktadır. Ancak bu ikinci emrin Madam Aristaki hakkındaki geri gönderme hükmünü kaldırıp kaldırmadığına temas edilmemektedir. Belge metni şöyledir:

Maliye Nezaret-i Celilesine,

Doktor müteveffa Marko Paşa’nın hemşiresi ve Aristaki Beğ’in zevcesi mukaddemâ Dersaâdetten tard u tebid edilmiş iken bu kere Dersaâdetegelen ve iâdesi emr ü ferman buyurulan Madam Aristaki zarûretine mebni atiyye-i seniyye tertibinden iki bin kuruş itası husûsunda bi’l-istizân irâde-i seniyye-i Cenab-ı Hilafetpenâhi şeref-müteallik buyurulduğu Mabeyn-i Hümayun baş kitâbet-i celilesinin bâ-tezkire-i husûsiye tebliğ u işâr kılınmış olmakla meblağ-ı mezbûrun yarın ale’ssabâh nezd-i senâveriye irsâli husûsuna himmet buyurulması siyâkında tezkire. (BEO 2607 195488)

İlgili belgelerdeki bütün bilgiler bir araya getirilince şu sonuçlar elde edilmektedir:

1. Evridiki, Sisam Beyi müteveffa Aristarhi’nin eşidir ve 19 Haziran 1905 yılında yazılan yazıdan 27 yıl önce belirtilmeyen bir sebeple İstanbul’dan uzaklaştırılmıştır. Söz konusu tarihten 27 yıl geriye gidilince bu uzaklaştırmanın yaklaşık 1878 yılında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Belgede bir açıklama bulunmadığı için uzaklaştırmanın gerekçesini

bilmiyoruz. Bunu, yukarıda Yorgi bahsinde belirtilen tebaa değiştirenlerin memleketi terk etme mecburiyetiyle, yani Evridiki'nin de Yorgi gibi Osmanlı tebaasından çıkmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Ancak bu takdirde ilgili hükme göre miras hakkından mahrum kalması icap eder ki Evridiki'nin kardeşinin terekesi üzerindeki miras iddiası bu ihtimali doğrulamamaktadır. Peki Evridiki'nin eşi olarak zikredilen Sisam beyi Miltiyadi Aristarhi kimdir? Ali Fuat Örenç'in Sisam Adası'yla ilgili bir çalışmasından bu zat hakkında bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Bu bilgilere göre Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlı idaresine giren Sisam, 19. yüzyılda Bâb-ı Âli tarafından atanan idareciler eliyle yönetilmekteydi. Bir önceki Sisam Beyi Kiğa'nın görevden alınmasından sonra 1 Nisan 1859'da Encümen-i Mahsus-ı vükêlânın tavsiyesiyle eski Eflak Kapı kethüdası ve o sırada 6. Daire-i Belediye azasından olan Miltiyadi Aristarki Kaymakam sıfatıyla atanmış sonra ada halkının müracaatıyla Kaymakamlık unvanı 9 Kasım 1859'da Beyliğe tahvil edilmiştir. Miltiyadi önceki selefi Kiğa'nın Yunan taraftarlarını idareden uzaklaştırma siyasetini sürdürmüş, ihtilal yanlılarını sindirmiştir. Adanın emniyeti temin için Bâb-ı Âli'den bir savaş gemisi almış, gizli bir isyan cemiyetini tespit ederek dağıtmış, bu cemiyetin arkasında da teşvikçi olarak İngiltere konsolosunun bulunduğunu İstanbul hükümetine bildirmiştir. Ancak merkezden gönderilen tahkikat komisyonu Miltiyadi'nin bazı yolsuzluklarını tespit edince İstanbul'a çağrılarak istifası alınmış ve rencide etmek için kendisine Meclis-i vâlâ azalığı tevcih edilmiştir. (19 Aralık 1876)¹ Miltiyadi'nin bu tarihten sonraki hayatını ve Evridiki ile ne zaman evlendiğini bilemiyoruz. Ancak Dr. Niko bahsinde anlatıldığı üzere, Hürriyet Gazetesi'nin

1 Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1995, s.112-16 (Metinde Aristarki adı İristarki şeklinde geçmektedir)

11 Ekim 1869 tarihli sayısında yer alan Dr.Niko ile Evridik'in oğlu arasındaki kavga haberinden bu sırada Elisyadi yahut Elisbiyadi adında, muhtemelen hariciye mensubu ve yetişkin bir oğlu olduğu anlaşıyor. Bu durumda Evridik'in aşağıda bahsi geçecek olan Aleko'dan başka ikinci bir oğlu daha olması icab eder. Yukarıda özetlenen 1 Mayıs 1906 tarihli Beytülmal Kassamlığı yazısında kendisi gaibe olan Evridiki'nin oğlunun da miras üzerinde hak iddia ettiği ve Pire şehbenderliğinden bir vekaletname ile Ceymis Efendi'yi kendisine vekil kıldığı belirtilmekte idi. Bu durumda Elisbiyadi'nin Yunanistanda, belki Pire'de yaşadığı ihtimal dahilindedir. Yukarıda Yorgi bahsinde miras talebinde bulunanlar arasında adı geçen "Aristaki Paşa'nın kerimesi İsa-vis" in de eğer farklı bir eşten değilse Evridiki'nin kızı olması gerekir. Gazete haberinde ayrıca Evridik'in eski İngiltere sefiri Sir Henry Bulwer'in metresi olduğu, Avrupa'da onunla birlikte dolaştığı, bu durumu bütün Beyoğlu'nun bildiği vs. iddia edilmektedir. Evridiki'nin –tahminen – 1878 yılında İstanbul'dan uzaklaştırılması sırasında kocasının adı geçmediğine göre bu tarihte onun artık hayatta olmadığı öngörülebilir. Hem baba hem eşi tarafından herhalde varlıklı bir insan olan Madam Aristarki (Metinde: Aristarhi) yine yukarıdaki belgelere nazaran sürgünden sonra 27 seneden beri Roma'da yaşamaktadır. 19 Haziran 1905 tarihli yazının yazıldığı sıralarda sahte Romanya pasaportu ve Prens Hristaki takma adıyla İstanbul'a gelip Royal Otel'i'nde kaldığı tespit edilmiş ve Saraydan hemen geldiği yere geri gönderilmesi talimatı çıkmıştır. Ancak belki Evridiki'nin ihtiyacını belirtmiş olmasına belki Marko Paşa'nın hatırına binaen , merhametiyle bilinen İkinci Abdülhamid, ikinci bir emirle ona 2 bin kuruş yardım yapılmasını emretmektedir. Evridiki'nin bundan sonraki hayatı meçhuldür. Yaklaşık bir yıl sonraki 1 Mayıs 1906 tarihli Beytülmal Kassamlığı yazısında kendisi

için gaibe, yani ulaşılamadığı bilgisi yer almaktadır. Belki de o, bu sıralarda artık ölmüş bulunuyordu.

Evridiki'nin Oğlu Aleko

Evridiki'nin Aleko isminde bir oğlu bulunduğu 22.11.1306/20 Temmuz 1889 tarihinde Üsküdar mutasarrıfı Süleyman Bahri tarafından Saray Başmabeyn makamına gönderilen – metnini aşağıya aldığımız– telgraftan anlaşıyor. Telgrafta Aleko'ya ait Küçük Çamlıca'daki harap bir köşkün yangında yandığı ama etrafa sıçramadan söndürüldüğü anlaşıyor.

Ser-kurenâ-yı Hazret-i Şehriyârîye,

Bu akşam saat on iki kararlarında Küçük Çamlıcada Merhum Marko Paşa'nın hemşirezadesi Aleko Beğ'in mutasarrıf olduğu harap köşkün harem tarafından ateş zuhur ederek derhal asâkir-i şâhâne ve memurin-i sâire yetişerek hiçbir tarafa sirâyet etmeksizin yalnız mezkur köşk muhterik olduğu halde basdırılmıştır. Ve sebebi dürüst tahkik idüğü maruzdur. 12 Kânun-ı Sâni 1304 (İmza) Mutasarrıf –ı Üsküdar Süleyman Bahri (Y.PRK.ZB 4 63).

Taceddin Kayaoğlu, *Osmanlı Hariciyesinde Gayr-i Müslimler* (Türk Tarih Kurumu, 2003) isimli eserinde yanan köşkün sahibi Aleko hakkında hayli geniş bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre Aleko Aristarki (Aristarchi), Cezair-i Bahr-ı Sefid Merkez Mutasarrıflığı'ndan ayrılmış olan Miltiyadi Paşanın oğludur ve 1274 (1857-58) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Dokuz yaşında Paris'te öğrenime başlamış sonra Londra'da tahsiline devam etmiş ancak diplomasını almadan okuldan ayrılmıştır. Muhtelif diller bilen Aleko 1873'de stajyer olarak Tahrirat-ı Hariciye odasında göreve başlamış, 1874-76 yılları arasında Berlin Sefareti Ateşemiliterliği'nde bulunmuş, 1876 Eylülünde Petersburg Ateşemiliterliği'ne tayin

edilmiştir. Osmanlı-Rus savaşı üzerine İstanbul'a dönen Aleko 24 Şubat 1879'da Rusya ile yapılan anlaşmanın suretini Rusya Sefaretine götürmekle görevlendirilmiş, dönüşte 1880 yılında Çetina Sefareti başkatipliği vekaleti ve bilahere Maslahatgüzarlığı'nda bulunmuştur. 1884-88 arasında Matbuat-ı Ecnebiye Kalem'i'nde çalıştıktan sonra 12 Ağustos 1889'da Brüksel Sefareti Başkatipliği'ne atanmıştır. Almanya, Rusya, Karadağ, Yunan, Felemenk, Hollanda, Portekiz ve Osmanlı Devletlerinden çeşitli rütbe ve nişanlar alan Aleko 7 Aralık 1890'da Felemenk kralının cenaze töreninde bulunmak üzere Lahey'e gönderilmiştir. 10 Aralık 1899'da rütbesi Üla Sınıf-ı Evveli yapılan ve 1 Mart 1901'de Brüksel Sefareti Müsteşarlığı'na tayin edilen Aleko Bey, 22 Haziran 1901'de vefat etmiştir.¹

Eşi Euterpe Mavrogordato

Despina Anaç, Philip Pandely Argenti'nin *Libro d'oro de la noblesse de Chio* isimli eserindeki bilgilerden hareketle Marko Paşa'nın eşi Euterpe'nin geniş bir aile şeceresini vermektedir. Bu bilgilere göre Euterpe'nin babası Zannis (Nicolas) 1802 yılında Sakız'da doğmuş ve 1885 yılında Burgaz Adası'nda ölmüştür.² Annesi Henrietta (Stamatios) Sevastopoulos'un ise doğum ve ölüm tarihleri verilmemiştir. Zannis ve Henrietta çiftinin Euterpe'yle birlikte dört çocuğu olmuştur. Bunların isimleriyle doğum ve ölüm tarihleri de şöyledir: 1. Othon (Zannis) Mavrogordato: 1847 İstanbul-1919 Cenevre. 2. Alexander (Zannis) Mavrogordato: İstanbul. 1846-1891. Bu zat Erkan-ı Harp Binbaşısı olup Zihni Bey ismini almıştır. 3. Euterpe (Efterpi, Zannis) Mavrogordato:

¹ Kayaoglu, a.g.e, s.8-10

² Sula Buzis'in eserinde birçok yerde adı geçmesine nazaran Mavrogordato ailesinin varlıklı ve geniş bir aile olduğu anlaşılıyor. Sözgelimi bunlardan biri banker imiş. Bk. Bozis, s.97

1849-1887 4. Dimitri (Zannis) Mavrogordato: Samos Prensi unvanı taşır. İstanbul 1859-1919.¹

Yine Anaç, Sakız Adası Korais Kütüphanesi'ndeki bir belgeye dayanarak Marko Paşa'nın Euterpe ile 1867 yılında yani 18 yaşında evlendiğini tespit etmektedir. (Anaç, s. 87) 43 yaşında evlenen Marko Paşa'nın bu geç evlilikten 10 çocuğu olmuş ancak hem eşini hem 7 çocuğunu difteri hastalığından kaybetmiştir.² Argenti'nin bahsi geçen eserine göre Euterpe 1887 yılında, yani henüz 37 yaşında ve Marko Paşa'dan bir yıl önce hayatını kaybetmiştir. Hayatta kalan üç çocuğundan en büyüğü Herietta'dır. Diğerleri küçük kızı Marika ile oğlu Yorgi'dir. Anaç'ın kitabında diğer bazı aile bireyleriyle birlikte Euterpe ve çocuklarının da aile arşivinde mevcut resimleri yer almaktadır.

Difteri Hastalığı

H. Feridun Es, kaynak belirtmeksizin Marko Paşa'nın bir öğrencisinin ağzından bu hastalık ve vefatların oluş biçimini; peş peşe gelen vefatlar dolayısıyla evin adının uğursuza çıktığını mizahi bir üslupla şöyle aktarıyor.

“Marko Paşa'nın Kuzguncuk'taki evinin adı hiç yoktan ve sebepsiz yere uğursuza çıkmıştı. Bunun hikâyesini o günlerin içinde yaşamış olanlardan dinleyelim:

Marko Paşa her gün Tıbbiye Mektebine gelirdi ki bir gün gelmediği olmazdı. Çok muntazam bir insandı. Bir sabah fevkalade bir haber işitildi:

–Marko Paşa gelmemiş!

Bunun herhalde mühim bir sebebe dayandığını anladık. Nitekim biraz sonra da cenazesi olduğunu öğrendik.

1 İlgili eserde ailenin daha geniş bir seçeresi mevcuttur. bk. Anaç, s.86;

2 Ferai Tınç, röportajında Despina Anaç'ın ağzından: “13 çocukları olmuş. Onu difteriden ölmüş” diyorsa da herhalde gazeteciye ait bir hafıza yanlışması söz konusu olmalı. (Hürriyet, 5 Kasım 2000).

Bütün Tıbbiye talebesi merasime iştirak edecekti. Kuzguncuk'a gittik. Geçmiş zaman. Bilmiyorum, fakat kuvvetle tahmin ediyorum ki ölen Madam Marko Paşa idi. Yani karısıydı. Bütün mektep cenazesine iştirak etmiş-tik ve öğrendik ki difteriden ölmüş. O zamanlar henüz difteri hakkında çok bir şey bilinmiyordu. Serum filan yok. Aradan beş altı ay geçti. Marko Paşa bir gün yine gelmedi ve;

–Cenazesi var... Talebe Kuzguncuk'a geçecek! dediler.

Yine gittik. Bu sefer de pek yakınlarından biri ölmüştü. Hastalığını sorduk: “Difteri!” dediler. Altı ay sonra ikinci bir difteri vakası! Yanılmıyorsam bu evden yine bir difteri vakasından ölen biri daha çıkınca herkes şaşırdı. Henüz o zamanlar difterinin ne kadar olmayacak, ne derecede hayret verecek bir şekilde insandan insana geçtiği bilinmiyor. Hiç kabahati olmadığı halde evin ismi uğursuza çıktı. Hatta Marko Paşa da bir müddet bu evden ayrıldı. Başka yere gitti. Evi satmak istediye de uğursuz olarak ismi çıktığından kimse almadı. Bu birbirinden fasılalarla patlak veren üç difteri vakası bize merak olmuştı. Tahkik ettik. İnceleme sonunda pek meraklı bir neticeye vardık. Mesele şuydu:

Difterinin sirayet kabiliyetini bilmediğimiz zamanlardı. Marko Paşa ailesinde, ağırlaşan hastaya dini merasim yapılırken istavroz öptürülüyor. Sonra da kuşpalazlı kimsenin öptüğü aynı istavrozı sıhhatliler öpüyor. Ve bu suretle hastalık ondan ona geçiyor. İşte üç kuşpalazı vakasıyla Marko Paşa'nın Kuzguncuk'taki evini hiç yoktan “uğursuza” çıkaran hâdisenin içyüzü de budur.¹

1 Hikmet Feridun Es, Akşam, 11/12/13/15/16 Aralık 1945. Bu yazılar bilahare şu kitapta yer almıştır; , *Tanımadığımız Meşhurlar*, Hazırlayan: Selçuk Karakılıç, Ötügen Yayınları, 3.baskı 2019, s. 513.

Marko Paşa'nın Çocukları

Kızları Herietta ve Marika

Despina Anaç eserinde verdiği aile şeceresinde Marko Paşa'nın büyük kızı Herietta ve küçük kızı Marika hakkında bilgi sahibi olmadığı belirtiyor.¹ Herietta (Eriyeli, İryeni) ve Marika'nın Marko Paşa'nın ölenlerle beraber toplam 10 çocuğu arasındaki sıralamasını bilmiyoruz. Ancak daha evvel bahsi geçen Üsküdar Belediyesi nüfus kayıtlarına göre Heriette 1285 (24 Nisan 1868-15 Mart 1869), Marika ise 1288 (23 Mart 1871-11 Şubat 1872) doğumludurlar. Bu iki kız kardeşin adına, Saray Eczanesine borçlu olduğu gerekçesiyle Marko Paşa'ya dava açmış olan Faik Paşa'nın, onun ölümünden sonra söz konusu alacağı çocuklarından talep etmesi üzerine, Saraya yazdıkları 3 Ekim 1890 tarihli bir dilekçe münasebetiyle rastlıyoruz. Bu dilekçe ilgili bahiste ele alındığı için tekrarına lüzum görmüyoruz. Herietta'nın ismine ikinci defa aşağıda bahsi geçecek olan Kuzguncuk'taki Marko Paşa köşkünün 1895 yılına ait kira geliriyle ilgili belgede, tayin edilen kira bedeline varisler adına itiraz ederken rastlıyoruz. Her iki belgede adının İryeni ve Eriyeli olarak geçmesinden onun bu isimlerle de bilindiği anlaşılmaktadır. İryeni'nin evlenip evlenmediği meçhuldür. Ancak Dahiliye Nezâreti Mektubi Kaleminden Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne 17.9.1321, 24 Teşrin-i Sani 1319 (7 Aralık 1903) tarihinde tesvit edilen – müsvedde halinde ve çoğu yeri çizilmiş – bir yazıda hakkında bilgi sorulan Marko Paşa'nın kızı Hanrit (Henriette) yahut diğer ismiyle Eriyeli hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerden Henriette'nin Beyoğlu'nda Nane Sokak nr.8'de ev sahibi olduğu, nüfusunun ise Kuzguncuk Köyü Nakkaş Sokağı'ndaki 4 numaralı evde kayıtlı bulunduğu ve ilgili yazının da muhtemelen onun

1 Anaç'ın eserinde haklarında bilgi verilemeyen bu iki kızın birer fotoğrafı bulunmaktadır. (s. 91-92).

vefatı münasebetiyle yazıldığı anlaşıyor. Genç yaşta ölen Henreitte'nin evli ve çocuk sahibi olduğuna dair bir ifade bulunmamasına nazaran Beyoğlu'ndaki evin belki de babasından intikal eden bir ev olduğu düşünülebilir. Belgeyi aşağıya alıyoruz:

4 Teşrin-i Sâni 1309 tarih ve kırk dört numaralı Tezkire-i aliyye-i âsefâneleri cevabıdır,

Rum ve Ermeni cemaatlerinden hangisine mensup bulunduğu dair malumat kaydının inbası izyar(?) buyurulan Beyoğlunda Nane Sokağında sekiz numaralı bir bab hanenin mutasarrıfı olup vefat eden Marko Paşa'nın kerimesi Hanrit nam-ı diğer Eriyeli'nin Rum ve Ermeni cemaatlerinden hangisine mensup bulunduğu dair malumat-ı kaydiyenin inbâsı izyar(?) buyurulmuştur. Mümaileyha dokuzuncu daire dahilinde Kuzguncuk karyesinin Nakkaş sokağında dört numaralı hanede Rum cemaati miyânında Eriyeli bint-i Marko Paşa nâmıyla müseccel bulunduğu kayden anlaşılmış olduğundan sicill-i nüfusu idare-i umûmiyesi ifadesiyle beyânına ibtidâr kılındı. Ol bâbda. (DH.MKT 800 13)

Oğlu Yorgi

Marko Paşa'nın hayatta kalan tek erkek evladı olan Yorgi Üsküdar Belediyesi kayıtlarına göre 1291 (18 Şubat 1874-9 Ocak 1875) doğumludur. Arşiv belgelerinde kardeşlerine nispetle Yorgi'nin adına daha çok rastlanır. Bunların büyük kısmı yukarıda ele aldığımız aynı ismi taşıyan amcasıyla ilgili veraset talepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak onunla ilgili daha önceki yıllara ait bazı belgeler de mevcuttur. Bu yıllara ait belgelerden bir tanesi Faik Paşa'nın babası hakkında açtığı davayla ilgili olup ilgili bahiste verildiği için tekrarına lüzum görmüyoruz. Belgelerin diğer birkaçı ise Yorgi'nin tahsiliyle ilgili yazışmalardan meydana

gelmektedir. Bu yazışmalardan İkinci Abdülhamid'in Marko Paşa'nın çocuklarını himaye ettiği anlaşılmaktadır. İlgili bahiste saray sertabibi Mavroyani'nin, Marko Paşa'nın çocukları hakkında İkinci Abdülhamid'e hitaben yazdığı himaye mektubundan söz etmiştik. Mavroyani bu mektupta hem Faik Paşa'nın haciz kararının kaldırılmasını talep etmekte hem de Yorgi'nin Sultani Mektebine (Galatasaray Lisesi) meccanen kaydını talep etmekte idi. Her iki talebin padişah tarafından kabul gördüğü ilgili yazışmalardan anlaşılmaktadır. Nitekim Yıldız Sarayı Başkatibi Süreyya imzalı ve 17.3.1307 (11 Kasım 1889) tarihli –muhtemelen Maarif Nezareti'ne yazılan– yazıda Marko Paşa'nın oğlu Yorgi'nin Mekteb-i Sultani'ye ücretsiz ve yatılı olarak kabulünün Sultanın iradesi olduğu bildiriliyor:

Mekteb-i Sultani Müdiriyyet-i Aliyyesine,

Mekteb-i Tıbbiye nâzır-ı sâbıkı müteveffa Marko Paşa'nın mahdûmu Yorgi Efendi'nin meccânen Mekteb-i Sultani leylî sınıfına kabul olunması muktezâ-yı irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneden olmakla ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir. 17 Rebiülevvel 1307,31 Teşrin-i evvel 1305 (MF. MKT 113 113)

(İmza) Ser katib-i Hazret-i Şehriyari, Süreyya

Herhalde bu yazının icrası olmak üzere Maarif nâzırının adıyla 8.4.1307(2 Aralık 1889) tarihinde ilgili makama –belki de Mekteb-i Sultânî Müdürlüğüne– aşağıdaki yazının yazıldığını görüyoruz:

Âtıfetlu Efendim Hazretleri,

Mekteb-i Tıbbiye nâzır-ı sâbıkı Marko Paşa'nın oğlu Yorgi Efendinin meccânen Mekteb-i Sultâniye kayd u kabûlü irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişâhi iktizâ-yı celilesinden bulunmuş olmakla ol veçhile icrâ-yı icâbına himem-i âliyye-i atûfiyetlerinin derkâr buyurulması

siyâkında terkim-i tezkire-i senâveriye ibtidâr kılındı
efendim. 8 Rebiülevvel 1307, 20 Teşrin-i sani 1305
(MF. MKT 114 39)

(İmza) Nâzır-ı Maârif

Despina Anaç'ın eserinde, dedesi olan Yorgi hakkında çok sayıda fotoğraf ve belge mevcuttur. Buradaki fotoğraf altı bilgilerine göre Yorgi 1036 okul numarasıyla bu okulda okudu ve 1311 (1895) yılında mezun oldu. Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olan ve Islahat Fermanı'ndaki taahhütlerin bir gereği olarak, Fransız Eğitim sistemi esası üzerine 1868 yılında açılmış olan Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi, öğrencilerini imtihanla alıyordu ve eğitim süresi beş yıldır. Ancak imtihanı kazanamayanlar üç yıl idâdi (hazırlık) sınıfında okuduktan sonra normal sınıflara alınıyorlardı. Çoğunluğu gayrimüslim olan öğrencilerin bir kısmı gündüzlü diğer bir kısmı da yatılı okumaktaydı. Yorgi'nin, 5 yıl sonunda mezun olmasına nazaran idadi kısmını okumadığı anlaşıyor. Yine onun tahsilinin ilk dört yılının, 1880-1894 yılları arasında müdürlük yapan eski Hariciye müsteşarı İsmâil Bey'in zamanına rastladığı, son bir yılını da bir sonraki müdür olan Osmanlı vak'anüvisi Abdurrahman Şeref Bey zamanında tamamladığı anlaşıyor.¹

Yine Anaç'ın eserindeki bilgilerden Yorgi'nin ithalat ve ihracat işleriyle uğraştığını, ofisinin Galata'da, Eski Kemer Sokağı nr. 20'deki Kürekçibaşı Hanında 13-14 numaralı dairelerde bulunduğunu öğreniyoruz. İstanbul, Beyoğlu sinemalarında gösterildiğinde izdihamlara yol açan ilk sessiz filmleri Yorgi'nin getirmesi sayesinde tanınmış (Anaç, s. 96). Teano Nikolaidu'yla evlenen ve Eferpi ile Kiveli isminde iki kızı olan Yorgi, nüfus kayıtlarına göre 1.5.1933'te eşi Teano

1 Adnan Şişman, *Galata Sarayı Mekteb-i Sultanisi*, DİA, 13: 323-26

ise 19.7.1939 yılında ölmüştür. Bu çiftin çocukları olan Despina ve Yorgi ise halen hayattadırlar.¹

Despina Anaç, eserinde dedesinin vefatıyla ilgili ayrıca bilgi vermiyor. Ancak Ferai Tınç'ın, kendisi ve erkek kardeşi George K. Papadopoulos ile Atina'da gerçekleştirdiği bir röportaja göre buna kumar borcu ve ardından gelen bir iftira sebep olmuş:

“Marko Paşa'nın oğlu da ilginç bir insan. Yıldız Sarayı'nda kumarhane işletmiş. Bir ortağıyla birlikte.

“Annemin babası kumarbazmış. Ortağına borçlanmış. Cumhuriyet'in ilk yılları olmalı. Ortağı kumarhaneyi tamamen ele geçirmek için dedemi Atatürk aleyhinde konuşmakla suçlamış. Mahkemeye verilmiş. Asil bir ailenin çocuğu, bunu kendisine yedirememiş ve iki ay içinde ölmüş.”²

Diğer Birkaç İsim ve Jan Mavrogordato

Üsküdar nüfus kayıtlarında Marko Paşa'nın evinde kalan bir iki isme daha tesadüf edilmektedir. Bunlardan birisi Marko Paşa'nın kayınbiraderi, erkan-ı harbiye binbaşı Rahmi Beydir. Anaç, asıl adı Alexander olan bu zatın doğum tarihi olarak 1846 yılını göstermekte ise de (Anaç, s. 86) nüfus kaydında 1268 (27 Ekim 1851-16 Eylül 1852) tarihi görünmektedir. Bu durumda Rahmi Bey'in, Euterpi'nin küçük kardeşi olması icap eder. Aynı nüfus kayıtlarında evin hizmetçisi olarak adı geçen Kalyapi (1260/1844) isminde bir şahıs daha mevcuttur. Yine ev nüfusuna kayıtlı olan Bedros kızı Aleksandros (2.3.1316) ile Yani oğlu İlya (15.3.1319)'nın ise konumları anlaşılmıyor.

1 Anaç, s. 104. Ailenin günümüze uzanan bir soyağacı için bk. A.g.e, s. 101 ve 104.

2 Ferai Tınç, *Marko Paşa Hakkında Bir Söyleşi, Marko Paşa'nın Torunuyla Atina'da*, (Hürriyet, 5 Kasım 2000)

Marko Paşa'nın yakınları arasında adı zikredilen bir diğer şahıs Jan Mavrogordato'dur. Marko Paşa'ya gönderilen 15.5.1884 tarihli –aşağıdaki– yazıda, Paşa'nın yakınlarından olup İstanbul'da vefat eden Dimetokalı Jan Mavrogordato'nun kaynanasının, ölünün vefat belgesi ile terekesini talep ettiğine dair Rostof Şehbenderliği'nden gelen yazı bildiriliyor ve gereğinin icrası isteniyor:

Mekteb-i Tıbbiye nâzırı saâdetli Marko Paşa hazretlerine,

Akrabanızdan mukaddemâ vefât etmiş olan Dime-tokalı Jan Mavrogardatonun vefâtnâmesiyle emvâl-i metrûkesinin tarafına itâsı kâin-validesi tarafınadn bâ-arz-ı hâl istidâ olunmuş olduğundan bahisle mezkûr vefâtnâme ile metrûkâtının irsâli lüzumuna dair Rostof şehbenderliğinden vârid olan tahrirâtın sûreti-i muh-ricesi leffen takdim kılınmakla meâline nazaran mez-kur vefâtname ile metrûkâtının irsâli husûsuna inâyet-i aliyye-i kerimânelerinin bî-dirig buyurulması bâbında (HR.UHM. 236 54)

Marko Paşa cevap vermekte gecikmiş olmalı ki 18 gün sonra gönderilen ikinci bir yazıda konu özetlendikten sonra; hâlâ cevap alınamadığından bahisle Paşa tazyik ediliyor. (HR. UMH. 236 67; 3.06.1884)

Konuyla ilgili olarak; “**Nezâret-i Umûr-i Hariciye, Umûr-i Hukukiye-i Muhtelif Kalemi**” tarafından 24 Recep 1301, 8 Mayıs 1300 (20 Mayıs 1884) tarihinde aynı talebin, kayınvalidenin talep yazısıyla birlikte Marko Paşa'ya bir daha iletildiği görülüyor. Herhalde bu ısrarların sonucu olarak Marko Paşa'nın 20 Şaban 1301 (15 Haziran 1884) tarihli bir cevap verdiği görülüyor. Paşa cevapta özetle şunları söylüyor:

“Vefat eden kişi verem olduğu için evimde tutulmadı, kardeşi tarafından Burgaz Adasında bir ev kiralanıp tefriş edildi ve hizmetine biri tayin edildi. Özel olarak tedavisiyle meşgul olunmuşsa da hasta 1880 Ağustos tarihinde vefat etti. Hastalığının başkasına bulaşmaması için elbiseleri yakıldı ve defin masrafları tarafımdan ödendi..Üzerinden saati dışında para çıkmadı. Saati de kardeşi tarafından alındı. Saati isteniyorsa ölenin kardeşine müracaat edilsin. Vefat belgesini ekte sunuyorum. (imza) Marko” (HR.UMH. 236 56)

16. 06. 1884 tarihli bir diğer yazıda yukarıda özetlediğimiz Marko Paşa'nın cevabı hülasa edilerek ilgili birime bildiriliyor. (HR. UMH. 236 83)

Burada bahsi geçen Jan Mavrogordato acaba kimdir? Yukarıda Euterpe'nin baba tarafından lakabının Mavrogordato olduğu belirtmiştik. Bu durumda, hastalanana kadar bir müddet Marko Paşa'nın evinde kaldığı anlaşılan söz konusu kişinin bu aileden biri olması icap eder. Yazışmada ölenin İstanbul'da bulunan bir kardeşinden de söz edilmesi, bahsi geçen listede yer alan ve Marko Paşa'nın kayınbiraderi olup onunla yaşayan; isminin Zihni yahut Rahmi olmasından da ihtida ettiği anlaşılan Alexander Mavrogordato'yu¹ hatıra getirmekte ise de Despina Anaç'ın verdiği Mavrogordato ailesi listesinde Alexander'in kardeşleri arasında Jan ismi yer almadığı için bu ihtimal ortada kalmaktadır.

Evleri

Marko Paşa'nın İstanbul'da yaşadığı evlerden halen iki tanesi varlığını sürdürmektedir. Bunlardan biri Anadolu Kavagı'nda bulunan ve halen Deniz Komutanlığı tarafından

1 Anaç'ın Marko Paşa'nın eş tarafına ait verdiği listede Alexander'in ismi Zihni Bey (1846-91) olarak geçmektedir. Ancak bu isim Üsküdar Belediyesi kayıtlarının verildiği kısımda Rahmi Bey şeklinde kayıtlıdır. (s. 105)

kullanılan Marko Paşa köşkü, diğeri de günümüzde Kuzguncuk İlkokulu olan evdir. Bunlar dışında onun Burgaz Adası'nda da bir yazlık evi bulunduğu ve ölümünün de burada gerçekleştiği bilinmektedir. Ailenin İstanbul'a ilk intikal ettiği tarihte kullanılan ev acaba bu üç evden birisi midir, yoksa bunlar dışında başka bir ev midir? Yazlık olmasına nazaran Burgaz Adası'ndaki evin ilk ev olamayacağı aşıkardır. Keza okul kayıtlarına nazaran 1865 yılında Abdülaziz tarafından yaptırılan Kuzguncuk'taki evin de ilk ev olması mümkün değildir. Çeşitli belgelerde Marko Paşa'nın bu evde yaşadığı ile ilgili bilgiler mevcuttur. Ama Anadolu Kavağı'ndaki köşkle ilgili herhangi bir bilgiye tesadüf edemedik. Bu durumda ailenin Kuzguncuk'tan önce Anadolu Kavağı'ndaki evde yaşadığı sonra Kuzguncuğa intikal ettikleri yahut bu iki evin de dışında bilmediğimiz başka bir evde oturdukları gibi ihtimaller ortaya çıkmaktadır. Bozis eserinin Marko Paşa bahsinde onun Pera'da Kabristan Sokağı'nda oturduğunu söylemekte ise de nereden aldığını belirtmediği bu bilgiyi tereddütle karşılıyoruz. (Bozis, s. 106) Yine ilgili bahiste geçtiği üzere- Marko Paşa'nın kızı Herietre'nin Beyoğlu'nda Nane sokakta yaşadığını gösteren belge Marko Paşa'nın burada bir evi olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.

Kuzguncuk'taki Marko Paşa Konağı

Anadolu yakasında Üsküdar Kuzguncuk Baba Nakkaş Sokağı'nın dirsek yaptığı köşededir. Acaba Marko Paşa'nın Kuzguncuk tercihinin gerisinde hangi saikler vardır? Cemaat yapılanmasının esas olduğu Osmanlı dönemi İstanbul'unda aynı dine mensup olan insanların genellikle bir arada yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla Marko Paşa'nın Kuzguncuğu tercih etmesinde semtteki gayrimüslim ahalinin yoğunluğu etkili olmuş olmalıdır. Kemal Karpat'ın 1882 nüfus sayımına atfen verdiği rakama göre Üsküdar

merkezinde toplam 39.908 olan nüfusun 24.404'ünü Müslümanlar, 15.504'ünü gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Oran olarak Müslümanlar nüfusun %61,15'ini, gayrimüslimler ise %38,85'ini teşkil etmekteydi. Vital Cuinet'in rakamlarına göre de Üsküdar şehir merkezinde 12.180 Rum yaşamaktaydı.¹ Belediye kayıtlarında, nispeten yakın bir tarih sayılabilecek 1914'te Kuzguncuk'ta 70 Müslümana karşılık 250 Rum, tepede İcadiye'dekiler de dahil 1.600 Ermeni, 400 Yahudi ve 4 yabancı uyruklu hane tespit edilmişti. Dolayısıyla Marko Paşa'nın semt tercihinin bu etnik yapıyla ilgili olduğu düşünülebilir.

Meyilli geniş bir arazi içinde Boğaz'a nâzır olan konak, bodrum katıyla birlikte dört katlı kâgir, yüksek tavanlı ve çok sağlam bir yapıdır. Çatısı ahşaptır ve kiremitle kaplıdır. Köşk 1935 tarihinden beri Kuzguncuk İlkokulu adıyla hizmet vermekte ve sekiz sınıfı bulunmaktadır. İlk okula çevrilirken bazı değişiklikler yapılmış, pencere ebatları ve formu değiştirilmiştir. Bu yüzden bazı yerleri uyumsuzdur. Mimarı belli olmayan köşk, okul kayıtlarına göre 1865 yılında Sultan Abdülaziz tarafından doktoru olan Marko Paşa için yaptırılmıştır. Bu tarihe nazaran evin 1864 yangınından sonra semtin yeniden kuruluşu esnasında yaptırıldığı düşünülebilir. Bu evin, yapıldıktan sonra Marko Paşa'nın asıl evi olduğunu bazı karinelerden tahmin edebiliriz. Yukarıda metnini verdiğimiz Abdülaziz'in vefatıyla ilgili raporda Marko Paşa olay günü bu evde bulunduğunu ifade etmekte idi. Daha sonra 7 çocuğunun burada ölmesi dolayısıyla evin adının uğursuza çıktığına ve bir aralık satılmak istendiğine dair rivayetler ailenin daha sonraki yıllarda da bu evi kullandığını göstermektedir.² Paşa'nın kayınbiraderi

1 Nevzat Erkan, *18. Asır Üsküdar'ında Müslim ve Gayrı-müslim İlişkilerine Sosyo-kültürel Bir Bakış*, İsy Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, c. 2, sayı 2 (2016)

2 "Hiç kabahati olmadığı halde evin ismi uğursuza çıktı. Hatta Marko Paşa da bir müddet bu evden ayrıldı. Başka yere gitti. Evi satmak istediye

ve üç(?) hizmetçisiyle birlikte bu evde yaşadığı Üsküdar Nüfus kaydından anlaşılmaktadır.¹ Marko Paşa'nın vefatından sonra bir haciz vesilesiyle çocuklarının İkinci Abdülhamid'e yazdıkları dilekçede de halen bu evin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Okul kayıtlarına göre Marko Paşa'nın ölümünden sonra konak, Müşir Mehmet Ali Paşa'nın kızı Adeviye Hanım'ın ikinci eşi, Kutü'l-Ammare Mutasarrıfı Selâmi Bey tarafından 1000 altın liraya, Konya valisi Derviş Ali Kemali Paşa'nın oğlu, son Harbiye Nâzırı ve sonradan 150'liklerden olan, Süleyman Şefik Paşa (1864-1946) adına satın alınmıştır. Süleyman Şefik'in vefatından sonra varisleri tarafından Maarif Vekâlet'ine kiralanmıştır. Okul kayıtlarındaki ifadede bahsi geçen el değiştirme hemen Marko Paşa'nın vefatından sonra gerçekleşmiş gibi görünüyorsa da Marko Paşa sonrasına ait olan ve çeşitli vesilelerle bu evi konu alan arşiv belgeleri evin mülkiyetinin hiç olmazsa bir müddet daha Marko Paşa'nın varislerinde kaldığını göstermektedir. Nitekim 16.4.1313 (6 Ekim 1895) tarihinde Şehremaneti'nden, Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda özetle belirtildiğine göre: Önceki yıl ortaya çıkan kolera salgını sırasında Ortaköy ve Kuzguncuk'ta hastalara yönelik mesken ihtiyacı ortaya çıkmış ve çevredeki Musevilerden bazıları da Nakkaş Sokağı 4 numarada bulunan Marko Paşa'ya ait eve yerleştirilmiş. Varisler adına dilekçe veren Marko Paşa'nın kızı İr-yeni-diğer ismiyle Henriette- hem iskanın izinsiz olduğundan şikâyetçi olmuş, hem de belirlenen aylık 450 kuruşu az bularak, bunun yıllık 100 lira üzerinden hesaplanması talebinde bulunmuş. Şehremini, yapılan tahkikatın da bu talebi

de uğursuz olarak ismi çıktığından kimse almadı. (...) İşte üç kuşpalazı vakasıyla Marko Paşa'nın Kuzguncuk'taki evini hiç yoktan "uğursuza" çıkaran hâdisenin içyüzü de budur. (Hikmet Feridun Es, *Tanımadığımız Meşhurlar*, Hazırlayan: Selçuk Karakılıç, Ötüken Yayınları, 3. baskı 2019, s. 513).

1 Bakınız: Anaç, s. 105.

haklı gösterdiğinden bahisle ödemenin senelik 100 liradan hesaplanması için izin istiyor. (8 Rebiülevvel 1313, 17 Ağustos 1311 (29 Ağustos 1895))

Dosyada, sonraki sayfada 20 Rebiülevvel 1313, 29 Ağustos 1311 (10 Eylül 1895) tarihinde “Daire-i umûr-ı dahiliye mektubi kalemi”nden Sadaret makâmına yazılan ve Umûr-ı Dahiliye Nâzırının imzasını taşıyan diğer bir belgede yukarıdaki şehremini talebi Sadaret Makamı’nın takdirine sunuluyor. (Şehremaneti 5, ŞD. 779 16) Yakın tarihli diğer bir belge bu talebin uygun bulunduğunu göstermektedir. Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi reisi ve azâlarının imzalarıyla 16 Rebiülevvel 1313, 23 Eylül 1311 (6 Eylül 1895) tarihinde gönderilen bir dilekçeye cevap mahiyetindeki , Sadrazam Kâmil Paşa imzalı ve 10 Cumâdel-ûla 1313(29 Ekim 1895) tarihli –metnini aşağıda verdiğimiz– belgede Marko Paşa’nın varislerinin talebi hükme bağlamaktadır. Yazıda, yapılan incelemede talebin haklı bulunduğu belirtiliyor ve gereğinin icrası izni isteniyor. Saray Başkatibi tarafından 16 Cumade’l-evvel 1313 (4 Kasım 1895) tarihinde belgenin altına eklenen cevabi yazıdan bu isteğin Saray tarafından da uygun bulunduğu anlaşıyor.

Atufetli Efendim Hazretleri,

Kuzguncuk’ta müteveffa Marko Paşa veresesine aid olup mündefi olan hastalık münâsebetiyle Musevilerin iskânlarına bi’t-tahsis on buçuk ay işgal olunmuş olan hânenin bedel-i icâr-ı şehrisinin dört yüz elli kuruşdan tediyesi işâr olunmuş ise de verese-i merkûme tarafından senevi yüz lira talep olunmakta olduğu ve mezkûr hânenin ol miktar bedel-i icâr getireceği tahkikat-ı vâkıadan anlaşıldığı beyânıyla bedel-i mezkûrun yüz liradan bi’l-hesâb fevkalâde tertibinden tesviyesi zımnında şehremânet-i celilesine tebliğat icrâsının Dahiliye Nezaret-i celilesine havâlesi tezekkür edildiğine dâir Şûrâ-yı Devlet dâhiliye dâiresinin mazbatası arz u takdim kılınmış

olmakla ol bâbda her ne vech ile irâde-i seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhi şeref-sudûr buyurulur ise mantûk-ı münifi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm olundu efendim. 10 Cumade'l-evvel 1313, 17 Teşrin-i evvel 1311 (İmza) Sadr-ı azam Kâmil

(Yanda) Marûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Reside-i dest-i tazim olup melfûfuyla manzûr-ı âli buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâretpenâhileri üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i Cenab-ı Hilafetpenâhi -i şeref-müteallik buyurulmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. 16 Cumade'l-evvel 1313, 23 Teşrin-i evvel 1311, (İmza)Serkâtib-i Hazret-i Şehriyari (İ.ŞE 8 30)

Belgeler arasında bahsi geçen kira meselesiyle ilgili Sadaret Makamı'na hitaben kaleme alınmış bir yazı müsveddesi daha bulunmaktadır. (DH. MKT 425 57) Ancak 20.3.1313 (10 Eylül 1895) tarihli bu yazı içerik olarak tamamen aynı olduğu için tekrarına lüzum görmüyoruz.

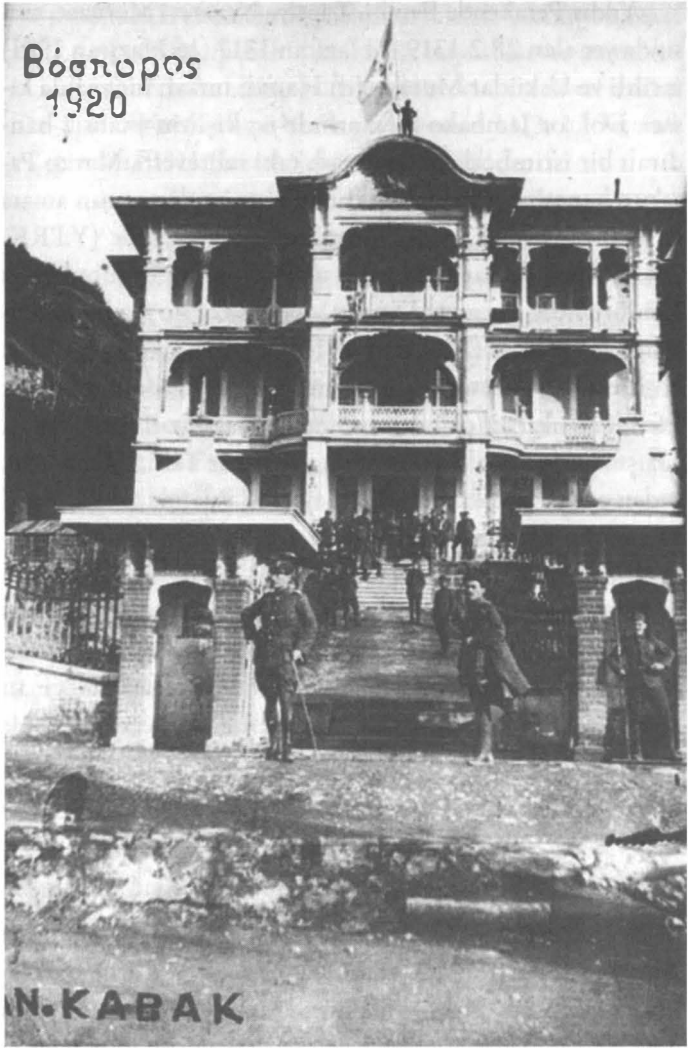
Maarif Nezareti gayrimüslim mektepleri müfettişliğinden Zaptiye İdaresi'ne ve Şehremaneti'ne yazılan 7.12.1311 (11 Haziran 1894) tarihli bir yazıdan binanın Musevilere tahsisi esnasında yaşanan başka bir şayiadan da söz edilmektedir. İlgili yazıda Marko Paşa konağının boşaltılıp mektep olacağının duyulduğu, gerekli işlemler ve irade-i seniyye için beklenmesi gerektiği ihtar ediliyor. 11 Muharrem 1312 (15 Temmuz 1894) tarihli Zaptiye nâzırı imzalı cevabi yazıda hastalık dolayısıyla iskân edilen Musevilerin binadan çıkmak istemedikleri ve binaya zarar verdikleri, sahiplerinin de bundan şikâyetçi oldukları; tamiratın bittiği ama okul olacağına dair bir hareket bulunmamasına nazaran söz konusu şayanın evin boşaltılmasını temin maksadıyla çıkarılmış olduğunun tahmin edildiği bildiriliyor. (MF.MKT 210 13)

Yıldız Perakende Evrakı, Zaptiye Nezareti Maruzatı arasında yer alan 28.2.1319, 3 Haziran 1317 (16 Haziran 1901) tarihli ve Üsküdar Mutasarrıfı Hamdi imzalı bir yazıda kısaca Doktor Jambako refakatinde üç kişinin Fransız bandıralı bir istimbotla Kuzguncuk'taki müteveffa Marko Paşa'nın hanesine gittikleri bildirilmekte ise de yazının amacı ve o esnada evde kimlerin oturduğu belirtilmiyor. (Y.PRK. ZB. 27 104) Bu tarihten yaklaşık 9 yıl sonra, İstanbul Polis Müdürü'nün, Emniyet Umum Müdüriyeti'ne yazdığı, 7 Kanun-ı evvel 1326 (20 Aralık 1910) tarihli başka bir yazıdan köşkte *Ahter* gazetesinin eski imtiyaz sahibi Mehmet Tahir Efendi'nin kiracı olarak oturduğu anlaşıyor. Emniyet içi yazışmaların yer aldığı dosyada, Mehmet Tahir Efendi'nin, evden çıkıp bir daha geri dönmeyen 18 yaşındaki oğlu Ferid Efendi'nin Mısır'a gittiği ve oradan ailesine mektup gönderdiği bildirilmektedir. (DH. EUM.KADL 8.30) Söz konusu belgede el değiştirdiğine dair bir ifade bulunmamasına nazaran köşkün hâlâ Marko Paşa varislerinde bulunduğu tahmin edilebilir. 1919 yılında Harbiye nâzırı olan Süleyman Şefik Paşa'nın köşkü satın alması herhalde daha ileriki bir tarihte gerçekleşmiş olmalıdır.

Marko Paşa Köşkü¹

Değerli okuyucu, Kuzguncuk'taki evden sonra şimdi de Boğaz istikametinde biraz geriye uzanalım ve yolumuzu Anadolu Kavağı tarafındaki Marko Paşa köşküne uğratalım. Burada sahilden azıcık içeride bahçe içindeki üç katlı bir Osmanlı Köşkü zarafeti ile bizi şaşırtacak. Şimdi, 1955 yılında varisleri tarafından Deniz Kuvvetleri'ne verilen köşke biraz daha yaklaşalım ve binayı tanımaya çalışalım. Tam cepheden görüntüsüyle bina 19. yüzyılda mimarimizi

1 *İstanbul Boğaz Komutanlığı Sınırları İçinde Yer Alan Tarihi Yapılar ve Marko Paşa Köşkü*, Yayınları, haz. Esin Öncü vd., Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1994.

haylice etkileyen Batı mimarisinin geniş cephe anlayışıyla, dışarı taşkın çatısı ve dekoratif amaçlı eliböğründeleriyle sivil Osmanlı mimarisi çizgilerini göze hoş gelecek şekilde bir araya getirmiş anıtsal bir yapı görünümünde. Tuğladan örülü babalar arasına yerleştirilmiş dökme demir parmaklıklarla

çevrili binanın giriş kapısı nerede acaba? Biraz dikkat edince denize bakan ana kapıyı fark ediyor ve o tarafa yöneliyoruz. Bu cephede bahçenin her iki yanında tuğladan yapılmış ve arabesk formlu birer kubbe ile örtülü iki nöbetçi kulübesinin arasından geçerek ana girişi buluyoruz. Mermer basamaklarla çıkılan köşkün ön cephesi üç bölümlü tutulmuş. Merdivenin bizi ulaştırdığı giriş kapasındaki ana bölüm, yanlardaki iki kanada göre ileriye doğru hafifçe taşkın durmakta. Kapının girişinde karşımıza duvarları orijinal süslemelerle bezenmiş geniş bir teras ve üst kat balkonunu taşıyan ve girişe anıtsal bir görünüm veren dört mermer sütun çıkıyor. Bu orta sofa ve yanlara eklemelenen odaların klasik Türk evi yapısına uygun bir düzenleme olduğunu hemen fark ediyoruz. Sofanın iki yanındaki dört oda köşkün hizmetlilerine mahsus olmalı. Nitekim açık kapıdan başımızı uzattığımızda gözümüze çarpan dekor sadeliği bu intibamızı doğruluyor. Giriş katını tanıdığımızı göre şimdi önümüzdeki koyu renkli ve gösterişli ahşap merdivene yönelim ve üst katlara da bir göz atalım. Özenli işçiliğiyle dikkat çeken ve yer yer tamirden geçtiği gözden kaçmayan korkuluklu ahşap merdiven tam on dört basamaktan ibaret. Merdivenin ulaştırdığı birinci katta bizi yine bir sofa ve sofayı çevreleyen üç kapı karşılıyor. Üç kapı, üç oda anlamına geliyor. Merdivenin tam karşısına gelen oda kasetli tavan süslemesi ve önde denize leb-i derya geniş balkonuyla diğer odalardan daha havalı. Bizi buraya taşıyan merdivenler sofanın iki yanından üst kata doğru kıvrılıyorlar. Biz de gıcırdayan basamakları tırmanalım. Basamakların bitiminde sahanlıkla sofayı ayıran gayet süslü camekânlı kapı bize köşkün en önemli katında olduğumuzu ihtar ediyor. Gerçekten başımızı kaldırdığımızda gördüğümüz sofayı örten kasnaklı kubbe bezemeleri bunu doğrulamakta. Aynı özen ve bezeme zenginliği sofayı çevreleyen diğer üç odada da mevcut. Belli

ki hizmetlilere mahsus olan alt katın aksine bu kat Paşa'nın kendi ikametine tahsis edilmiş.

Eh, şimdi hayalen Marko Paşa zamanına gidelim ve onu koltuğuna kurulup bir yorgunluk kahvesi içiyor farz edelim. O kahvesini içedursun biz bir gölge gibi sessizce geldiğimiz merdivenlerden inerek sahildeki gezimize devam edelim.

Bu evin ne zaman satın alındığı ve ne zaman elden çıkarıldığı hakkında bir bilgimiz bulunmuyor. Ancak Marko Paşa'nın ölümünden sonra Kuzguncuk'ta oturdukları evin haczinin kaldırılması için Padişaha dilekçe sunan çocuklarının; **“yegâne mevrûs-ı pederimiz olan Kuzguncuk'taki hânemizi taht-ı hacze aldırarak kullarını hâl-i zarurette bırakmış olmakla”** (Y.MTV.45.96) demelerinden –şayet bu ifade gerçekse– o sıralarda köşkün artık Marko Paşa varislerine ait olmadığı anlamı çıkmaktadır.

Burgaz Adası'ndaki Yazlık Ev

Marko Paşa'nın Burgaz Adası'nda da bir yazlık evi olduğu son günlerini burada geçirdiği ve burada öldüğü bilinmektedir. Pars Tuğlacı, *Tarih Boyunca İstanbul Evleri* isimli eserinde, bu ahşap evin Mezarlık Sokak nr. 4'te bulunduğunu, ölümünden sonra İstanbul Belediyesi'ne geçtiğini, bilahare elden ele dolaşarak Egemen ailesine intikal ettiğini ve 1973 yılında evin geniş bahçesinde çeşitli hayvanların toplandığı küçük bir hayvanat parkı oluşturulduğunu belirtiyor. Zamanla harap olup yıkılan evin yerine günümüzde yeni bir ev yapılmıştır. (Anaç, s. 116) Ansiklopedik bilgilere göre 19. yüzyılda bin kadar insanın yaşadığı ada nüfusunun çoğunu Rumlar teşkil etmekteydi. Balıkçılıkla uğraşan sahildeki fakir Rumlar yanında Galatalı bankerler ve zengin Rumların tepede gösterişli evleri bulunmaktaydı. Marko Paşa'nın kayınpederi olan Nicolas Mavrogorta'nın da burada bir evi bulunuyordu ve damadından 3 yıl

önce burada vefat etmişti (Anaç, 86). Buna nazaran Marko Paşa'nın Burgaz'daki yazlık evini, bu akrabalık ilişkilerine bağlı olarak –evlendiği– 1867 yılından sonraki bir tarihte edindiğini tahmin edebiliriz. Marko Paşa hastalığı dolayısıyla son günlerini bu evde geçirmiş ve vefatından sonra cenaze ayini de adadaki Aya Yanni Kilisesi'nde icra edilmiştir.

Marko Paşa'nın Burgaz'daki evi.

Üçüncü Bölüm

Şahsiyeti ve Yöneticiliği

Marko Paşa'nın mührü.

Marko Paşa'nın Şahsiyeti

Fiziksel Özellikleri

Marko Paşa'nın nâzırlığı döneminde Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi olan Dr. Rıza Tahsin ¹, hocasının fiziki portresini şöyle çiziyor:

“Marko Paşa ortaya yakın boyda, zarif vücutlu, kuru yüzlü, tatlı bakışlı, daima mültefit tavırlı bir zat idi. Evvelce kırılması sebebi ile bir ayağı kısa olduğundan bastonla yürür ve daima kılıcı belinde bulunurdu.” (Gencer, *Poliklinik*, s. 269)

-
- 1 “Dr. Rıza Tahsin, 1871 (1288) yılında Batum'da dünyaya gelmiştir. 1891 yılında tabip yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. İki sene Mektebi Tıbbiye Bakteriyoloji muallim muavinliği yaptıktan sonra Amasya ve Amman'da görev yapmış, Meşrutiyet'i müteakip İstanbul'da Gümüşsuyu hastanesine tayin olunmuştur. 1917'de askeriyeden emekli edildikten sonra da çeşitli görevlerdi bulunmuş 1936'da yaş haddi dolayısıyla tekrar emekli edilmiştir. Âkil Muhtar Özden'in vefatını müteakip Türk Tıp Tarihi Kurumu'nda başkan olarak görev yapmıştır. Dr. Gencer ülkemizin ilk tıp tarihçisidir. Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye isimli eserinde Türk tıbbının etraflı bir tarihçesi yapılmış ve Mekteb-i Tıbbiye'nin 1843'ten başlanarak 1911 yılına kadar yıl yıl mezun tabip , eczacı ve muallimlerinin isimleri, bazen kısa hal tercümeleleri ve resimleriyle birlikte verilmiştir. Eserinde; Mekteb-i Tıbbiye kayıtlarından, zamanın resmi gazetesi olan Takvim-i Vekay'iden ve yaşlı hekimlerden aldığı bilgileri bir araya getirmiştir. Eserin ilaveli baskısını 1328 - 1330 senelerinde yapan Rıza Tahsin 16 Mart 1950 günü hayata gözlerini yummuş ve Edirnekapı şehitliğine defnedilmiştir. (Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 13(2):221-222, 1950)

Despina Anaç da kendisiyle bir söyleşi yapan Ferai Tınç'a büyük dedesini **"çok kısa boylu ve çok çirkin ama çok güzel, uzun boylu bir kadınla evlenmiş..."** şeklinde tarif etmektedir. (Ferai Tınç, *Hürriyet* 2000) Ancak diğer kaynaklarla çelişmesi bakımından buradaki **"çok çirkin ve çok kısa"** tavsifleri herhalde abartılı olsa gerek.

H. Feridun Es'e göre de Marko Paşa orta boylu, zayıfça, sakalsız,¹ bıyıklı, esmere yakındı ve gözleri uzağı görmezdi.²

- 1 Yazar, bu sakalsız oluşla ilgili şu ilgi çekici anekdotu naklediyor: "Marko Paşa, Tıbbiye Mektebi'ne Nazır olduğu zaman rütbesi ferikti. Fakat sakalsız bir ferik! Hâlbuki o zamanlar feriklerin sakal bırakması âdetti. Aşağı yukarı sakal, ferik üniformasına dâhildi. Sakalsız ferik hemen hemen olmaz gibiydi. Ne çare ki Marko Paşa sakalı hiç sevmeydi. Değil feriklik, müşirlik bile ona sakal uzatmak hevesini veremezdi. Lâkin ferik olduktan sonra tıraşlı, çıplak çene ile dolaşmasını çekemeyenler mütemadiyen kendisine nasihat ediyorlardı: **-Canım Marko Paşa, bırak artık şu sakalı!**

Kendisinin sakaldan hoşlanmadığını bilenler işi hafifleterek söylüyorlardı.: **-Öyle kocaman tahta sakal bırakmaya lüzum yok. Âdet yerini bulsun şöyle bir çene gölgesi koyuver, kâfi! Maksat vaziyet-i ferikliği kurtarmak!**

Lâkin Marko Paşa hafif bir **"çene gölgesine"** dahi razı olmuyor: **-Siz işime karışmayınız efendim. Çenem benim değil mi? İster ucuna sakal takarım, isten perdahlar cilalarım. Size ne?**

Lâkin bu iş Saray'ın da dikkatini çekmişti. Marko Paşa baktı ki etrafta bir sakal meselesidir gidiyor. Hemen bunu en tepeden, hünkâr yolundan halletmeye karar verdi. Ve ne yaptıysa yaptı, katiyen sakal bırakmadı. Ölünceye kadar sakalsız gezdi. Abdülhamid de ona sakal uzattıramadı. Bu kabil meseleleri halletmek hususunda hayret edilecek bir dehası vardı. (Es, s. 513-14)

- 2 Hikmet Feridun Es; Abdülaziz'in hal'inde şahitliğine başvuru olan Marko Paşa'nın bu göz kusurunun sebep olduğu ilginç bir diyalogu şöyle naklediyor: "Marko Paşa şu cevabı verdi: **-Bilirsiniz, kendisinin Sertabibi idim. Hal'inden sonra Feriye adresine gelince Kuzguncuk'taki yalımdan dürbünle bakardım. Sultan'ın odasına girip çıkanları birer birer görürdüm!**

Bu söz üzerine, Midhat Paşa'nın avukatı olan ve zamanın söz üstatlarından Şehri Efendi: **-Aman efendim. Paşa, daima kasr-ı basara müptelâ olduğundan bahseder durur. Kasr-ı basara müptela bir zat da Kuzguncuk'taki evinden karşı sahildeki bir binanın içini Abdülaziz'in odasına girip çıkanları nasıl görebilir? Bu kabil mi?**

Çağatay Üstün de kaynak belirtmeksizin onu ; geniş fes giyen, yakasını açık bırakan, daima belinde kılıç, elinde şemsiye ile gezen ve alâyişi sevmeyen biri olarak tasvir ediyor.¹

Şahsiyet Özellikleri

Marko Paşa'nın mesleki ehliyeti, idareciliği ve hayırhahlığı konusunda farklı kanaatler mevcuttur. Taner Timur bu farklı kanaat ve algıları şöylece hülâsa ediyor:

“Gerçekten Marko Paşa kimdi?

Hayati bir kurumu “istibdat darbelerinden korumuş” bir “hürriyetperver” miydi? Yoksa silik bir yönetici, herkesin nabzına göre şerbet veren bir “idare-i maslahatçı” mıydı? Veyahut da Hazine'yi soyan bir “ilaç simsarı” mıydı? Nihayet, Bardakçı'nın telkin ettiği gibi, hukuk tarihimizin henüz adı konmamış ilk “ombudsmanı” mıydı?

Galiba Paşa'nın kişiliğinde bütün bu unsurların hepsinden birer parça vardı. Fakat son yüz elli yılın fırtınaları bu nesnel olguları silip süpürdü; geriye Marko Paşa'nın gerçeği değil, efsanesi kaldı: Dert babası Marko Paşa! Herkesin derdine kulak veren sevimli doktor! Bir pedagoğ; hatta –neden olmasın?– herkesi divana yatırıp sesiz sedasız dinleyen turfanda bir psikanalist?”²

Şimdi Timur'un saydığı bu farklı kanaatleri ve algıları hülâsa etmeye çalışalım. Zoiros Paşa, cenaze merasiminde yaptığı konuşmada Marko Paşa'nın; “**Mekteb-i Şâhâne'de ulûm-ı tıbbiyyeyi tahsil eylediği sırada beyne'l-akran**

Bu sözlerle Marko Paşa'nın gözlerindeki hastalık Osmanlı tarihinin meraklı bir safhasına da -muhakeme zabıtlarıyla- geçmiş oluyordu. (Es, s.517)

- 1 Çağatay Üstün, *Derdini Marko Paşa'ya Anlat*, Van Tıp Dergisi: 2001, 8 (4): 134-136
- 2 Timur, Taner, *Marko Paşa: Efsane ve Gerçekler*, Toplumsal Tarih, Eylül 2003, Sayı 117, s. 25.

temeyyüz etmiş ve muallimlerin hüsn-i teveccüh ve muhabbetlerini kazanmış” olduğunu belirtiyor. Mezu-niyet sonrasındaki hızlı yükseliş ve şöhretini de “Marko Paşa faaliyet ve zekâvet ve mahareti sayesinde az zaman zarfında o kadar terakki eylemiştir ki, şehrimizde bi’l-cümle etibbâdan ziyade şöhret kazanmıştır.”¹ demek suretiyle onun zekâ ve becerisine bağlıyor. Ancak bir cenaze me-rasiminde kadim bir dostu ait bu iltifatlara ne kadar itimat edilebilir? Bu bakımdan diğer bazı zevata ait fikir ve kana-atlere de bir göz atmakta yarar var. Marko Paşa hakkındaki ilk elden gözlemler onun Mekteb-i Tıbbiye’den iki öğren-cisine; *Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye* yazarı Dr. Rıza Tahsin ile Cemil Topuzlu Paşa’ya aittir. Dr. Rıza Tahsin gibi Marko Paşa’nın nâzırlık yıllarında Mekteb-i Tıbbiye’de okuyan Cemil Topuzlu,² *80 Yıllık Hatıralarım* isimli eserinde okul ha-tıraları arasında Marko Paşa’yla ilgili de dikkat çekici tes-pitlerde bulunur. Kuvvetli bir gözlemci ve eleştirmen olan yazar Marko Paşa’nın şahsiyeti, mizacı, yönetim tarzı, kur-nazlığı, öğrenciyi dinler görünüp atlatması, Abdülhamid’le ilişkileri gibi hususlarda ilginç bir Marko Paşa portresi çizer. Dr. Rıza Tahsin’in takdirkâr tutumunu pek destekle-meyen bu anılar Marko Paşa yanında Mekteb-i Tıbbiye’nin

1 Yetkin, a.g.e , s.4-5

2 Cemil Topuzlu (Paşa,1866-1958) Topuzlu oğullarından Yusuf Ziya Paşa’nın oğludur. 1886 yılında doktor yüzbaşı rütbesiyle Mekteb-i Tıbbiye’den mezun oldu. Fransa’da cerrah Peann’in asistanlığını yapıp yurda döndükten sonra Mekteb-i Tıbbiye’nin cerrahi servisinde çalıştı ve servisi Avrupa standartlarına yükseltti. Seyhülislam Cemaleddin Efendi’nin kızı Aliye Hanımla evlendi. Geliştirdiği yeni teknikler ve başarılı ameliyatlara genç yaşında dünya çapında ün kazandı ve müşirliğe terfi etti. 1909 yılında İstanbul Tıp Fakültesini, ardından Dişçilik ve Eczacılık Fakültelerini kurdu. 1912 ve 1919’da iki kere İstanbul Belediye Başkanlığı yaptı ve şehre büyük eserler kazandırdı. *80 Yıllık Hatıralarım* (1951) adlı kitabındaki anıları ve gözlemleri İkinci Abdülhamid dönemi için olduğu kadar Marko Paşa için de kaynak niteliğindedir. (Cemil Topuzlu, *80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, Yay. Haz. Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, İstanbul 1982)

disiplini ve eğitim durumu hakkında verdiği malumat bakımından da değerlidir. Hikmet Feridun Es yahut Feridun N. Uzluk gibi daha sonraki kuşak yazarları da büyük ölçüde bu iki kaynağa ait bilgileri bazı ilavelerle aktarmışlardır. Dolayısıyla Rıza Tahsin ve Cemil Topuzlu'nun gözlemlerini aşağıda küçük başlıklar altında ve yeri geldikçe diğer ilavelerle birlikte ele alacağız. (Alıntılarda bold ile gösterilen vurgular bize aittir):

Dert Dinler Gözükmesi

“Marko Paşa hakikaten pek şayan-ı dikkat bir tipti. Marko Paşa'nın meşhur hususiyeti vardı: Meselâ karşısına çıkar, dertlerimizi, ihtiyaçlarımızı uzun uzun anlatırdık, O dinler gibi yapardı. Sonra da: “-Peki! derdi. Haydi siz gidiniz, ben icabına bakarım.” Hâlbuki söylenilen şeylerle alâkadar bile olmazdı. Marko Paşa'nın bu hali ya kurnazlıktan yahut da talebeyi atlatmasından ileri geliyordu. Herhalde kendisi **son derece zeki adamdı**. Talebeyi çok himaye etmiştir. Meselâ padişah ikide bir Tıbbiye mektebinden şüphelenirdi. Marko Paşa derhal saraya koşar: “-Bizim talebe böyle şeyler yapmaz...” diyerek, bir sürü dil dökerek sarayı yatıştırırdı. **Bu zatın tabip olarak büyük bir liyakati yoktu. Lâkin çok kurnaz, daima ipe un seren bir adamdı**. Halk arasındaki “Derdini Marko Paşa'ya anlat” sözü de zaten buradan gelir. Yâni dert dinlemez, derde devâ bulmaz, bir kelime ile kôs dinlemiştir, demektir. Ancak dediğim gibi, **yaman bir idareciydi**. Onun zamanında Tıbbiye Mektebi, idaresi çok müşkül bir muhitti. Jön Türklük hareketi orada doğmuştu. Şimdiye iyi hatırlamıyorum ne olmuştu, mektepte talebe ile idare arasında bir ihtilâf çıkmıştı. Arkadaşlar namına ben Mektep Nâzırı Marko Paşa'ya çıktım. Karşısında durdum, uzun uzadıya, bütün tafsilatıyla meseleyi anlattım, anlattım... O da sükûnetle dinledi. Nihayet ben susunca yavaşça başını kaldırdı, şöyle dedi: “-Anladım oğlum... anladım,

ama ne söylüyorsun?" İşte Marko Paşa'nın ruhunu gösteren en açık misâl... **Marko Paşa, işine gelmeyen şeyi daima anlamamış görünürdü.**¹ (Topuzlu, s. 16)

1 Cemil Topuzlu tarafından burada kısaca nakledilen bu görüşme ondan nakleden H.Feridun Es'de hayli ayrıntılıdır ve şöyledir: "Bunu Profesör Cemil Topuzlu'dan dinledim: "O zamanlar Tıbbiye Mektebinde her sınıfta talebeden bir mümessil vardı. Muavin ismi ile talebe arasından bir onbaşı seçilirdi. Onbaşı kendi sınıfına ait her şeyle meşgul olur, icap ederse mektep idaresiyle temasa gelirdi. Mektep nazırımız Marko Paşa idi. Kendisini çok sevdiğimiz için mühim bir meselede doğru Marko Paşa'ya çıkardık, dâhiliye müdürüne filan gitmezdik. Ben de sınıfımın onbaşı bulunuyordum. Bu itibarla Marko Paşa ile temasım vardı. Fakat onunla henüz uzun konuşmamıştım. Bir gün arkadaşlarım toplandılar:

–Yemekler fena çıkıyor! Git bu derdimizi Marko Paşa'ya anlat! dediler. Kalktım. Odasına gittim. Selam verdim. Derdimi Marko Paşa'ya anlatmaya başladım. Söyledim, söyledim, söyledim. Fasulyelerin iyi pişmediğinden, pirinçlerin lapa haline konulduğundan bahsettim. Bir yarım saat kadar konuştum. Sözüm bitti. Marko Paşa gözleri hafifçe aralık, masasında beni dinliyor gibi görünüyordu. Sözlerim bitince başını kaldırdı. Ve pek meşhur tabiri ile:

–İyi oğlum anladım amma... Ne söylüyorsun? dedi.

Şaşırmıştım. Hâlbuki deminden beri beni can kulağıyla dinliyor görmüştü. Yeni baştan konuşmaya başladım. Anlattım, anlattım, anlattım. Bu seferki belki de kırk dakika kadar sürdü. Sözlerim bitmişti:

–Maruzatım bu kadar, emirlerinizi dinliyorum! dedim.

Marko Paşa bu sefer de:

–İyi evladım. Çok iyi! Anladım, amma ne söylüyorsun? demez mi?

Son derecede şaşırmıştım. Aynı yemek hikâyesini üç kere Marko Paşa'ya anlattım ve üç kere de kendisinden aynı cevabı aldım. Ve bundan sonra artık dördüncü bir defa Marko Paşa'ya dert anlatmak teşebbüsüne girişmedim. Yanından çıktım. Sonradan öğrendim ki Marko Paşa'nın âdeti ve en büyük hususiyeti budur. Karşısındakinin derdini dinler, dinler:

–"Anladım amma... Ne söylüyorsun?" cevabını verirdi.

Bu itibarla Marko Paşa'ya dert anlatmak hakikaten pek mühim bir muvaffakiyetti. Anlamaz mı idi? O kadar zeki, o kadar şeytanca zekâsı olan bir insanın anlamamasına imkân var mı? Mükemmel anlardı. Lakin hele mahzurlu bir şey olursa, dinler dinler, hiç ses çıkarmaz ve en sonunda işte böyle: "Anladım, evladım amma ne söylüyorsun?" der ve sizi ikinci, üçüncü defa yine büyük bir sabırla, emsalsiz bir sükûnetle dinler, yine: "Anladım! Yalnız ne söylüyorsunuz?" sözüyle mukabele ederdi. İşte: "Derdini Marko Paşa'ya anlat..." cümlesi buradan çıkmıştır, böyle meşhur olmuştur. Marko Paşa son derecede idareci, şaşılacak bir raddede

Git Derdini Marko Paşa'ya Anlat!

Dert dinler görünmesiyle kendi adını taşıyan bir mizah dergisine de ilham kaynağı olan¹ Marko Paşa'nın bu özelliğiyle ilgili olarak darb-ı mesel haline gelen **"Git derdini Marko Paşa'ya anlat!"** sözünün ortaya çıkış sebebini ve nasıl yayıldığını H. Feridun Es, hikâye uslubuyla ve örneklerle şöyle anlatıyor:

"Bu söz Marko Paşa'nın zamanında da pek meşhur olmuştu. Cümle evvela Tıbbiye Mektebi'nde, Tıbbiye-liler arasında büyük şöhet kazanmıştı. Sonra söz mektebin duvarları arasından dışarıya çıktı. Şehre yayıldı.

idare-i maslahatçı insandı" (Es, s. 509-10); Uzluk da bu tabloya şu ilaveyi yapıyor: "(..) O zaman Akil Muhtar, Celâl Muhtar, Kemal Muhtar Beylerin babası olup, fakültede diploma Başkâtibi olan Muhtar Efendiye çağdırır;

–"Muhtar Efendi, bu efendi bir şeyler söylüyor, fakat ne demek istiyor?" deyince adam bir daha tekrarlar; "anlaşıldı, fakat ne demek istiyor" sualini tekrarlayınca, Muhtar Efendi adama dönerek kaşı ile dışarı çıkmasını, gelen hafıyeye yahut jurnalciye işaret eder. Böylelikle mesele kapanırdı. (Uzluk, s: 57-60)

- 1 "Fırsat bulabildiği zamanlarda çıkar siyasi mizah gazetesi" alt yazısıyla çıkan Hür? Markopaşa'nın ilk sayısı 25 Kasım 1946'da çıktı. Sahip ve yöneticisi Sabahattin Ali idi. Sunuş yazısında "alışılmışın ötesinde bir mizah anlayışı" getirileceği belirtilmişti. Tek parti dönemini izleyen II. Dünya Savaşı ortamıyla bunalmış topluma, gerçekten o güne kadar rastlanmamış canlılıkta mizah ve eleştiri sundu. Rifat Ilgaz ve Aziz Nesin'in yazıları, Mim Uykusuz'un karikatürleri ve daha birçok yazar ve çizerin katkısıyla kısa zamanda on binlerce satış yapan bir yayın haline geldi. Sol çizgide yer alan yazarlar, ekonomideki çıkmaz, fakir halk ve işçinin durumu, iktidarın baskıları, başlamış olan soğuk savaşta izlenecek tutumla ilgili konuları işleyerek basında yeni bir çığır açtılar. Birçok kez kapatılan dergi sık sık ismini değiştirmek zorunda kaldı. *Malumpaşa*, *Merhum-paşa*, *Bizimpaşa*, *Yedi-Sekiz Hasanpaşa* gibi adlarla çıktı. Son sayısı 10 Temmuz 1950'de *Hür Markopaşa* adıyla yayımlandı. *Markopaşa*, sadece bir gülmece gazetesi değildi. Dili çok başarılı bir şekilde kullanıyor ciddi, düşündürücü konuları alaycı bir üslupla sunuyordu. Temel ilkelerinden biri, dünyanın iki bloğa ayrıldığı bir dönemde bağımsız kalmak ve kendi yolunu kendi seçmek düşüncesi idi.

“Derdini Marko Paşa’ya anlat!” sözünü İstanbullulara öğreten Tıbbiyelilerdir. İstanbul da bu cümleyi taşıraya, Anadolu’ya öğretmiştir. Lâf o derece yayılmıştır ki, San Francisco’ya giden gazeteci arkadaşlarımızdan birinin seyahat notları arasında okumuştum. Bilmem hangi uzak bir memlekette Türkiyeli bir Yahudi’ye rast gelmişler. Amerikan devlet büyüklerinden birinden bahsederken;

–Amerika’nın Marko Paşasıdır. Çal kapısını, anlat derdini, demiş!

Bizim Marko Paşa’nın şöhreti nerelere kadar uzanıyor, görüyor musunuz?

Kendisine ait meşhur cümle yüzünden Marko Paşa’nın başına da tuhaf bazı vakalar geldiği olmuştur. Bunlardan biri de şudur: Marko Paşa bir akşam gün kararırken Ortaköy’den tanımadığı bir sandalcının sandalına binerek karşıya, Kuzguncuk’a geçmek istemişti. O zamanlar henüz yalısının ismi esrarengiz bir vakadan dolayı “uğursuz” diye çıkmamıştı. Bu yalının uğursuzluğuna da temas edeceğiz. Sandala bindiği zaman elinde Fransızca birkaç kitap vardı. Bunlar hakikaten pek mühim eserlerdi. Hele bir tanesi padişahın hastalığına ait mevzu üzerinde yazılmıştı. Ortaköy’den Kuzguncuk’a gelirlerken denizin ortasında bir ara Marko Paşa mendilini çıkaracak oldu. Kitapları yanına koydu. Fakat: Bir sallantı! Kitaplar denize! Aman!

Sandalcıya;

–Alalım şunları, dedi.

Heyecan esnasında şivesi biraz daha bozulmuştu. Sandalcı anlamadı. Dalgalar kabarmış, hava kararmış! Sandalcı kürek çektiği için kitaplar adamakıllı açılmışlar! Marko Paşa bir daha meşhur “oğlum” tabirini ilave ederek;

–Oğlum! Su kitapları alalım, dedi.

Fakat kitaplar gitti gider, dahi gider bulamadılar. Sahile çıktıkları zaman Marko Paşa hiddetle sandalcıya;

–Ben şimdi ne yapacağım? deyince, kendisini tanımayan adam Marko Paşa'ya cevap verdi;

–Bana ne söylüyorsun? Git derdini Marko Paşa'ya anlat!

Bu söz üzerine bütün hiddetine rağmen Marko Paşa güldü ve cevap verdi;

–Bulsam anlatacağım amma...

İki hafta sonra işi öğrenen sandalcı çok utanmış. Gidip Marko Paşa'nın elini öpmüş, af dilemiş... (Es, s. 509)

Mahallenin Hayırhahı Hamisi Marko Paşa

Hikmet Feridun Es, Marko Paşa'nın hem Saray hem de mahalle sakinleri üzerindeki nüfuzuna ve hayırhahlığına dair, onun hayattaki komşularından olan Mike'den şu şifahî hatırayı naklediyor:

“Abdülaziz devri, Marko Paşa Kuzguncuk'taki evinde oturmuş kahvesini içiyor. Birdenbire müthiş bir top gü-rültüsü! O zamana kadar işitilmemiş bir şangırtı. Marko Paşa ayağa kalkıp etrafa baktı ki evinin bütün camları kırılmış! Paşa, camı kırık pencereden denize baktığı zaman işi anladı. Donanma tam Kuzguncuk önündeydi. Günlerden de Cuma! Gemiler merasim atışı yapıyorlardı. Atışlar bittikten sonra Marko Paşa camcıyı çağırttı. Her taraf tamir edildi. Mesele unutulmuştu. Ertesi cuma aynı saatte gümbür gümbür toplar! Ve şangır şungur yere inen camlar! Bir hafta önce takılan bütün camlar parçalanmıştı. Marko Paşa;

–Benim elbiselerimi veriniz, dedi.

Gitti. Nereye gidiyordu? Ev halkından biri sordu;

–Camcıya mı Paşa?

–Hayır! Saray'a...

Dışarıya çıktığı zaman kendi gibi komşularının da camlarının kırılmış olduğunu gördü. Bunlardan biri yaklaşan Marko Paşa'ya dert yanmak istedi;

–Paşa, camlarımız gidiyor!

–Biliyorum efendim! Biliyorum efendim! Camları kurtarmaya gidiyorum! diyerek yürüdü.

Köye döndüğü zaman gemilerin Kuzguncuk cihe-tindeki toplarını atmamaları müsaadesini almış, bu suretle her hafta kırılan camları kurtarmıştı. Bu hâdiseyi Kuzguncuk'ta Marko Paşa'nın hayatta kalan tek komşusundan, Mike'den dinledim. Şimdi doksan altı yaşında şeker gibi bir ihtiyar olan Mike uzun zaman Marko Paşa'nın yalisının tam arka tarafındaki evde oturmuştur. Mike diyor ki;

O zamanlar ben pek küçüktüm. Marko Paşa'nın konağının arkasında bir mektep vardı. Oraya giderdim. Paşa ile bu köy neye benzerdi bilir misiniz? Kalabalık bir evle o evin en büyüğüne, en ihtiyarına... Herkes onu son derecede sayar, kimse fikrini almadan bir iş yapmazdı. Kız alıp kız verecekler bile söz kesmeden, bir karar vermeden sorarlardı; "Paşa'ya danıştın mı?" Vakıa Paşa böyle şeylere pek karışmazdı, ama usulen bir kere onun fikrini alırlardı. Kapısına giden fakirler doyurulur ve katiyen boş çevrilmezdi. Ben onun evinin arkasındaki mektebe gittiğim zaman Kuzguncuk'ta Marko Paşa hakkında şarkılar da söylenirdi. Talebe hep birden bu şarkıyı tutturdurduk. Şimdi tam olarak hatırımda değil. Yalnız söyledik, ikide birde tekrarladığımız "Marko Paşa nâzırımız!" mısrası vardı. İşte bunu hatırlıyorum.

Kuzguncuk ve civarı sanki kendi kalabalık ailesi gibiydi. Cehaleti ve toyluğu yüzünden pek yerinde olmayan hareketlerde bulunanlara Paşa nasihat eder, hatta şiddetli söylerdi. En serkeş delikanlılar, en yırtıklar, en asiler bile gözler yerde, fena halde utanmış bir vaziyette onu dinlerlerdi. Ve Marko Paşa hiç ipe sapa gelmeyenleri bile adam ederdi. Daha tuhafı mesela kocası çapkınlık eden, geceleri eve geç gelen yahut çok içen kadınlar;

–Vallahi, billahi artık canıma tak dedi. Seni gidip Paşa'ya şikâyet edeceğim. derlerdi.

Tehdit ciddiye binince uygunsuz koca ayağını denk alırdı. Köyde onu bu kadar sayarlar, severler ve ehemmiyet verirlerdi. (Es, s. 511-12)

Marko Paşa Neden Yahudi Sanılıyormuş?

H. F. Es'e inanmak gerekirse yukarıda örneklendirilen zekâsı ve diğer bazı özellikleri dolayısıyla Marko Paşa çevresinde Yahudi zannediliyormuş. O, bunun gerekçelerini şöyle anlatıyor:

“Şöhreti dillerden dillere, nesillerden nesillere kalan Doktor Marko Paşa'yı herkes Yahudi zannederdi. Vaki Yahudi vatandaşlarımız arasında da pek akıllı insanlar yetişir amma Marko Paşa, Yahudi değildi. Böyle zannedilmesinin iki sebebi vardı: Biri Kuzguncuk'ta oturmasıydı. Marko Paşa'nın Kuzguncuk'ta güzel bir yalısı vardı. (..)O vakitler Kuzguncuk tamamıyla bir Yahudi semtiydi. İkinci sebep de “Marko” ismiydi. Bu ada, ekseriya Museviler arasında rast gelinirdi. Hâlbuki Marko Paşa Rum'du(..) İşte Kuzguncuk'ta oturması ve bir Musevi ismi taşıması bu zehabı vermişti. Üçüncü bir sebep daha vardı. İdareciliği, ikna kuvveti o kadar büyüktü ki onda herkes bir Musevi zekâsı görüyordu. Lâkin Marko Paşa ile bir-iki dakika konuşmak bile onun Rum vatandaşlarımızdan olduğunu anlamaya kâfi gelirdi. (Es, s. 507-508)

Türkçesi ve Fransızcası

Hikmet Feridun Es, Marko Paşa'nın Türkçeyi Rum şivesiyle konuştuğunu, kelimeleri “Eveet efendim!” diyerek uzattığını belirtiyor. Eğitimi Siroz'da iken Rumca, Mekteb-i Tıbbiye'de iken de Fransızca yapmış olmasından dolayı Osmanlıca yazmayı hiç bilmez, imza olarak kullandığı ismini de tersinden yazardı. Buna mukabil kaynaklar

fevkalade Fransızca bildiğinde ittifak etmektedirler. Nitekim elimizdeki arşiv yazışmalarında kendi el yazısıyla yazılmış dilekçe ve mektuplar hep Fransızca ile yazılmıştır. Onun ağzından yazılmış Osmanlıca belgelerin ise yardımcıları tarafından yazılmış olması icap eder.

İstibdada Karşı Öğrenci Hamiliği

“Bu zatın tabip olarak büyük bir liyakati yoktu” diyen Cemil Topuzlu’ya mukabil, Marko Paşa hakkında hayli takdirdar olan Dr. Rıza Tahsin mesleki ehliyeti bakımından onun “nevadir-i etıbbadan” olduğu kanaatindedir; ancak Paşa hakkındaki asıl takdiri idari yeteneği ve bilhassa öğrenciyi himayesidir. Aşağıdaki satırlarda o, şüphesiz eserini yazdığı İkinci Meşrutiyet döneminin güçlü Abdülhamid aleyhtarlığının da tesiriyle, sâbık sultanı bir müstebid olarak tasvir ederken Marko Paşa’ya da o müstebidin zulmüne karşı Mekteb-i tıbbiye talebesinin hamiliği rolünü uygun görür:

“Darü’lfünununun yetiştirdiği nevadir-i etıbbâdan olan Marko Paşa mektepten neş’et ettikten sonra hayli müddet muallim ve muavinliklerde bulunmuş ve daha o zaman kendini, cevher-i meziyet ve irfanını herkese tanıtmıştır. Lakin kulûb-ı etıbbâda her an mevki-i bülend-i ihtiramını muhafaza eden ve tâ ebed bekâ-pezir olacağı hiç şüphe götürmeyen Marko Paşa nâmı asıl müşarüni-leyhin Mektep Nezaretine tayininden sonra intişâr etmiş ve mezâyâ-yı feride ve secâya-yı bergüzidesi ondan sonra âleme yayılmıştır. Marko Paşa bütün manasıyla hür, müstakil, nabz-aşına, hak-perest, adalet-perver bir nâzır-ı bi-nâzır idi. Hengâm-ı nezâretinde efkâr u idâre-i hürriyetperverânesi sayesinde Mekteb-i Tıbbiye tamâmiyet-i istiklâliyetini mükemmelen muhafaza etmiş, o muhit-i feyznak içinde serbestçe neşv ü nemâ bulan rüşeym-i hürriyet kolay kolay etrafa kol salmağa muvaffak

olmuştur. Hakan-ı sâbıkın her tarafı yakan kavuran darabat-ı istibdâdı bunca mesâiye rağmen o metin kale-i istiklâle dokunamıyor, kirli eller, çirkin emeller hiçbir vechle o muhit-i pâke nüfuz edemiyordu.¹

Dr. Rıza Tahsin, Mekteb-i Tıbbiye'nin Marko Paşa'dan sonraki halini de aşağıdaki satırlarla dramatize eder:

“Marko Paşa'nın vefatından sonra çok sürmeden Mekteb-i Tıbbiye de Zeki Paşa zîr-i idaresine geçmiş ve takip edilen i'tisafkârâne muameleler hürriyet-şikenâne kanunlarla alevleri söndürülen o muhteşem hürriyet ocağı artık için için yanmağa mahkum edilmişti. İşte Tıbbiye kurbanlarının meydan-ı siyâsete çıkarılması müstakbel hekimlerin menfâlarda mahbeslerde çürümesi münevver bir ufk-ı saâdet-i istikbal bekleyen nice hânümanların sönüp mahv olması o zaman başlamıştır. (A.g.e, s. 76)”

Cemil Topuzlu da aşağıdaki satırlarda o sırada Abdülhamid aleyhtarlığının âdeta merkezi durumundaki Mekteb-i Tıbbiye'deki öğrenci faaliyetlerini şahsi bir hatırayla birleştirerek aktarıyor ve Rıza Tahsin'i doğrular tarzda Marko Paşa'nın himayesi sayesinde bu vartayı nasıl atlattığını hikâye ediyor:

“Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'nin sekizinci sınıf talebesi ve sınıfın en küçüğü bendim. O sıralarda Jön Türklük ve hürriyet fikirleri memleketimizde henüz yayılmağa başlamıştı. Sınıftaki, hatta mektepteki bütün arkadaşlarım, Fransız Büyük İhtilâlinde aldığımız örnek üzerine hemen her vakit hürriyet, müsavat, adalet taraftarı ve Sultan Hamit istibdadının da şiddetle aleyhindeydi. Son sınıf talebeleri koğuşlarda yatmazlar; dörder beşer yataklı odalarda bulunurlardı. (Müşir Zeki Paşa, Umum Mekâtib-i Askeriye Nâzırı

1 Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye, s. 75-76.

olduğu gün mektebimize gelmiş, ilk iş olarak odalarda yatan talebeleri koğuşlara dağıtmış ve bütün odaları kapatmıştı.) Geceleri bir araya gelince padişah aleyhinde ihtilâl davet eden birtakım yazılar yazar, şapirografla basar, bunları gizlice diğer sınıftaki arkadaşlara ve hatta harice bile dağıtırdık. Ben sınıfın en küçüğü olduğum için, az ceza göreceğim düşüncesiyle, bu dağıtmak işini ben yapardım; Arkadaşlarım bir gün bu kâğıtlardan iki tanesini cebime sıkıştırdılar, birini Sirkeci'deki eski Düyûn-ı Umûmiyye binasının (bu bina hâlâ tramvay caddesinin köprüye giderken sağ tarafındadır) kapısı önündeki posta kutusu içine, ötekini de Yenicami sebili yanındaki kutuya atmamı söylediler. Üzerimde talebe urbası ve sırtımda içi kırmızı avniye denilen palto olduğu halde evvelâ Düyûn-ı Umûmiyye binasının önüne gittim, etrafı gözden geçirdim, kapının yanında bir iskemle üzerinde oturmuş, yaşlıca bir dilenciden başka kimsenin bulunmadığını görünce hemen bastırduğumuz kâğıtların birini cebimden çıkararak kutunun içine attım, tam çekilirken, birdenbire bu ihtiyar adam üzerime atıldı, dilenci değil, takma sakallı ve ihtiyar görünen bir polis hafiyesi olduğunu anlayınca, elinden kurtulmak istedim, palto mun ucunu yakalamıştı, bir hamlede sıyrılıp kaçtım, sahte dilenci hem arkamdan koşuyor, hem de avazı çıktığı kadar: *"Tutun! Tutun!"* diye bağıırıyordu. Üzerimde askerî mektep elbisesi bulunduğundan, o esnada toplanan halk arasından hiçbir kimse cesaret edip beni yakalayamıyordu, nihayet kendimi güç halle, şimdiki İş Bankası karşısındaki bir fes kalıpcısı (bugün bu dükkân hâlâ yerinde ve piyango satan bir bayinin elindedir) dükkânına attım. Belki yarım saat büyük korku ve heyecanla orada gizlenip kaldım. Her ihtimale karşı da derhal mektebe dönmedim, akşama kadar sokaklarda dolaşıp durdum. Birkaç gün sonra saraydan, o vakit nâzırımız olan meşhur Doktor Marko Paşa'ya çok şiddetli emirler geldiğini öğrendik. **Hür fikirli nâzırımız bu**

vak'ayı da diğerleri gibi örtbas edip kapattı. Eğer ben de bu sıralarda yakalanmış olsaydım, yaşımın küçük olmasına rağmen derhal Fizan'a sürülecek ve Afrika çöllerinde ölüp gidecektim. (Topuzlu, s. 11)

Cemil Topuzlu'nun hatıralarını bizzat kendisinden dinlemiş olan H. Feridun Es de Marko Paşa'nın öğrenci hamiliği hususunda yukarıdaki bilgilere bazı ilavelerde bulunuyor. Şimdi de onun söylediklerini alıntılalım:

"Marko Paşa bütün bunları, talebenin psikolojisini, onların yaptıklarını çok iyi bilirdi. Esasen kendisi de **serbest fikirli ve gayetle demokrat ruhlu bir adamdı.** Talebeden biri korkunç derecede tehlikeli bir vaziyette yakalanınca yahut Saray'a jurnaller yağınca Marko Paşa hemen aslan kesilir, piliçlerini koruyan bir kuluçka tavuk gibi büyük üniformasını giyince Saray'a koşardı. Bir talebe yakalanır yahut Mabeyinden istenirse göndermezdi, kendi giderdi. Vakıa Saray'da:

–Efendimizin bana emniyetleri yok mu? derdi.

Talebeden "sadık kulunuzdur!" diye bahsederdi, amma kimsenin burnu kanamazdı. En affedilmeyecek gibi görünen kabahatlerden sonra ortalığı süt liman haline getirerek yine üniformasıyla mektebe dönerdi. "**İdare-i maslahat**" denilen şey, Marko Paşa'da kemâl derecesini bulmuştu. Talebe ona bayılırdı. Cemil Paşa diyor ki:

–Mektebin fokur fokur kaynadığı devirlerde, Marko Paşa'nın nâzırlığı zamanında tek bir talebe ceza görmemişti. Ne birisi sürüldü ne de başka büyük bir cezaya çarpıldı.

Hakikaten Marko Paşa, **Abdülhamid'in ruhunu, bamtelini bu kadar iyi bilirdi.** Nitekim Marko Paşa'nın ölümünden sonra kendisinin idaresi yüzünden hiçbir talebenin ceza görmediği Tıbbiye'de sürgünler, hapisler son raddeyi buldu. Ve Marko Paşa'nın kıymeti büsbütün anlaşıldı." (Es, s. 511)

Çağatay Üstün de kaynak belirtmeden anlatılanlara şu ilaveyi yapıyor:

“Bir gün akşam yoklamasında âdet olduğu üzere, talebe üç defa “Padişahım çok yaşa!” diye bağırarak yerde, hep birden “Padişahım alaşağı” diye feryadı başlamış... Bunu duyan sınıf zabitlerinin etekleri tutuşmuş. Ertesi sabah Marko Paşa mektebe gelince, hemen zabitler Paşa’nın huzuruna çıkıp durumu anlatmışlar... Fakat Marko Paşa dert dinler mi? Talebelerin bir kısmını çağırtmış. İçlerinde Dr. General Besim Ömer’in de bulunduğu bir talebe Murahhas Heyetini dinlemeye başlamış. Talebeler kendilerini şöyle müdafaa etmişler; “Paşam, siz fizik okudunuz. Ses dört duvar arasında akisler bırakır ve kelimelerin tonu değişir. Biz “çok yaşa” diye bağıldık. Sınıf zabitleri uzakta idiler, ses kanunları mucibince, onların kulağına “alaşağı” şeklinde gitmiş...”

Bu açıklama Paşa’nın pek hoşuna gitmiş olmalı ki, hemen zabitlere dönüp;

–Talebeler haklıdır, fizik ve fen bunu emreder.” demiş.

Fakat zabitler Marko Paşa’nın yanından çıktıktan sonra talebenin bu mazeretini yutmayan Paşa, talebelere çıkışarak şöyle demiş;

–Anladık... Ses aksettirir ama ne?’

Sarayla ve Abdülhamid’le İlişkileri

18 Yıl gibi uzun bir süre Mekteb-i Tıbbiye’nin başında kalan Marko Paşa’nın her dönemin dengelerini gözetken, insan psikolojisine aşına, saray mensuplarıyla ilişkilerini kendi lehine kullanmayı bilen maslahatçı bir idareci olduğu anlaşılmaktadır. Cemil Topuzlu onun problemlerden sıyrılmasını bilen kıvrak zekâsına örnek olmak üzere Abdülaziz’in ölüm raporuyla ilgili tutumunu örnek veriyor:

1 Çağatay Üstün, A.g.e, s. 134-36.

“Onun halet-i ruhiyesini gösteren tarihî bir vak’a vardır; Sultan Aziz intihar ettiği zaman bütün tanınmış doktorları hattâ ecnebi sefaret doktorlarını bile saraya çağırılmışlardı. Bunların arasında doktor Marko Paşa da vardı. Doktorlar raporlarını yazacakları zaman suya sabuna dokunmıyan ve kitaba uyabilen bir formül aramışlar, düşünmüşler, yorulmuşlar; bir türlü istedikleri tarzda bir kulp bulamamışlardı. İşte o zaman da yine Marko Paşa’nın zekâsı işi halledivermiş... O, “intihar etti”, yahut “etmedi” dememek için şu cümleyi bulmuştu : “Bize gösterilen bu makasla bu yara yapılabilir.” (Topuzlu, s. 16)

Hikmet Feridun Es, onu başarılı kılan kişilik özelliklerini etraflıca tasvir ediyor: “Yalnız Sultan Aziz’in değil, hemen bütün şehzadelerin, bütün sultanların hekimliğini ettiği sarayda kodamanlardan kim olursa her birinin en zayıf taraflarını, bam tellerini, hoşlandıkları, hoşlanmadıkları şeyleri birer birer bilirdi. Şaşılacak derecede zeki bir adam olan Marko Paşa, tam manasıyla bir **“insan sarrafı”** idi. Saray’ı, daha sonra Abdülhamid’i, o kurnaz, o vehimli, o her şeyden şüpheli adamı öylesine idare etmiştir ki şaşmamak kabil değildir. Yalnız Saray’ı ve Padişahı mı idare ediyordu? Ne münasebet! Bir ihtilal ve hürriyet aşkı taşkınlığı içinde bulunan o vakitki Tıbbiye Mektebi’ni nasıl dâhiyane bir tarzda idare ettiğini daha sonra –zamanına yetişenlerin ağzından– anlatacağız. O devrin Tıbbiye talebeleri Marko Paşa’ya bayılırlardı. Kendisini fevkalade severlerdi. Zira Marko Paşa talebeyi Saray’a karşı pek kurnazca bir tarzda müdafaa eder, hiç kimsenin Abdülhamid’e affettiremeyeceği en ağır suçları –üniformasını giyip Saray’a gider gitmez– hemen affettirirdi. Kendisinde böyle şaşılacak bir **“şeytan tüyü”** vardı. (Es, s. 508)

Yazar, Marko Paşa’nın idare-i maslahatına ve Abdülhamid’le ilişkilerine dair aşağıdaki örnekleri kaydediyor:

“Bir gün Abdülhamid kendisini fena halde sinirlendiren bir jurnal aldı. Tıbbiye Mektebi talebesi her akşamki içtima esnasında katiyen “Padişahım çok yaşa!” diye bağırıyordu. Hakikaten de vaziyet böyleydi. Akşamüstü talebe toplanıyor. Tabur oluyor. Boru çalınıyordu. Tam “Padişahım çok yaşa!” diye bağırılacağı esnada talebe ağzını bile açmıyordu. Bu sessizlik içinde yalnız tabur başlarında duran mektep zabitlerinin sesi, onların bağırdıkları işitiliyordu. Marko Paşa da bu meseleyi çok iyi biliyordu. Buna rağmen bir kere olsun talebeye;

Evlâtlarım, bağırısanıza, dememişti.

Abdülhamid’e verilen jurnalde bir şeyden daha bahsediliyordu. Talebe hemen iki gecede bir tiyatroya gidiyordu. Bu da doğru idi. Zira “Marko Paşa bizi kurtarır!” diyen talebe böyle şeyleri hiç umursamamakta idi. Ayrı ayrı odalarda yatıyorlardı. Ve geceleri de tiyatro için mektepten çıkıyorlardı. Bütün bunlar Saray’a bildiriliyordu. Artık bu hâdiseyi Tıbbiye Mektebinin de, Marko Paşa’nın da atlatamayacağı sanılıyor. Lakin Abdülhamid’in küplere bindiği bu hâdisi karşısında Marko Paşa ne yapsa beğenirsiniz? Doğru Saray’a koştu ve Sultana şunu arz etti; Tıbbiye Mektebi son sınıfının nebatat dersi vardır. Maalesef talebe kendisine lazım olan numuneleri görememektedir. Nebatat cihe-tinden pek zengin olan Yıldız Bahçesinde derslerinin tetkikatını yapmalarına müsaade buyrulması!

Abdülhamid gibi evhamlı bir adamın, Tıbbiye talebesi gibi ihtilâlcı bir gençlik teşkilatının Yıldız Korusu’na girmesine müsaade edeceği kimsenin aklına bile gelmiyordu. Hele gelen o jurnallerden sonra! Lâkin işi Marko Paşa eline almıştı. Derhal irade çıktı. Tıbbiye talebesi Yıldız Bahçesinde nebatat tetkiki yapacaktı. Marko Paşa hemen mektebe koştu. Talebeyi içtima ettirdi. Aldı, Yıldız’a götürdü. Hafiyeler, mektepte sürgünler, hapisler, cezalar beklerken Tıbbiye talebesinin tabur halinde Yıldız Bahçesinden içeriye girdiğini gördükleri zaman kim bilir ne kadar şaşırmışlardır! Talebe, Yıldız

Bahçesinde istediği gibi gezdi, dolaştı. Mektebe dönecekleri sırada bahçe kapısı önünde bir Saray memuru duruyordu. Ve nebatat tetkikine Yıldız'agelen her talebeye bir altın lira uzatıyordu. Çocuklar bu paralarla yine tiyatroya gittiler. Bu suretle aleyhte verilen müthiş jurnallerin tesiri sıfıra indirildiği gibi ceza mükâfata çevrilmişti. Hâdise, Marko Paşa'nın idareciliğinin tarzını çok iyi gösteriyor. Öteki sınıflar da Yıldız bahçesini pek merak etmişlerdi. Cemil (Topuzlu) Paşa diyor ki:

“Yıldız bahçesine nebatat tetkikine giden ve her biri birer lira alan bizden bir yukarıdaki sınıftı. Marko Paşa bizi de götüreceğini vaat etmişti. Fakat mektebi bitirinceye kadar bekledik. Yıldız bahçesinde bizim sınıf nebatat tetkiki yapamadı!”

Mühim olan Marko Paşa'nın Abdülhamid üstündeki nüfuzu idi. Abdülhamid ondan çekinir miydi? Emniyet mi ederdi? Belki bunların hiçbiri yoktu. Belki hepsinden bir parça vardı. Fakat Marko Paşa'nın Sultan üzerindeki nüfuza büyüktü. (Es, 514-15)

Marko Paşa'nın Yöneticiliği

Mektebin Hali

Üç ayrı hükümdar döneminde 18 yıla yakın Mekteb-i Tıbbiye Nâzirliği'ni yürütmek gibi bir rekora sahip olan Marko Paşa'nın idareciliği hakkında kaynaklarda lehte ve aleyhte beyanlar bulunmaktadır. Bir kısmı yukarıdaki bahis aralarında geçen bu bilgilerin diğer kısımlarını da aşağıda ele alacağız. Bu meyanda arşiv belgelerindeki bazı ipuçlarından bu hususta bir fikir edinmek mümkündür. Söz konusu belgeler okul idaresinin lakaytlığı konusunda Cemil Topuzlu'nun bilahare nakledeceğimiz sözlerini tasdik eder mahiyettedir.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane talebeleri arasında bazı uygunsuz haller zuhur ettiğini, buna da mektep nâzırı Marko Paşa'nın, Hristiyan öğrencileri sahiplenmesinin sebep olduğu iddiasının gizli olarak tahkik edilerek bildirilmesini isteyen 10.11.1299 (23 Eylül 1882) tarihli bir yazı bu konuda bazı kuşkuvarın varlığını göstermektedir. (MB. İ 106 47)

Keza Hazine-i Hümayun Kethüdasının, 15 Recep 1294 (26 Temmuz 1877) tarihinde Tıbbiye Nezareti'ne hitaben yazdığı yazıda okul idaresi iki hususta uyarılmaktadır. Bunlardan ilki yaz aylarında Topkapı Sarayının önünde tehlikeli yerlerde denize girme yasağına rağmen bazı Tıbbiye talebelerinin bu yasağı uymadıktan başka kendilerini uyarın güvenlik görevlilerine de ağza alınmayacak sözlerle hakaret ettikleri; diğeri de yine Tıbbiye Mektebi'nin Saray çeşmesi ve yolu üzerine öğrencilerin attıkları çöplerle ilgilidir. Kethüde bu iki hususta Mektep Nâzırını oldukça ağır bir tarzda uyarıyor. Marko Paşa, pek alttan aldığı 24 Recep 1294(4 Ağustos 1877) tarihli cevabi yazısında her iki hususa cevapla; yaptığı tahkikata göre denize girenlerin Tıbbiye'nin İdadi kısmı talebeleri olduğunu ve bunlardan da kendisinin sorumlu olmadığını belirtiyor ve saray bahçesine çöp dökmesi hususunu da kesin olarak halledeceğini belirtiyor. Her iki yazışma metnini aşağıya alıyoruz:

Tıbbiye Nezâret-i âlisine,
Saadetli Efendim Hazretleri,

İşbu şehri Temmuzda denize girilmek adet olduğundan Topkapı Sarayının yaldızlı kapısıyla nezdinde kâin serdab önlerinde denize girilmesi öteden beri gözetilmekte olan hâlet-i mahûfe ve mücerrebe-i mesbûkadan olduğu cihetle bu sene men edilmek ve denize girmek isteyip de mahall-i mezkûra gelenleri denize saliverilmemek için mahsus zabtiye ikâmesiyle dikkat ettirildiği halde Mekteb-i Tıbbiye'den bu usûle adem-i riâyetle gayet muhâvîf olan mahallerde denize girdikleri ve men

için orada bulunan zabtiye ifâde ve ihtâr etmişler ise de gayet serbest halde ve kâle alınmaz ve yakışmaz sözler ile zabtiyeleri oradan def'de oldukları ifâde olunmuş ve sâye-i şevketvâye-i Cenab-ı Pâdişâhide inşâ olunmakta olan çeşme nezdine Mekteb-i Tıbbiye'den ve mülhak binâyân bahçesinden dökülmekte olan süprüntü ve moloz ve muzahrafatın men'iyle oraların tahâret ve nezâfette tutturularak güzergâh-ı Cenab-ı şehriyâri olması ve Saray-ı Hümayunun derûnu olduğundan bulundu-
rulması¹ icâbından bulunmasıyla deniz maddesiyle muzahrafat keyfiyetinin men'i rey-i sâibe ve nezâret-i âlile-riyle olacağı ihtarâtına mübâdaret olundu. Ol bâbda emr ü irâde Hazret-i men lehü'l-emrindir. 15 Recep 1294, 14 Temmuz 93 (26 Temmuz 1877) (İmza) Kethüdâ-yı Hazine-i Hümayun

(Marko Paşa'nın cevabi yazısı):

Saadetli Efendim Hazretleri,

Meâl-i işâr-ı âli-i kerimâneleri malûm-ı âcizileri olarak icrâ-yı icâbı zımında heman Mekteb-i Tıbbiye dâhiliye miralay izzetli Ahmet Beğefendiye lede'l-havâle Saray önünde denize girenleri tahkik eyledikte Mekteb-i Tıbbiye şâkirdanı olmayıp Mekteb-i İdadi-i Tıbbiye talebesinden oldukları ve süprüntü maddesi de tathir olunup bundan böyle derûn-ı Saraya bir çöp bile atılmaması icab edenlere ekiden tenbih eylemiş olduğunu ifade eylemekle beyân-ı hâle ve İdadi talebe idaresi Mekteb-i Tıbbiye nezâretinde olmadığından müdürü bulunan Binbaşı rifatlı Ali Haşim Efendiye işâr buyurulduğu takdirce mumâileyh iktizâsını ifa edeceğini ihtârâ ibtidâr edilmiştir. Ol bâbta emr u irâde Hazret-i men lehü'l-emrindir. 24 Recep 1294, 23 Temmuz 1293 (4 Ağustos 1877) (TS.MA.d 8091)

1 İfâdeden bir kelimenin atıldığı anlaşılıyor. Muhtemelen "temiz bulundurulması" demek isteniyor.

Hür fikirli oluşu ve öğrenciyi himayesi bakımından Marko Paşa'nın takdircarı olan Cemil Topuzlu, mesleki disiplini ve ehliyet bakımından ise aynı kanaatte değildir. Aşağıdaki okulunu; yemek, yatak ve sair hususlardaki karmaşasıyla ilgili tasvirlerin Marko Paşa'nın idareciliğine de zımnı bir tenkit olduğu söylenebilir.

“ Mektepte disiplin namına hiç bir şey yoktu. Mektep Nâzırı Marko Paşa'nın zamanında ilk sınıf koşullarında yatardı. Son sınıfta her iki üç talebenin ayrı bir odası vardı. Arasına bu odalarda talebe, medrese usulü, kendi yemeğini kendisi pişirirdi. Bu, görülecek bir manzaraydı. Mektepte havagazı olmadığı için petrol lâmbaları yanardı. Bu lâmbaların dumanı, kokusu, yanan sobaların ve odalardan pişirilen yemeklerin dumanları ve kokularıyla karışırdı. Mektepte o derece disiplin yoktu ki, -talebe bu ayrı yattığı odalarda çok defa arkadaşlarını, tanıdıklarını, taşradan gelmiş ahabplarını misafir etmekte hiç bir mahzur görmezdi. Yarım asır evvelki mektep âdeti bir “Tıbbiye oteli” halindeydi. Mektepteki serbestliği gösterecek bir vak'a anlatayım; Bir arkadaşım vardı. Doktor Akil Muhtar'ın kardeşi Celâl Muhtar... Bu zat hesabını çok iyi bilirdi. Yatağı benim karyolamın yanındaydı. Her sabah kalkınca Celâl Muhtar'ın ilk işi Sarayburnuna inmek olurdu. Orada olta ile balık tutar. Bunları büyük bir itina ile temizler, tuzlar, tenekeye bastırırdı. Bundan sonra tuzlu balıkları karyolasının altına koyardı. Mektebin meşhur bir “Bakkal Şahin”i vardı. Arkadaşım tuzlu balıklarını bu bakkala satardı. Hepimizin hafta sonunda Bakkal Şahin'e ödemek üzere az çok borcumuz olduğu halde, sevgili arkadaşım Celâl Muhtar daima Şahin'den alacaklı vaziyette çıkardı. Lâkin odada balık kokusu benim için hakikaten çekilmez bir hale gelmişti. Bu yüzden kaç kere kıymetli arkadaşım ile kavgaya etmişim. Hattâ nihayet şikâyete bile mecbur kalmışım. Mektep o derece oteldi ki, meselâ Manakyan'da güzel bir piyes filân oldu mu, talebe

hep birden –Celâl Muhtar müstesna – mektepten çıkar, tiyatroya giderdi. Bütün tiyatro âdeti bizim talebe ile dolardı. Tiyatrodan çıkılınca aynı kalabalıkla mektebe gelinir, kapı zorla açtırılır, içeriye girilirdi. İstediğimiz zaman derse girer, istemediğimiz zaman girmezdik.” (Topuzlu, s. 12)

Okulun Teçhizatı ve Tıbbi Durumu

Cemil Topuzlu’nun yukarıdaki zımnî yahut yumuşak tenkitleri sıra okulun tıbbî donanımı ve yeterliliğine gelince hayli sertleşir :

“Mektep her bakımdan noksanlarla doluydu. Meselâ Meşrutiyete kadar koskoca mektepte ancak iki mikroskop vardır. Hele bizim zamanımızda mikroskop bir taneydi. Hepimiz o mikroskopun başına hücum ederdik. Hocamız da bize bu mikroskopla, kanda küreyvattan başka bir şey gösteremezdi. Çünkü kendi de başka bir şey bilmezdi. Tatbikat yapmak için kadavra bulmak pek müşküldü. Meselâ bizim sınıf topu topu dört kadavra bulmuştu. Sınıf çavuşu olduğum için bunlardan biri üzerinde ben çalıştım. Öteki üç kadavra ise yüze yakın talebenin eline düşmüştü. Düşünün, bir senede o kadar kalabalığın üç kadavra üzerinde teşrih yapmasını... Bunun için o zaman mektepten çıkanlar arasında hakkiyle iyi teşrih görenler pek nadirdi. Mektepte lâboratuvarıdan eser yoktu. Kimya, fizyoloji, teşrih-i marazî ve saire gibi en mühim lâboratuvarlar bile mevcut değildi. Tedrisat hep nazari görüldü.” (Topuzlu, s. 14)

(..)

“O sırada Avrupa’da çok ilerlemiş olan, cerrahlık mektebimizde pek geri ve iptidai bir haldeydi. Hele mektep dışındaki seririyat-ı hariciye (dış hastalıkları) koğuşturmuş çok köhne ve acınacak bir haldeydi. Hocamız o

esnada memleketimizin en meşhur cerrahlarından Aristidi Paşa ve onun muavini de Hayreddin Bey (Operatör Hayreddin Paşa) idi. Hastanemiz içinde ameliyathane- den eser bile yoktu. Hastalara mektep içindeki büyük hamamın-göbektaşında ameliyat yapılırdı. Taşradan he- nüz gelmiş cahil hademeler hastabakıcılık işini görür- lerd. Hocam hastaları muayene edeceği sırada iki ha- deme onu takip ederdi. Birinin elindeki büyükçe tepsi üzerinde keseler içinde, bilinmedik pis bezlerden çıkar- ılmış tiftik, sünger, hırkaların içine konulan zamlı pa- muk (o zamanlar hidrofil pamuğu kimse bilmiyordu), asitborikli su, iodoformlu merhemler ve tahta saplı pis cerrahlık âletleri (nikel ve mâden âlât malûm değildi) ve diğer hizmetçinin elinde de leğen, ibrik (akar sular yoktu) bulunurdu. Kullanılan cerrahlık âletleri yıkan- maz, yalnız bezlerle silinir ve başka hastalarda kullanı- lırdı. Çok kan kaybetmek ve hususiyle ameliyat yapı- lan yaraların pek çabuk ufunet peyda edebilmesinden ve kangrenlere duçar olmasından dolayı âcil ve mecburi olarak yapılması zarurî-olan kol, bacak kesmek gibi âdi ameliyattan başka hiç bir mühim ameliyat yapmağa ce- saret edilemezdi. Biz Paris'te Pastör'ün o seneler içinde mikrobi keşfetmesinden ve İngiltere'de de Lister'in cer- rahlıkta yapmakta oldukları antisepsi usulünden dolayı ameliyatın daha tehlikesiz ve yaraların cerahatlenmek- sizin kapanmakta olduğunu Fransa'dan gelen tıp ga- zete ve mecmualarında okuyorduk. Bu ve buna mümasil usullerin de hastahanemizde tatbikini ve bize gösteril- mesini hocamız Aristidi Paşa'dan istedikçe yan çizer, kendi bildiğini yapar ve bizimle asla meşgul olmazdı. Hattâ aramızdan muktedir bir cerrah yetiştigini de is- temez, yeni yetişen Türk cerrahlarını (Naim, Hayred- din ve Osman Beyler gibi) asla sevmez, elinden geldiği kadar onları çekiştirirdi. O zamanlar doktorluk, cerrah- lık ecnebilere ve hıristiyanlara münhasır bir meslekti. Kimse Türk ve müslüman doktorlara, cerrahlara rağ- bet göstermezdi; hele mektepteki hocalanımızın yüzde doksanı ya ecnebi, yahut Rum, Ermeni ve Yahudilerden

mürekkepti. Nâzırımız da Rumdu (meşhur Marko Paşa). Velhâsıl doktor denilince daima akla uzun silindir şapka taşıyan ve çatal sakal salıvermiş kimseler gelirdi.” (Topuzlu, s. 17)

Tevfik Sağlam ve bilhassa Rıza Nur gibi bir sonraki kuşak mensuplarının Tıbbiye’nin disiplini ve atmosferi hakkındaki hatıraları da Cemil Topuzlu’nun söylediklerini destekler mahiyettedir. Bilhassa Rıza Nur, Fransızca eğitim yapması dolayısıyla yabancı neşriyatı takip imkânına sahip öğrenciler arasındaki güçlü Abdülhamid aleyhtarlığını; gizli bir teşkilat gibi yabancı neşriyatı temin etme, saklama ve dağıtma tarzını; dışarıya sır sızmaması için öğrencilerin kendi aralarında koydukları bazı sert kuralları ve bunlara uymayanların cezalandırılmasını tafsilatıyla anlatır. (Özbay, s. 68-9) Bu hatıralardan anlaşıldığına göre her akşam yemekten sonra yoklama alınır ve işlem bitince öğrenciler üç defa topluca; ”Padişahım çok yaşa “ diye bağırırlardı. Ramazan ayında Yıldız Sarayındaki iftarlara tıbbiye öğrencileri de davet edilir, dönerken de dış kirası olarak birer altın ihsan edilirdi. Öğrenci koğuşları 60-70 kişilikti, ancak son sınıf öğrencileri 4-5 kişilik odalarda kalırlardı. Yat borusuna kimse riayet etmez, yatakhane de Karagöz, Meddah gibi oyunlar oynanır, gece tiyatroya gidenler dönüşlerinde kapalı kapıları kırarak içeri girerlerdi. Okul idaresi bu durumlara göz yumardı. Genellikle göz yumulan disiplin suçlarına bazen ceza uygulandığı da olurdu. İşlenen cezaya göre öğrenci falakaya yatırılarak değnekle dövülür, gerekirse zeminde bulunan hücrelere hapse atılırdı. (Özbay, s. 70)

Sonuç

Hayat hikâyesine bir bütün olarak bakıldığında Marko Paşa'nın, Devlet-i Aliyye tebaası olmayı içselleştirmiş ve Atina'da Yunan olmaktansa İstanbul'da Rum kalmayı tercih etmiş; tebaası olduğu devlete sadakatle hizmet eden bir Osmanlı olduğunu söylemek icap eder. Farklı fikirler olsa da hızlı yükselişi ve üç padişah döneminde hep gözde kalmayı bilişi; zekâsını, liyakatini ve değişen dengelere ayak uydurmasını bilen bürokrat kişiliğini göstermektedir. Marko Paşa, Mekteb-i Tıbbiye nâzırlığı ve Kızılay'ın kuruluşundaki öncü kimliği yanında "Derdini Marko Paşa'ya Anlat " deyiimiyle ifade edilen hekim ahlâkı konusunda da Türk Tıbbının sembol şahsiyetlerinden biri olmaya hak kazanmıştır.

Kronolojik Döküm

- Baba Apostol: Zenta 1789(?), 1844 yılında sağ
- 1824: Ailenin Sakız'dan Siros Adası'na göçü
- Ağabeyi Yorgi: Doğumu, 1824'ten önce; ölüm Roma, Şubat 1900
- 1824: Marko'nun doğum yılı
- 1829: Yunan Devletinin Kuruluşu
- 1841: Marko'nun Siros'ta mezuniyet yılı
- 1842: Ağabeyi Yorgi'nin mezuniyet yılı
- 1844(?): İstanbul'a göç ve Tıbbiye'ye giriş
- Sultan Abdülmecid: Tahta çıkışı 1839; vefatı 1861
- 1851: Tıbbiye'den mezuniyet; Kolağası, seririyat-ı hari-ciye muallim muavinliği
- 1852: Müfredat-ı tıb dersi hocalığı
- 15 Ocak 1854: Binbaşılığa yükseltilmesi,
- 29 Temmuz 1854: Kaymakamlığa yükseltilmesi
- 10 Mart 1856: Miralaylık'a (Albaylık) yükseltilmesi
- 30 Kasım-9 Aralık 1856: Dördüncü dereceden Mecidi Nişanı tevcihi
- 8 Nisan 1857(?): Bursa gezisi
- Abdülaziz: Tahta çıkışı 25 Haziran 1861; vefatı 1876
- 10 Temmuz 1861(?): Saray baştabipliği ve Saray Ecza-nesi Müdürlüğü.
- 11 Temmuz 1861: Mirivalığa (Tuğgenerallik) yükseltilmesi
- 25 Ağustos 1861: İkinci rütbeden nişan tevcihi

- 18-27 Temmuz 1862: Üçüncü dereceden nişan tevcihi
3-27 Nisan 1863 : Mısır gezisi
27 Nisan 1863: Çanakkale Hastanesi teftişi
13 Eylül 1863: Terfi komisyonu üyeliği
13 Nisan 1864: Feriklik (Tümgenerallik) ve ikinci dereceden nişan tevcihi
1865: İstanbul'da kolera salgını faaliyetleri
21 Mayıs 1865: Sultan Abdülaziz'e İthaf Edilen Tıp Kitabı
20 Mart 1867: Midilli Depremine yardım götürmesi
1867: Euterpe Mavrogordato ile evlenmesi
4 Mayıs 1867: Pertevniyal Valide Sultan'ın ev tefrişi yardımı
1867, 1869 ve 1872 : Dr. Niko'nun Marko Paşa aleyhindeki mektup ve broşürleri
21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867: Avrupa seyahati
16 Ağustos 1868: Fuat Paşa'dan ağabeyi Yorgi için iş isteği.
1285 (24 Nisan 1868-15 Mart 1869): Kızı Heriette'nin doğumu
12 Nisan 1869: Mecerûhin-i Asâkir-i Osmâniyye'ye Muâvenet Cemiyeti kuruluşu
1288 (23 Mart 1871-11 Şubat 1872): Kızı Marika'nın doğumu
3 Kasım 1871: Mekteb-i Tıbbiye nâzırlığı
9 Ocak 1875: Oğlu Yorgi'nin doğumu
4 Haziran 1876: Abdülaziz'in ölüm raporu
31 Ağustos 1876: İkinci Abdülhamid'in tahta çıkışı
28 Mart 1877: Ayan meclisi üyeliği atama kararı
14 Nisan 1877: Kızılay'ın kuruluşu
Haziran 1877: Muhacir Komisyonu Üyeliği
30 Nisan 1881: Abdülaziz'in vefatıyla ilgili Marko Paşa'nın yeni raporu

26 Mayıs 1882: Birinci dereceden nişan tevcihi

1887: Eşi Euterpe'nin vefatı

11 Aralık 1887: Düşerek bacağına incitmesi ve yerine Saib Paşa'nın vekaletini teklif etmesi

6 Eylül 1888: İkinci Abdülhamid'ten ev haczinin kaldırılması için yardım talebi

14 Kasım 1888: Burgaz Adası'nda vefatı

3 Ekim 1890: Marko Paşa çocuklarının İkinci Abdülhamid'ten yardım talebi

Kaynaklar

- Abdülhakim Hikmet, “*La médecine en Turquie*”, RMM, III/9 (1907)
- Alexandris, Alexis, *The Greek Minority of İstanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Athens 1992, s. 27, 380
- Aktepe M.M., *Vak'a-Nüvis Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi* Cilt:10, Türk Tarih Kurumu, Ankara , 1988
- Aksüt, Ali Kemali, *Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati*, İstanbul, 1944.
- Akyıldız, Ali, *Pertevniyal Valide Sultan*, DİA, 34:239-40.
- Akyıldız, Ali, *Meclis-i Âyan*, DİA, 28: 243-244.
- Arslan, Ali, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Rum Basını*, Truva Yayınları, İstanbul 2005, s. 117.
- Anaç, Despina, *Marko Paşa (Pitsipios)*, Kızılay Yayınları, İstanbul, 2019.
- Augustinos, Gerasimos, *Küçük Asya Rumları, 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- Bacanlı, Hakan, As, Efdal; *Türk Tıp Tarihinin En Uzun Süreli Bilimsel Yayını Ceride-i Tibbiye-i Askeriyeden Gülhane Tıp Dergisine (1872-2017) Tarihçe / Dizin*, 2018.
- Baykara, Resuhi., *Tarih Dünyası*, Cilt:1, Sayı:6, 254-255, 1950.
- Bayram, Emine, *Hürriyet Gazetesinin 1-50 Sayılarının İncelenmesi (Metin-Değerlendirme)*, Giresun Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018
- Beydilli, Kemal, *Ali Paşa, Mehmet Emin*, DİA, 2: 425-26
- Bozis Sula, *İstanbul Rumları*, Bilgi Üniv. Yayınları, 2011

- Bozkurt, Suzan vd, *1865 Kolera Salgınında Mabeyn-i Hümayun Eczacısı Vincent Peche ile Robert Kolejden Cyrus Hamlin'in Kullandıkları Antikolerik Terkipler*, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, C.3,Sayı 2, 2002, s. 55-78
- Canatar Mehmet, *Kethüda*, DİA, 25: 32-334
- Çapa, Mesut Kızılay (*Hilal-i Ahmer*) *Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009.
- Dr.Nico: *Circulaire à MM. les docteurs médecins militaires ottomans et aux élèves-docteurs de l'École Impériale de médecine contre l'injustice de Marco Pacha*. [Signé: Dr de Nico.]; Paris: impr. de Seringe, (1867),Notice n°: FRBNF31015036
- Dr.Nico: *A S. A. le Grand Visir de la Sublime-Porte Ottomane. La Démission du Dr de Nico (Bey), pour l'injustice de Marco-Pacha*. [Signé: Dr de Nico.], Paris: impr. de Seringe frères, (1867), FRBNF31015035
- Dr. Nico Bey, *L'Injustice de Marco pacha et ses abus!* Commis dans l'exploitation du monopole héréditaire des médicaments militaires par le Dr. Nico Bey, Constantinople, 1869, s. 38.
- Ekdal, Dr. Müfid, *Tıphaneden Nümuneye*, Zafer Matbaası, 1982, s. 25.
- Emecen, Feridun "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdari Teşkilatı", *Ege Adalarının Mali, İdari ve Sosyal Yapısı* (ed. İdris Bostan), Ankara 2003, s. 13-16, 27-29.
- Erkan, Nevzat, *18. Asır Üsküdarında Müslim ve Gayrı-müslim İlişkilerine Sosyo-kültürel Bir Bakış*, İsy Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, c.2, sayı2, 2016.
- Es, *Hikmet Feridun, Tanımadığımız Meşhurlar*, Hazırlayan: Selçuk Karakılıç, Ötüken, 3.Baskı, 2019.
- (Gencer) Rıza Tahsin, *Tip Fakültesi Tarihçesi (Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye)* Cilt I-II, Hazırlayan Aykut Kazancıgil, Özel Yayınlar 1991.
- Gencer, Rıza T., *Marko Paşa*, Poliklinik, Sayı:92, 1941; 269-270.
- Günergun, Feza, "*Spiridon Mavroyeni Pacha (1817-1902) et sa Contribution a la Diffusion des Sciences Medicales dans l'Empire Ottoman*", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, VI/1, İstanbul 2004, s. 37-63.

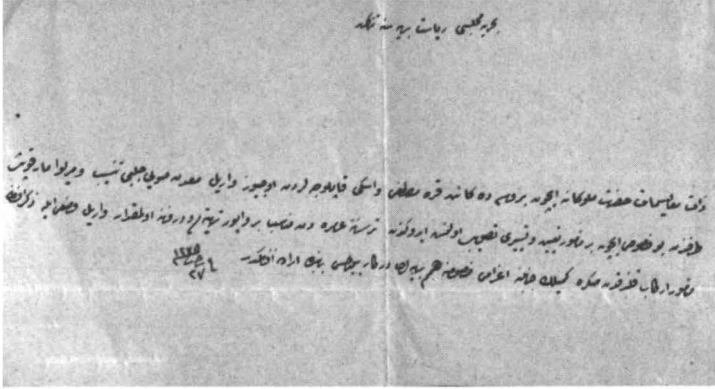
- Hatemi, Hüsrev -Sarı, Nil, "*Zoiros Paşa Evrakı I-II-III*", Tarih ve Toplum, Nisan 1986, sayı: 28, s. 5-8; Mayıs 1986, sayı: 29, s. 44-49; sayı: 30, s. 5-9.
- <http://www.kizilay.org.tr/y-tarihce.htm>
- İstanbul Boğaz Komutanlığı Sınırları İçinde Yer Alan Tarihi Yapılar ve Marko Paşa Köşkü*, Yayınları,hz. Esin Öncü vd., Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 1994.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K.1983, c. 9, s. 174-77.
- Karaer Nihat, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ile Osmanlı ve Batı Kamuoyundaki Yankıları*, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Tezi, Ankara 2003.
- Kiel, Machiel, *Midilli*, DİA, 30: 11-14.
- Köprülü, Orhan Fuat, *Fuat Paşa*, DİA, 13:202-205.
- Kutay, Cemal, *Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Boğaziçi Yayınları,1991.
- Küçük, Cevdet, *Abdülaziz*, DİA, I: 179-185.
- Küçük, Cevdet, *Abdülhamid II*, DİA, I: 216-224
- Maxım, Mihai, *Romanya*, DİA 35: 168-172
- Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1996, c.6, s. 1728, 1819
- Millas, Herkül, *Yunan Ulusu'nun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Örenç, Ali Fuat, *Yedi Ada Cumhuriyeti*, DİA, 43.484-87.
- Örenç, Ali Fuat, *Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Tezi, 1995, s. 112-16.
- Özaydın, Zuhul, *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*, İstanbul Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Anabilim Dalı ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.

- Özaydın Z: “*Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Çalışmaları*”. Türkler Ansiklopedisi, Ed.: Hasan Celâl Güzel, Prof. Dr. Kemal Çiçek, Prof. Dr. Salim Koca, 13: 687-698, 2002.
- Özaydın, Prof.Dr. Zühal, *Türk Tıp Tarihi Bibliyografyası*, İstanbul 2012.
- Özbay, Kemal, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, İstanbul, 1976.
- Paşaoğlu, Derya Derin, Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı , History Studies, Volume 5, Issue 2, (Special Issue: Prof. Dr. Halil İnalçık), Mart 2013, s. 347-386.
- Sağlam, Abdullah, *Muhacir*, DİA, Ek c. 2: 288-90
- Sarı, Nil, *Mekteb-i Tıbbiye*, DİA, 29:2-5
- Sarı, Nil vd. *Kuruluşundan 1933 Reformuna Fotoğraflarla Darülfunun Tıp Fakültesi* İstanbul,2011, s. 16
- Saygılı, Prof. Dr. Sefa, *Türk Kızılayı’nın Kurucusu Dr. Abdullah Bey*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2010
- Saygılı, Prof. Dr. Sefa, *Türk Kızılayı’nın Kurucularından: Kırımlı Dr.Aziz Bey*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2011
- Sözbilir, Hasan vd. “*12 Haziran 201 Midilli Depremi ve Bölgenin Depremselligi*”, Buca, İzmir 2017, s. 5.
- Stathis, Pinelopi (Ed.), *19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 29.
- Şakiroğlu, Mahmut H., *Cezayir-i Bahr-i Sefid*, DİA,7:500-501.
- Şehsuvaroğlu ,Dr. Bedi, *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 13(2):221-222, 1950.
- Şemsettin Sami, *Şire*, Kamus-ı Âlâm, Kaşgar neşriyat 1996, c.3, s. 2898.
- Şişman, Adnan , *Galata Sarayı Mekteb-i Sultanisi*, DİA, 13:323-26.
- Tağmat, Çağla D., *İstanbul’da Sosyo-Kültürel Helenizmin Temsilcisi Bir Cemiyet:” Syllagos” (1861-1923)*,Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi- Yıl: 2015, Sayı: 13 Sayfa: 101-128.

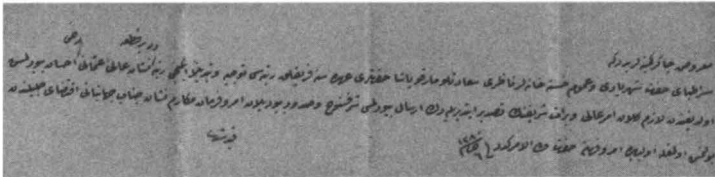
- Tarih Coğrafya Dünyası, Sayı:8, Cilt: 2, 1959.
- Türk Ansiklopedisi Cilt: 23, Ankara, 299, 1974.
- Terzi Arzu, *Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilat ve İdaresi (19.Yüzyılın ikinci Yarısında)* Osmanlı Bilimi Araştırmaları XI/1-2 (2009-10), s. 49-64.
- Tınç, Ferai, *Marko Paşa Hakkında Bir Söyleşi, Marko Paşa'nın Torunuyla Atınada*, Hürriyet Gazetesi, 5 Kasım 2000.
- Taner Timur, *Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati*, Tarih ve Toplum, s. 11, Kasım 1984, s. 330-36; s. 12, Aralık 1984, s. 376-85.
- Timur, Taner, *Marko Paşa: Efsane ve Gerçekler*, Toplumsal Tarih, Eylül 2003, Sayı 117, s. 20-25.
- Trombukis, Konstantinos, *İ Elliniki İatriki Stin Konstantinupoli 1856-1923, Syndesmos ton en Athinais Megalosholiton - [İstanbul'da Rum Hekimliği, 1856-1923]*, Atina 2000.
- Topuzlu, Cemil, *80 Yıllık Hatıralarım*, Yay. Haz. Hüsrev Hatemi, Aykut Kazancıgil, İstanbul, 1982.
- Tufan A. ,*Derdini Marko Paşa'ya Anlat!* Resimli Tarih Mecmuası, Cilt:2, Sayı:21, Eylül 1955-1956, 1981.
- Tukin, Cemal, *Girit*, DİA, 14: 85-93.
- Uzluk, Prof. Dr. Feridun Nafiz; Kızılay *Tarihinin İki Mümtaz Siması: Hakkında Biyografik Bilgiler; Marko Paşa ve Refik Saydam* , "Kızılay Dergisi,Yıl 5, nr.65, 1969, s. 11-12.
- Ünver, Süheyl, *Derdini Marko Paşa'ya Anlat*, Tercüman,18.8.1978.
- Ünver, Süheyl, *Marko Paşa*, Sabah,25.3.1966.
- Ünver, Süheyl, *Memleketimizde Türk Hekimliği ve eczacılığının yerleşmesinde önemli rolü olan bazı hekim ve eczacıların biyografyaları* (25 kadar isim arasında Marko Paşa da yer alıyor),İstanbul,1986
- Üstün, Çağatay, *Derdini Marko Paşa'ya Anlat*, Van Tıp Dergisi: 2001, 8 (4): 134-136.

- Yılmaz, Gülşen, *Hürriyet Gazetesinin 51-100 Sayılarının İncelenmesi (Metin-Değerlendirme)*, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 245-46;
- Yıllarboyu Tarih Cilt:4, Hürriyet Ofset Matbaacılık,1980, s. 27
- Yetkin Meliha, *Osmanlı Basınında Yüzyıl Önce Bu Ay*, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı: 59, Sayı: 4-5, 1988; 250-251.
- Zarifis, Yorgos, *Hatıralarım: Kaybolan Bir Dünya İstanbul 1800-1920*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 70, 74.
- Zoires Paşa Evrakı*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü Arşivi, F-56 Dosyası.

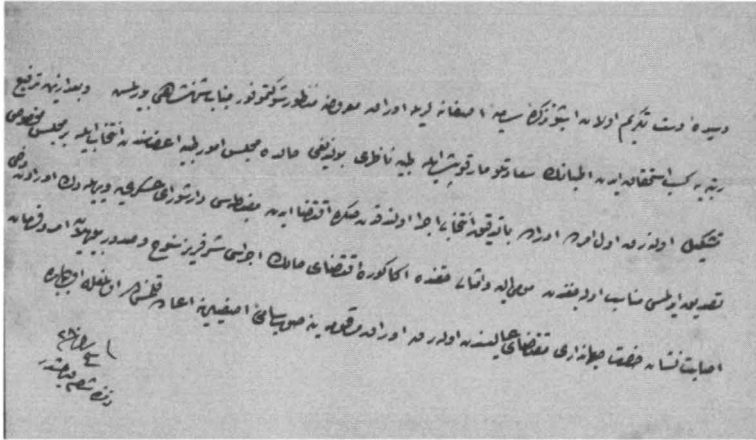
Bazı Arşiv Belgeleri

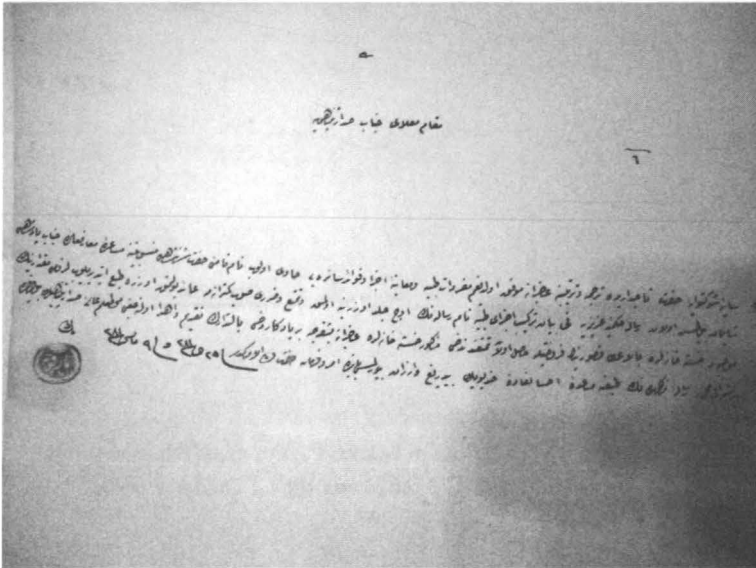
1. 27.7.1279/18 Ocak 1863 tarihinde Marko Paşa'nın
Bursa'ya maden suyu için bir memur göndermesi bilgisi.
(MB.İ.00018.00114.001)

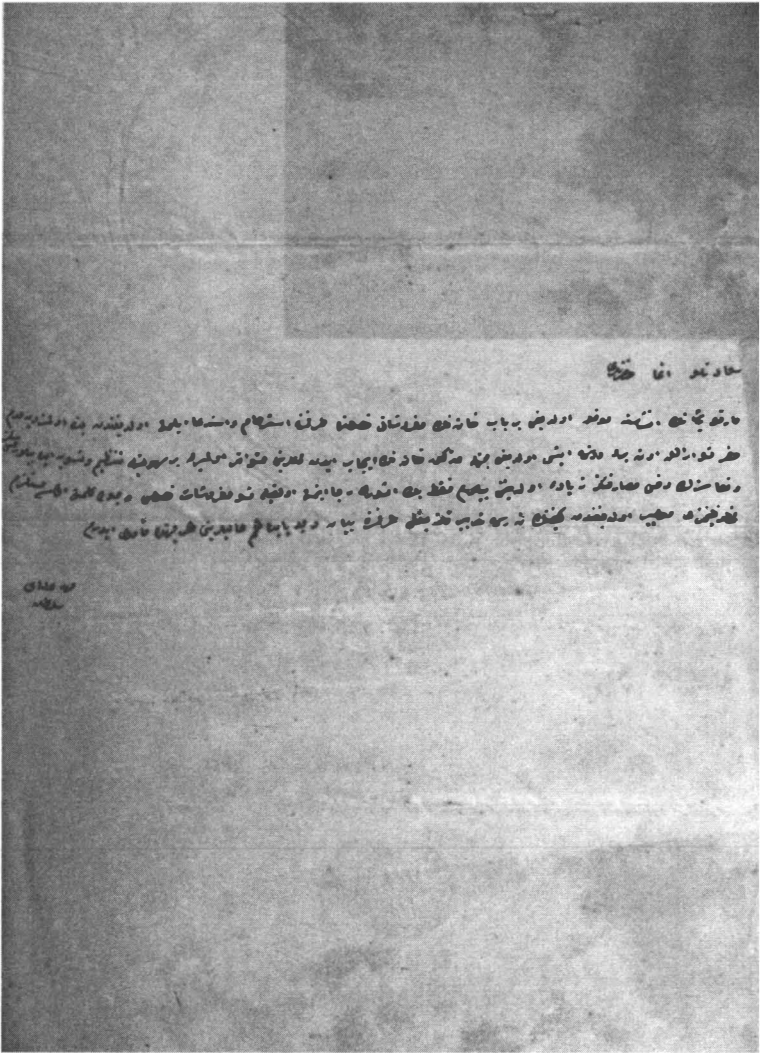
2. Marko Paşa'nın Feriklik'e terfii. 6 Zilkade 1280/
13 Nisan 1864. (MB.İ.00019.00163.001)

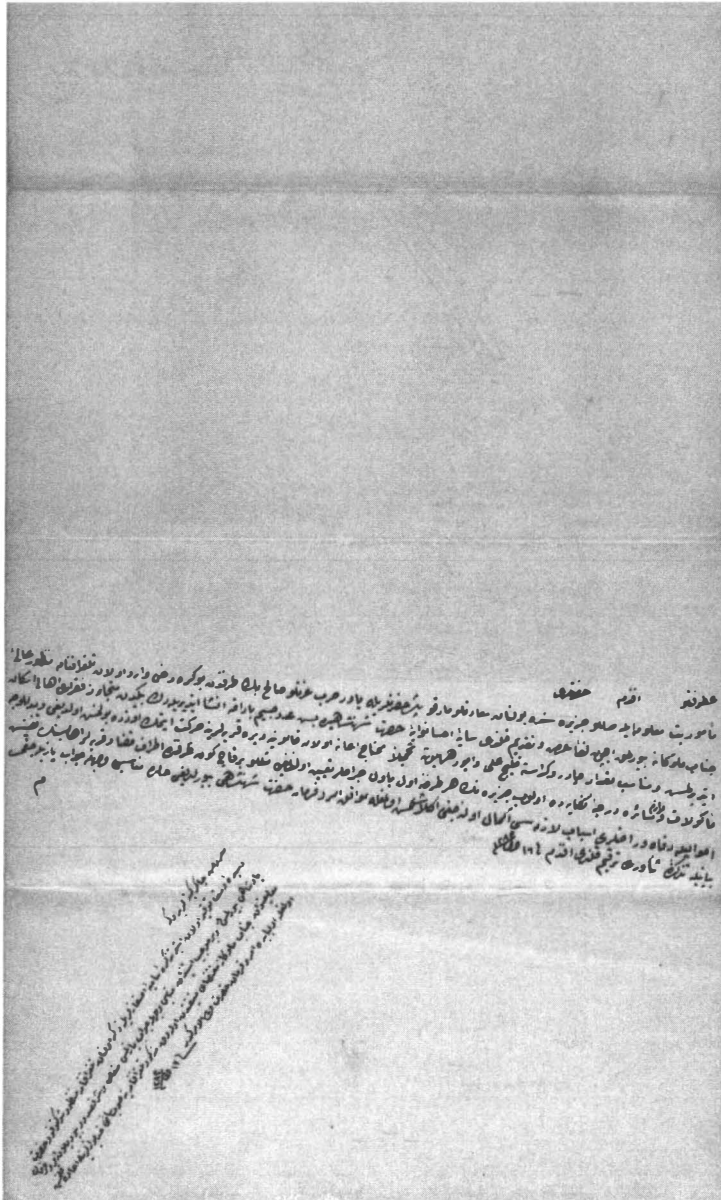
4. Terfi-i rütbeye hak kazanan tabiplerin tesbiti için Tıbbiye nâzırı ile Marko Paşa'nın da içinde bulunduğu, Meclis-i Umur-ı Tıbbiye azalarından bir Komisyon teşkili emri. 29. 3. 1280 (13 Eylül 1863). (MB.İ.00019.0075.001)

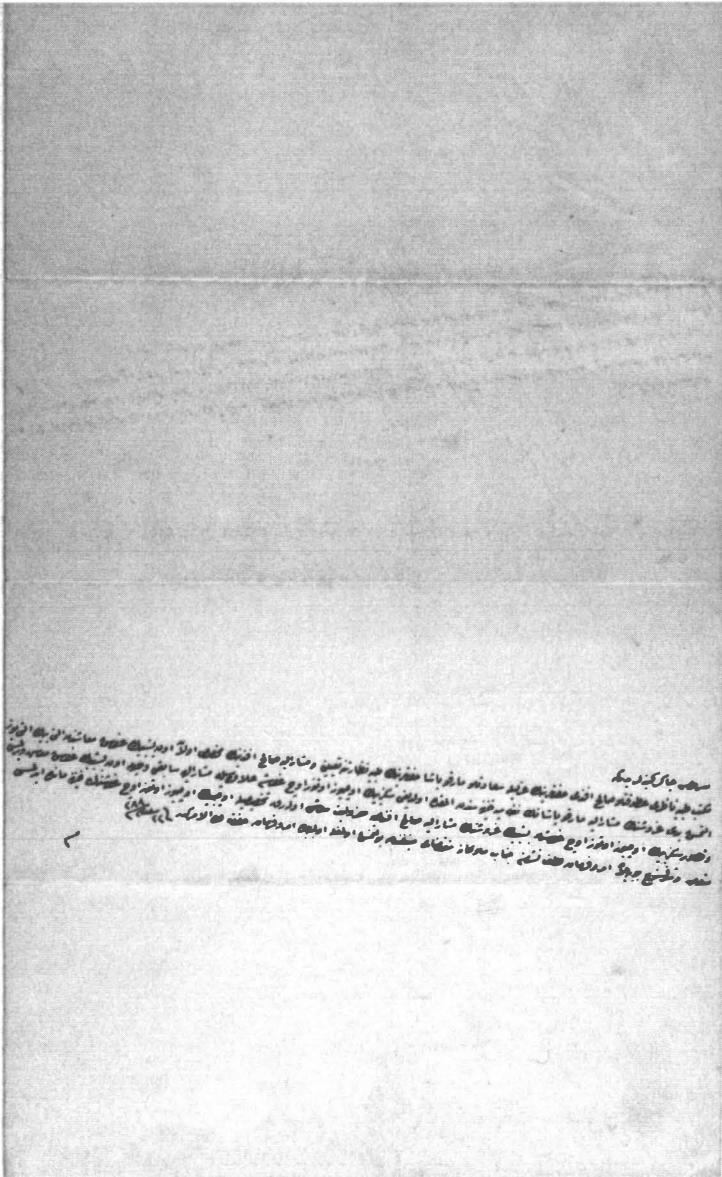
5. Marko Paşa'nın Sultan Abdülaziz adına tercüme kitap dilekçesi. 25 Zilkade 1281/21 Mayıs 1865 (İ.DH. 537 37285/1).

6. Pertevniyal Valide Sultan'ın Marko Paşa'ya ev tefrişi hususunda yardım talebi. 29.12.1283/4 Mayıs 1867. (TSMA.E.0598)

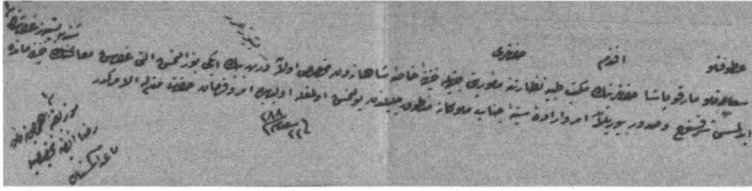

7. Marko Paşa'nın Midilli depremiyle ilgili bilgilendirme raporu.
 8 Mart 1283/20 Mart 1867 (İ.DH. 560 39021.1).

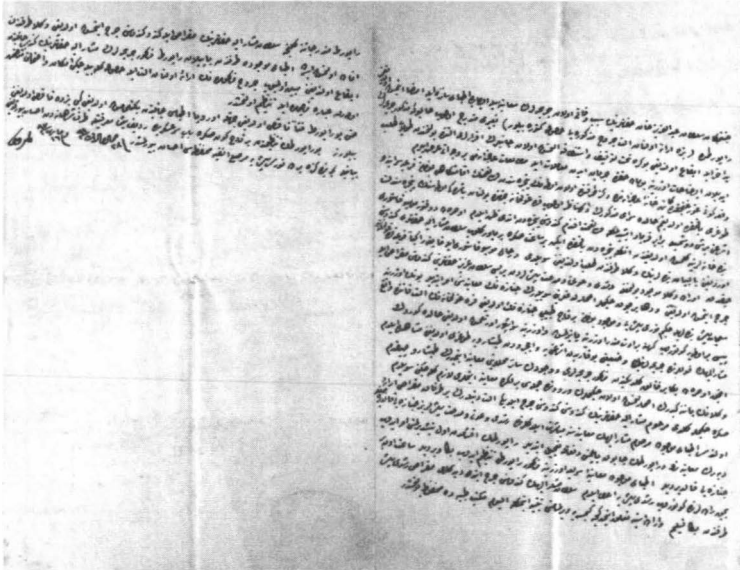

8. Salih Efendi'nin azli ve Marko Paşa'nın Mekteb-i Tıbbiye
Nazırlığı'na atanması. 22 Şaban 1288/3 Kasım 1871.

(İ.DH.00640)

9. Marko Paşa'nın "Mekteb-i Tıbbiye Nezareti'ne memuriyeti
cihetiyle Hazine-i Hassa'dan muhassas 4266 kuruş maaşından"
beş yüz kuruşunun Hazineye bırakılarak geriye kalanının
Muzıka-yı Hümayun memuru Rıza Efendi'ye tahsisi 22.8.1288/6
Kasım 1871 (MB.İ.. 25 110).

10. Marko Paşa'nın Sultan Aziz'le ilgili vefat raporu. 28
Cumade'l-evvel 1298 ve 16 Mart 1297/28 Nisan 1881.
(Y.EE.00141)

L'absence de tout moyen d'engagement collectif des forces
 armées de combattre et d'opérer, les défenses contre l'ennemi
 continuellement tournée, les troupes se réunissent, les
 les ligaments des bords se détachent. Il gèle et il
 gèle, on continue que la rivière se présente plutôt
 en courbes irrégulières, les 80 tonnes jettent par la
 traversée des bords tels que les démontrent.
 d'été

Depuis 2 ou 3 jours les belles caresses
chaperonnées et le plaisir, agissent avec 1 suite
et on sent le cancer venir au travers, tout
mon corps est fort enflé et se réveille et toutes
parties touchées par moi, se réveillent et se réveillent
en tout 2 ou 3 heures, et le cancer se réveille
à l'apex, mais le plus grande caresse, que je
puisse faire, pour le réveiller, le réveille, le réveille
et le réveille plusieurs jours, que le cancer se réveille
et le réveille, et le réveille, et le réveille, et le réveille
mais je ne le réveille, et le réveille, et le réveille, et le réveille
mais non, tout le réveille, et le réveille, et le réveille, et le réveille

Ten salter stillbirths, and one
 to an old, however, & some years to each.
 Poor I never regret I respect progenies to
 have you disappointed the women in the pit
 & some or at the expense of industry. It is not
 consistent or sometimes you be back to the
 and very otherwise. I have seen some
 scholars, married to the wife of the
 and some, perhaps a son or two.

* Ces faits admettent qu'il y a eu un acte de violence qui peut être qualifié
d'assaut ou d'agression.

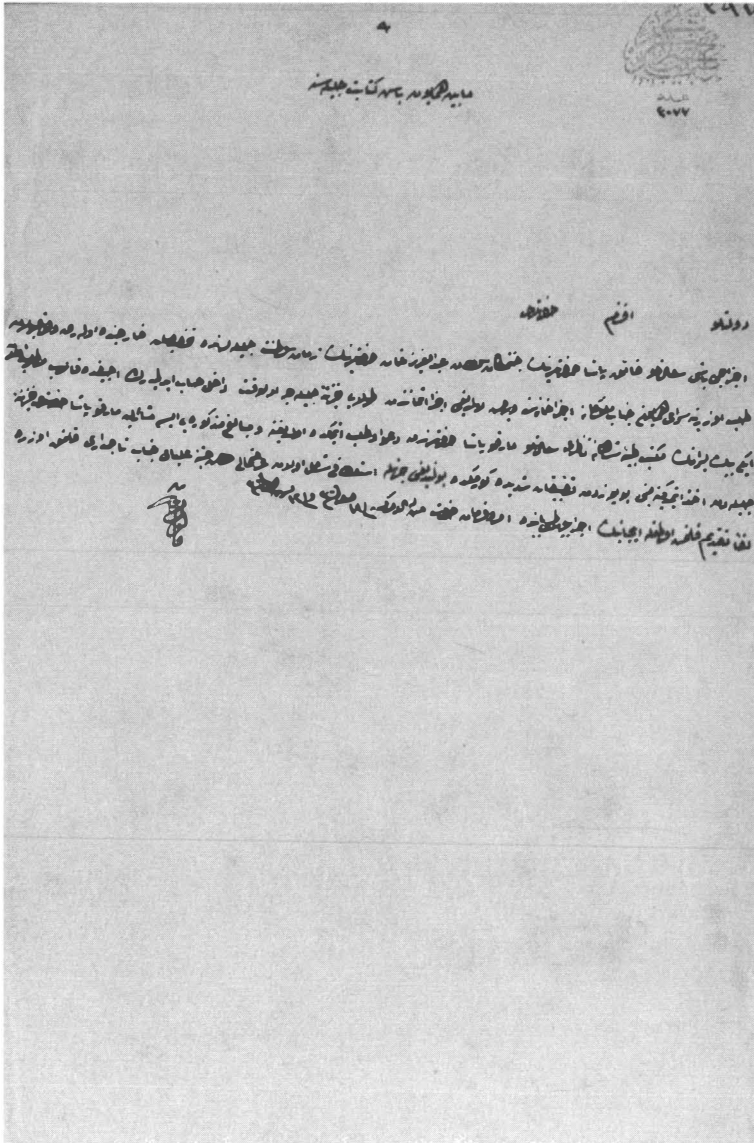
biga goulgou chare & inviolable dures ses habitudes,
en tant q. m'indigne tant en tant corrupte.

Cherement que l'on est parvenu à établir une opinion partagée, du reste, par beaucoup de monde : Que la parole est caractéristique de l'homme et avec les dispositions d'esprit se fait la même. Et cela, pourquoi ? Il suppose une disposition de disposition du tronc ?

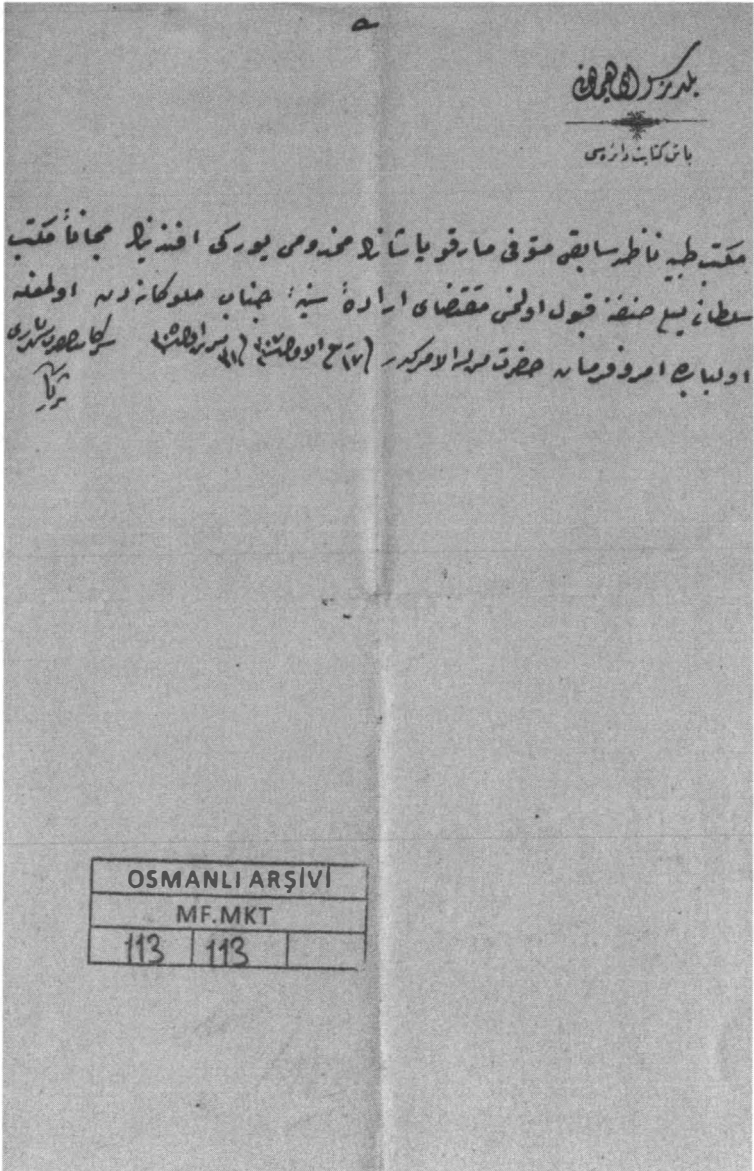
26 April 1891

D. G. S. L. L. L.

12. Dr. Kastro'nun Sultan Abdülaziz hakkındaki Fransızca ölüm raporu. (Y.EE.00141)

14. Marko Paşa'nın Ecza borcu dolayısıyla tazyik
gördüğüne dair verilen arz. 18. 2. 1306/24 Ekim 1888.
(Y.MTV.00035.00121.001)

15. Marko Paşa'nın oğlu Yorgi'nin Mekteb-i Sultani'ye kabulü hakkında iradenin tebliği. 17 Rebiülevvel 1307, 31 Teşrin-i evvel 1305 (11 Kasım 1889). (MF.MKT.00113.00113.001)

Son Altesse Ali Paşa!
Grand Vezir de la Porte Ottomane
Lieutenant honoraire de l'Empire!

Altesse!

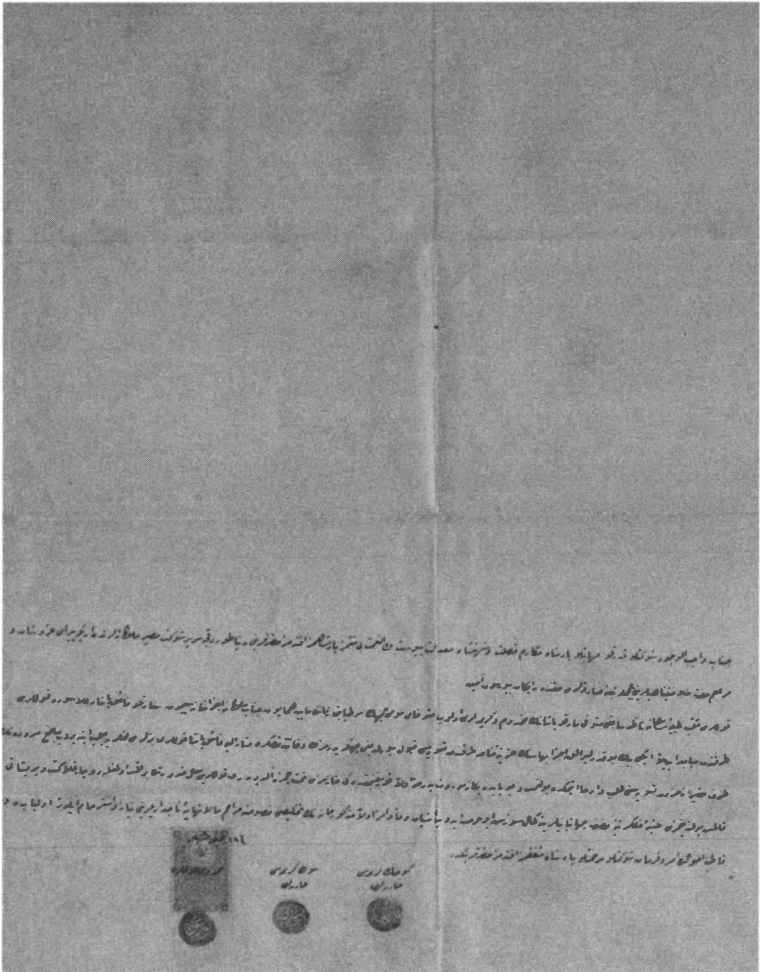

Votre Haut bien, comme tout le monde
qui pour avoir dit librement la vérité, contre
les injustes les vains etc. de marabout, et pour
avoir offert d'économie au Trésor ottoman, j'ai
souffert les plus grandes injustices et persécutions,
me trouvant après vingt ans de mes dévou-
és services constamment mes attestations, l'équité
de tous mes droits, sans procès, et sans ju-
gement!! avec presque toute ma fortune décon-
sue, (excepté 200, liv. que j'ai sur un terrain en-
gagé devant l'Église, lequel je l'ai mis en vente.
L'acquisition de ce terrain des indigènes etc. à part) patience!
Permettez-moi de vous prier une chose juste
d'ordonner à votre aide de Camus Sarki Bey, d'in-
diquer près de la femme du feu colonel Enike Bey, Baïche
Zadeh du Séaskirat, (en sa qualité de son vicaire) qu'il

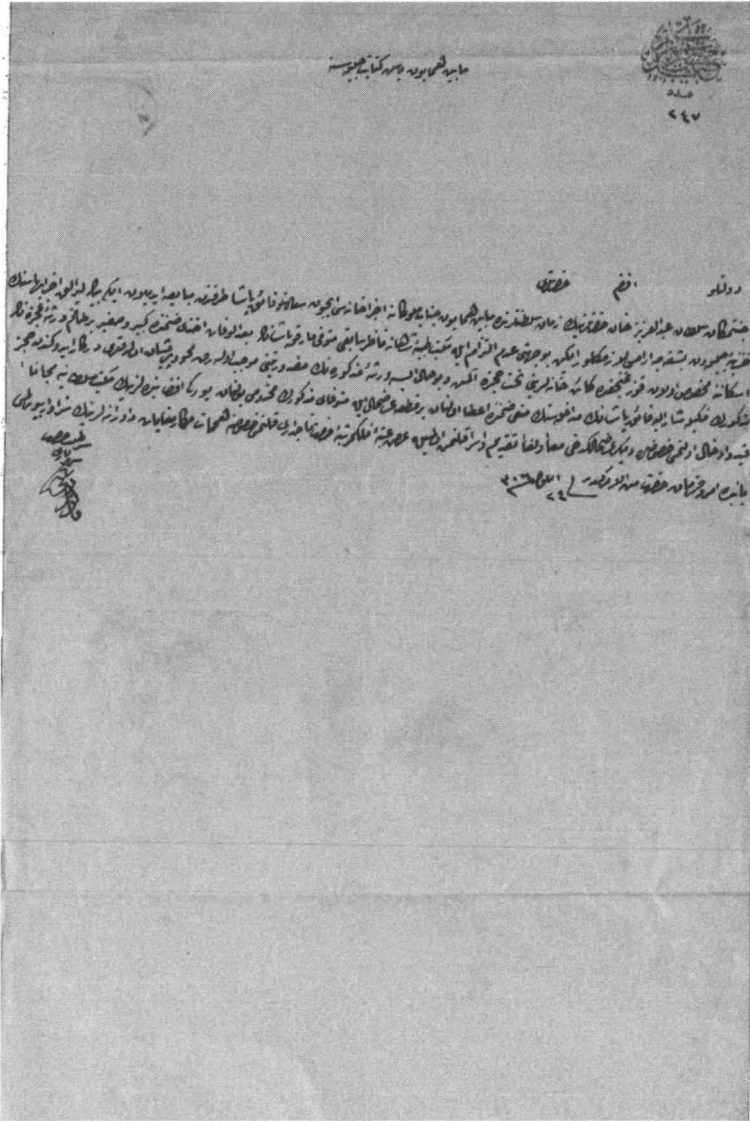
17. Dr. Nico'nun Ali Paşa'dan yardım ricası.
(11 Teşrin-i Evvel 1870) (HR.TO.00453.00075.002)

[illegible]

18. Marko Paşa'nın(?) tevcih edilen Nişandan dolayı padişaha teşekkürü ve hastalığı dolayısıyla mazeret beyanı.4 Cemaziye'l-ahire 1307(26 Ocak 1890) (Y.PRK.AZJ 16 41).

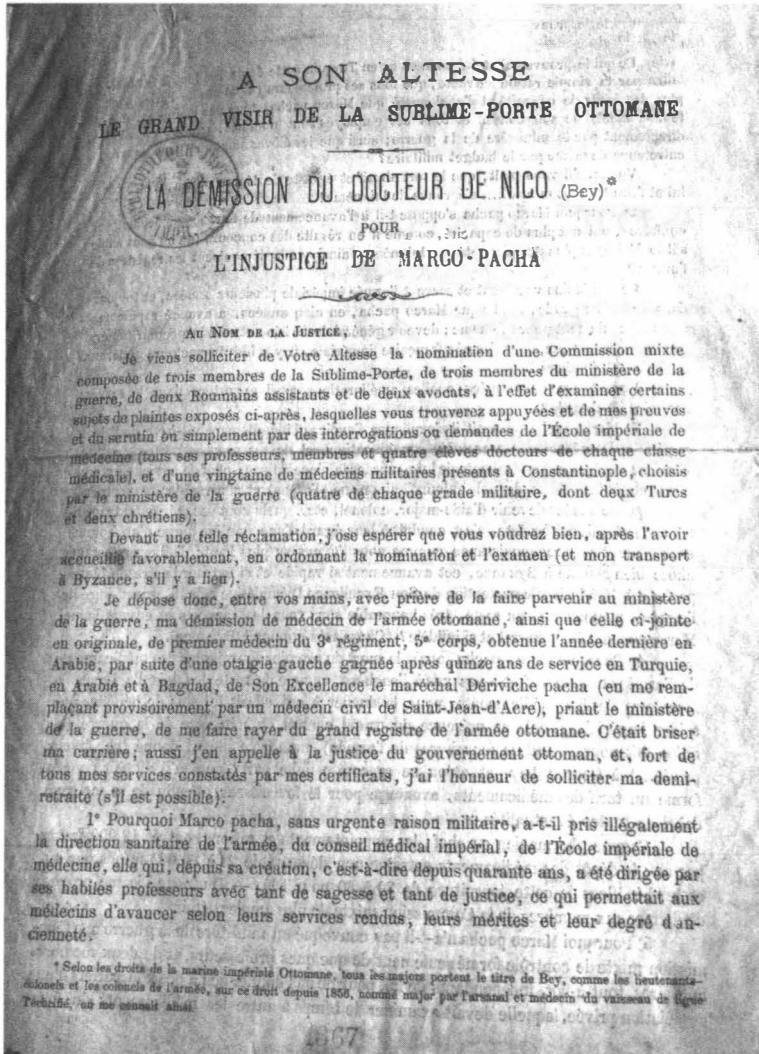
19. Marko Paşa çocuklarının Kuzguncuk'taki evin haczinin kaldırılması konusundaki dilekçeleri. 18 Safer 1308 (3 Ekim 1890). (Y.MTV.00045.00096.002)

20. Saray Baştabibi Mavroyani'nin Marko Paşa evinin haczinin kaldırılması hususundaki tavassut yazısı. 24 Eylül 1306
(6 Ekim 1890). (YMTV.00045.00096.001)

22. Rumeli Kazaskerliği Fetva Dairesi'nin 7 Rebiülevvel 1324, 17 Mayıs 1322(1 Mayıs 1906) tarihli Yorgi Veled-i Apostol hakkındaki karar gerekçesi. (ŞD.00431.00037.002)

24. Dr. Nico'nun Marko Paşa aleyhine Bâb-ı Âliye yazdığı şikâyet mektubu.

L'INJUSTICE

DE MARCO PACHA

ET

SES ABUS!...

COMMISS

Dans l'Exploitation du Monopole héréditaire
des Médicaments militaires.

PAR

LE Dr NICO BEY

OFFICIER SUPÉRIEUR DÉCORÉ DE L'ORDRE IMPÉRIAL DU MÉDIDÉ.

QUESTIONS PRINCIPALES :

- 1.— L'offre de six mille Bourses garantie pour trois ans, que j'ai faite au Trésor national Ottoman, d'abolir le monopole, et de fournir les médicaments par adjudication légale et publique. Mais Marco pacha pour ne pas perdre les bénéfices annuels qu'il tire d'accord avec le monopoleur Falk bey, l'a refusée!....
 - 2.— Les huit mille Bourses que Marco pacha, a fait perdre au Trésor national ottoman, pendant cinq ans, pour ne pas avoir aboli ce monopole héréditaire etc.....
 - 3.— La vérification de comptes des médicaments fournis depuis sept ans à l'armée, donnera de grands bénéfices au Trésor national, en faisant rentrer les sommes provenant des abus et vols commis.
- J'ai encore d'autres mystères à dévoiler devant la Sublime Porte au Chouba Devlet,

CONSTANTINOPLE

1869. /

25. Dr. Nico'nun Marko Paşa aleyhindeki risalesinin kapağı.

[illegible]

26. Veladet-i Hümayun'da Sultanlara ve sair takımlara verilecek
ihsanın vürud defteri, 13 Safer 1279 (10 Ağustos 1862).
(Atatürk Kitaplığı, PERVALSUL 04573)

عالمی قلمو بہ اقدی مجتبیٰ
طرف علیحدہ داریو پیا اید خستہ خانہ بہ دشر بعد فتنہ نظم از غروب اصال بیور شد بر کون نقد والواری بیور یعوب و یاقوت
پیا اید از دوزخی بیور بر نقضاء نفق و از می یوشی کلر یعوب و صد اعظم حضرت صاحب بر تذکر صو سنی و فتنہ
بر کون طرف علیحدہ خستہ اصال بیور داری با بنده جوشی ظاهر خستہ بیور علیحدہ خستہ خستہ
و بعد از نقد اصال و کنار کمانی نقد علیحدہ خستہ خستہ خستہ خستہ خستہ خستہ خستہ خستہ
و پیا بیور و بعد از نقد علیحدہ خستہ خستہ خستہ خستہ خستہ خستہ خستہ خستہ
نقد بعد از نقد و بعد از نقضاء کلر یاقوت و بعد از نقد اصال و بعد از نقد اصال و بعد از نقد اصال

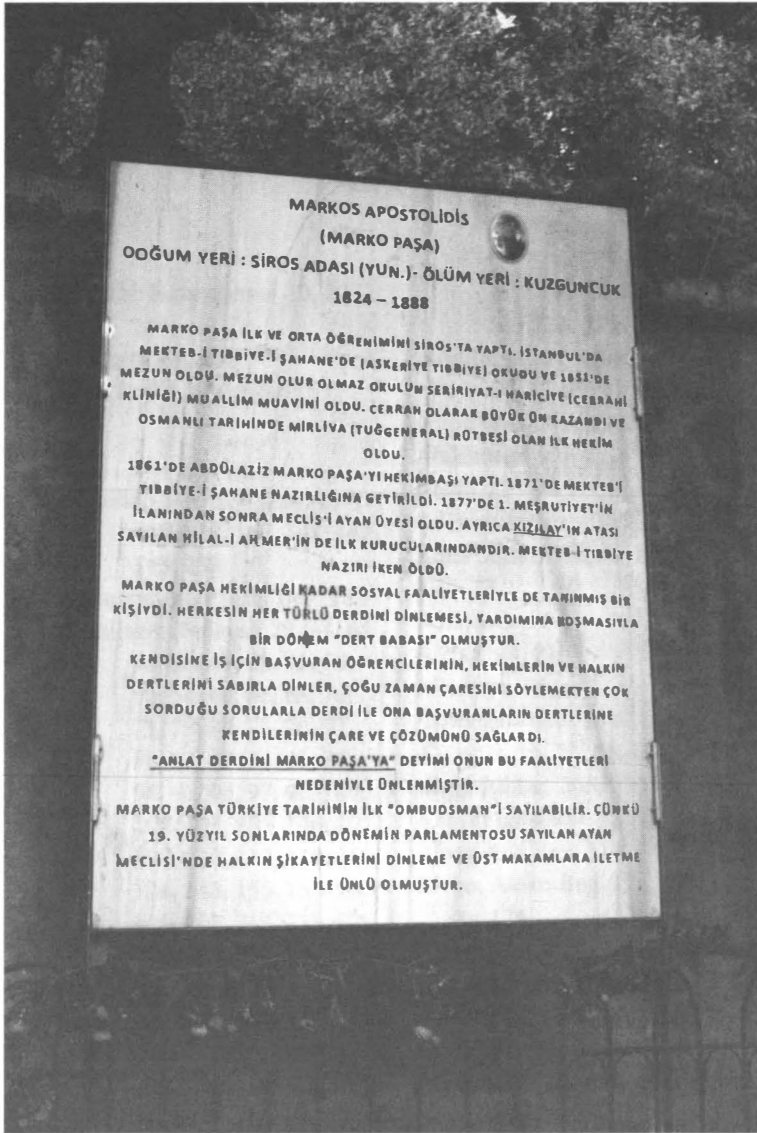
27. Pertevniyal Valide Sultan'ın, Mekteb-i Tıbbiye'ye manda yardımıyla ilgili yazısı. Atatürk Kitaplığı. (PERVALSUL 03115)

29. Kızılay pulu.

Marko Paşa'nın mezarı.

Marko Paşa'nın mezar kitabesi.

Dizin

80 Yıllık Hatıralarım 10, 202,
233
93 Harbi 88, 232
1878 Berlin Kongresi 169

A

Abdullah Bey 134, 136, 137,
138, 139, 140, 141, 142,
143, 232
Abdurrahman Şeref Bey 182
Abdülaziz (Sultan) 29, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 50,
53, 54, 60, 61, 68, 70,
71, 73, 74, 75, 76, 77,
80, 82, 83, 84, 92, 93,
94, 95, 96, 97, 98, 100,
101, 102, 103, 106, 107,
108, 110, 112, 118, 119,
126, 148, 155, 186, 187,
200, 207, 214, 215, 225,
226, 231, 237, 241, 243
Abdülhak Hamit 33
Abdülhak Molla 33, 34
Abdülhamid (Sultan İkinci
Abdülhamid) 29, 36,
49, 50, 70, 83, 84, 85,
86, 88, 89, 92, 93, 94,
108, 112, 140, 174, 181,
188, 200, 202, 210,

211, 213, 214, 215, 216,
217, 223, 226, 227, 231
Abdülmecid (Sultan) 29, 30,
31, 32, 35, 42, 44, 45,
47, 83, 86, 225
Abdünnur 97
Abela 22
Adeviye Hanım 188
Adile Sultan Efendi 72
Adli 33
Adriatik 16
Afrika 84, 213
Ahırkapı 36
Ahter gazetesi 191
Akdeniz 16, 21, 65, 124, 154
Akil Muhtar 205, 220
Akşam Gazetesi 11
Albay Arif Bey 114
Aleko, Aleko Beğ 174, 175,
176
Aleksandros 26, 27, 183
Aleksandros Karateodoris 27
Aleksandros Mavroyenis 27
Alexander Mavrogordato 185
Alexander (Zannis) 176, 183,
185
Ali Bey 61, 138
Ali Fuat Örenç 17, 173
Ali Haşım Efendiye 219

Ali Kemali Aksüt 73, 74, 75,
78, 229
Âli Paşa 23, 30, 31, 46, 72, 74,
78, 79, 80, 81, 125, 126,
127, 128, 129, 131, 188,
229, 248
Ali Suâvi 46, 128
Almanya 45, 90, 176
Amerika 79
Anadolu 63, 64, 70, 71, 88,
100, 185, 186, 191, 206
Anadolu Kavağı 185, 186, 191
Andon Efendi 133
Andros 20
Ano Syros 22
Anthopoulo 138
Antiparos 20
Antranik Bey 56
Antuvan 37
Apostol (Apostol Piçipiyu,
Apostol Pitsipios) 15,
18, 19, 28, 153, 158,
159, 160, 162, 163, 168,
169, 170, 225, 253
Arabistan 113
Argenti 176, 177
Ârifi Paşa 94
Arif Paşa 96
Aristarki Elisiyadi / Elisbiyadi
(Aristarki, Aristarki
Bey, Aristaki Bey, Aris-
taki Paşa, Aristarhi,
Aristarhi Beğ) 18, 127,
129, 132, 131, 132, 155,
157, 167, 171, 172, 173,
174, 174, 254
Aristidi Paşa 222
Arnavutluk 16, 17, 23
Arzu Terzi 48, 51

Asâkir-i Mansûre-i Muham-
mediyye 32
Askeri Baytar Hastanesi 60
Asmalı Mescit Mahallesi 162
Asya 113, 229
Ata Bey 138
Atatürk 72, 113, 183
Atatürk Kitaplığı 72, 113
Atina 20, 23, 27, 169, 183,
224, 233
Avrupa 22, 23, 30, 31, 32, 45,
46, 47, 58, 73, 74, 76,
77, 79, 80, 83, 84, 99,
116, 117, 118, 127, 129,
138, 155, 174, 202, 221,
226, 229, 231, 233
Avrupa Ruznamesi 81
Avusturya 35, 45, 97, 127, 135
Avusturya Macaristan Sefareti
97
Aya Dimitri Kilisesi 161, 162
Ayamavra (Lefkas) 16, 17
Âyan Meclisi 83, 85, 87
Ayasofya 85
Ayastefanos 84, 88
Ayvalık 65

B

Baba Nakkaş Sokağı 186
Bâb-ı Âli (Babıâli) 17, 31, 50,
88, 114, 116, 118, 123,
126, 128, 131, 133, 139,
155, 163, 168, 173
Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği
168
Bab-ı Seraskeri 128
Bağdat 113, 118
Bahriye Meclisi Başkanlığı 43
Balıklı Rum Hastanesi 26
Balkanlar 88

Barbaros Hayreddin Paşa 21
 Baron Prokesch-Osten 138
 Baruçi Bey 56
 Bay Curtis 142
 Bedros 183
 Bekir Efendi 61
 Belçika 45, 75
 Belisaire Bey 138
 Berlin 27, 79, 84, 88, 90, 116,
 139, 141, 169, 175
 Berlin Antlaşması 88
 Berlin Kongresi 27, 169
 Bernard 34, 35, 37
 Beylerbeyi Sarayı 46, 85
 Beyoğlu 24, 26, 27, 73, 117,
 127, 129, 132, 160, 162,
 171, 174, 179, 180, 182,
 186
 Beyoğlu Mahkemesi 127
 Beytülmal Kassamlığı 174
 Bibliotheque National 112
 Binbaşı Hüsnü Bey 139
 Binbaşı Necib 94
 Birinci Meşrutiyet 83
 Bizans 21, 64
 Bogos, Boğos Bey 70, 73
 Boğaz 9, 187, 191, 231
 Boğaziçi 46, 76, 77, 100, 231
 Bolu 63
 Bosna 46, 84
 Bosna-Hersek 84
 Boyar 113
 Brindel 138
 Br. Temple 138
 Brüksel 79, 176
 Budin 9
 Bulgaristan 46, 157, 158
 Bulgaristan Komiserliği 158

Burgaz, Burgaz Adası 71,
 109, 143, 144, 146, 176,
 185, 186, 194, 195, 227
 Bursa 43, 225, 235
 Bükreş 113, 125, 155
 Büyükada 26

C

Celâl Muhtar 205, 220, 221
 Cemaleddin Efendi (Cemal
 Efendi) 41, 114, 148,
 202
 Cemal Kutay 76, 77, 78, 80,
 81
 Cemile Sultan 72
 Cemil Topuzlu 10, 147, 202,
 203, 204, 210, 211, 213,
 214, 217, 220, 221, 223
 Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne
 139
 Cenevre 11, 128, 135, 136,
 138, 139, 140, 141, 142,
 143, 176
 Cenevre Cemiyet-i Hayriyyesi
 135
 Cenevre Konferansı 136
 Cenevre Sözleşmesi (Conven-
 tion) 135
 Ceride-i Havâdis 31, 93
 Cerrah Ahmed Efendi 105
 Cevdet Paşa 46, 94
 Ceymis Efendi 164, 174
 Cezair-i Bahr-ı Sefid (Akdeniz
 Adaları) 65, 154, 155,
 175
 Cezayir-i Seb(Cezayir-i Seba)
 15, 160, 162
 Cezayir-i Seb'a Cumhuru,
 Cezâyir-i Seb'a-i Müc-
 temia Cumhuru (Yedi

- Ada Cumhuriyeti) 15,16, 17
 Cezayirli Mustafa 102
 Charles Curtis 138
 Comte Serurier 137
 Courriere d'Orient 117, 118, 132
 Cumhuriyet 17, 49, 183
 Çağatay Üstün 12, 201, 214
 Çanakkale 74, 226
 Catalca 88
 Çavlı Bey 21
 Çırağan, Çırağan Sarayı 46, 96, 97, 100
 Çin 84
 Çuka (Cerigo) 16, 17
- D**
- Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi 179
 Dâr-ı Şûrâ 121, 122
 Darülfünûn Darülfünûn-ı Osmânî 46, 76, 85
 Dârülmuallimât 46
 Dârülmuallimîn 31
 Dârüşşafaka 46
 Deâvi Müsteşarlığı 81
 Demirkapı 36, 56, 147
 Demirkapı Kışlası 36
 Deniz Komutanlığı 185
 Dersaadet 39, 63, 88, 119, 148, 160, 161, 166,167, 172
 Dersaadet Muhâcirin İdâresi Talimatı 88
 Dersaadet Romanya Sefareti 161
 Derviş Ali Kemali Paşa 188
 Derviş Paşa 37, 113, 125
- Despina Anaç , 11, 15, 18, 19, 27, 28, 42, 48, 53, 54, 86, 111, 140, 141, 142, 143, 144, 153, 166, 176, 177, 179, 182, 183, 185, 188, 194, 195, 200, 229
 Devlet-i Aliyye 160, 167, 224
 Dimetoka
 Dimitri (Zannis) 161, 162, 177
 Divanyolu 85
 Doğu Anadolu 88
 Doğu Roma 21
 Doğu Rumeli 84
 Doktor Jambako 191
 Dolmabahçe Sarayı 31, 60, 85
 Dover limanı 75
 Dr. Abdullah Bey (Karl Edward Hammerschmidt) 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 232
 Dr. A. De Castro 138, 139, 142
 Dr. Bernard 34
 Dr. Blau 138
 Dr. Bonkowsky 138
 Dr. Calleja 138
 Dr. Constantin Limonidi Bey 138
 Dr. De Castro , Kastro (Haydarpaşa Hastanesi Başhekimî) -103,104, 138, 139, 142, 242, 243
 Dr. Dosio 138
 Dr. Emin Bey 138
 Dr. Fenerly 138
 Dr. Frederic Bosi 138
 Dr. Hüsni Efendi 138
 Dr. İskender Bey 138

Dr. İstefanaki 38
 Dr. Kasbar 38
 Dr. Kemal Özbay 10, 32
 Dr. Kırımlı Aziz Bey 137, 139
 Dr. Kostantin Bey 39
 Dr. L. Thirk 138
 Dr. Mahmut Bey 138
 Dr. Mehmet Bey 38, 138
 Dr. Millingen 138
 Dr. Miltiadi Bey 138
 Dr. Minco Tzatcheff 138
 Dr. Mongeri 138
 Dr. Mordtmann 138
 Dr. Nicolaki Sinadino 138
 Dr. Nicolas Zacharovich 138
 Dr. Niko, Niko Bey, Nico 11,
 12, 41, 112, 113, 114,
 115, 116, 117, 118, 119,
 120, 121, 122, 123, 124,
 125, 126, 127, 128, 129,
 130, 131, 132, 173, 226,
 230, 248
 Dr. Nikola Beneli 138
 Dr. Pascal Bey 138
 Dr. Rıza Tahsin (Gencer) 10,
 19, 39, 40, 41, 50, 53,
 54, 143, 144, 145, 146,
 199, 202, 203, 210, 211,
 230
 Dr. Salih Efendi 139
 Dr. Serandi 38
 Dr. S. Mavrogeni 138
 Dr. Sparado 138
 Dr. Spiçer 39
 Dr. Spiraki 138
 Dr. Spitzer 37
 Dr. Zoeros 138
 Dubrovnik 17
 Duçka Bey 56
 Dük de Tarente 75
 Düyün-ı Umûmiyye 26, 84,
 212

E

Ebubekir Mümtaz Efendi 80,
 81
 Eczacılık Mektebi 46
 Eczacı Peche 60
 Eczacı Yorgaki 104
 E. D. Dikson 97
 Edirne 23, 137
 Edvar Spandaro 97
 Eflak 23, 137, 169, 173
 Eflak-Boğdan 23, 169
 Efterpi 176, 182
 Ege 20, 21, 63, 230
 Ege Denizi 20
 Emin Bey 130, 131, 138
 Emniyet Sandığı 18, 112
 Emniyet Umum Müdüriyeti
 191
 Encümen-i Dâniş 31
 Enderun Ağaları Mektebi 33
 Enis Bey 126
 Eriyeli 179, 180
 Ermeupoli 22
 Ernst Ziller 22
 Eski Kemer Sokağı 182
 Ethem Paşa 138
 Euterpe Mavrogordato 176,
 177, 185, 226, 227
 Euterpi 183
 Evgenidis 26
 Evridik, Evridiki 18, 131, 132,
 155, 156, 157, 158, 164,
 171, 172, 173, 174, 175
 Eyüp 35

F

Faik Bey (Eczacıbaşı Dellasuda Faik Paşa) 56, 103,
 105, 106, 108, 109, 111,

- 116, 117, 128, 131, 138,
179, 180, 181
Fatıma Sultan 72
Feliks Bey 56
Fener Lisesi 26
Feraî Tınç 177, 183, 200
Ferid Efendi 191
Feridun Nafiz Uzluk 18, 203
Feriye Sarayı 95, 98, 102
Fetva Dairesi 164, 253
Feyzi Paşa 138
Feyzülcihat 73
Fırat 9
Fransa 16, 17, 23, 35, 45, 46,
67, 97, 112, 120, 135,
202, 222
Fransa Milli Kütüphanesi 112
Fuat Paşa 31, 46, 74, 79, 81,
118, 126, 128, 155, 156,
226, 231

G

- Galata 27, 46, 90, 156, 182,
232
Galatasaray 33, 34, 35, 36, 37,
46, 181, 182
Galatasaray Lisesi, Galatasa-
ray Mekteb-i Sultânisi
46, 181, 182
Galatasaray Mekteb-i Tıbbiy-
yesi 34
Galata Tüneli 46
Galissas 22
Gaspar 37
Gazette Medicale de Costanti-
nople 35
Gazette Medicale D'Orient
138
Gazi Ahmed Muhtar Paşa
88, 94
Gazi Osman Paşa 94
Gelibolu 74, 154
Gemlik 44
General Besim Ömer 214
George Bey 115
George K. Papadopoulos 183
Gergeroğlu Konağı 36
Giorgio Della Suda 106
Girit 21, 123, 124, 125, 126,
137, 233
Grigoris Aristarhis 27
Grunevald 138
Gülhane 30, 56, 61, 229
Gülhane Hatt-ı Hümayunu
30
Gümüşsuyu 46, 199
Güstav Moynier(Mognier)
135, 139, 141, 142

H

- Hâfız Ahmed Paşa 94
Halıcıoğlu 35, 37
Haliç Kültür Merkezi 54
Halil Efendi 92, 105
Halim Paşa 133
Hamburg 90
Harbiye 35, 94, 139, 141, 188,
191
Harbiye Nezareti 139, 141
Hariciye Dairesi Tabiiyet Mü-
dürlüğü 158, 171
Hariciye Kalemi 67, 68
Hariciye Nezareti 156, 158,
165
Hariciye Nezareti Mektubi
Kalemi 156
Hariciye Neẓâreti Tercüme
Odası Kalemi 120
Hartert 138
Hasan Hayrullah Efendi 92

- Hayreddin Paşa 21, 64, 94, 222
 Hayrullah Efendi 41, 92
 Hazine-i Hassa 49, 50, 54, 56, 105, 241
 Hekimbaşı İsmail Paşa 39
 Hellenizm 23
 Henriette, Hanrit, Henrietta, Herietta (Eriyeli, İryeni) 157, 158, 176, 177, 179, 180, 186, 188, 226
 Henri Dunant (Henry Dunant) 135, 137
 Hersek 46, 84
 Heybeliada Ticaret Okulu 26
 Heybeliada Ruhban Mektebi 26
 Hicaz demiryolu 84
 Hikmet Feridun Es 10, 75, 177, 178, 188, 200, 203, 205, 207, 209, 213, 215
 Hilal-i Ahmer, Hilal-i Ahmer Cemiyeti 134, 136, 137, 140, 230, 231
 Hindistan 140
 Hristakis Zoğrafos 26
 H. Türri 138
 Humbarahane 35, 36
 Hürriyet Gazetesi 127, 131, 173, 229, 233, 234
 Hüseyin Avni Paşa 92, 93, 101
 Hüseyin Hüsnü Paşa 65, 94
 Hüvadendigar (Bursa) Valiliği 43
- I**
- III. Napolyon 45, 135
 Irâk 9
 Islahat Fermanı 25, 30, 31, 32, 182
 İanovitch Bey 115
 İbrahim Bey 133
 İbrâhim Paşa 23
 İdâre-i Umûmiyye-i Muhâcirin Komisyonu 88
 İkinci Mahmud (Sultan) 23, 29, 30, 31, 32, 33, 45, 85
 İkinci Mahmud Türbesi 85
 İkinci Meşrutiyet 86, 140, 210
 İlya Abdünnur 97
 İlyaskos 26
 İmpartiale de Smyrne 117
 İngiliz Konsolosluğu 15, 28
 İngiltere 16, 17, 23, 45, 66, 95, 97, 129, 132, 160, 161, 173, 174, 222
 İngiltere Sefareti 95, 97
 İoannis Aristarhis 27
 İoannis Haritonidis 26
 İosifakis Eksercis 26
 İsavis 167, 174
 İskender Bey 138
 İskenderiye 73, 74
 İsmâil Bey 182
 İsmâil Paşa (Mısır Hidivi) 45, 74
 İstanbul 2, 4, 10, 11, 15, 16, 17, 18, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 36, 37, 39, 45, 46, 55, 58, 60, 61, 62, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 81, 83, 85, 87, 88, 90, 95, 110, 112, 116, 117, 121, 128, 129, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 146, 147, 153, 154, 155, 162,

- 163, 164, 168, 169, 171,
172, 173, 174, 175, 176,
177, 182, 184, 185, 186,
191, 194, 199, 202, 206,
224, 225, 226, 229, 231,
232, 233, 234, 254
İstanbul Dârülfünunu 36
İstanbul Patrikhanesi 24
İstanbul Rumları 24, 25, 72,
83, 153, 229
İstanbul Üniversitesi Tıp Fa-
kültesi 37, 199, 232
İstefan 37
İş Bankası 212
İştiyol Cemiyeti 90
İtali (İthika) 16, 17
İtalya 22, 147
İttihat ve Terakki Cemiyeti
85
- J**
- Jan Mavrogordato 183, 184,
185, 244
Japonya 84
Jatropolo 97
J. de Castro, J. dö Kastro 97,
143
Josef Akademisi (Josefinum)
34
Jön Türklük 203, 211
Jül Millenjin (Jules Millinjin)
97
- K**
- Kadırga 36
Kadri Efendi 63
Kadri Paşa 94
Kahire 74
Kalonya 63, 65
Kalya, Kalya Efendi 35, 38
Kalyapi 183
Kalyas Efendi 56
Kâmil Paşa 72, 81, 94, 189
Kânûn-ı Esâsi 25, 27, 83, 85,
86
Kapolyon Efendi 50
Karadağ 139, 176
Kara Halil Efendi 92
Karateodoris 27
Karlofça Antlaşması 16
Kea 20
Kefalonya (Kefalonia) 16, 17
Kemal Karpas 186
Kemal Özbay 10, 32, 34, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 55,
56, 57, 58, 147, 223,
232
Kethüdâ-yı Hazine-i Hümâ-
yûn 219
Kıbrıs 84, 124
Kıbrıslı Mehmed Paşa 31
Kırım Harbi 30
Kırımlı Aziz Bey 137, 139
Kızılay 9, 11, 12, 18, 54, 134,
135, 136, 137, 138, 140,
224, 226, 229, 230, 233
Kızılay Merkezi 134, 140
Kızılhaç 134, 135, 136, 139,
141, 142
Kızılhaç Başkanlığı 139, 142
Kiğa 173
Kiklad Adaları 16, 20, 21, 22
Kimolos 20
Kini 22
Kithnos 20
Kiveli 149, 166, 182
Koblenz 75
Konkordiya 127, 132
Konstantin 40, 148, 166

Konstantin(Kostantin) Kara-
teodori(Karatodori)
Bey 40, 97, 103, 148
Konstantinos Musuros 27
Korais Kütüphanesi 177
Korfu (Corfu) 16, 17
Kostaki, Kostaki Efendi 155
Kostantin Efendi 56
Kurlander 138
Kutü'l-Ammare 188
Kuzguncuk 12, 71, 100, 102,
109, 110, 144, 145, 146,
149, 177, 178, 179, 180,
186, 187, 188, 189, 191,
194, 200, 206, 207, 208,
209, 250, 252
Kuzguncuk İlkokulu 71, 186,
187
Kuzguncuk Köyü 179
Küçük Çamlıca 175
Küçük Said Paşa 88
Kürekcibaşı Hanı 182

L

Lahay 37
Lapormur 120
La Turqie 117
L'Avant-garde d'Orient 117
Lebib Efendi 133
L'Ecole Adliée Impériale de
Médecine 33
Lehmann Bey 138
Leonidas Zarifis 26
Levend 58, 59
Levend Kışlası 58
Libro d'oro de la noblesse de
Chio 176
Liej 75
Limonides 142
Lister 222

Little Scala 22
Londra 23, 30, 64, 75, 79, 116,
125, 126, 127, 130, 133,
155, 157, 175
Londra Protokolü 23
Lütfi Tarihi 10

M

Maarif Nezareti 181, 190
Mabeyn-i Hümayun 51, 54,
55, 59, 60, 61, 65, 69,
105, 108, 110, 171, 172,
230
Mabeyn-i Hümayun Başkatip-
liği 55
Mâbeyn-i Hümayun Eczâha-
nesi 106
Mahmud Baltacı 118
Mahmud Celâleddin 93
Mahmud Nedim 46
Mahmut Hamdi Paşa 138
Mâliye Nezâreti 172
Maliye Nezareti Mektubi
Kalemi 163
Manakyan 220
Marika 110, 177, 179, 226
Mark Markel 97
Marko Paşa Abdülhamide
Dert Yanıyor 11
Marko Paşa: Efsane ve Ger-
çekler 11, 201, 233
Marmara Adası 22
Marvan 97
Mavrini Efendi 56, 89
Mavrogordato 176, 177, 183,
184, 185, 226, 244
Mavrokordatos 26
Mavroyani, Dr. Mavroyani
Efendi, Mavroyani

- Paşa 50, 110, 111, 133,
139, 181, 251
- Mecelle 46
- Meclis-i A'yan 86
- Meclis-i Mebûsan 84, 85
- Meclis-i Sıhhiye 102, 138
- Meclis-i Umûmî 85, 86
- Meclis-i Umur-ı Sıhhiye-i
Askeriye 62
- Meclis-i Umur-ı Tıbbiye 58,
237
- Meclis-i Vala-yı Ahkam-i
Adliye 25
- Mecrûhîn-i Asâkir-i Osmâ-
niyye'ye Muâvenet
Cemiyeti 138, 226
- Mecrûhin ve Zuafâ-yı Aske-
riyyeye İmdat ve Mua-
venet Cemiyeti 140
- Megali İdea 24
- Mehmed Ali Efendi 102, 105
- Mehmed Ali Paşa 23, 30, 74,
188,
- Mehmet Nâmık 51, 102
- Mehmet Süreyya 10, 52, 231
- Mehmet Tahir Efendi 191
- Mekke 84
- Mekteb-i Cedîd-i Âmire 33
- Mekteb-i Sultani 111, 181,
246, 247
- Mekteb-i Sultânî 36, 46, 181
- Mekteb-i Şâhâne 40, 148, 201
- Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i
Tıbbiye-i Şâhâne,
Mekteb-i Tıbbiyye-i
Adliyye-i Şâhâne 9,
10, 28, 29, 32, 33, 34,
35, 36, 39, 40, 41, 42,
43, 46, 48, 50, 53, 54,
55, 56, 58, 61, 62, 63,
69, 72, 83, 87, 89, 90,
104, 108, 109, 110, 112,
113, 114, 121, 136, 137,
139, 144, 146, 147, 148,
155, 159, 181, 184, 199,
202, 209, 210, 211, 214,
217, 218, 219, 224, 226,
230, 232, 240, 241
- Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye,
Mekteb-i Tıbbiyye-i
Mülkiyye-i Şâhâne 36,
104, 137
- Mekteb-i Tıbbiye Nâzirliği,
Mekteb-i Tıbbiyye-i
Şâhâne Nezâreti 41,
48, 54, 55, 56, 148, 217,
241
- Menemenli Mustafa Paşa
Konağı 36
- Meşrutiyet 221
- Mısır 9, 21, 23, 30, 45, 73, 74,
83, 84, 117, 127, 155,
191, 226, 229
- Michel Mauromati 138
- Midhat Paşa 83, 84, 92, 93,
94, 200
- Midilli Depremi 63, 64, 232
- Mihnadis 97
- Mihran Bey 50, 73
- Mike 207, 208
- Milletlerarası Paris Sanayi
Sergisi 45
- Milos 20
- Miltari Bey 56
- Miltiyadi Aristarhi(Aristarki)
18, 61, 155, 158, 171,
173, 175
- Miralay Ahmet Bey 56
- Miralay Faik Bey 56
- Miralay Pavlaki Bey 56

Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye 10,
39, 40, 41, 50, 53, 54,
144, 202, 211
Mirliva Hüseyin Paşa 50
Mithat Paşa 81, 92, 95, 102
Mns. Micheli 143
Mognier Keepref 142
Mora, Mora yarımadası 16,
17, 20, 23, 125
Mordtmann 138
Mösyö Karabet 73
Mösyö Mardal 56
Mösyö Peche 61
M. Reşit Paşa 169
Muhâcirîn Komisyonu 87, 88,
226, 232
Murad(Sultan, Beşinci) 49,
50, 70, 83, 92, 95, 102
Museviler 209
Mustafa Reşid Paşa 30, 31,
126, 155
Musuros 27
Muzika-yı hümayun 56
Mühendishane-i Berri-i Hü-
mayun 35
Müşir Edhem Paşa 94
Mütercim Rüşdü Paşa 92, 103
Müze-i Hümayun 46
Mykonos 20

N

Nakkaş Sokağı 179, 186, 188
Nakşa(Naxos) 20, 21
Nâmık Kemal 46, 64, 127, 128
Nâmık Paşazâde Ali 94
Nane Sokağı 179, 180, 186
Napoli 74
Napolyon Bonapart 16
Navarin 23

Nezâret-i Umûr-i Hariciye
184
Nicolas Mavrogorta 194
Nihat Karaer 74, 77
Nikolaki Papadolopos 165,
166
Nil Sarı 28, 36, 37
Nişan-ı Osmani 90
Nizamiye Hazinesi 55
Nuri Paşa(Dr.) 97, 98, 99,
103, 231
Nurican(Dr.) 97

O

Orman Mektebi 31
Orta Çağ 21, 23
Ortaköy 188, 206
Osmanlı Arşivi, Arşivleri 18,
41
Osmanlı Bankası 46, 157
Osmanlıcılık 31
Osmanlı Devleti 17, 23, 24,
25, 26, 27, 30, 46, 48,
57, 83, 88, 110, 125,
126, 127, 135, 136, 137,
168
Osmanlı Hükümeti 136
Osmanlı-Rus savaşı 58, 84,
87, 176
*Osmanlı Saray Eczanesinin
Teşkilat ve İdaresi* (19.
Yüzyılın İkinci Yarısın-
da) 48, 233
Osman Paşa 88, 94
Othon (Zannis) 176
Otlukçu Kışlası 33
Otuzbir Mart Vak'ası 85
O. Vitalis 97
Ömer Faiz Efendi 76, 77, 78,
80, 81, 82

Ömer Lütü Efendi 10
 Ömer Naili Paşa 138
 Ömer Paşa (Serasker, Serdar-ı
 Ekrem) 136, 137, 138,
 141

P

Pakso (Paxos) 16, 17
 Papadopoulos 166, 183
 Para 21
 Parçiri Bey 56
 Paris 45, 46, 58, 74, 75, 76,
 77, 79, 81, 82, 112, 113,
 114, 115, 116, 119, 120,
 127, 129, 136, 139, 141,
 147, 175, 222, 230
 Paris Kongresi 136
 Paros 20, 21
 Pars Tuğlacı 194
 Paspulk 37
 Pastör 222
 Patrikhane Meclisi 164
 Pertevniyal Valide Sultan 70,
 71, 73, 102, 118, 226,
 229, 238
 Pervin Felek Hanım 93
 Peştemalciyan Efendi, Peşdi-
 malci 139, 143
 Peşte 75, 79
 Petesburg 119
 Petro Nidski, Nidiski 66
 Philip Pandely Argenti 176
 Pire 23, 65, 164, 174
 Pirlepe 118
 Plevne 88, 94
 Prenses Hristaki 171
 Prens Hristaki 174
 Prusya 45, 75

R

Radyo-Kültür Yayınları 18,
 111
 Rafia Sultan 72
 Rahmi Bey 183, 185
 Resuhi Baykara 11, 108
 Reşit Bey 138, 157
 Reşit Mümtaz Paşa 81
 Reybü'l-Menun 127
 Rıza Efendi 56, 241
 Rıza Nur 57, 223
 Risâle-i Hekimiyye-i Aziziyye
 fi Beyan-ı Terkiib-i
 Ecza-yı Tıbbiye 68
 Rodos 21, 154
 Roma 21, 27, 154, 156, 157,
 158, 159, 164, 171, 174,
 225
 Romanya 18, 154, 156, 157,
 158, 159, 161, 162, 163,
 164, 165, 166, 167, 168,
 169, 170, 171, 174, 231
 Romanya Konsolosluğu 164
 Romanya Sefareti 161, 163,
 165, 166, 167, 168
 Roma Sefareti 158, 171
 Rosinyan Efendi 56
 Rönesans 22
 Rumeli 42, 84, 87, 113, 164,
 253
 Rumeli Kazaskerliği 164, 253
 Rum Filoloji Derneği (Elini-
 kos Filoloyikos Silogos
 Konstantinopoleos) 26
 Ruslar 21, 88
 Rusya 16, 17, 23, 30, 32, 46,
 88, 133, 139, 176
 Ruznâme 76, 78, 80, 81
 Rüşdi Paşa 99

S

Sadâret-i Uzma Mektubi Kale-
mi 165, 172
Sadaret Makamı 50, 189, 190
Sâdık Mehmed Paşa 88
Safvet Paşa 94
Saib Paşa 89, 227
Said Paşa 88, 94
Saint George Katedrali 22
Sakız, Sakız Adası 15, 153,
154, 176, 177, 225
Sakız Tarihi 15
Salferino 135
Salih Bey 64, 138
Salih Efendi 37, 55, 56, 73,
139, 240
Sami Bey 126
Samos Adası 18
Sarandi 37, 56
Saray Eczanesi 48, 60, 103,
105, 106, 107, 179, 225,
233
Saray-ı Hümayun 107, 108,
129, 219
Selâmi Bey 188
Selanik 85
Semih Mümtaz 80, 81
Sen-Denis Foburg 76, 77
Serifos 20
Server Paşa 86
Servet 97
Servişen Efendi 56, 87
Sevastopoulos 176
Sırbistan 126, 139
Sicill-i Osmani 10, 52, 55, 231
Sicilya 22
Sifos 20
Simeon Siniosoglu 26
Simkeşhane 35

Sir Henry Bulwer 129, 132,
174
Sirkeci 36
Siros, Syros, Siroz Adası 15,
16, 18, 19, 20, 22, 23,
29, 147, 148, 153, 154,
170, 209, 225
Sisam 129
S. Mognier 142
Sofya 46
Sotti 97
Spanyolo 97
Spiridon Mavroyenis 27
Stamatios 176
Stavrakis Aristarhis 27
Stefanovik Skilitsis 26
St Nicholas Kilisesi 22
Sula Bozis 24, 72, 83
Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati
76, 233
Suriye 113
Süleyman Efendi 105
Süleymaniye Tıp Medresesi
33
Süleyman Paşa 98
Süleyman Şefik Paşa 188, 191
Süreyya(Ser kâtib-i Hazret-i
Şehriyari) 181
Süruri Efendi 100, 101

Ş

Şadmin 66, 67
Şam 84, 136
Şehremaneti 156, 188, 189,
190
Şehzadebaşı 33
Şireadası 20
Şirket-i Hayriyye 46
Şûra-yı Devlet 25, 93, 116,
117, 118, 159, 165, 189

Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi 165
Şurâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi 93

T

Tahsin Efendi 76
Tahsin Hoca 77
Tâif 94
Taksim Kışlası 46
Takvim-i Vekayi 35, 59, 199
Talya 37
Taner Timur 11, 113, 114, 119, 201, 233
Tanımadığımız Meşhurlar 10, 178, 188, 230
Tanzimat 25, 30, 31, 34, 45, 49, 93, 126, 156
Tanzimat Fermanı 25, 30
Tarih Boyunca İstanbul Evleri 194
Tarih Dünyası 11, 108, 229
Tarik Gazetesi 146
Taşkılla 46
Teano Nikolaidu 182
Telgraf Mektebi 31
Tepebaşı 162
Tepedelenli Ali Paşa 23, 125
Tesalya 24
Tevfik Arif Efendi 105
Tevfik Bey 50, 133, 138
Tevfik Paşa 157
Tevfik Sağlam 147, 223
Tıbbiye-i Osmaniye Cemiyeti 82
Tıbbiye Nezareti 55
Tıbhâne-i Âmire 33
Tıp Mektebi 28
Ticaret Kanunnamesi 25
Tinos 20

Tophane 27
Topkapı Sarayı 33, 49, 218
Toplumsal Tarih 11, 201, 233
Toulon 74, 75
Town Hall 22
Tulumbacıbaşı Konağı 33
Tuna 88
Tunca 9
Tunus 84
Tunuslu Hayreddin Paşa 94
Türk Asker Hekimliği Tarihi 10, 32, 55, 232

U

Uluslararası Kızılhaç Komitesi 139
Uluslararası İkinci Kızılhaç Konferansı 139
Umur-ı Sıhhiye-i Askeriye 61, 62, 67, 68
Umûr-i Hukukiye-i Muhtelif Kalemi 184
Uzunçarşılı (İsmail Hakkı) 93, 94, 95, 97, 100, 101, 102, 104
Üsküdar 35, 106, 107, 108, 109, 175, 179, 180, 183, 185, 186, 187, 188, 191
Üsküdar Belediyesi 179, 180, 185
Üsküdar Hukuk Mahkemesi 107
Üsküdar Mutasarrıfı Hamdi 191

V

Valastidi Efendi 56
Vanzakuk 37
Vardihler 37, 38

Varna 75
 Vekayi-i Tıbbiye 35
 Veli Paşa 138
 Venedik 16, 21, 22
 Vidin 75
 Vincent Peche 60, 230
 Vital Cuinet 187
 Viyana 17, 27, 34, 75, 79, 114,
 116, 136
 Viyana Kongresi 17

W

Washington 27

Y

Yahya Kemal 9
 Yani oğlu İlyâ 183
 Yaralı Askerlere Yardım Ce-
 miyeti 142
 Yaver Serifon Efendi 133
 Yedi Ada, Yedi Ada Cumhu-
 riyeti (The Republic
 of The Seven United
 Islands) 15, 16, 17, 28,
 153, 154, 169, 170, 231
 Yenişehir 126
 Yıldız, Yıldız Sarayı 2, 12, 84,
 88, 93, 94, 97, 108, 111,
 181, 183, 191, 216, 217,
 223
 Yıldız Kasrı 88
 Yıldız Mahkemesi 93, 94, 97
 Yıldız Mütenevvi Maruzat
 Evrakı 108
 Yıldız Perakende Evrakı 111,
 191

Yorgaki Efendi 61
 Yorgi, Yorgaki(Marko Paşanın
 büyük kardeşi) 15, 18,
 19, 28, 153, 154, 155,
 156, 158, 159, 160, 161,
 162, 163, 164, 165, 166,
 168, 169, 170, 171, 173,
 174
 Yorgi(Marko Paşanın oğlu)
 110, 111, 177, 180, 181,
 182, 183, 225, 226, 246,
 247, 253
 Yorgos Hrisovergis 26
 Yunan Devleti 25
 Yunanistan , 17, 21, 23, 24,
 63, 125, 160, 161, 162,
 169, 174
 Yunan Kilisesi 24
 Yusuf İzzeddin 103, 118

Z

Zannis (Nicolas) 176, 177
 Zanta, Zenta (Zante) 15, 16,
 17, 153, 225
 Zappion Kız Lisesi 26
 Zeki Paşa 211
 Zihni Bey 176, 185
 Ziraat Mektebi 31
 Ziyâ Paşa 46, 127, 128
 Zoğrafyon Bey 56
 Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi
 26
 Zoiros Paşa 10, 40, 41, 50,
 145, 146, 147, 148, 201,
 231

Sefa Saygılı • Cihan Okuyucu

Arşiv Belgeleri Işığında

Marko Paşa

- Hayatı - Çevresi - Şahsiyeti -

Büyük Osmanlı çatısı altında buluşan gayri-müslimler arasında Ermeni ve Rumların ayrı bir yeri ve konumu vardı. Onlar asırlara yayılan kültürel bir mayalanmayla bu büyük terkinin en esaslı ses ve renklerinden biri olmuşlardı. Yerli Rumlarımız, Yunan devleti kurulduktan sonra bile ekseriyetle İstanbul'u Atina'ya tercih etmiş ve Osmanlı çatısı altında yaşamayı yeğlemişlerdi. "Osmanlının en uzun yüzyılı"nın bilhassa ikinci yarısı yerli Rumların altın yıllarıydı. Gayri-müslimlerle ilgili kısıtlamaları kaldıran hukuki düzenlemeler zengin ve güçlü bir Rum elinin doğmasına hizmet etmişti. Rumlar bir yandan Batılı şirketlerin komisyoncuları, aracıları ve bankerler olarak zenginleşirken, diğer taraftan Devlet yönetiminde ve bilhassa Hariciye'de hatırı sayılır bir ağırlık kazanmışlardı. Ancak, Büyükelçiler arasında Musuros'un Atina'da, Karateodoris'in de Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni temsil ederken gösterdikleri gayret dönemin Rum aydınlarının sadakatinin ve Osmanlı tebaası olmayı nasıl içselleştirdiklerinin tipik örnekleriydi. Ne var ki yakın tarihin siyasi çalkantıları bu kader ortaklığına daha fazla izin vermedi. Geçen asrın başında İstanbul nüfusunun nerdeyse üçte birini teşkil eden Rumlar ve onların önemli şahsiyetleri zamanla buharlaştılar ve silik birer hatıra dönüştüler.

Saray tabibi, Meclis-i Ayan üyesi, Mekteb-i Tıbbiye nâzırı, Kızılây'ın kurucularından olması gibi seçkin vasıflarına ve üstelik birkaç kuşak önce yaşamış olmasına rağmen Marko Paşa'nın portresi de bugün hayli puslu ve gölgeli. O şimdilerde daha çok "Derdini Marko Paşaya anlat" sözüyle ve yılda bir Kızılây'ın kuruluş törenlerinde hatırlanıyor. Daha çok zengin arşiv belgelerine ve Mekteb-i Tıbbiye'deki talebelerinin hatıralarına dayanan bu mütevazı çalışmayla biz o sisleri biraz olsun aralamayı ve gölgeler içindeki simasını belirginleştirmeyi amaçladık.

Hayatını Türk tıbbına vakfeden ve bu ülkeyi ülkesi bilen Marko Paşa bugün Kuzguncuk sırtlarında, denize nâzır kabristanında son uykusunu uyuyor ve geçmişteki ortak tarihe tanıklıkta bulunuyor. Bu çalışma Türk Tıbbının ona olan şükran borcunun küçük bir ifadesi..

Büyüyenay: 357
Araştırma-İnceleme: 22

ISBN: 978-605-7683-51-9

9 786057 683519

www.buyuyenay.com